ITINERARIVM Nobiliorum ITALIÆ REGIONVM, VRBIVM, OPPIDORVM, ET LOCORVM;

Nunc ſeriò auctum, & Tabellis Chorographicis, & Topographicis locupletatum,

In quo, tamquam in Theatro, Nobilis adoleſcens, etiam domi ſedens, præſtantiſſimæ regionis delicias ſpectare cum voluptate poterit.

AVCTORIBVS
FRANCISCO SCHOTTO ANTVERPIENSI I. C.
ET F. HIERONYMO EX CAPVGNANO
Bonon. Prædicatorio.

BIBLIOTECA NAZIONALE VITTORIO EMANUELE III

VICENTIÆ,

Apud Petrum Bertellium Bibliopolam Patauij. 1610.
Superiorum permiſſu.

BIBLIOPOLA
Ad Lectorem.

CVM liber hic, amice Lector, à ſtudioſis adoleſcentibus rerum Italicarum amatoribus auidè arreptus olim, & deuoratus apud noſtrates, & exteros magnum ſui deſiderium excitaſſet; nihil antiquius habui ego, quam doctis viris in conſilium adhibitis curare, vt auctior, & locupletior in publicum prodiret; quod an præſtite-

 rimus

rimus necne, collatio Antverpianæ editionis, cum hac noſtra facilè indicabit. Neque vero is ego ſum, qui optimè de omnibus meriti viri conatibus obtrectare velim (noui enim immenſum eſſe, & interminatum hoc ſcriptionis genus) ſed operęprecium duxi ſtudium in hac re meum tibi approbare, vt & induſtriæ meę faueas, & alij noſtri ordinis viri occaſionē in poſterum arripiant de te in hoc etiam genere bene merendi. Tu vale, & labores noſtros amanter excipe.

INDEX.

A

AGer Vicentinus	Pars 1	car. 74
Ager Veronenſis	1	91
Ager Bononienſis	1	178
Ariminum	1	244
Ancona	1	243
Ædes Lauretana	1	247
Amianus Marcellinus Hiſt.	2	4
Aquaductus veterum	2	21
Antiquitatum Rom. & Ædificiorum, ac ruinarum Scriptores	2	32
Aquaductus	2	80
Atella oſcorum	3	211
Auerſa	3	210

B

BAſſanum	1	19
Briſcia,	1	97
Benacus, & eius ora	1	91
Bergomum	1	105
Bononia	1	164
Bononia Suburbia	1	179
Baiæ veteres	3	263

C

CArmina F. Benedicti Bouij	1	
Carmina Rutili Claudij	1	7
Carmina Italiæ veteris Mores	1	8
Crema	1	104

Cremona	1	211
Colles hodie Menibus incluſi	2	15
Circi	2	28
Columnæ	2	23
Coloſſi	2	24
Catalogus ſatrarum Ædium Vrbis Romæ	2	44
Capitolium	2	102
Cęlius collis	2	117
Capua	3	208
C. Marij Villa, quæ poſtea Luculli	3	259
Curuæ	3	267
Carmina Thomæ Æduuardi	3	293
D		
DE Roma Verere	2	13
De ſeptem Vrbis Eccleſiis	2	29
De Imperatoribus Romanis	2	29
De Senatu	2	31
De Comitijs	1	31
De iudicijs	2	31
De Sacerdotijs	2	31
De Theatris, & Anphitheatris	2	31
De Militia	2	32
De Triumphis	2	32
De Columnis	2	32
De Prouinciis	2	32
De ſeptem vrbis Romæ Eccleſiis	2	35
De Templo S. Petri Vaticano	2	87
De Vaticana Bibliotheca ſummi Pontificis	2	149
De oſculatione pedum Romani Pontificis	2	149
De coronatione Rom. Pontificis.	2	172
De Tiberin	2	195
De Iubileo	1	180
E		
ELogia Vrbis Romæ	2	3
Epigrammata Diuem in vrbem Romam	2	5

Ele

F

Florentia	1	385
Ferraria	1	221
Fanum fortunæ	1	235
Fulginium	1	267
Fundi	3	200
Formię	3	279

G

Gaieta	3	203

I

In Itineribus obſeruanda	1	6
Itinerarium, ſeu iter agentium	1	1
Italię laus, & diuiſio	1	1
Italiæ Elogium Plinij	1	4
Italiæ Figura	1	6
Italiæ origo	1	8
Italiæ diuiſio	1	12
Italiæ diuiſio Catoniana	1	13
Venetijs Patauium	1	48
Iter primum, breuius Brixia, Mediolanum	1	103
Iter ſecundum longius ex Brixia Mediolanum	1	104
Iter tertium Brixia, Bergomum, 2. Mediolanum	1	105
Iter Mediolano Ticinum	1	140
Iter Mediolano Æmilia, Bononiam, Florentiam, & Romam	1	115
Iter Bononia, Florentiam Senas & Romam	1	184
Iter Mediolano, Cremonam, Mantuam, Ferrariam, Riminum vſque	1	210
Iter Ferrariam Venetias	1	229
Iter Ferraria, Rauennam, & Ariminum	1	231
Iter Fano, vſque Fulgineum via Flaminia	1	240
Iter Fano, Fulginium, & Romam faciliore, ac prolixiore via	1	242
Interamna	1	270

Lacus, & diuiſio Italiæ 1 5
Lauda 1 146
Liternum Colonia 3 269
Lacus Auernus 3 265

M

Maroſtica 1 23
Mediolanum 1 110
Mutina 1 159
Mantua 1 216
Mons Eſquilinus 2 128
Miſenum promontorium 3 251
M. T. Ciceronis Academia 3 260
Minturnæ 3 271
Minturnæ paludes 3 271

N

Narnia 1 272
Naumachiæ 2 24
Neapolis 3 211

O

Obeliſci 2 23
Obeliſci Romani 2 73

P

Placentia 1 149
Parma 1 152
Piſaurum 1 237
Præcipuus locus, ſitusque admirabilis Ædis Lauretanæ 1 257
Portæ Vrbanæ 2 14
Portæ ſuburbanæ, atque Recentes ſex 2 34
Palatia 2 18
Porticus 2
Pyramides 2 24
Palatia Pontificis 2 70
Palatium Pontificis 2 84
Palatinus Mons 2 109

Puteoli	3	216
Portus antiqui Puteolani	3	248
Præneſte	3	276

Q

QVirinalis collis	2	133

R

REgium Lepidi	1	157
Rauenna	1	233
Recinetum	1	265
Romanæ Vrbis laus	2	8
Rerum Romanarum Scriptores	2	28

S

SEna	1	199
Senogallia	1	242
Spoletum	1	269
Sancta Cruce in Hieruſalem	2	36
S. Sebaſtiani, & Fabiani	2	36
S. Ioannis in Laterano	2	37
S. Laurentius	2	38
S. M. Maior	2	39
S. Paulus	2	40
S. Petrus in Vaticano	2	41
Seminaria, & Collegia	2	72
Sueſſa	3	206
Sinope, vel Sinueſſa Colonia		271

T

TRidentum	1	14
Taruiſium	1	44
Ticinum vulgo Papia	1	141
Templa	2	151
Tarricina	3	197
Templum Nympharum	3	246
Tibur	3	283

Ve-

VEnetia	1	26
Vicentia	1	60
Verona	1	82
Vallés Brixianę	1	101
Via Appia	2	113
Viminalis collis	2	132
Vina Italica, quę Romę bib.		196
Villæ Romanorum	3	256
Velitiura	3	274

FINIS.

Poste da Roma à Bologna, & da Bologna à Trento.

DA Roma Città all'Iſola hoſteria	miglia 7
a Baccano borgo	m. 7
a Monteroſi borgo	m. 6
a Roncilione caſtello	m. 8
a Viterbo Città	m. 10
a Monteſiaſcone, Città	m. 8
a San Lorenzo caſtello	m. 9
a Pontecentino borgo	m. 8
à la Paglia, borgo, e fiumara.	m. 9
alla Scala hoſteria	m. 8
à Tornieri borgo	m. 8
a Lucignano caſtello,	m. 8
à Siena città	m. 8
à Staggia caſtello	m. 9
a Tauerneſſe borgo	m. 8
à San Caſſian caſtello	m. 8
à Fiorenza città	m. 9
à Vaglia, ò Fonte bona hoſteria	m. 9
a Scarperia caſtello	m. 8
a Refreddo borgo	m. 7
a Pietra mala borgo	m. 7
à Loiano borgo.	m. 8
à Pianora borgo.	m. 8
à Bologna città	m. 8
à Lauino borgo.	m. 9
a la Crocetta borgo	m. 10
a bon porto hoſteria	m. 9

Quì ſi paſſa vna fiumara per barca.

à San Martino borgo	m. 8
a la Concordia borgo	m. 9
à San Benedetto borgo	m. 12
al Pò, hoſteria	m. 7

Quì

Quì ſi paſſa per barca.

à Mantoa Città	m.10
à Rouere bella borgo	m.12
a Caſtel nuouo, caſtello	m. 9
a Volarni borgo	m. 9
al Bò, ò borghetto, borgo	m.10
à Rouere caſtello	m.10
à Trento Città	m.12

Quì è'l confino d'Italia, e Terra Todeſca, la mittà di queſta è Italiana, & la mittà Todeſca.

Poſte da Roma à Venetia.

DA Roma à prima porta hoſteria	miglia 7
à Caſtel nuouo caſtello	m. 7
à Ciuita Caſtellano città	m. 9
à Oricoli caſtello	m. 8
à Narni città	m. 7
à Terni città	m. 7
à Stretturia hoſteria	m. 8
à Prote caſtelletto	m. 7
à Sant'Horatio hoſteria	m. 8
à Pontecenteſimo borgo	m. 8
à Nocera città	m. 7
à Gualdo caſtello	m. 8
à Sigillo caſtello	m. 7
à la Scheggia caſtello	m. 7
à Cantiano caſtello	m. 8
à Equalenza borgo	m. 8
à Vrbino città	m. 8
alla Foglia hoſteria	m. 8
à Montefiore caſtello	m. 8
à Rimini città	m.10
à Beleare hoſteria	m.10
al Ceſenatico borgo	m. 5

à Sauio villa
à Rauenna città per andare à Ferrara, à Fuſignano, alla caſa di Coppi, d'Argenta, à S. Nicolò à Ferrara m.10
à Primatu hoſteria m.10
à Magnauacca hoſteria m.15
à Volarni hoſteria m. 9
à Goro hoſteria m.18
alle Fornaci hoſteria, & villa m.18
à Chioza Città, & *qui s'imbarca per canale à Venetia Città famoſiſſima.* m.18
m.25

Poſte 32. M. 129

Poſte da Genoa à Milano.

DA Genoa à Pontedecimo borgo. m. 7
al Torgo borgo m. 8
all'Iſola borgo m. 4
à Arquà caſtello m. 5
alla Bettola hoſteria m. 5
à Tortona città m. 8
à Voghera caſtello m.10
alla Baſtia hoſteria m. 8
à Pauia città m. 8
à Binaſco borgo m.10
à Milano Città m.10

Poſte 11. Miglia 83

Poſte da Milano à Venetia per il camino di Breſcia.

DA Milano à Caſanoua hoſteria m. 8
à Caſſano caſtello m.12
a Martinengo caſtello m.10
a Coccai villa m.10
à Breſcia città ricchiſſima m.10
al Ponte di San Marco hoſteria m.10
a Riuoltella hoſteria m.12
a Caſtel nuouo caſtello m. 9

à Verona

à Verona città	m.12
à Caldiero hoſteria	m.10
à Montebello hoſteria	m.10
à Vicenza Città	m.12
à Padoa città doppia	m.18
à Luccifuſina hoſteria	
Quì s'imbarca per andare à Venetia per mare.	m.25

Poſte 14. M.168.

Poſte da Roma à Napoli, & da Napoli à Meſſina per il camino dritto.

DA Roma alla Torre à meza via hoſteria	m. 6
à Marino caſtello	m. 6
à Valletri città	m. 8
alla Ciſterna caſtello	m. 6
à Sermonetta caſtello	m. 7
alle caſe nuoue hoſteria	m. 8
alla Badia hoſteria.	m. 8
à Terracina città	m. 9
à Fondi caſtello	m. 10
à Mola borgo	m. 9
al Garigliano hoſteria	m. 6
Quì è un fiume, e ſi paſſa per barca.	
alli Bagni hoſteria	m. 8
al Caſtello caſtello	m. 9
à Patria hoſteria	m. 9
à Pozzolo caſtello	m. 7
à Napoli città famoſiſſima	m. 6
alla Torre del Greco	m. 6
à Barbazano villa	m. 7
à Salerno Città	m. 9
à Tauerna pinta hoſteria	m. 8
à Reuole villa	m. 8
alla Ducheſſa hoſteria	m. 9
alla Goletta caſtello	m 10
alla Sala villa	m. 7

à Caſal-

à Caſalnuouo villa	m. 9
à Rouere negro villa	m. 7
à Piria Eſauria villa	m. 12
à Caſtelluchia caſtello	m. 9
à Vale S. Martino villa	m. 6
à Caſtrouilla villa	m. 9
à Eſaro villa	m. 7
alla Regina hoſteria	m. 10
à Coſenza città	m. 12
à Caproſedo villa	m. 7
à Martorana terra groſſa	m. 9
à S. Biaſio borgo	m. 6
all'acqua della fica. hoſteria	m. 9
à Monteleone caſtello	m. 8
è San Pietro borgo	m. 7
à Roſa villa	m 9
à Sant'Anna villa	m. 7
al Fongeo borgo	m. 9
a Fiumara de' mori villa	m. 10
à Meſſina Città	m. 12

Poſte 44. M. 366

Poſte da Roma à Lione di Francia per via di Piaſenza, & Aleſſandria.

DA Roma all'Iſola hoſteria	m. 9
à Baceano borgo	m. 7
à Monteroſi borgo	m. 6
à Rõcilione caſtello	m. 8
à Viterbo Città	m 10
à Montefiaſcone città	m. 8
à San Lorenzo caſtello	m. 9
à Ponte centino borgo	m. 9
alla Paglia fiumara borgo	m. 9
alla Scala hoſteria	m. 8
à Tornieri borgo	m. 8
à Lucignano caſtello	m. 9
à Siena città	m. 9

à Stag-

à Staggia caſtello	m.10
à le Touernelle borgo	m. 8
à S.Caſſiano caſtello	m: 8
à Fiorenza città	m. 6
à Vaglia Fonte buona hoſteria	m. 8
à Scarperia caſtello	m. 8
à Riffreddo borgo	m. 7
à Pietra mala borgo	m. 7
à Loiano borgo	m. 8
à Pianora borgo	m.10
à Bologna Città	m. 8
alla Samoggia hoſteria	m.10
a Modona Città	m.10
à Marzaria hoſteria	m. 7
à Reggio città	m. 8
alla Maggione hoſteria	m. 7
à Parma Città	m. 8
à Caſtel Ghelfo caſtello	m. 8
à Borgo San Donino caſtello	m. 7
à Fiorenzuola caſtello	m. 8
à Ponte nudo hoſteria	m. 7
a Piacenza Città	m. 8
à Rottofreddi hoſteria	m. 7
à Caſtel S.Giouan caſtello	m. 7
alla Stradella borgo	m. 8
à Schiatizzo caſtello	m. 7
à Volghera caſtello	m. 6
à Tortona Città	m.10
à Aleſſandria della Paglia Città	m.19
à Fellizano caſtello	m. 9
à Aſte Città	m. 9
à Bellotto villa	m. 6
à Poerino caſtello	m. 7
à Monchaliere terra groſſa	m. 7
à Turino Città	m. 4

IL FINE.

P. Magiſtro
F. HIERONYMO
IOANNINIO
Ex Capugnano

COMPROFESSORI,
& Inquiſitori Vicentiæ.

F. Benedictus Bouius, Feltrenſis Ordin. Prædic.

ALARVM facilis quis tibi Cælitum
Ceſſit remigium, quò celer Italas,
O Hieronyme, terras,
Vrbes, & vaga flumina
Luſtrares? aciem quis tibi lynceam,
Qua res tàm varias, tàm bene cerneres,
Indulſit? Quis amabò
Argutum calamum dedit,
Quo tu viſa ſagax pingere, gentibus
Ob cunctis oculos pictàque ponere
Poſſes? vaticinabor
Nam Phœbus mihi pectora

A Ver-

Verſat; nec ſuperum magna ſilentio
Ingrato patitur munera contegi.
Summi Nuntius ingens
Patris Mercurius tuis
Aptauit pedibus præcipites ſuas
Alas, ala quibus nulla velocior.
Et doctum tibi cinxit
Centum luminibus caput:
Quæ capto numeris ſuauibus abſtulit
Argo. Præterea Fama perennibus
Euulſit ſibi pennam
Alis, quam tibi tradidit:
Atramenta ſacris mixta liquoribus,
Quorum ſigna nequit dentibus impotens
Sæuis rodere Tempus:
Et cartas adamantinas,
In queis perpetuo viuere ſæculo,
Quæ ſcribis valeant, inſuper addidit.
Fatis actus iniquis
Errans plus vice ſimplici
Tunc Laertiades nauibus æquora
Vulturni gelidis flata furoribus
Percurrit. Mala cuncta
Iuraſſe in caput illius
Dixiſſes. Tumidis denique fluctibus
Ereptus varijs vrbibus appulit:
Miras vidit in illis
Res, moreſque hominum nouos.
Non eſt præterea cur quis ab vltimis
Oris Italiam viſere c[illegible]uolet.

Non eſt cur tua linquas
Poſthac, ſarmata, limina;
Traiectis latias Alpibus arduis
Quò terras videas: abſque laboribus
Iſtis in monimentis
Vnum cernere per diem
Multò plura potes (crede mihi) tuis
Quàm præſens oculis luſtra per omnia,
Quæ vitæ tibi Parcæ,
Quamuis plurima, ceſſerint.
Certis ſydereas legibus orbium
Moles perpetuo concitat impetu
Magni Rector Olympi,
Vt cœli decus, ordinem,
Vitales radios ſolis, & auream
Lunam per tenebras, aſtraque lucida
Oſtentaret Iberis
Indis, gentibus omnibus.
Hæc motrix noua mens, cœlo vti ſydera,
Infixit Latias orbe voluminis
Res, Vrbes, vt in omneis
Oras, & populos ferat
Mundi delitias. Hinc ſuper ambiens
Terras, Heſperium littus ab vltimo
Illuſtrabit Eoo
Ingens Itala gloria.

IN ITINERIBVS OBSERVANDA.

DEVM *in primis inuocat quotidie profecturus præcibus Itinerum, quas mox ſubijciam.*

In peregrinationibus obſeruanda.

- I. Regio in qua conſideranda nomina
  - Vetera.
  - recentia.
  - ſæpe mutata.
- II. Ditio hominum
  - Superiorum.
  - noſtrorum.
- III. Nomen Vrbs, & ratio nominis, ſi extet. Item conditor, amplificator, aut inſtaurator alicuius loci.
- IIII.
  - 1. Flumina eaq; aut
    - allabentia.
    - prope diſtantia.
    - deducta.
  - 2. Mare alluens, aut portus.
  - 3. Montes.
  - 4. Syluæ, nemora, vel ſi quid aliud inſigne.
- V. Opera & hæc, vel
  - Publica.
    - Sacra:
      - Baſilicæ
      - Monaſteria.
      - Templa.
    - Profana.
      - Palatia, arces, fora, armamentaria, propugnacula, turres, & ratio munitionis.

Priua-

Priuata, vt quæ in ciuium ædibus ſunt inſignia, veluti horti, picturæ, fontes, ſtatuæ.

VI. Ratio gubernationis, ad quam pertinent.

1. Curia, in qua Senatores, & familiæ ciuium honeſtæ.
2. Scholæ, vt ratio educationis, & inſtitutionis pueritiæ. Item videri docti, & Bibliothecæ.
3. Vulgi mores, quò pertinent, ratio victus, & veſtitus; item opificia.

ITINERARIVM,

SEV ITER AGENTIVM

PRECES,

IN *ipſo itineris ingreſſu, Cantic.* Benedictus Dominus Deus Iſrael, quia viſitauit, & fecit redemptionem plebis ſuæ, & cæt. *poſt* Gloria Patri, & Filio, *poſtea Antiph.*

In viam pacis, & proſperitatis dirigat nos omnipotens, & miſericors Dominus, & Angelus Raphael comitetur nobiſcum in uia, vt cum pace, ſalute, & gaudio reuertamur ad propria.

Kyrie eleiſon.

Chriſte eleiſon.

Kyrie eleiſon.

Pater noſter.

Verſ. Et ne nos inducas in tentationem.

Reſp. Sed libera nos à malo.

Verſ. Saluos fac ſeruos tuos.

Reſp. Deus meus ſperantes in te.

Verſ. Mitte nobis Domine auxilium de ſancto.

Reſp. Et de Sion tuere nos.

Verſ. Benedictus Dominus die quotidie.

Reſp. Proſperum iter faciat nobis Deus ſalutarium noſtrorum.

Verſ.

Verſ. Poſt partum Virgo inuiolata permanſiſti.
Reſp. Dei Genitrix intercede pro nobis.
Verſ. Orate pro nobis omnes Sancti Dei.
Reſp. Vt digni efficiamur promiſsionibus Chriſti.
Verſ. Domine exaudi orationem meam.
Reſp. Et clamor meus ad te veniat.
Verſ. Dominus vobiſcum.
Reſp. Et cum ſpiritu tuo.

O R E M V S.

DEus qui Abraham puerum tuum, de Vr Chaldæorum eductum, per omnes ſuæ peregrinationis vias illæſum cuſtodiſti, quæſumus, vt nos famulos tuos cuſtodire digneris; eſto nobis Domine in procinctu ſuffragium, in via ſolatium, in æſtu vmbraculum, & in pluuia, & frigore tegumentum, in laſſitudine vehiculum, in aduerſitate præſidium, in lubrico baculus, in naufragio portus; vt te duce quo tendimus, proſperè perueniamus, & demum incolumes ad propria redeamus.

ADeſto quæſumus Domine, ſupplicationibus noſtris, & viam famulorum tuorum in ſalutis tuę proſperitate diſpone; vt inter omnes viæ, & vitæ huius varietates, tuo ſemper protegamur auxilio.

PRotege Domine famulos tuos ſubſidij pacis, & Beatæ Mariæ ſemper Virginis patrocinijs confidentes, a cunctis hoſtibus redde ſecuros.

DEus qui filios Iſrael per maris medium ſicco veſtigio ire feciſti, quique tribus Magis iter ad te ſtella duce pandiſti, tribue nobis quæſumus iter proſperum, tempuſque tranquillum; vt Angelo tuo

ſancto comite, ad eum, quo pergimus, locum, ac demum ad æternæ ſalutis portum peruenire fœliciter valeamus.

TRibue quæſumus Domine omnes Sanctos tuos pro nobis iugiter orare, & eos clementer exaudire digneris. Per Chriſtum Dominum noſtrum. Amen.

Benedictio Dei omnipotentis Patris, ✠ & Filij, ✠ & Spiritus ſancti. ✠ Amen.

PARTE PRIMA.

ITER ſcribitur Tridento Venetias, & inde Brixiam. Brixia triplici via Mediolanum ducitur viator. Mediolano per Æmiliam, Bononiam acceditur, & Bononia per Hetruriam Romam.

Aliud eſt iter ex Mediolano, per Cenomanos Ferriam, vnde Venetias, & Ariminum.

Arimino, & Fano per Flaminiam Fulgineum inter Vmbros. Per Picœnos verò, Lauretum, Maceratam, Fulgineum. Fulgineo Romam.

PARTE II.

ROMA, eiuſque admiranda, tum Diuina tum Humana.

PAR-

PARTE III.

ITER *Roma Neapolim per Latium, & Campaniam, indeque Puteolos, & reditus Tibur amœniſſimum Italiæ Vrbem.*

ITALIAE LAVS, ET DIVISIO.

POMPONIVS MELA, Lib. II. de ſitu Orbis. Cap. IIII.

ITALIA.

DE Italia magis, quia ordo exigit, quàm quia monſtrari eget, pauca dicentur: nota ſunt omnia. Ab Alpibus incipit in altum excedere, atque vt procedit, mediam ſe perpetuo Apennini montis iugo attollens, inter Adriaticum, & Thuſcum, ſiue, ut aliter eadem appellantur, inter Superum mare, & Inferum excurrit, diu ſolida. Verùm ubi longè abit, in duo cornua ſcinditur, reſpicitque altero Siculum pelagus, altero Ionium; tota anguſta, & alicubi multo, quàm vnde cœpit, anguſtior. Interiora eius aliæ, aliæque gentes habitant. Siniſtra parte Carni, & Veneti colunt togatam Galliam. Tum Italici populi, Picentes, Frentani, Dauni, Appuli, Calabri, Salentini. Ad dexteram ſunt ſub Alpibus Ligures, ſub Apẽnino Hetruria. Poſt Latium Volſci, Campani, & ſuper Lucaniam Brutij. Vrbium quæ procul à mari habitantur opulentiſſimæ ſunt, ad ſiniſtram Patauium Antenoris, Mutina, & Bononia, Romanorum Coloniæ. Ad dexteram Capua à Thuſcis, & Roma quondam à paſtoribus condita, nunc ſi pro materia dicatur, alterum opus. At in oris proxima eſt à Tergeſte Concordia. Interfluit Timauus, nouem capitibus exurgens, vno Schott.

oſtio-

oſtio emiſſus. Deinde Natiſo non longè à mari ditem attingit Aquileiam: vltrà eſt Altinum. Superiora latè occupat littora Padus. Namque ab imis radicibus Veſuli montis exortus, paruis ſe primùm fontibus colligit, & aliquatenus exilis, ac macer, mox alijs amnibus adeò augeſcit atque alitur, vt ſe per ſeptem ad poſtremum oſtia effundat. Vnum de ijs magnum, Padum appellant; Inde tam citus proſilit, vt diſcuſſis fluctibus diu qualem emiſit vndam agat, ſuumq; etiam in mari alueum ſeruet, donec eum ex aduerſo littore Iſtriæ eodem impetu profluens Iſter amnis excipiat. Hac re per ea loca nauigantibus, quà vtrinque amnes eunt, inter marinas aquas dulcium hauſtus eſt. A Pado ad Anconam tranſitur Rauenna, Ariminum, Piſaurum, Faneſtris Colonia, Senegallia, flumen Metaurus, atque Eſis, & illa in anguſto illorum duorum promõtoriorum ex diuerſo coeuntium, inflexi cubiti imagine ſedens, ac ideò à Graijs dicta Ancon, inter Gallicas Italicaſque gentes quaſi terminus intereſt. Hanc enim prægreſſos Piceni littora excipiunt: in quibus Numana, Potentia, Claterna, Cupra vrbes: Caſtella autem Firmum, Adria, Truentum: id à fluuio, qui præterit, ei nomen eſt. Ab eo Samnites maritima tenent ad Aterni fluminis oſtia. Vrbes Bucara, & Hiſtoniũ. Dauni autem Tifernum amnem, Cliterniam, Larinũ, Theanum, oppida: montemquè Garganum. Sinus eſt continuò Appulo littore incinctus, nomine Vrias, modicus ſpacio, pleraque aſper acceſſu. Extrà, Sypuntũ, vel vt Graij dixere, Sypus. & flumen, quod Canuſium attingens, Aufidum appellant. Poſt Barium, Egnatia, & Ennio ciue nobiles Rudiæ, & in Calabria Brunduſium, Valetium Lupiæ, Hydrus mons, tùm & Salentini campi, & Salentina littora. & vrbs Graia, Callipolis. Hucuſque Adria, hucuſque Italiæ latus alterũ pertinet. Frons eius in duo quidem ſe cornua (ſicut ſuprà diximus) ſcindit cæterum mare, quod inter vtraque admiſit, tenuibus promontorijs ſemel iterumque di-

diſtinguens, non uno margine circuit, nec diffuſum pa tenſque, ſed per ſinus recipit. Primus Tarentinus dicitur, inter promontoria Salentinum, & Lacinium, in eoque ſunt Tarentus, Metapontum, Heraclea, Croto, Turium Secundus Scyllaceus, inter promontoria Lacinium, & Zephyrium, in quo eſt Petilia, Cœcinum, Scyllaceum, Miſtræ. Tertius inter Zephyrium, & Brutium, Conſentiam, Cauloniam, Locroſque circundat. In Brutio ſunt, Columna regia, Rhegium, Scylla, Taurianum, & Metaurum. Hinc in Thuſcum mare deflexus eſt, & eiuſdem terræ latus alterum Terina, Hippo nunc Vibon, Temeſa, Clampetia, Blanda, Buxentum, Velia, Palinurus, olim Phrygij gubernatoris, nunc loci nomen, Pæſtanus ſinus, Pæſtum oppidum, Silarus amnis, Picentia, Petræ, quas Sirenes habitauere. Mineruæ promontorium, opima Lucaniæ loca, Sinus Puteolanus, Surrentum, Herculanæum, Veſuuij montis aſpectus, Pompeij, Neapolis, Puteoli, Lacus, Lucrinus, & Auernus, Baię, Miſſenum, id nunc loci, aliquando Phrygij militis nomen, Cumæ, Linternum, Vulturnus amnis, Vulturnum oppidum, amœna Campaniæ littora Sinueſſa, Liris, Minturnę, Formiæ, Fundi, Terracina, Circes domus aliquando Circeij. Antium, Aphrodiſium, Ardea, Laurentum. Oſtia citra Tiberim in hoc latere ſunt. Vltra Pyrgi, Anio, Caſtrum nouum, Grauiſcæ, Coſſa, Telamon, Populonia, Cecina, Piſæ, Heruſca, & loca, & nomina. Deinde Luna, Ligurum, & Liguria, & Genua, Sabatia, & Abigaunum. Tum Paulon, & Varus flumina, vtraque ab Alpibus delapſa. Sed Varus, quia Italiam finit, aliquanto notior Alpes ipſæ ab ijs littoribus longè, latèque diffuſæ, primò ad Septentrionem magno gradu excurrunt; deinde vbi Germaniam attigerunt, verſo impetu in orientem abeunt, direptiſquè populis immanibus, vſque in Thraciam penetrant.

ITA-

ITALIÆ ELOGIVM PLINIANVM, Ex Lib. III. Cap. V. Hiſtor. Natur.

ITALIA omnium terrarum alumna, eadem & parens; numine Deûm electa, quæ Cœlum ipſum clarius faceret: ſparſa congregaret imperia, rituſq; molliret, & tot populorum diſcordes, feraſque linguas, ſermonis commercio, contraheret ad colloquia: & humanitatem homini daret; breuiterque una cunctarum gentium in toto orbe patria fieret. Sed quid agam? Tanta nobilitas omnium locorum, quos quis attigerit, tanta rerum ſingularum populorumque claritas tenet. Vrbs Roma, vel ſola in ea, & digna tam feſta ceruice facies, quo tandem narrari debet opere? Qualiter Campaniæ ora per ſe, fœlixque illa, ac beata amœnitas? vt palàm ſit, vno in loco gaudentis opus eſſe naturæ. Iam verò tota ea vitalis, ac perennis ſalubritas, cœli temperies eſt: tam fertiles campi, tam aprici colles, tam innoxij ſaltus, tam opaca nemora, tam munifica ſyluarum genera: tanta frugum, & vitium, olearúmque fertilitas: tam nobilia pecorum vellera: tot opima tauris colla, tot lacus, tot amnium, fontiúmque vbertas, totam eam perfundens: tot maria, portus, gremiúmque terrarum commercio patens vndique, & tanquam ad iuuandos mortales ipſos auidè in mare procurrens. Neque ingenia, rituſque, ac viros, & lingua manuque ſuperatas commemoro gentes. Ipſi de ea iudicauère Græci, genus in gloriam ſuam effuſiſſimum; quotam partem ex ea appellando Græciam Magnam.

P.VIR-

P. VIRGILII MARONIS.

Libro II. Georg.

Diuiſæ arboribus patriæ: ſola India nigrum
Fert ebenum: ſolis eſt thurea virga Sabæis.
Quid tibi odorato referam ſudantia ligno
Balſamaq́ꝫ, & baccas ſemper frondentis acanthi?
Quid nemora Aethyopum molli canentia lana?
Aut quos Oceano propior gerit India lucos?
Media fert triſtes ſuccos, tardumq́ꝫ ſaporem
Felicis mali: quo non præſentius vllum,
Pocula ſi quando ſæuæ infecère nouercæ.
Sed neque Medorum ſyluæ, ditiſsima terra,
Nec pulcer Ganges, atque auro turbidus Hermus,
Laudibus Italiæ certent: non Bactra, nec Indi:
Totaq́ꝫ thuriferis Panchaia pinguis arenis.
Hæc loca non tauri ſpirantes naribus ignem
Inuertère, ſatis immanis dentibus hydri:
Nec galeis, denſiſq́ꝫ virùm ſeges horruit haſtis;
Sed grauidæ fruges, & Bacchi Maſsicus humor
Impleuère: tenent oleaq́ꝫ, armentaq́ꝫ læta.
Hinc bellator equus campo ſeſe arduus infert:
Hinc albi, Clitumne, greges, & maxima taurus
Victima, ſæpe tuo perfuſi flumine ſacro
Romanos ad templa Deùm duxère triumphos.
Hìc ver aſsiduum, atque alienis menſibus æſtas,
Bis grauidæ pecudes, bis pomis vtilis arbos.
At rabidæ tigres abſunt, & ſæua leonum
Semina, nec miſeros fallunt aconita legentes:
Nec rapit immenſos orbes per humum, neque tanto
Squameus in ſpiram tractu ſe colligit anguis,
Adde tot egregias vrbes, operumq́ꝫ laborem,
Tot congeſta manu præruptis oppida ſaxis,
Fluminaq́ꝫ antiquos ſubter labentia muros
An mare, quod ſuprà, memorem, quodque alluit infra?

Anne

Anne lacus tantos? te Lari maxime, teque
Fluctibus, & fremitu aſſurgens Benace marino?
An memorem portus, Lucrinoq; addita clauſtra,
Atque indignatum magnis ſtridoribus æquor,
Iulia quà ponto longè ſonat vnda refuſo:
Tyrrhenuſq; fretis immittitur æſtus Auernis?
Hæc eadem argenti riuos, ærisq; metalla
Oſtendit venis, atque auro plurima fluxit.
Hæc genus acre virûm, Marſos pubemque Sabellam
Aſſuetumq; malo Ligurem, Volſcoſq; verutos
Extulit, hæc Decios, Marios, magnoſque Camillos,
Scipiadas duros bello, & te maxime Cæſar,
Qui nunc extremis Aſiæ iam victor in oris
Imbellem auertis Romanis arcibus Indum.
Salue magna parens frugum, Saturnia tellus,
Magna virûm, tibi res antiquæ laudis & artis
Ingredior, ſanctos auſus recludere fontes,
Aſcræumq; cano Romana per oppida carmen.

ITALIAE FIGVRA.

FIguram Italiæ Plinius, & Solinus ſimilem faciunt folio querno, vt longitudine ſit amplior, quàm latitudine, in læua ſe flectens cacumine, & Amazonicæ figura deſinens parmæ, vbi à medio excurſu Cocynthos vocatur, per ſinus lunatos duo cornua emittens: Leucopetram dextra, Lacinium ſiniſtra. Alij uerò tibiæ, uel potius integri cruris humani, à coxendice in imum pedem, effigie Italiam pingunt; de quo vide Leandrum in Italia. Cœterùm longitudo Italiæ eſt decies centenorum, & viginti millium paſſuum; latitudo uerò maxima quadringentorum decem milliũ, inter mare Superum, ac Inferum, & inter amnes Varum, Arſiamque, media, centum triginta ſenum, circa Vrbem Romam ferè, ab oſtio Aterni amnis, vſque ad oſtium Tiberis, quorum ille mare influit Adriaticum, hic Tyrrhenum: minima verò non amplius quadra-

ginta

ginta millium, inter portum Magnæ Græciæ, quem Annibalis caſtra nominant, & mare Tyrrhenum. Vmbilicus autem Italiæ eſt lacus Cutilius in agro Reatino, vt vult Plinius, & Varro. Circuitus verò, & ambitus vniuerſæ Italiæ, vicies quadragies nouies centena millia, in quo tamen non omnes ſcriptores conſentiunt.

RVTILII CLAVDII NVMATIANI.

ITaliam rerum dominam, qui cingere viſu,
Et totam pariter cernere mente velit.
Inueniet quærne ſimilem procedere frondis
Arctatam laterum conueniente ſinu.
Millia per longum decies centena teruntur,
A Ligurum terris ad freta Sicaniæ.
In latum varijs damnoſa anfractibus intrat
Tyrrhenis rabies, Adriacáq; ſali.
Quà tamen eſt iuncti maris anguſtiſsima tellus:
Triginta, & centum millia ſola patet.
Diuerſas medias mons obliquatur in vndas:
Quà fert, atque refert Phœbus vterque diem,
Vrget Dalmaticos Eoo vertice fluctus,
Cærulaque occiduis frangit Etruſca iugis.
Si factum certa mundum ratione fatemur,
Conſiliumque Dei machina tanta fuit,
Excubijs Latijs prætexuit Apenninum,
Clauſtraque montanis vix adeunda vijs.
Inuidiam timuit natura, parumque putauit
Arctois Alpes oppoſuiſſe minis.
Sicut vallauit multis vitalia membris,
Nec ſemel incluſit, quæ precioſa tulit.

ITALIÆ VETERIS MORES,

P. VIGILII MARONIS.

DVrum à ſtirpe genus, natos ad flumina primùm
Deferimus, ſæuoq; gelu duramus, & vndis.
Venatu inuigilant peri, ſyluaſque fatigant,
Flectere ludus equos, & ſpicula tendere cornu.
At patiens operum, paruoq; aſſueta iuuentus
Aut raſtris terram domat, aut quatit oppida bello.
Omne æuum ferro teritur, verſâq; iuuencûm
Terga fatigamus haſta, nec tarda ſenectus
Debilitat vires animi, mutatque vigorem.
Caniciem galea premimus, ſemperq; recentes
Conuectare iuuat prædas, & viuere rapto.

ITALIÆ ORIGO VETVS,

EIVSDEMQVE POPVLORVM, & vrbium recenſio.

Ex Io. Iouiani Pontani Hiſtor. Libro VI.

ITaliam (cui poſtea vniuerſæ nomen eſt hoc inditum, paulatimque prolatum finibus, imperioque ab Ionio mari ad Alpes vſq; complexum eſt omnia, quæ ſupero, inferoque abluuntur mari) habuere ab initio Vmbri genus hominum bellicoſum, acre, imperij cupidum, quique paulatim mediterraneis, ac montanis à locis digreſſi, mare, verſus Hadriaticum, fines protulerint, ipſi reliqui, ſuperſtiteſque diluuioni, quę Deucalione regnante in Græcia, ab Ægyptijs, Græciæque ipſius ſcriptoribus extitiſſe memoratur. Qua tempeſtate Atlanta abſorpta, inſula rerum quondam

in occaſu potita, vnde etiam nomen pelago inditum, irrúpente Oceano, mare hoc immiſſum eſt mediterraneũ, quo tũc ſubmerſa, atq; hauſta fuère cuncta, quib. nunc interiectis, Europa Africaq; inter ſe, atq; Aſia diſtinẽtur. Fabuloſa ſanè res exiſtimata, propter Poetarum decantata admirabiliter ea de re carmina: cœterùm quæ nec à natura ipſa rerũ abhorreat, & Ægyptiorum conſentiat hiſtorijs. Hos ante tenuerant Liburni partem eã, quæ eſt ad ſuperi maris ſinum. Quibus pulſis Vmbri armis eam occupauère, quaq; imperium protulerunt, tractum omnem vocauère Vmbriã, viris pòſt oppidiſq; diuturnum ob dominatum maximè frequẽtem. Liburnis finitima tenuère Siculi, atq; Aborigines, gens in digena, vel, vt alij volunt, ex Arcadia profecta, duce Oenotro, Lycaonis Arcadiæ regis filio, qui poſtea genti nomẽ dederit. Cuius etiam frater Peucetius oram alteram ſuperi maris occupauerit, eaq; ſit ab illo appellata Peucetia, quæ ante fuiſſet Iapygia. Regnum itaque nomen gentis vniuerſæ ab Oenotro cępit, poſt quẽ aliquo interiecto interuallo Italus, & ipſe Rex ijſdem eſt à populis dictus. Ab Italo autem, & Morges, & Siculus, qui à Morgete fratre diſſentiens, dedit parentibus ſibi populis nomen Siculis, perinde vt ab illo altero nominati ſunt Morgetæ. Atque hęc quidem omnia multis ætatibus ante obſeſſum Ilium. Hodie quoq; poſt Marſorum, atque Aquilanorum fines eſt ager, qui Siculorum nomẽ ſeruat, mutata prima nominis litera, Cicli quippe vocãtur. Nam & Sicilia inſula ex illis dicta, ab illiteratis hodie homiuibus Cicilia dicitur, eadem mutata litera. Eſt & vallis item Ciciliana, quę Præcutinorum eſt in Veſtinis, qui ſunt inter Aternum, atque Truentum amnes, quæ regio Piceni quondam fuit; nũc verò eſt Aprucij. Succeſſit deinceps illis Latin⁹, belli Troiani temporibus, à quo priſci vocati Latini. Inter Siculos autem, atq; Aborigines diutius certatum quum eſſet, acceſſere Aboriginum opibus pelaſgi, quibus è Theſſalia pulſis, ad eam quum ad nauigaſſent orã, quæ eſt

proximè Padi fluminis oſtia, poſtq; aliquantum tem poris eiecti quum inde ab Vmbris eſſent, Aborigines ipſi dedère eis ſedes in Reatinorum finibus, eorumq; auxilio cõmixtis viribus, Siculorum res vehemẽtiùs attriuere. Quibus denique attritis, Siculi relictis ſedibus, grauiſſimos poſt labores, ac pericula in Trinacriã traiecère, quã occupatã, ſuo è nomine vacauère Siciliam. Tenuerunt autẽ in initio Itali, qui ab Oenotrijs ſunt, Aboriginibuſq; profecti, quãtum interim agri Tiberi continetur, Lyrique fluminibus: eaq; priſca fuit Italia, ijq; Italici populi. Tiberim vltra tenebant tunc Hetruſci, quos Tyrrhenos etiam dictos volunt. Hi paulatim eò potentię peruenerũt, vt Vmbrorum ipſi imperium deleuerint, omniſq; Italia ab exteris nationibus, præſertimq; à Græcis, ob illorum potentiam fuerit appellata Tyrrhenia. Supra Hetruſcos tenuère Ligures, & ipſi antiqua gens, quęque auſa ſit veniẽti in Italiam Herculi ire obuiam inſtructa acie. Quinetiam quorundam opinio fuit, Aborigines illorum aliquando fuiſſe colonos. Hetruſcos diutiùs imperantes, ſuperatis Alpibus, Galli pepulère vniuerſo ex agro, quem vltra Apenninum montem, ac ſecundùm Padum fluuium poſſederant, quorum etiã oppidum fuit Sena, quæ hodie quoque Gallica agnominatur. Trans Lyrim verò, proximiſque Lyri regionibus, diuerſis tamen ætatibus imperitauère Auſonij, Opici, Oſci, Hetruſci, Samnites, Campani. Auſonij quidem videntur fuiſſe antiquiores, quàm vt ab Auſone Vlyſſis filio nomen acceperint. Nã & partem illã terræ Brutiæ, quæ eſt ad mare Ioniũ, ſatis conſtat longè priùs vocatam Auſoniam: eamq. Auſones primos tenuiſſe, & mare ipſum Auſonium appellatum, &, vt Halycarnaſſæo placet Diouyſio, quod pòſt vocatum eſt Tyrrhenum, ante Oenotri aduentum ab accolis mare dicebatur Auſonium. Opici verò fuère, qui & Auſonij ipſi indigenę, vt Rutili, vt Volſci. At Oſci Padi accolæ, ac pulſi ipſi, ſuis Opicos è ſedibus pepulère: Hos dein Cumani à Chalcide deducta colonia

Hippocle Cumæo, & Chalcidenſe Megaſthene ducĩbus. Hi quum opibus auctoritateque aucti admodum eſſent, ſubiecère ſibi finitimos populos: omnem poſt eis agrum ademère Hetruſci, ac variante fortuna, Sãnites Hetruſcis. Dicti auté Samnites à noſtris initio Sabelli, ipſiq; a Sabinis orti, poſtquàm in Sabinorũ nomen tranſière, qui ante Oenotrij fuerãt, atq; Aborigines. Ex ijs deinde agris Sãnites hos eiecère Campani, quorum princeps fuit Vrbs Capua. A Samnitibus quoque profecti ſunt Lucani, qui ſecundùm eos, trans amnem Silarum, ſedes ſibi imperiumq; compararunt. Permultis tamé ante Lucanos ætatibus, imperitauerunt ea in regione Pelaſgi, atque Oenotrij: vnde inſulæ duæ in Lucanorum mari ſitæ, Oenotriç appellatæ, atq; ab Oenotrijs orti Itali, Morgetæ & Siculi illis ſucceſſere, inter quos diutiùs etiã bella geſta: qua è re à Grecis ſcriptoribus pars ea vocata eſt Italia. Vltimi autem Lucani à Samnitibus emiſſi occupauere regioné, èque ducis nomine vocauère Lucaniã. A Lucanis orti Brutij, paſtoralis initiò gens, ſuſq; ab domibus digreſſa. Poſt eos quod reliquũ eſt, tenuere Græci ad mare Ionium, diuerſo tempore pluribus deductis colonijs, in plaga prçſertim maritima, Magna etiam Græcia olim dicta. Nec tamé defuere è Grçcis ſcriptoribus, qui arbitrati ſint, oram Italiæ illam vltimam, quæ Iſthmo cõtenta peninſulam quaſi quandã efficit, Italiam initiò dictam ab Italo quodam, quem populares, propter ſapiẽtiæ, probitatiſq; opinionem, quàm ipſe etiam dicendi ſuauitate cõcitaſſet, regem ſibi conſtituerint. Satis tamen conſtat, tum Heſperiã, tum Auſoniam, ante Herculis in Italiam aduentum, à Greca præſertim gente vocari ſolitã. Hic ſtatus penè rerum in Italia fuit ante bellum Troianum, & poſt Æneam, atque Aſcanium, Albæ regnãtem: donec Romanorum res adoleuère, ipſiq; tandem Italia ſunt potiti. Sed vt ad Opicos redeamus, à quibus Thucydides tradit, Siculos fuiſſe eiectos ſedibus, quòd videlicet Opicorum tunc celebre eſſet nomen: Phlegræn

eorũ ager fuit, in quo pleriq; volunt geſta, quę de Gigãtibus memorata ſunt in fabulis, ab inteſtinis terræ incẽdijs dictus. Quo in agro principes extitère vrbes Cumæ, Puteoli (quæ Græcè eſt Dicæarchia) & Neapolis. Hanc igitur finitimamq; oram, quæ eſt ad amnem Lyrim, Vlyſſis belliq; Troiani temporibus, tenebant Læſtrigones, atq; Sirenes, tenuère & Cimmerij, genus hominum furtis, ac latrocinijs aſſuetum, hique ſpecus, quàm domos, magis incolebant, deductiſque intrinſecus ſub terrã cuniculis diuerſabantur. Quũq; celebre apud ipſos oraculum eſſet, fierentq; Auernũ ad lacum ſacra in Ditis patris honorẽ, in quibus, euocatis manibus, futura noſcitabantur, hac ratione multos mortales, qui ad ſacra conueniebant, atq; ad oraculum conſulendum, deprehenſos in meatibus lociſque ſubterraneis ſpoliandi libidine clàm obtruncabant; demum ſcelera eorum deprehenſa, ipſi ſupplicio affecti: ſedeſq; eorum euerſæ, ac penitùs deletæ. Opicorum inſula fuit Prochyta, fuit Ænaria: fuère & Pontia, & Pannateria, & quæ dicta eſt de Sirenis vnius nomine, Parthenope, nam & ab alterius quoq; ſepulchro Leucoſia dicta eſt, etiam breuis quædam inſula, Peſtanum contra ſinum poſita, &c.

ITALIÆ DIVISIO.

MVltiplex traditur diuiſio Italiæ: ſed communiſſima tamen eſt illa, quòd alia Vetus, alia Noua eſſe dicitur. Quarum illa à Rubicone fluuio, vſq; ad Siciliam, verſus Orientem, & Auſtrum producitur; hæc verò ad Aquilonem, & Occaſum, cis Alpes, & Padũ, verſus Galliam extenditur; vnde & Gallia Ciſalpina, ſiue Togata cognominata eſt, quę Lombardię poſtea nomen, à Longobardorum imperio, adepta eſt. Eaq; eſt duplex, quarum quæ cis Padum eſt, Ciſpadana, quæ verò trans Padum, Tranſpadana appellatur.

ITALIÆ DIVISIO CATONIANA, & Semproniana.

- **ITALIA**
  - Apennina, in qua ſunt
    - Ligures
      - Montani
      - Apuani
    - Vmbri
    - Sabini
    - Sabelli
    - Hetruſci
  - Ciaſpennina, in qua ſunt
    - Ligures
      - Montani
      - Apuani
      - Hetruſci
        - Populonii
        - Thuſreni
    - Lucani
    - Picentini
    - Cumani
  - Tranſapennina, in qua eſt Gallia Ciſalpina:
    - Tranſpadana
    - Ciſpadana
    - Togata
  - Alpina, quæ Alpes continet
    - Ligurinas
    - Pęninas, inter Pęninum, Ocramque montes.
    - Tauriſanas, ab Ocra, vſq; in Hiſtriam.

ITINERARII ITALIÆ

PARS PRIMA.

Per Galliam Ciſalpinam, Picenum, Etruriam, & Latium.

ITER TRIDENTO, ET VENETIIS MEDIOLANVM VERSVS, & inde ROMAM.

E Steph. Pigij Hercule Prodicio.

Et Fratris Hieronym. Capugnani Addition.

TRIDENTVM.

VRbem Tridentum, ad Atheſim, loco amœno, & ſalubre poſitam, quam in decima Regione Italiæ inter populos Mediterraneos, Plinius & Strabo collocant, Gallos condidiſſe ſcribit Trogus, alij Ethnicos, qui Duce Rheto in Alpibus ſedes figentes, Rhetiæ nomen dedere, ſed auctã poſt fuiſſe à Brenno, Duce Gallorum. Vt vt ſe res habet, ciuitas eſt perantiqua, quæ à Primordio varios ſortita gubernandi modos, tandem Imperij Romanorum, cui diu ſubiecta fuit, inclinatione ceſſit Oſtrogothorum potentiæ, quorum Rex Theodoricus, vt Re-

gnum ſuum ab eo latere tutius redderet, cinxit eam muro è lapide quadrato, vt etiamnum licet videre, non ineleganter, complexus circiter mille paſſus, forma propemodum arcuata, muniitque Caſtellum Verucæ, ex altera fluminis ripa, Tridento imminens. Poſt electis ex Italia Oſtrogothis, ſubiugarunt hanc ciuitatem Longobardi, tituloque Ducatus Imperio ſuo ſubditam, tenuerunt. Sed & his cum eorum Rege Deſiderio à Carolo Magno profligatis, poſtliminio ad ius rediit Imperatorum, ex quo initium opibus amplificandæ Eccleſiæ Tridentinæ. Nam Carolus Ripam oppidum ad Benacum. valles quaſdam, & Iuriſdictiones pro ſua in Deum pietate, atque eccleſias munificentia, Epiſcopo largitus, & præclarè de hac ipſa Eccleſia eſt meritus, & ſucceſſoribus ſuis Imperatoribus, Regibuſq; Rom præbuit documentum liberalitatis. Sed ſupra cæteros eminuit liberalitas Conradi Saxonis, eius nominis II. Imperatoris, & Franciæ Orientalis Ducis, qui Comitatum Trident. ſeu Ducatum, ſeu Marchionatum, item vallem venuſtam, ac Bolzamum eccleſiæ huic donauit, ius profanum, quod temporale vocant, ſacro, & ſpirituali coniungens, quam donationem deinde ratam habuerunt Sueuici ſanguinis Imperatores, Fridericus I. & ſecundus: Habiti ſunt dehinc Epiſcopi Tridentini Principes Imperij, iiſq; ab Impp. diplomata (Regalia appellant) vt cæteris Principibus data. Et vt huius tam inſignis Eccleſiæ ſtatus perpetuò tutior, ſecuriorq; perſiſteret, adſcitus eſt ei defenſor, & protector vicinus Comes Tyrolis, cuius potentia, atque auctoritas ipſius Epiſcopo, & Eccleſiæ ad omnes caſus eſſet præſidio, hoc onus vt alacrius ſuſciperet Comes ornatus fuit ab Epiſcopo beneficijs minimè vulgaribus, Caſtris videlicet, atq; Iuriſdictionibus: ex quo inter ipſos Comites & Epiſcopos ad totius Prouinciæ, & dominiorum ſecuritatem, nata eſt mutuò ſuccurrendi, atque auxilium ferendi neceſſitudo. Exercet itaq. Epiſcopus præter ſpiritualem Iuriſdictionem etiam temporalem,

poralem, quàm acceptam fert Imperatoribus, quos ſolos, ac ſupremos ea in re dominos agnoſcit, & honorat. In ſpiritualibus porrò eſt illi Metropolitanus Patriarcha Aquilegienſis. Et quaquam ciuitatem Tridentinam antea ſpectabilem multa reddebant, vt tẽplũ Cathedrale operis exquiſiti, ſancto Vigilio Epiſcopo & Martyri conſecratum, Collegioq; Canonicorum, vel nobilitate generis, vel doctrina Illuſtriũ, ipſius Epiſcopi liberam electionem habentium inſigne, & in quo Sancti huius, atque eius matris ſanctæ Maxentiæ, aliorumq; ſanctorum corpora, & reliquiæ præcipua in veneratione habẽtur, vt item in templo D. Petri, quod Germanorum eſt B Simonis pueri ante annos centum à perfidis Iudæis martyrio coronati corpus multis miraculis clarum: vt, Arcis quã Epiſcopus inhabitat magnificentiſſima, regijque palatij in modum ſtructura, vt ædium priuatorum elegantia & commoditas tanta, quanta in nulla alia Ciuitate mediocri qualis eſt hæc, reperiri affirmant illi, qui pleraſque orbis regiones, Ciuitateſque peragrarunt: vt riuuli, plateas omnes cilice concinnè ſtratas perenni decurſu irrigantes, atque immunditiem omnem abluentes: huic tamen Ciuitati tantum addidit celebritatis ſacrum, & œcumenicum ſuperioribus annis in ea habitum, finitumq; Concilium, vt propterea inter præcipuas Europæ Ciuitates meritò debeat numerari; eſt quidem alpeſtris huius Regionis ſitus, ſed tamen præter aeris miram ſalubritatem, ijs abundat ad viuendum commoditatibus, vt paucis æquali magnitudine Regionibus debeat inuidere nam frumenti, olei, lactis, carnis tam altilis, quàm ferinæ, piſcium quoque, & omnis generis fructuum ea hic eſt prę̄ſtãtia, atque copia, vt VII S. R E. Cardinalibus, inter quos quinque erãt Sedis Apoſtolicæ Legatis, III. Patriarchis, Archiepiſcopis XXXIII. Epiſcopis CCXXXV Abbatibus VII ordinum generalibus VII. Theologis, tum ſæcularibus, tum Regularibus CXLVI. Ferdinandi Cæſaris, tam imperij, quam Regnorum

gnorum ſuorum, Hungarię & Bohemię nomine, Regum Gallię, Hiſpanię, Polonię, Portugalliæ, Venetorum, Ducum, Bauariæ, Sabaudiæ, Florentiæ, aliorumque Eccleſiaſticorum Principum: Item Heluetiorum VII. Cantonum oratoribus, eorumque familijs, quæ in vniuerſum quatuor millium Capitum numerum excedebant, cum omnium admiratione commeatus, aliaque ad ſuſtentationem neceſſaria ſuppeterent. Gens ipſa hoſpitalis eſt, & aperta, iras quacunque de cauſa conceptas facilè remittens, in quo Germanicam ingenuitatem refert, quæ ſi quo valet ingenio, id ad publicam rem priuatamque amplificādam cōferret ſtudioſius futurum eſſet, vt Ciuitas hæc propter ipſius ſitum, fluminiſq; opportunitatem, vicinas opibus vel ſuperaret, vel certè æquaret. Argumento eſt, quòd qui hinc aggreſſi peregrinis in Regionibus verſantur alij optimarum diſciplinarum egregia cognitione, alij virtute bellica, militæque officijs etiam primarijs alij negotiatione, alij alijs bonis rationibus & rem, & exiſtimationem non parum auxerunt. Ac fuerunt inter eos omni tempore viri, & ſunt, qui vel propter ſacrarum, & Ciuilium legum, vel artis Medicæ ſcientiam: hi Imperatorum, Regum, aliorumque magnorum Principum tuendæ ſanitati periti cuſtodes accerſiti, illi iuri dicundo, legationibus, alijſuè honeſtiſſimis muneribus præfecti, laudem magnā retulerint, hodieque ſimilibus ex functionibus referunt. Preter ius commune habent Tridentini leges municipales, quas eiſdem Epiſcopus tam quam ipſorum Princeps confirmat. Vtitur ciuitas hæc Idiomate Germanico, & Italico, vtpote ex his nationibus conflata, quanquam longè ſit maior numerus Italorum. Et quod in Ciuitatibus limitaneis perrarum eſt, tanta eſt vtriuſque ſermonis puritas, vt vel in media Germania, vel Italia vix audias purius loquentes, portas habet quatuor, Sancti Martini, Sancti Laurentij, Sanctæ Crucis, & Aquilanam: Xenodochia quatuor: Parochias item quatuor, ſancti Vigilij, ſancti

Petri, ſanctæ Mariæ Maioris, & ſanctæ Mariæ Magdalenæ. Monaſteria in ipſa vrbe duo, ſancti Auguſtini, ad ſanctum Marcum virorum, & ad Sanctæ Trinitatem, mulierum obſeruantium. In ſuburbio quinque, Cruciferorum, ſancti Dominici, ad ſanctum Laurentium, ſancti Franciſci Conuentualium, & alterum obſeruantium ad ſanctum Bernardinum. Item S. Claræ, ad ſanctum Michaelem. Numerat Eccleſia Tridentina à Iouino primo Paſtore, & Epiſcopo inſtituto à S. Hermagora eiuſdem Eccleſiæ fundatore, nunc nonageſimum ſeptimum Ludouicum ex Baronibus Madrucij, in ipſo Epiſcopatu oriundum S. R. E. Cardinalem, apud ſedem Apoſtolicam Nationis Germanicæ Protectorem: virum in quo ſiue doctrinæ in Theologia, ac Philoſophia, omnibuſque liberalibus diſciplinis excellentiam, ſiue rerum maximarum vſum, ſiue pietatem in omnes, ſiue denique religionis Catholicæ amplificandæ ſtudium ſpectes, nihil queat deſiderari, licet aliquod ordine ſequentes ipſum Iouinum ſine mitra epiſcopali præſiderint huic Eccleſiæ. Inter epiſcopos præcipuè celebratur memoria ſancti Vigilij, doctrina, martyrio, & miraculis clari, cui dicatum eſt templum Cathedrale, & anniuerſarium feſtum ſexto kal. Iul. inſtitutum. Et quanquam eccleſiæ huius opes magna ex parte temporum iniuria ſint diminutæ, manet tamen adhuc illi dominium Ciuitatis, & eius Prætura ſubiecti Territorij: Oppidorum Ripæ, Trameni, Pertini, & Leuigi. Vallium item Nauni, ſeu Annaniæ, Solis, Lagarinæ Iudicariarum, Flemarum, & Randenæ, in quibus vallibus per multę ſunt Parochiæ populatæ, & Arces, Nobilium virorum ſedes eccleſię huius beneficiarij, ſeu vaſalli etiamnum ſunt, Comes Tyrolis, Dux Mantuæ, Comites Archi, Comites Lodroni, Comites de Lichtenſtein, Barones de Mandrutio, de Vuolkenſtein, de Vuelſperch, de Firmiano, de Spauro, de Payrſperg: Nobiles domini de Greſta, de Biſeno, de Thono, de Artzio, de Cleſio, alijque complures,

res,Caſtra,Iuriſdictiones, Decumas,Prædia, Poſſeſſioneſque ab epiſcopo in feudum recognoſcentes. De Tridenti etymo ſic ſcribit Princius in hiſtoria ſua Tridentina: coniectura eſt, à tribus torrentibus ex propinquis montium iugis prope vrbem cadentibus, Tridentum,quaſi torrentum vocatum fuiſſe,quorum vnus per portam Aquilæ in mœnia delatus, anguſto alueo per mediam vrbem Atheſi commiſcetur, alius qui Ferſina appellatur,muros præterlabitur, tertium paulò longius delabentem,Seletum nominant. Alij exiſtimant à tribus dentibus appellatum, quia inter tria montium cacumina poſitum ſic Sunt,qui à Tridenti illi nomen datum fuiſſe diſputant, quòd ea Ciuitas à principio fuerit Neptuno dicata, quod vt facilius perſuadeant, veriſimili vtuntur argumento. aiunt enim, ſicuti Randenenſes Saturnum, ita Tridentinos Neptunum coluiſſe, quem Deum tridente vſum fuiſſe fabulata eſt antiquitas: ad hanc coniecturam validum ad fuerunt teſtimonium:affirmant enim,eo in latere templi D. Vigilij, quod forum reſpicit,extare lapidem,vt licet videre vetuſtiſſimum, & aliqua in parte corroſum, in quo cernitur Tridentis forma, quo facile ducimur credere, Neptunum olim à Tridentinis, vt Deum cultum fuiſſe,atque inde urbem nomen traxiſſe.

BASSANVM.

TRidento ab ortu Solis per vallem Suganæ ab antiquis Euganeam dictam ab Euganeis populis, qui eam tenuerunt (in qua planicies lata circiter duo millia paſſus, longa duodeuiginti, fertiliſſima) longiore, ſed commodiore via Venetias itur ſupra eam, tamen quinto à Tridento lapide Perganum vicus nobilis eſt,viris, opibuſque refertus.

In extremo vallis haud longè à Primolano fines inter Venetos, & Germanos inueniuntur. In ſummis montium cacuminibus,qui Primolano eminent Scala

la arx eſt Venetorum, natura loci muniti ſſima, in qua, quia parua militum manu, Germani, ſi irrumpere conentur, prohiberi poſſunt, ex Baſſanenſibus præſidia ſtatiua locantur. Ab eo loco non amplius duodecim millium interuallo Orientem verſus, in medijs alpibus Feltria Vrbs nobiliſsima ſita eſt. Vnde per dextram Meduaci fluminis crepidinem ad occidentem flectens, in eodem itinere, ter mille paſſus infra Scalam Conolum Germanorum arcem inexpugnabilem inuenies, eſt enim ita cocinnata ab hominibus in ſuperiori parte ſaxei montis præcelſi, maximeque directi viæ ad perpendiculum imminentis, cum perennis aquæ fonte, vt pedibus adiri non poſſit, fune autem demiſſo, cum lignea ſedicula ſinguli homines rota deſuper vertente attolluntur, atque omnes aliæ res eodem vno in arcem importantur modo, cui arci, quia inter montem, flumenque via ſubeſt peranguſta, nullo negotio prætereuntes ſaxis ab ea deuolutis obrui, atque interfici poſſunt. Ad quintum ab ea milliare Ciſmonus fluuius, quo ligna quotannis permulta, & ad ædificia ſtruenda, & ignem faciendum à Germanis, & a Feltrenſibus Baſſanum, Patauium, & Venetias mittuntur, & in Meduacum influens nomen amittit. Ibidem eſt vicus eiuſdem nominis. Septimo à Baſſano lapide in dextra Medoaci ripa, in radicibus montium eſt Vaſtanea vicus non ſolum elegans, ſed propter ſerrarum multitudinem, quibus ligna maiora, in tabulas ſecantur, & diues, & frequens habitantibus. Propè hunc vicum in montis cliuo, rudera ampliſsimæ Vrbis cui nomen Berentia, a qua Meduacus lingua, qua nunc vtuntur Itali Brenta appellatur, & Berentiam antea appellatam fuiſſe dicunt, videre eſt. Tertio à Baſſano lapide in eadem Meduaci ripa eſt Campeſium, quo in vico Monachorum Caſſinenſium Monaſterium Auctoris libri Macaronicorum ſepultura celebre inuiſitur. Baſſanum in ſiniſtra fluminis ripa, vbi vallis illa arctiſſima deſinit, in amœniſsima planicie ſitum eſt. Ab occaſu Meduaco flumine, quod

ſupra

ſupra Leuegum decem à Tridento milliaribus naſcitur, & Patauium, & Venetias, non ſolum magnam vim lignorum, verum etiam aliarum rerum quibus opus eſt, ratibus vehit, alluitur, vbi ab oppidi porta pons ligneus elegantiſsimus, opere, & artificio præclaro ad Vicetinos pertinet, inter quem, & alpes, colles omnium rerum, quæ ad victum, quæque ad lautitias pertinent feraciſsimi intercedunt, inter quos, primas ſibi vendicant oleæ, vinaque Falerno, & Maſſico comparãda, Meduacus agrum Vicetinum, Patauium, eiuſque agros interſcindens, in Lacunas Venetas tandem immergitur. Hoc flumen, vt iam diximus à Berentia ciuitate Brentæ nomen ſortitum eſt, quod latinorum aliqui Brenteſiam, vel Brintham nuncuparũt: Ex Tridentinis alpibus, ſatis perſpicua, licet ſubuiridis fluit, niſi fluuius irrumpens Bacchilio, luteo illam colore inficiat, ad piſcationem non inepta, cum piſces non ignobiles prouehat, veluti troctas, ſqualos, barbos, lampetras, anguillas, lucios, virides vulgi ſolatia tincas, cancros fluuiatiles, & alias huiuſmodi quiſquillias, Baſſanum ab Antenore conſtructum, & à Baſſa, quod phrygia lingua Præfectum ſignificat (quo nomine adhuc Turcæ vtuntur) quem ibi præſidij totius regni cauſſa collocarat, ſic vocitatum oppidum opportunitate loci, quippe quod inter Tridentum, Vicentiam, Patauium; Venetias, Taruiſium, & Feltrium medium ſit, & aditum ad omnes ferè orbis nationes præbeat, pulchrum, opulenſque fœlix etiam aliquando futurum, ſi tam Mineruæ amicum euadet, quam Mercurio. Non alibi enim homines in quæſtuarijs actibus, præſertim in lanis, concinnandis induſtriores quique in toreumatis, alijſve operibus nuceis torno, vel cœlo elaborandis magis excellant. Quotannis 15. mill. librarum ſerici Baſſanenſes faciunt, & præparant, & cum illud Regni Chinæ habeant prætioſiſsimi inter omne aliud in vniuerſo terrarum orbe concinnatum, ſi tamen huic Baſſanenſi comparetur, minus leuè, ac ſubtile cognoſcitur eſſe.

Illinc

Illinc Carrarienſes olim Patauij Domini, & Ezzelinus Tyrannus oriundi, & Patrum noſtrorum memoria Lazarus Bonamicus, qui Romæ, Bononiæ, Patauijque ſumma cum gloria publicè docens, libriſque, & iuncta, & ſoluta oratione editis, non modo patriam, ſed Latinas, Græcaſque litteras Valde illuſtrauit, quem ſtudioſè emulatur Leonardus Bonamicus in humanitatis ſtudio præcipuè verſatus. Et noſtro tempore Iacobus a Ponte cum quattuor filijs pictores adeò illuſtres, ut nominis cœlebritate non Italiæ ſolam uniuerſæ, ſed remotiſſimis etiam nationibus innotuerint.

Baſſani iuriſdictioni ſub ſunt uille duodecim, quæ cum illo perſonas circiter duodecim millia nutriunt.

MAROSTICA.

BAſſano itidem Maroſticam tribus milliaribus diſtantem itur, ſi totonderimus ad occidentem, oppidum ſanè, quod nunc extat olim a Scaligeris juxtà montem extructum, muris fortiſſimis cinctum, duabuſque arcibus munitum. Antiquitus hoc oppidum fuerat, in altero proximo monte orientem ſpectante, in quo hucuſque extant ueſtigia Mario Conſ. Rom. ædificatum Maroſticaque, & Maroſticum, quaſi Maroſtium, ſeu ſtatio, aut melius quaſi Marij ſtatio dictū. Locus aeris amœnitate, ſalubritate, fœcunditate, optimorum fructuum copia, priuatimque Ceraſorum, quæ nomen exinde inuenerunt Maroſticenſiaque in multis exteris locis uocantur, ac rixis inter oppidanos nulli cedens. Fontibus optimæ aquæ cum ſpontè erumpentibus, tum arte factis abundat. Duobus milliaribus locus diſtat quem Moluenam uocat, cuius ſub monte lacus erumpit memorabilis Piolæ dictus, in quo idem augmentum, & decrementum aquę quotidie fit, quod in lacubus Venetiarum obſeruatur. Hunc locum antiquis Romanis fuiſſe ſatis familiarē,

com-

complura latina nomina hucuſque, & ſi corrupta incolis vſitata denotant. Duo antiquitatis ſigna ibi extant, quorum primum apud ædem S. Floriani eſt pedalibus characteribus cœlatum marmore longo.

Alterius nunc effracti reliquiæ tantum incluſæ muro eiuſdem ædis ſuper ſunt.

De oppidanorum inter ſe rixantium ingenio, ita Poeta quidam cecinit.

Reſtat & in ciuibus Marij diſcordia vetus,
Qua cum Syllanis ſæuit in Vrbe viris.

Templis multis ornatur, vnoq; præſertim ſupra montem proximè dictum poſito Fratrum Franciſcanorum, Diui Sebaſtiani nuncupato, in quo eſt corpus B. LAVRENTIOLI pueruli, olim in ſuburbio proximo Valle vocato, à Iudęis, qui tunc ibi habitabant, martyrizati. Ex hoc loco olim claruit Patauij Franciſcus è Freſchis Iuriconſultus; hac verò ætate ANGELVS MATTHEACEVS Iuris itidem profeſſor in prima Cathedra, cuius extant libri; atque PROSPER ALPINVS Medicamentorum materiæ profeſſor, cuius extant libri de Medicina Ægyptiorum, de Plantis Ægypti, Dialogus de Opobalſamo, atque libri de præſagienda vita, & morte ægrotantium nuperrimè editi. Alluitur hoc oppidum fluuiolo Roza vocato, atque altero milliare diſtante Syllano dicto a Sylla, qui olim Marium cum exercitu ibi pugnando viciſſe dicitur.

TI. CLAVDIO CÆS.
M. SALONIVS . . . . ES

MARTINA CHARA CONIVX QVÆ
VENIT DE GALLIA PER MANSIONES
L. VT COMMEMORARET MEMORIAM MA
RITI SVI
BENE QVIESCAS DVLCISSIME MI MARITE

TARVISIVM.

TAruiſium Vrbs miræ antiquitatis Baſſano 25. mill. orientem verſus abeſt; Oſiride tertio Argiuorum Rege, qui in Italia decem regnauit annos, & a Dionyſio adoptatus, & hæres Ægypti relictus fuit conditore gloriatur. Cumque poſt eius mortem bos quidam Ægyptijs apparuiſſet, Oſirimque, eſſe putarent, adorarentque vt Deum, & Apim, quod eorum lingua bouem ſignificat vocarent, id nominis vrbi datum eſt. Qua propter multis in vrbis locis, in vetuſtiſſimis picturis bos cum lemmate inſpicitur, Memor quo Tauriſani monentur, vt memores ſint antiquitatis ſuæ. Alia alij de Taruiſij origine narrant. Quidam a ſocijs Antenoris, quidam a Troianis è Paphlagonia profectis conditum; Et vt ſe res habeat, multis certe ſæculis, ante Virginis partum. Cum Patauio, & Altino mutua imperij æmulatione certauit. Et quamuis velut inſula, multis aquis circundata ab hoſtilibus irruptionibus tutum foret, tamen, vt hoſtes etiam procul appropinquantes videri, & obuiam in facilius poſſet, turres multæ erectæ, de quibus pugnantes hoſtes reijciebant, & quò in trepidis rebus tanquam in arces confugiebant. Iccirco diu Vrbs Turrium appellata, nigràſque Turres tribus cum pinnis in albo ſcuto pro inſignibus habuit. Hac in Vrbe, vt omnium nobiliſſima Longobardi ſedem Marchionatus, quod eorum lingua perpetuum magiſtratum ſignificat poſuerunt. Hinc tota regio Marchia appellata, in qua olim ſex, nunc quattuor inſignes vrbes Municipia nobilia multa, & Caſtella non exigua. Ab oriente 'occidentem ad 40. mill. paſſ. extenditur, a meridie ad Septentrionem ad L. Hunnorum deinde, Lōgobardorum, Hungarorum, Scaligerorum, & Carrarienſium paruit imperio, &

anno

anno à Chriſto nato 1388. Venetis ſe dedidit, quibus poſtea ſemper adeò fidelem operam præſtitit, vt anno 1508. Cameracenſi fœdere percuſſo, nihil in continenti Venetis reliqui factum ſit præter Tauriſium, & Patauium. D.Proſdocimo a Prencipe Apoſ.miſſo authore, & ſuaſore ſeſe religioni Chriſtianæ addixit. Petro Romæ cruci affixo Tauriſani eius nomini primarium templum dicarunt, & relictis turris nigræ inſignibus, crucem albam in ſcuto purpureo cum duabus ſtellis ſumpſerunt. Et anno 1318. Tauriſij gymnaſium publicum fuit, quod floruit, imperantibus Venetis, quando Pataui j inſtitutum fuit. Silis fluuius Tauriſium interfluit. Multi iugis aquæ præterea intus, & extra fontes, ab oriente Anaxum flumen latiſſimum habet. Tota regio omnibus rebus ſupra quàm cuique credibile eſt, abundans, gammaris verò, & vitulis adeò lautis, vt nihil ſupra. Ædificia ampla, & magnifica, tantàque virorum nobilitas, vt olim ex ea 58. reguli numerarentur. Ager pulcherrimus, & feraciſſimus planicie collibus admixta Æſtuaria Venetiarum verſus ad octauum milliarium Altinum ab Antenore conditum, & ab Attila euerſum, inter Tauriſium, & Patauium Nouale eſt oppidum oppulentum. In collibus ad Septentrionem eſt Aſulum Romanorum Colonia, & Cypri Reginæ olim delitiæ, quæ quarto ab eo lapide, & in ſpatioſa planitie caſtellum muris vndique 13. paſſibus ductis, vbi fontium, & piſcinarum oblectamenta multa condidit. Infra Baſſanum decem mill. Caſtrum Francum ſitum eſt, à Tauriſanis anno 1199. conditum. Orientem verſus inter Anaxum, & Liuentium Coneglanum partim in amœno colle, partim in planitie conditum, quæ meridiem verſus extenditur feraciſſima. A Septentrione vſque ad alpes pulcherrimi colles, ex quibus fontes vndique ſcaturientes, feracitatem olei, vini, omnigenumque fructuum valde adiuuant, aucu-

pium ad hæc, & ferarum venatio multa. Eſt Coneglanum, magnificis ædificijs ornatum, cœlo clementiſſimo populo verò adeo numeroſo, vt merito a Germanis Cuniclam, ideſt regalis habitatio nuncupetur. Hic primus magiſtratus Venetorum in continenti fuit. Ad orientem eſt Collaltum, Narueſium, & Caſtrum Sancti Saluatoris caſtella ditionis nobiliſſimæ familiæ Collaltorum Comitum, Tum Opitergium, quo Romanorum tempore Adriaticũ mare porrigebatur, qua de cauſa Opitergini claſſem inſtructam habuere. Vicina eſt Motta, cuius origo ignoratur, Cardinalis, omnium doctiſſimi, & clariſſimi Aleandri patria, & Amaltheorum ingenij gloria cum antiquitate certantium. Tauriſio via ſpatioſa, & amœniſſima 10. mill. Meſtre oppidum lacunis vicinum peruenitur. Inde Marghera ſecundo a Meſtre lapide, vbi cymbulis per lacunas 5. milliaribus itur.

VENETIÆ.

VEctus per liquidas vrbis plateas, videbis magnificentiſſima ędificia marmoreis parietibus, columnis, ſtatuis, atque picturis pulcherrimis vbique ſplendida; nobilium familiarum, & Principum Senatorum palatia, diuitijs, ornamentiſque omnibus affatim inſtructa. Videas in Palatio Grimani, olim Patriarchæ Aquileienſis, plurimorum Cæſarum, Heroumque veterum pulcherrimas ſtatuas, & effigies ex ære, & marmore Pario plurimas; deorum item ſimulachra, & ſigna varia, non minoris artificij, quam precij, Ioues, Bacchos, Pallades, Veneres, Mercurios ex ære Corinthio, Fortunas, Genios, ac Cupidines, idolaq; precioſis è metallis celata. Quarum rerum antiquiſſimarum excellentem copiam partim Marinus Grimanus Card. ac eius patruus, ingeniorum ſui ſæculi Mæcenas alter;

partim

partim ipſe ex diuerſis Græciæ;atq; Italię locis ſibi comparararunt. Multa ex florentiſſimæ quondam Romanorum Coloniæ Aquileiæ ruinis; quam barbarus Hunnorum Rex Athyla funditus deleuerat, ſunt effoſſa;atq; eò tranſlata per dictos Grimanos Patriarchas anteceſſores. Inter quæ reperias in propyleo Palatij plura ſtatuarum puluinaria marmorea elegantiſſimè cum ſuis titulis exſculpta, atque etiam deorum aras votiuas, è quibus iuuabit in primis enotare vota priſcorum *Beleno* deo facta, quadratis aris inſcripta; quem Aquileienſes olim ſumma cum veneratione tanquam tutelare numen vrbis colniſſe, apud Herodianum, & Iulium Capitolinum legitur. Hic enim vbi Aquileiam à Maximino Cæſare obſeſſam, ac fruſtra oppugnatam refert, ait eius legatos in vrbem non admiſſos fuiſſe; *Menophilo, & Criſpino conſularibus viris auctoribus, eò quòd ſcirent deum Belenum per aruſpices ſpopondiſſe, Maximinum eſſe vincendum. Vnde etiam poſtea Maximini occiſi milites iactaſſe dicuntur, Apollinem contra ſe pugnaſſe; nec illam Maximi, aut Senatus, ſed deorum eſſe victoriam.* Nec diſcrepat Herodiani hiſtoria, qui libro octauo de eadem re in hunc ferè modum ſcribit. *Criſpinus ad bellum audacter ſuſtinendum aruſpicum etiam reſponſo, qui læta nunctabant, dicebatur animatus. Nonnulla quoque oracula ferebantur patrij cuiuſdam numinis victoriam promittentia. Belenum deum vocant indigenæ, magnaq; eum religione colunt, Apollinem interpretantes: cuius quoque ſpeciem pro vrbe ipſa pugnantem ſibi viſam in cœlo quidam è maximini militibus affirmabant.* At in Herodiani exemplaribus perperam vocari *Belem*; adducor vt exiſtimem, quod Iulio Capitolino ararum dictarum tituli votiui ſumma fide digni aſtipulentur, & *Belenum*, vel *Belinum* appellent. Eos autem titulos ſtudioſorum antiquæ hiſtoriæ in gratiam hic adijcere non pigebit, quos affirmare meritò poteris, ſingulis aurei chariores ſingulos te habere.

In ara marmorea quadrata.

Beleno.
Manſuetius
Verus
Laur. Lau.
Et. Vibiana
Iantulla
V. S.

Rurſus in alia oblonga.

Apollini
Beleno. Aug.
In Honorem
C. Petti. C. F. Pal.
Philtati. Eq. P.
Præf. Aed. Pot.
Pref. Et. Patron.
Collegiorum
Fabr. Et. Cent.
Euoc. Aug. N.
Quod. In. Vrb.
Donum. Vou.
Aquill.
Perlatum
Libens. Poſuit
L. D. D. D.

In alia.

Diocles. Lib.
Donum. Dedit
L. D. D. D.

In alia.

Belino. Aug.
Sacrum
Voto. Suſcepto
Pro. Aquillio
C. F. Pomp. Valente
IIII. V.I.D.Deſig.
Phœbus. Lib.
V. S. L. M.

In alia.

Beleno
Aug. Sacr.
L. Cornelius
L. Fil. Vell.
Secundinus
Aquil.

Item in alia.

Belino
Sex
Cæſernius
Fauſtus
IIIIII. Vir.
V. S. L. M.

Belen. Aug.
In. Memor.
Iulior.
Marcell. Et
Marcellæ. Et
In. Honorem
Iuliarum
Charites. Et
Marcellæ. Filiar.
Et. Licin. Macron.
Iunior. Nepotis
C. Iul. Agathopus
IIIIII. Vir. Aquil.
L. D. D. D.

Ibidem in alia paucis litteris.

Fonti. B.

In alia tribus lateribus inſcripta.

V I. Diuinæ
Sacrum
C. Vettius. C. F.
Gauolus.

Has aras Aquileia ex fano *Beleni* translatas eſſe Patriarcha Grimanus affirmat.

Quædam alia magnifica vrbis ædificia viſenda, non adeo procul diſſita.

Inter hæc eminent Palatij Ducis Venetorum loca opibus, & aſiatico luxu referta, cuius fundamenta Angelo Participatio Duce anno 809. iacta fuerunt. Et cum quinquies, aut totum, aut pars incendio perierit, ſemper elegantius inſtauratum eſt. Eius forma tetragona omnino non eſt, excedente paululum longitudine. Eſt illi Septentrione Templum D. Marci, ab Oriente canalis, a meridie mare, & ab Occidente platea. A porta igitur prima palatij, ad armamentarium, vbi eſt angulus, & inde ad angulum, qui ad pontem paleæ pertinet meridiem verſus ſunt fornices 36. quorum quiſq; pedes decẽ latus, qui columnis 37. quaſi 300. pedes efficiunt, quæ columnæ baſes non habent, ſed epiſtylia. Duo frontiſpicia cruſtis rubri, & candidi marmoris quadratis intecta videntur, ad quorum media mœnia-

num cum columnis 73. & fornicibus 72. pyramidatis. Recenſem frontiſpicium ad Orientem Hiſtriano marmore elaboratum; ad Septentrionem cum D. Marci templo coniungitur. Palatij faſtigium antea plumbeis tegulis, poſtea propter incendium anni 1574. æreis tectum fuit, & ſingulis quattuor frontiſpicij ſingulæ portæ. Primaria contingua eſt templo, marmorea, tota pygramidata, & plateam ſpectat, cum quattuor imaginibus, alato Leone, & Duce Fuſcaro ex candido marmore exculpto. Intus à dextro latere ſpatioſa eſt cohors in medio puteos habens duos imaginibus æneis, & pampynis, & corymbis ornatos, & in calce oſtium, quo itur ad mare.. Tectas præterea ſtatim in principio ad ſiniſtram partem ſcalas Fuſcaras vocant; quas aſcendentes palatium totum per peryſtilia quædam circundare poſſunt. Intima frontiſpicia plateam, & mare verſus externis nõ diſſimilia, niſi quod in parte infima parietis, columnis, & fornicibus carent, quibus tamen abundant in medio. Facies ad Orientem in immo, arcus 36. & columnas Iſtrianas totidem ſuper quas ambulacrum habet, arcubus 54. & columnis 55. ornatum. Ad faſtigium ſolida extollitur, cum feneſtris, coronis, corymbis, ornamentoq; multiplici lapide Iſtriano. Iuxta primarium palatij oſtium primariæ ſcalæ ſunt ad Septentrionem vbi Principis habitatio. Has ſcalas inferius Coloſſi duo Martis ſcilicet, & Neptuni exornant, ſuperius itidem duo Adami, & Euæ iuſtæ magnitudinis 16. ſunt ſcalæ ſecretiores, quattuor verò principem locum tenent. Fuſcaræ plumbeis laminis tectæ mirabiles. Ambulacrum inferius canalem verſus vtrinque ſcalas, quibus ad periſtylium illud magnificentiſſimum aſcenditur. Contra primarias ſcalas memoria Henrici III. Gallorum Regis litteris inaurato marmore inciſis apparet. In periſtylio eſt hypaetra vice horti cum larario, & tribunalibus multis. A meri-

die

die Orientem verſus, ſcalæ ſitæ ſunt illæ lautiſſimæ, quæ ſiniſtrorſum ad Principis cubicula, dextrorſum ad Collegium ducunt. Hæc omnia, & quoquo vertis oculos, auro, tignis, tabulis regali luxu ſplendida. Collegium ſpectat ad orientem ſolem ſuper contignationem, vbi habitat Princeps, cum lacunari deaurato, mirabili artificio, picturis, & hiſtorijs ad ſtuporem vſque referto. In huius loci capite, ſolium eſt Principis, Venetiæque, quæ ſub coronata Reginæ imagine Ducem coronant. Hic Princeps cum Conſiliarijs, res ciuiles tractat, & Legationes cum ſuarum ciuitatum, tum externorum Principum audit. Apud Collegium, eſt amplus, & ſpatioſus Senatus in cuius parietibus regiones Imperio Veneto incontinenti ſubiectæ pictæ ſunt. Hic & Imperatorum Vndecim, ſtatuæ pulcherrimæ operis antiqui, & corpus ipſum Reipub. frequens de rebus magnis conſultat. Cum ex his locis diſceſſeris, & ad mare contenderis meridiem verſus formidabilia Decem Virũ tribunalia inuenies, vbi pariter regalia omnia.

Hinc peruenies ad magna comitia, & concilium publicum, quod in atrio magno, & ſpatioſo ibidẽ haberi ſolet. Vtque cognoſcas rationes ſuffragiorum, quibus inter patricios creantur magiſtratus, & diſpenſantur Reipublicæ beneficia, apud ducem vtrinque in lateribus ſedent primores magiſtratuum, decem viri, præcognitores, quos Sapientes magnos appellant, & qui Duci à conſilijs ſunt, reliqua patriciorum multitudo in ſubſellijs per totum atrij ſpacium. *Conſilium magnum* vocant hæc comitia, ad quæ nemo admittitur, niſi genere patricius, & qui ætatis annum 25. exceſſerit. Taciti ineunt ſuffragia cum calculis, ſeu globulis argenteis, quos diſcurrentes per ſubſellia diſtributiores ſingulis diuidunt, alij deinde collectores in vaſculis ligneis vno ore anguſto, quo manus inſeri poteſt, & in-

& inferiùs in binos loculos diuiſis colligunt. Quo fit, vt ipſi ignorent collectores, an in dextrum, vel ſiniſtrum loculum ponat calculum ſuum, & an probet, vel improbet magiſtratum creandum ſuffragator. De hac verò comitiorum ratione cum alij plures doctè, & accuratè ſcripſerint, ne nimis longi hìc ſimus, ſtudioſum eius cognitionis lectorem ad illos remitto, qui *de Repub. Veneta* ex profeſſo ſcripſerunt. Latiùs enim omnia hic repetere, minus operæ precium videtur.

In latitudine habet pedes 73. & in longitudine 150. & ſuum agnouit initium anno 1309. Hoc in loco à clariſ. quibuſque pictoribus victoriæ Reipub. ex ordine, Principes, Senatores alijs virtute præſtantes, & Italiæ viri, qui ingenij, doctrinæque fama claruerunt pinguntur. Sed, cum hæc omnia anno 1577. incendio perijſſent, hoc tempore ab excellentiſſimis pictoribus pulcherrimis, eiuſdemque omnibus magnitudinis tabulis hiſtorias duas continētibus Federici ſcilicet, & Alexandri III. Pont. Max. Bizantijque Veneto Imperio ſubiecti inſtauratur. Laquearia cœlum pulchritudine imitantur. In ipſo primo Comitio Orientem verſus ſolium eſt Principis, & ſuper illud in pariete Paradiſus a Tinctoreto depictus, qui totā faciem illam implet, & quem anteà pinxerat Guarientus. In extremo Comitio cōtrà Principis ſolium in hemicyclo marmoreo quattuor circundata Angelis Deiparæ Virginis, vlnis paruum filium fouentis ſtat imago. Feneſtrarum, aliæ in cohortem, aliæ in mare proſpectum habent.

Hic celebratur magna porticus armamentarij Palatini, quæ niſi magnis principibus aduenis aperiri, ac oſtendi ſolet. Eſt autem telorum, ac armorum omnis generis ornatiſſimorum copia plenum, atque opulentia ſumma mirabile. Videns tot thoraces, galeas, ſcuta, caſſides, ocreas, clypeos, item

bal-

baltheos,gladios,haſtas,lanceas, multipliciaque tela picturis encauſticis,auro,argento,gemmisque ſplendida,& inſigni cęlatura decora, non gregariorum militum,ſed Imperatorum,Ducum, & Præfectorum centurias aliquot ex illo armamentario inſtrui dignè,& armare poſſe,dixeris.

In quattuor atria ſpatioſiſſima diuiſum eſt,cedrinis foribus adoratiſſimis,ex monte Libano, vſque magnis impendijs aduectis. Quod ſi ab extrema magni Comitij parte Templum verſus egredieris Scrutinij atrium,multis, & varijs picturis, præſertimque extremi iudicij Tinctoreti ornatum offendes primum, deinde ſcalas ipſas Fuſcaras.

Hinc deſcęditur in forum,vbi videtur auguſtum Diui Marci templum ſumptu,& artificio mirabile, quod quidem ampliſſimum, ac ex marmore nobili conſtructum eſt.Pauimentum ex porphyreticis,Laconicis,Thaſijs, Ophiticis, aliorumque precioſorum marmorum lapillis teſſellatum,ac varietate colorum reſplendens picturas egregias,& inſignia emblemata repræſentat vbique ſpectantium oculis, quæ curioſa ingenia diuerſis coniecturis exercent. Inter quæ nonnulla dicuntur eſſe Ioachimi Abbatis Sanflorij inuenta, vaticinijs olim ante aliquot ſæcula clari, quibus rerum Italicarum mutationes quaſdam prænunciatas fuiſſe volunt quidam: Quemadmodum interpretantur duos criſtatos gallos vulpem dilaniantes ſignificaſſe duorom Regum Galliæ victorias de Ludouico Sfortia Mediolanenſi Principe. Præterea per leones opimos, & pingues ex aquis prodeuntes,rurſum per alios macilentos in terra procumbentes, ipſum ſignificaſſe tradunt Venetæ Reipub.(cuius inſignè Leo Euangeliſtæ eſt) fatum,atque conditionem: Maritimis videlicet commercijs opulentam,belliſque naualibus potentem,ac felicem:è contra relicto mari, ad continentis dominatum, terreſtreſque expeditio-

nes conuerſam,infelicem,ac imbecillem mox futu-
ram. Parietes templi,ſeu baſilicæ marmoreis tabu-
lis variete colorum pulcherrimis ſunt incruſtati.
Ad læuam duæ albæ coniunctæ ſunt ex vno trabe
marmoris ſectæ, in quarum commiſſura lineis nigri
cantibus natura ludibunda tanto artificio viri effi-
giem expreſſit, vt omnibus induſtrioſè depicta vi-
deatur, & eius tanquam miraculi mentionem fece-
rit Albertus Magnus in ſuis Meteoris. Teſtudinem
templi ſculpturis, atque picturis ornatam ſuſtinẽt
triginta ſex ſolidæ columnæ ex vario marmore, &
plures ex Phrygio pulcherrimæ, craſſæ per diame-
trum pedes duos. Tectum quinque hemiſpherijs
plumbo veſtitis conſtat. Frons autem,qua parte ex
foro quinis æreis portis patet aditus in templum,
a ſolo ad faſtigium vſque Græcanico opere cum
emblematis inaurata eſt, crebræque per ordines e-
minent Diuorum ſtatuæ ex marmore perinſignes.
In huius frontis ſupercilio, ſupra mediam portam
maiorem miræ venuſtatis quattuor equi ex ære Co
rinthio inaurati vnius quadrigæ antiquæ iuſta ſta-
tura,ac magnitudine viuorum equorum exornant
ingreſſum.

Eos fuderunt Romani quo tempore Hiero de Par
this triumphauit,& in eius arcu poſuerunt. Coſtan
tinuſque poſtea Byzantium tranſtulit, Veneti By-
zantio potiti Venetias ad ornatum frontiſpicij ip-
ſius Templi D.Marci deportarũt. Oſtium adyti an-
nis 20. conſtructum imaginibus æneis, & marmo-
reis mouet admirationem. Ante principem portam
Templi inter agniporti oſtia lapis magnus rubeus
quadratus eſt, in quo æris quadrata itidem lamina
infixa folijs veſtita, in qua Alexand. Tertius, Fede-
rici Imperatoris collo pedem impoſuit, vbi propte
rea litteræ inciſæ leguntur. Super aſpidem, & baſi-
liſcum ambulabis. In Templi ingreſſu oculos tol-
le, & Diui Marci effigiem omnium elegantiſſimam
operis

operis vermiculati, quæ ſublatis manibus cœlum intuetur contemplare.

Aſcenditur etiam per gradus aliquot marmoreos in ſummi delubri penetralia, *Chorum* nunc vocant, quòd ibi ſacerdotum multitudo canentium, dum res diuinæ peraguntur, conueniat, & imprimis hic ſpectanda aræ maioris tabula Conſtantinopolitani delato olim, & ex auro puro argentoque fabricata, ac artificioſa figurarum cœlatura, multiſque inæſtimabilis precij gemmis, & margaritis exornata, quam nemo non vehementer admiratur. Aram iſtam tegit teſtudo quaqua verſum in crucem fornicata, atque tota ex marmore ophitico pulcherrimo Tiberiano fulcita quaternis columnis ex Pario marmore, quæ circumquaque ſignis cœlatæ veteris, ac noui teſtamenti hiſtorias repræſentant. Poſt aram, apud ſacratiſſimi Corporis Chriſti ædiculam quattuor nobiliſſimæ columnæ ex alabaſtritæ vitri ferè inſtar perlucidæ mirum in modum reſplendent, multæ in hoc templo venerantur Sanctorum Reliquiæ, inter quas eſt Corpus D. Euangeliſtæ Marci, & Euangelium ſua manu ſcriptum. Hæc, aliaque rara ad lubitum in templo conſiderantur.

In Sacrario, D. Marci theſaurus cuſtoditur, quò ingredi datur è dextra baſilicæ parte per portam ſublimem opere teſſellato elaboratam auro coloribùſque, viſunturque ibidem effigies Diuorum Dominici, atque Franciſci, quas fama eſt, Ioachimum Abbatem prædictum, multis annis, antequam hi ſancti viri in terris naſcerentur, in eo opere effingi curauiſſe aperitur deinde theſaurus ingens, ſtupendæque prorſus opes diuitiarum, atque oſtenduntur diuorum imprimis imagines, coronæ ex auro plurimæ, atque capita cum pectoribus humanæ magnitudinis ex auro, item puro fabrefacta, gemmis margaritis precioſiſſimis exornata, Viſuntur carbun-

culi,

culi, adamantes, ſmaragdi, topazij, chryſolithi, hyacinthi, ac vniones miræ magnitudinis, ac precij incredibilis. Item cochleæ, cymbæ, pateræ, ac vaſa potoria, ex onyche, iaſpide, & achate, multiplicia. Monſtrantur donaria magnorum Principum excellentiſſima, monocerotum duo cornua procera, & vnum breuius; pyropus, ſeu carbunculus ingens à Dominico Grimano Cardinale theſauro huic illatus; item vrceus ex precioſiſſimis gemmis, quem olim Vſcaſſanes Perſarum Rex Venetis dono miſit. Spectatur etiam mythra ſolemnis, quæ noui Ducis capiti, cùm inauguratur, ſolet imponi, quamque feſtis maioribus in publicum prodiens geſtat. Eſt autem valdè conſpicua limbis, & clauis aureis, gemmiſque nobiliſſimis plena, habens in apice precij inæſtimabilis carbunculum. Quid referam ſine numero videndos ex auro, argentoque cęlato calices, cantharos, thuribula, candelabra, guttos, ac pelues, aliaque vaſa rei Diuinæ in vſum pulcherrimè fabrefacta? Longum eſſet enumerare ſingula, Poetæ igitur non indocti verbis finem his imponere ſatius erit.

Innumeros calices hic, aurea vaſaque cernes
Apta miniſteriis, vſibus apta pijs.
Ac plures chlamydes gemmis auroque rigentes,
Quàm quot luciferos integer annus habet.
Molli prætereo, quæ Seres vellera quondam
Nere, ſed Auſonides iam didicere nurus.
Nec refero tinctas concha Sydonide veſtes,
Nemo ſacerdotum quas numerare poteſt.

Anno 829. huic Templo initium fuit, Athenis ex totaque Græcia columnis, petriſque comportatis, ſtructura ipſa à Græcis ſumpta, forma a Cruce Saluatoris noſtri Totius ædificij columnæ pluſquã D. numerantur, atria 16. & quaqua parte ad illud

te conferas, in angiportum incidis concameratum operis muſici, pauimento ſcrupis diſcoloribus teſſalato.

Iuxtà baſilicam S. Marci ex quadrato lapide exſtructa eſt turris æquilatera, quaqua verſum lata pedes ampliùs quadraginta, non baſilicæ contigua, ſed interuallo pedum 80. ſeparata. Eius fundamenta ſubterranea pluris, quàm turrim ipſam à ſolò conſtitiſſe, Sabellicus auctor eſt. Sublime faſtigium tegulis æneis inauratis tectum eſt, quod ſole ſplendente, quàm longiſſimè ab Iſtria, Liburniaque nauigantibus conſpicitur. Aſcenditur per ſcalas lapideas concameratas, quæ per interiores turris parietes cochleatim circumambiendo exurgunt ſenſim ad cacumen vſque. Pulcherrimus eſt è turre ſumma vndequaque proſpectus, primùm in vrbem ipſam ex multis inſulis cōflatam, & pontibus magna ex parte connexam. Monſtrantur hic ſex vrbis regiones, vici, fora, templa, cœnobia, & alia ædificia publica inſignia. Item inſulæ exiguæ circum vrbem in ipſo ſtagno ſparſim iacentes 60. quæ monaſterijs, templis, ædificijs, ac hortis pulcherrimis excultæ ſunt. In nonnullis etiam oppida quædam, & Coloniæ vetuſtæ Aquileienſium, Vicentinorum, Opiterginorum, Concordienſium, Ateſtinorum, Altinatum, aliorùmque vicinorum populorum, qui Hunniacis temporibus ſæuiente per Italiam Athyla, in hæc æſtuaria veluti in loca tuta commigrarunt. Apparet a fronte littus incuruum inſtar arcus, per 35. circiter millia pelagus Hadriaticum excludens, & beneficio naturæ ſtagnis præſtructum ad tutelam vrbis, atque tot inſularum contra fluctus, & furibundi maris violentiam. Oſtijs quinis tamen exiguis interruptum eſt, quæ paruis nauigijs, ac aquis marinis viam, ac aditum in ſtagna præbent. Viſuntur portus profundiſſimi, Clodianus, ac Medoacus, caſtellis, & propugnaculis

ita

ita muniti, vt claſſes ingentes, cùm volunt, excludant facilè. Carnorum Alpes, & Iſtriæ promontoria, à dextris Apennini, ante iuga Galliæ Ciſalpinæ plana fructifera, Euganeique colles nobiliſſimi cùm Atheſis, & Eridani oſtijs. Denique à tergo rurſus Noricorum, ac Rhetorum Alpes niuoſæ.

Huius turris fundamenta iacta fuerunt anno 888. quæ cum tota ferè incendio conflagraſſet, reſtituta fuit, & ad faſtigium vſque inaurata, vbi anno 1517. poſitus fuit ligneus Angelus, deaurato ære incruſtatus eo geſtu, vt populum manu benedicere videatur, qui in ferreo cardine ſpirantibus ventis circumuoluitur. Hæc turris vndique 162. pedes dilatatur, altitudine vſque ad prima tabulata eſt pedum 164. hinc ad Angelum, pedum 152. a campanis verò, ad ipſum Angelum, columnis, & leonibus marmoreis, & æreis, & pulcherrimis mœnianis exornata eſt, & ſcalas habet aſcenſu facillimas. Propè turrim contra palatij fores porticula eſt affabre, & antiquo artificio facta operis Corinthiaci, emblematis, & hieroglyficis multis ornata, quò, cum Comitia magna habentur, conueniunt Procuratores.

Mox videas celeberrimum Diui Marci forum, ſumptuoſis ædificijs vndique clauſum, à fronte mirabili illa baſilica D. Marci, & è regione D. Geminiani æde marmorea, latera exornant magnificæ palatiorum ſtructuræ cum ſplendidis a porticibus, & mercatorum, artificumque varijs tabernis. Videas ibi diuerſiſſimos hominum amictus, audias varias linguas in tanto multiplicium nationum concurſu, vti *orbis, non urbis* eſſe forum quiſpiam non ineptè diceret. Itaque Germano cuidam poetæ attonito elegantes iſtos verſus extudit eius fori admiratio.

Si placeat varios hominum cognoſcere cultus,
Area longa patet ſancto contermina Marco,
Celſus vbi Adriacas Venetus Leo deſpicit vndas.
Hic circùm gentes cunctis è partibus orbis
Aethiopas, Turcos, Sclauos, Arabeſque, Syroſque,
Inuenieſque Cypri, Cretæ, Macedumque colonos,
Innumeroſque alios varia regione profectos.
Sæpe etiam nec viſa priùs, nec cognita cernes.
Quæ ſi cuncta velim tenui deſcribere verſu,
Hic omnes citius nautas, celereſque phaſelos,
Et ſimul Adriaci piſces numerabo profundi.

In capite fori, quod littus maris ſpectat, monſtrãtur ex ſolido marmore Phrygio binę columnæ Peringentes, ex Coſtantinopoli aduectæ, è mari venientibus nautis à longè conſpicuę, in quarum vna D. Marci Venetorum, alati nempe leonis, inſignia inaurata viſuntur, in altera D. Theodori ſtatua inaurata poſita eſt. In ipſo intercolumnio de noxijs condemnatis ſupplicia ſumuntur. Allatas ſimul tres eiuſdem magnitudinis ferunt onerarijs nauibus è Græcia Sebaſtiano Cianio Duce, ante annos quadringentos, earumque vnam vi ponderis, dum è nauibus extraherentur in terram, ruptis architectorum inſtrumentis, in aquas decidiſſe, & in fundo adhuc cerni poſſe tradunt: alias duas ad caput fori Marciani, vbi nunc conſpiciuntur, modico interuallo erectas fuiſſe ingenio Nicolai Beratterij Longobardi architecti, validis rudentibus nouis è ſublimi demiſſis, & aqua madefactis. Qui dum ſeſe contraherent, & pondus vi ſua ſenſim ſubleuarent; alios ſiccos breuiore ſemper ſpacio ſubiectos, & aquis item irrigatos fuiſſe: eoque modo paucis diebus opus continuando, moles illas ipſum erexiſſe dicũt. Addunt, non aliud architectum induſtrię præmium

poſtulaſſe à Republica, quàm vt aleatoribus in eo intercolumnio ludendi impunè libertas ſemper eſſet. An verum ſit, ignoro, fama in medio, & fides penes lectorem libera maneat, hoc conſtat quidem, ſcholam nebulonum aleatoriam ſub ijs columnis aſſiduam, & frequentem videri.

Platea hæc quamuis vna ſit, quattuor tamen eſſe videntur. Vna mare verſus, iuxta palatium, ſecunda inter palatium, & bibliothecam, quæ a columnis ad horologium eſt longitudine pedum D. Tertia à D. Marci, ad D. Geminiani, & à dextro latere, ædificia magnificentiſſima habet, viſendæ ſymmetriæ, tribus contignationibus, columnis ſtructilibus, & ſolidis fulcientibus, ex hiſtriano marmore. Quarta à templi latere, vſque ad Canonicorum ædes, pedes 470. extenditur in longitudinem, in latitudiuē vero 120. Ab alia parte, ædificia lautiſſima, architectura mirabili ſurgere incipiunt. E regione D. Marci vexilla tria, in tribus altiſſimis pinis alligata conſpiciuntur, quæ in baſibus æreis imaginibus cœlatis infixa ſunt, hieroglyficum libertatis. Secunda platea incipit à columnis quas diximus, & ad horologij portam, qua ex mercimoniorum mercato in plateam itur, terminatur. Porta cruſtis marmoris pretioſiſſimi oporta. Horologium Zodiacum, cum ſignis cœleſtibus auratis, & ſolem, & lunam ſingulis menſibus ipſa ſigna ingredientes, & ſtatuas æreas omnia mathematica ratione, & arte compoſita habet. Ab vna parte palatium, ab alia ærarium eſt viuo lapide, lateribus, ferroque, ita ædificatum, vt ne tantillum quidem ligni admixtum ſit. Tum ſignati auri carcer totus ex marmore, cui Bibliotheca, quæ initium habuit à Petrarcha, qui Senatum bibliothecæ ſuæ hæredem fecit, & à Beſſarione poſtea Niceno, Aleandro, & Gtimano Cardd. id genus liberalitatis æmulantibus auctior fuerat, ad

iuncta. Hæc tria loca, ab ædificio pulcherrimo (quod ad turrim producitur) celantur, cuius frontiſpicium, tot columnas, tænias, acroteria, podia, proiecturas, Atlantes, & Caryatides habet, eoque ordine, & artificio diſpoſitas, vt hoc in genere, nihil ſit ei in Europa comparandum. Hoc 16. arcubus plaſtice elaboratis, ſingulis columnis pede 8. diſtantibus inuiſitur. Superius feneſtræ 16. ſunt quaternis vtrinque columnis, quibus imminent orbes item 16. In corona ædificij eminentiſſima 25. ſtatuæ ad iuſtam hominis magnitudinem erectæ ſunt, erigenturque aliæ 5. Hæc omnia ſtructura Dorica, & Ionica, ad antiquorum normam facta elegantiſſimè. Sed nihil æque mouet oculos, atque delectat, ac angulus ille plateam verſus, qui lõgè ſuperat omnem antiquorum Doricam ædificandi inuentionem. Atque idem opus ad D. Geminiani, indeque ad turrim horarum perducetur. Silentio prætereo multa ærarij, procuratiæ, & bibliothecæ memoratu digna, breuiarium enim mihi propoſitum eſt ſcribere, non hiſtoriam. Dicam tamen, plateam hanc totam licet lateribus ſtratam, adeò ſuperbam eſſe, vt Petrarcha in quarto ſuarum Senilium, epiſtola quarta, ita ſcribat. Vterque (inquit) ludus in platea illa, cui neſcio, an terrarum orbis parem habeat.

Nauigio proficiſci licet Muranum, ad videndum officinas vitriarias. Quæ inſula diſtat ab vrbe paſſus plus minus mille. Eam verò tradunt Altinates, & Opiterginos Hunnicis temporibus primùm occupaſſe. Nunc autem vrbis in formam exculta eſt, ciuili populo frequens, atque templis pluribus, ædificiorumque ſplendore nitens. Hortorum denique cultiſſimorum amœnitate vrbi cuiuis neutiquam cedit.

In D. Petri Martyris cœnobio Prædicatorum, la-

culenter ædificato, eius templi picturas elegantes, bibliothecam pręclaram, voluminibus multis refertam perluſtra; atque etiam hortos ſumptuoſos nobilium Venetorum artificioſis fontium ſcaturiginibus elaboratas, & excellentium, rarorumq; fructuum plantis varijs plenos.

Intra deinde inſignium vitrariorum tabernas, vbi videas qua ratione candentem materiam è fornacibus depromptam, ferrei fiſtulis adhærentem, artifices, vel vno, vel altero flatu in calices, pateras, aut in quam velint poculi formam magnitudinemue mira dexteritate confeſtim reducant. Varietate profectò, tum artificio, ac materia exquiſita, exuperant hæc Muranenſia, quàm longiſſimè cætera totius orbis vaſa vitrea, atque imitantur, tam claritate perſpicua, quàm ſplendore cryſtallum naturale, vt meritò *cryſtallina* vocentur. Artifices etiam indies ornamenta noua, rationesque ad antiquitatis imitationem variè figurandi præſtantiores excogitant, colores quoſcunque mirabili induſtria reddunt, auro, argento, cœlatura, ſignis, ac gemmis exornant, & aqua candentem intingẽdo materiam procula faciunt, quæ prorſus ex tenerrima glacie ſua ſpontè concreta videntur, & quæ in æſtu algorem intuentibus excitant. Et tincturæ quidem genere imitantur veterum hæmatina, murrhina, Obſidiana, hyacinthina, ac ſapphirina vaſa potoria non tantùm, ſed & eſcaria omnis generis capaciſſima. Quæ quidem hiſtoriarum encauſticis, tam eleganter adornant, vti Plinium ipſum, ſi reuiuiſcens ea videret, obſtupefacerent, meritoque is iudicaret, aureorum, argenteorumque precia, atque vſum, niſi fragilia eſſent, hæc diminuere poſſe.

Tranſeas hinc in inſulam D. Georgij quingentis circiter ab vrbe paſſibus è regione D. Marci poſitã, vt videas ſumptuoſiſſimum eius loci monaſterium,

tem-

templo marmoreo, elegantiſſimaque ædificiorum ſtructura celebre, atque ædis ſacræ tabulas, ſtatuas, donaria ampliſſima, ſepulchra Ducum, ac Principum; item cœnobij longiſſimas porticus, atria, cœnacula, cubicula, bibliothecam inſtructam, nec non hortos excultos, & admodum ſpacioſos perluſtres.

In inſula, quæ *Zuecca* dicitur, viridaria multa omni delitiarũ genere plena ſunt poſita, & ſacræ ædes, quibus (immo forſan ijs omnibus, quæ vrbem decorant) præcellit ſacro nomini Redemptoris noſtri dicata, Palladij ſtructura, & ſumma ædificandi peritia erecta vt Reipubl. Venetæ maieſtas, & pium votum ibi ad plenum conſpiciatur.

Cum naualia iſta perluſtrarentur ab Alphonſo Vaſti Marchione, ſui temporis militiæ Principe, & Italici honoris, ac ingenij gloria, admirans dixit. Ea fore octauum orbis miraculum.

Venetijs, opulentiſſima ſunt, quædam Xenodochia 17. & alia inſignia, diuitijs, & nobilium marmorum raritate conſpicua Diuorum templa, quorum 67. pareciæ iure gaudent, 26. a Sanctimonialibus, & 54. a Regularibus hominibus decorantur famulatu. Oratoria 18. Confratriæ magnæ 6. & ipſarum mirabilis eſt locus, quo conueniunt D. Rocho adſcripti homines. In his Sanctorum Corpora 50. Organa 143. videntur. Hæ ſacræ ædes magnificæ admodum inſtructæ, ingentes vrbis opes teſtantur, & eandem non minus, quam raræ, & pretioſæ gemmæ regiam coronam auream decorant. Dominicanorum Monaſterium ædificatur, ſtructura pulchrũ, vbi templum marmoreis ſtatuis, excellentibuſque picturis ornatiſſimum, Gemellis Diuis Ioanni, & Paulo dicatum, quod ſubſequitur Eccleſia S. Zachariæ, Magnæ Domus, & aliæ valde conſpicuæ ſpectandæ ſunt illuſtrium ciuium ſtatuæ equeſtres, &

pedeſtres publico ſumptu poſitæ diuerſis in locis, eorum videlicet, qui, vel domi prudenter, vel militiæ fortiter cum poteſtate Rempubl. adminiſtrarunt, & ſunt marmoreæ 165. æneę 23. Inter has, eſt cœlebris illa coloſſea equeſtris inaurata Barthołomæi Coleonij militari gloria pernobilis, ac Imperatoris ſui temporis primi, qua Veneti publica impenſa, meritorum, virtutis, ac fidei ſingularis ergò, pro æde DD. Ioannis, & Pauli PP. Decorantur Venetiæ Tribunalibus 56. Portis ęneis 10. Horologijs publicis 27. Atrijs, quæ Corti dicuntur 174. Plateis 53. Turribus pro Campanis Eccleſiarum 114. Equis æneis 10. Puteis pro vſu communi 155. Hortis mirè conſitis 185. Palatia 141. eminent Venetijs, & 100. digna hoc nomine, quare quæ alia Italiæ Vrbs illi non eſt inferior? Domus negociatoria Germanorum 512. pedum ambitus faciebus artificioſo depictis duas porticus alteram altera innitentem, & cubicula ad habitandum non incommoda 200. habet: Statuæ, picturæ clariſſimorum pictorum, monimenta antiquitatis, quibus abundant Venetię numero compręhendi non poſſunt. Eadem fructuū, olerum, & piſcium, quorum genera 200. omnibus anni temporibus vbertas. Piſcatio vrbi propria, ſed nec aucupio in lacunis aquatilium volucrum caret. Pontes viuo lapide ſunt illi 450. Cymbarum circiter 8. mill. Canales multi, quorum primus quē magnum vocant longus pedes 1309. & latus 40. ad Riuum altum ponte illo omnium pulcherrimo tantummodo traijcitur, in quem 80. & plura ſcutatorum millia impenſa fuere. Ad eius faſtigium tribus ſcalis elegantiſſimis aſcenditur, & harum media gradibus 66. quælibet verò aliarum 145. teritur. Vltima deſcriptione cenſæ fuerunt animæ 190714. quod eſt centum nonaginta millia, ſeptingentę, & quatuordecim, quæ ſuo victui quotidie tribuunt farinæ

rinæ ſextarios 1892. qui ſunt annuatim 690580, videlicet ſexaginta nouem mill. quingenti, & octuaginta. Sex plenis milliaribus ambit hæc ciuitas, quæ fides effigiem oſtendit.

Et ne multorum nenijs prudens homo decipiatur, putans à piſcatoribus Venetias ſuam agnoſcere originem, audiat quid Caſſiodorus Senator, & Teodorici Oſtrogothorum Regis à ſecretis ipſis Venetis ſcribat. *Vos qui numeroſa nauigia in eius confinio poſſidetis, & Venetia plena Nobilibus.* Quæ cum anno 495. acciderint, qui fiunt ciuitatis ab ortu 80. vel 90. liquidò cognoſcitur, tam breui temporis interuallo non potuiſſe Venetos tantam nobilitatē penes Regem Italiæ potentiſſimum conſequi, & nauigia numeroſè poſſidere, niſi auitis diuitijs, & Patrum ſuorum ſtemmatibus fuiſſent antea ornati.

Naualia in primis ſpectanda, *Arſenalem* nunc vocāt locum, quaſi *artem naualem*, quòd arte naues ibi ſtruantur. Inſula eſt vrbis angulo contigua verſus orientem, & Adriatici maris portus amplitudine duorum milliarium in circuitu, foſſis, ac muris vndique validis munita, & cum opportunis ad cuſtodiam turribus. Diuiſa eſt per regiones ſuas, atque artificum operariorumque diuerſas tabernas, atque officinas opportunis quaſque locis diſpoſitas complectitur. Quadringentorum hominum labore continuo naues, machinas, atque inſtrumenta omnis generis bellica perpetuò comparari affirmant, quorum ſtipendia in hebdomadas ſingulas ad mille ducentos aureos æſtimantur,

Monſtratur in fabrùm tignariorum ampliſſima regione, quo pacto materia ad claſſem, naueſque preparetur, adapteturque, vt aduſtione ſpondas, & coſtas incuruent; malos, antennas, remos, ac tonſas, vt leuigent, quomodo fiāt trochleæ, pontes, antliæ, corbitæ, machinarum bellicarum rotæ, cæteraque

naualia inſtrumenta, quæ in diuerſis locis ſingulatim fabricabantur. In Vulcanijs fabrùm ferrariorum officinis videas formari gyganteas tormentorum bellicorum moles, graues æneas fiſtulas, & prælongas; tubos vaſtos, atque immanes globos ferreos: cudi ponderoſas anchoras, item harpagones, falces, catenas, coruos, bellicoſque nauales apparatus varios. In Tana, quæ reſtionum, aut caloſtrophorum eſt magna regio, immenſas rudentum, & camelorum ſpiras admireris; perluſtres, vt protoni, peſmata, & hyperæ intorqueantur, aliaque velorum, antennarumque retinacula. Per armamentaria diuerſa telorum omnis generis plena, quibus inſtrui, uel naumachia poſſet, oſtentantur inſignia à Turcis, atque piratis capta, & hoſtium ſpolia, manubiæque inſignes ad Naupactum nauali prœlio captæ, anno Chriſtianorum 1571. Tranſitur deinde in velariorum, vel ut Græcè potius dicam, hiſtiorrhaphorum domum, vbi tabulatis in pluribus cernuntur mulierum, ac puellarum aliquot centuriæ aſſiduo labore vela conſuentium, uel reſarcientiũ. In naualis ipſius meditullio multæ porticus miliariæ, & perãplæ ex tabulatis extructæ ſunt, ſub quibus roſtratæ, ac longæ naues circiter ducentæ, prę- ter minora nauigia infinita, ſtantes in hermatibus, ſiue pontibus, ſeruantur à pluuiarum, ac tempeſtatum iniurijs, ex aquis dumtaxat ſubductæ, & ad omnem occaſionem nauigationis paratæ. Inter has oſtenduntur prætoriæ quinqueremes, aliæque triremes laceræ, ac globis ferreis traiectæ ſingulari victoria nauali ad Naupactum captæ, nec non Imperatoriæ And. Venerij qui in eo prœlio cecidit. Conſpicitur, & thalamegus inaurata, & ſculpturis, picturiſque inſignibus exornata Ducis Veneti, quã *Bucentaurum* propter magnitudinem nominant, hac feſtiuis dumtaxat diebus euehitur, ac in primis do-

minicæ *Aſcenſionis* ſolemni die; quando magna cum pompa, ſplendidòque procerum comitatu ex vrbe ad Adriatici maris præcipuum portum proficiſcitur, vbi certis cum cæremonijs Thetidi ſponſaliorum arram, annulo aureo mari iniecto, ſoluit. At verò mireris nuper refectos magnis impenſis muros, ac turres, aliaque vicina ædificia, quæ ſub exortum poſtremi belli Turcici, fraude, ut plures ſuſpicantur, hoſtili, coniecto in ſulphurei pulueris tormentarij dolia in turribus condita incendio, conflagrarant.

IN VENETIARVM VRBEM.

IACOBVS SANNAZARIVS.

Viderat Adriacis VENETAM Neptunus in vndis
Stare vrbem, & toto ponere iura mari:
Nunc mihi Tarpeias quantumuis Iuppiter, arceis
Obijce, & illa tui mœnia Martis, ait.
Si pelago Tibrim præfers, vrbem aſpice vtramque,
Illam homines dices, hanc poſuiſſe Deos.

DE VENETORVM SIGNIS.

Idem.

Romanas Aquilæ poſtquam liquere cohortes,
Magnanimus turmas ducit in arma leo.

De Hexaſticho illo Epigrãmate in Sannazarij vita refert Ioan. Bap. Criſpus, auditum à ſe ex Aldo Manutio Pauli F. à Senatu P. Q. Veneto, pro ſingulis verſibus ſingulos centenos aureos, honoris gratia, dono accepiſſe, maiore ſanè liberalitate, quàm ab

Alexandro Magno affectus Cherilus poeta minimè malus,qui, teſte Flacco, pro bonis verſibus:

Retulit acceptos regale numiſma Philippos:

Nam,& pro malis colaphos abſtuliſſe aiunt,ſi antiquis eiuſdem Horatij interpretibus fides habenda. Maiore adhæc vſus beneficẽtia, quàm M.Antonius Caracalla Rom. Imp.qui Oppiano ſuauiſſimo poetæ pro ſingulis verſibus ſiue ferarum naturam, ſiue piſcium in κυνηγετικοῖς καὶ ἁλιευτικοῖς deſcriberet, ſingulos donauit aureos. Tales ſi Mœcenates noſtra ferrent ſæcula,non deeſſent,vt ille canit,Marones. Cœterùm VENETAM Vrbem idem Sycerus libro 3. Elegia 1. ad Fredericum Ferdin. Regis F. ſic prædicat.

Quis rurſus VENETÆ miracula proferat vrbis,
Vna inſtar magni, quæ ſimul Orbis habet?
Vna Italûm regina, alta pulcherrima ROMÆ
Æmula, quæ terris, quæ dominaris aquis.
Tu tibi, vel Reges ciues facis, ô decus, ô lux
Auſoniæ, per quam libera turba ſumus.
Per quam barbaries nobis non imperat, & Sol
Exoriens noſtro clariùs orbe micat.

ITER VENETIIS PATAVIVM, EVGANEOS, LOMBARDIAM.

AD Meduaci fluminis oſtiũ proficiſcere,obſtructum olim à Venetis,ne fluuius ibidem ſtagnis illabens,eius lacunas,& euripos oppleret, ſuàq; alluuione ſenſim terreſtrem acceſſum ad vrbem faceret. *Leucæ officinam* nunc appellant locum, vbi nauigia mercibus onuſta rotarum volubili machina ex aquis ſublata per aggerẽ hinc inde transferũtur, vel è ſtagnis in fluuij foſsã, vel ex fluuio in ipſa ſtagna.

XX.

XX.paſſ.mill.proficiſceris Patauium flumine ipſo pacatè ad mare influente nauigato, vel itinere pedibus confecto, & arua feracia, & ampla proſpicies, immò, & palatia Regibus ipſis idonea iugis vici formam exhibentia. In itinere occurret in primis Oriaci, ideſt Oralaci cum lacunæ eo vſque peruenirent, Doli, & Stratæ viculi, & hominum ſurſum, & deorſum incedentium magnus numerus, habebiſque ad leuam Gambarariæ villam, quę terminus eſt Ducatus (vt aiunt) Venetiarum Vrbis, & quot quot in Italia extant villarum perſonis numeroſior.

PATAVIVM.

Patauium Ciuitas ponitur in magna planitie, ab oriente habens mare diſtans milliaribus triginta, ab Auſtro, & Aquilone planitiem amplam, ab occaſu colles Euganeos. Eius circuitus conſtat miliaribus ſeptem, & habet formam quaſi orbicularem, triplices muros, atque foueas immiſſo Medoaco flumine profundas, & nauigabiles. Muris cingentibus, & propugnaculis Veneti inexpugnabilem reddiderunt. Vetuſtiſſimam Italiæ Vrbem magis certú eſt Antenorem Troiæ profugum condidiſſe, quam vt indigeat teſtimonijs, & à Pado flumine Patauiũ eſſe vocatum. Quod Reipubl. Rom. ſemper amicè adhæſerit, difficillimiſque temporibus pecunia, & armis iuuerit, credendum eſt, quare Romani pro ſua gratitudine, & erga ſocios fide, Patauinos in Magiſtratuum Romanorum electione ſuffragia dare voluerunt, Rom. tempore equites 500. armare poterat, & poſtea in ſuos hoſtes 12. mil. militum congregauit. Romano declinante Imperio Athyla Patauium diruit, quod à Narſete reſtauratum à Longobardis euertitur, & ſub Barbaroſſa Imp. inceditur. Tamē ſub Carolo Magno, & eius ſucceſſoribus in-

cre-

crementa ſuſcepit, & ſua libertate frui cœpit. Carrarienſes, Baſſani oriundi illius dominati ſunt, quouſque Ezzelinus Tyrannus eos fugauit, ſub quo Patauini omnium crudelitatum atrocia paſſi fuerunt, & hodie in vicina S. Auguſtini turris oſtenditur, in qua detinebantur incluſi, torquebantur, & occidebantur, ita quod, vna die, Veronæ ciuium horum 12. mil. impiè trucidari mandauit. A Marſilio item Carrario ſubijcitur, cuius filij, ac nepotes centeno ſæculo in ea dominantur, cui poſt Veneti ſe præficiunt anno 1402. Propter ſingularem amœnitatē, opportunitatemque loci, ex Martiale, & Catullo probare poſſumus Euganeos colles, iam olim Muſarum ſedem eſſe creditos, & Coſtantinus Paleologus teſte Rhodigino dicere ſolebat niſi ſciret à ſanctiſſimis viris affirmari, in oriente paradiſum eſſe, arbitrari ſe non alibi eum reperiri, quam in perſuaui Patauina amœnitate, tanta eſt omnibus ſalubris huius cœli clementia. Medoacis duobus in vnum coeuntibus irrigatur, alterum nos Bachilionem vocamus, alterum Brintam, ſeu Brentam appellant. Hæc igitur (illa enim ſtatim, atque fluere cœpit, nomen amittit) varijs anfractibus excepta vrbem, ita opportunè alluit, vt commodius nil excogitari queat, vt ſileamus interim eiuſdem aquas alicubi, in mœnium, & propugnaculorum vrbanorum foſſam deriuari. Omnium rerum ſumma copia diues eſt, vnde prouerbio dicitur, *Bologna graſſa, ma Padoa la paſſa, e Venetia la guaſta*; panem verò ager producit candidiſſimum Italiæ, & vinum, quod Plinius inter nobilia celebrat. Videbis ſeptem portas, lapideos pontes, fora ſpatioſa quinque, & magnam ædificiorum pulchritudinem preſertim publicorum, quibus in Italia nulla ſimilia eſſe tenemus: Sunt tamen, noua quæcunque in ea nunc extant, ſiue publica, ſiue priuata. Prætoriumq; quo nullum in orbe

pul-

pulchrius eſſe tenemus, cum eſſet caſu crematum, ſpecioſius Veneti conſtruxerunt anno 1420. quod annis 200. & amplius antea perdurauit. Id eſt plumbo tectum, nullis columnis, tigniſuè ſuffultum, latum pedes 86. longum 256. In eo digna ſunt, quæ ſpectentur loculus T. Liuij oſſium, parieti qui occidentem ſpectat incluſus, ſua ad viuum imagine, & his verbis conſpicuus.

V F
T. LIVIVS
LIVIÆ. T. F.
QVARTA EL.
HALYS
CONCORDIALIS
PATAVI
SIBI ET SVIS
OMNIBVS.

Cui etiam additur inſigne monumentum ibidem erectum cum titulo, & imagine alteri ciui elegantis ingenij Sperono Speronio. Portis inſident viri quattuor Titus Liuius, Iul. Paulus Albertus ex Auguſtiniana familia Eremitarum, & Petrus Apponus. Prætorio luſtrato viſendum ſupereſt Gymnaſium omnium diſciplinarum, vbi quadratum periſtyllium, duas porticus ambulatorias excipit contignatione alteram ab altera diſtinctas. Eſt ſcientiarum celeberrimum emporium Patauina Academia, quæ ſemper viros, in omni ingenuarum artium genere claros, & celebres fouet, auxitque. Ac nobilium auditorum frequentia, ſemper abundauit, non modo Italorum, ſed etiam exterarum gentium, & remotiſſimarum nationum, & ad ſcholaſticam diſciplinam edocendum excellentiores viri magno propoſito præmio aduocantur. Amphiteatrum etiam ligneum anatomicum, ſcholæ complures, atque ampliſſimæ perſpiciendæ, & Collegia nouem

ad pau-

ad pauperiores ſtudioſos alendos. Situs vrbis, & ædificiorum ſtructura id efficiunt, vt omniũ horarum ciuitas dici poſſit, porticuum enim ſeries, per omnes ferè vias protenſa, hiemis iniurias propulſat, æſtatem verò minus, quam alibi feruidam experiuntur ij, qui periucundas illius ambulationes norunt. Spectabunt curioſi poſt Eccleſiam Cathedralem Petrarchæ domum, & Rhamnuſiam, & Baſſianorum (quam vulgus falſo Liuij nuncupat) vbi antiquæ inſcriptiones Græcè, & Latinæ, & cœleberrimum illud (vti appellant) Triclinium Patauinum; Marci Mantuæ Benauidij in cuius caucdio marmoreus Hercules coloſſeus Barthol. Ammanati manu expreſſus. Subſequuntur ædes Fuſcarorum l'Arena,) vbi præter inſignem, & propè regiam ſtructuram, & viridariorum amœnitatem, admiranda ſunt antiqui theatri veſtigia, fornices, & muri è quadrato ſaxo compacti. Nobile eſt Præſulis palatium, at nobiliſſimæ ſunt ædes Vincentij Sonicæ Cathedralis Eccleſię Canonici, quarum antro nihil eſt apud nos elegãtius, cuius ſuperficies muſco, tophis, pumicibus, ſcabris lapidibus, corallijs conueſtitur, & ſigillis ęreis, marmoreiſque diſtinguitur, è quibus plerumque ſalientes aquæ latentibus fiſtulis prorumpunt, ex his icunculæ duæ, aquarum ſcaturigines exprimunt. Antri parietes quaternis exornantur ſpeculis, in quibus introſpicientis imago pulchrè variatur. Adde pauimentum marmoreum, quod tubulis, viſum penè effugientibus ſtillas in altum eiaculatur, & in ipſo domus aditu canales quidam occulti efficiunt.

Veram Chriſti doctrinam alacriter amplexi ſunt Patauini Proſdocimo D. Petri Diſcipulo eis prædicante, & Vitalianum vrbis Principem conuertente, & S. Sophiæ Eccleſiam ædificante. Henricus Quartus Imperat. Cathedralem Eccleſiam ædifica uit,

uit, quæ inter primas Italiæ tunc habebatur, quam modo nobiliori ſtructura conſpicimus. Sacerdotes primarij, qui Canonici dicuntur, opulẽtiſſimis red ditibus fruuntur, vt etiam illorum aliqui aureorũ millia habeant.

Hic cadauera ſunt Henrici IIII. Patauij Regis, & Bertæ, ſuæ coniugis, ac Reginæ, de quibus legitur.

Præſulis, & Cleri præſenti prædia phano,
Donauit Regina iacens hoc marmore Berta.

Henrici Regis Pataui, celeberrima quarti
Coniunx tam grandi dono memoranda per æuum.

Caietani Thienij ſummi Phil. oſſa parieti incluſa ſunt, & S. Danielis in tumba marmorea ſubtus chorum venerantur. Sacra ędificia vniuerſa templum D. Antonio Vlyſſiponen. ſacrum ante it, plumbeis, teſtudinatiſque fornicibus tectum. In ea inſpiciendum eſt Sacellum ipſius D. Antonij, in quo, colũnę, ſtylobatæ, epyſtilia elegantiſs. è lunenſi marmore fabrefacta, nouem intercolumnia itidem marmorea, præclarorum artificum manu expreſſis aliquot eius Sancti miraculis complectuntur. Ad aram Sancti Viri gradibus aliquot aſcẽditur, quę ſigna ęrea ſeptem oſtentat. Sacellum operit elaboratiſs. teſtudo. Aram maximam, in quam decem aureorum millia impenſa ſunt, includit chorus ſedilibus ſectili ligno depictis: Candelabrum aureum optimè elaboratum, & ara ipſa marmorea, opere, & materia præſtans. in extimo chori pariete incluſę ſunt æreę tabulę duodecim inſignes. Sacrarium inſtruunt Sãctorum plures reliquiæ, vaſis argenteis incluſę, ueſtimenta ſacra aurea, argentea, cruces ex argento, 10. ſigna Sanctorum argentea, 16. calices, 50. vaſa

ſa tria elegantiſſima, quibus ſacratiſs. D.N. Corpus pro tempore continetur candelabra argentea, gemmeaque lychni, thurribula, ſitellę, & aſpergilla pro aqua luſtrali, ſigna uotiua legitimę ſtaturę, 54. argentea omnia. Inter hęc eminet nauis omnibus inſtructa armamentis, & Patauinę vrbis forma archetypa, in cuius medio ſurgit prętorium ductili, & fuſili opere diligentiſſimè expreſſum. Si qui pictura capiuntur habent illuſtris Giotti manum propoſitam iu ædicula D. Fęlicis Sum. Pontif. vbi eius corpus adſeruatur, qua neſcio, an perfectius quidpiam temporum inſpecta cōditione reperiri poſſit. Apparet Fulgoſij, & Trombettæ Sepulchrum. In huius templi cœmeterio ſpectanda occurrit equeſtris ex ære ſtatua Gattamelatæ Veneti exercitus Imper. à Sen. Ven. exercitata Donati Flor. opus, & in peryſtilio Riarij Patriar. Alexand. & Franc. Robortellij. Proximum eſt huic D. Iuſtinæ Templum, quò proficiſci ne pigeat, vt obſolutiſs. opus ſedulo perluſtretur, illuſtri mole, è quadrato ſaxo ingenioſiſſimum, Choro nuceo, vtriuſque teſtamenti myſterijs figurato, ac Sanctorum Mathiæ Apoſt. Lucæ Euang. Trinm Innocentum, Proſdocimi, Iuſtinæ, & aliorum quinque Martyrum ornato, præter innumeras SS. Reliquia, quę in crypta ibi viſuntur, cum lapide, in quo ij plectebantur capite. Iunonis olim fanum, eo loci fuiſſe, in quo roſtra nauiū, ſpoliaq; Græcorū, victoria nauali pacta, & fixa ab Emil. Conſ. è Salentinis rxpulſorum, & T. Liuij oſſa inuenta extitiſſe docti aſſerunt. Viſendum itidem Monachorum Sancti Benedicti ibidem commorantium ampliſs. Cœnobium, omnibus alijs cęnobitarum locis, coequandum ædificijs, ſitu, religione, ac redditibus; habet enim mille paſſus in circuitu, aureos quaſi centies mille in prouentu, & gaudet initio reformationis Benedictinorum apud

Italos.

Italos. Perampla eſt Eccleſia Prædicatorum titulo Sancti Auguſt. vbi oſſa Iacobi Carrarij Vrbis Patroni viſuntur, & quieſcit Thomas Peregrinus Dominicanus Methaph. acutiſſimus; Heremitarũ Auguſtin. vbi Marci Mantuæ Benauidij monumentum inſigne, & Andreæ Mantegnæ Pat. Pictoris eximij, & Scenographicæ præſertim ædificiorum delineationes digna ſunt, quæ ſpectentur. Sancti Franc. in qua Bart. Caualcantis, Cagnoli I. C. & Longolij oſſa reponuntur, cui Long. Bembus P.

Te iuuenem rapuere Deæ fatalia nentes:
Stamina, cum ſcirent moriturum tempore nullo
Longoli, tibi ſi canos, ſeniumq; dediſſent.

Apud Capucinos ſepelitur Franc. Card. Comendunus. Illuſtre reddunt Patauium ſuis ſacris corporibus Sancti Leolinus, Daniel, Lucas, Antonius, Peregrinus, Iordanis, Helena, Beatrix, & Euſtochium. Sex Mendicantium inſtituta, cœnobia præclara inhabitant, diuinam, & humanam Sophiam ſuis magno numero docentes. In Porticu ducente ad S. Franciſc. occurrit ſepulchrum lapideum, 4. columnis erectum, & quaſi concameratum, habens in medio.

G. Inclitus Antenor patriam vox niſa quietem
Transtulit huc Henetum, Dardanidumque fugas,
Expulit Euganeos, Patauinam condidit Vrbem,
Quem tenet humili marmore caſa domus.

Alit Patauium, ciuium, capita 8. & 30. mill. quorum multæ ſunt familiæ nobilitate fulgentes.

Plures priſcis temporibus natiuitate ſua vrbem hanc decorarunt, vt T. Liuius; Aſconius Pœdianus orator; Aruntius Stella, Valerius Flaccus, & Voluſius Poetæ, Paulus, qui Alexand. Seuero Imper. à conſilijs fuit; Petrus Apponus d. Cõciliator, Franc.

Zabarella Cardin. & mille alij. Hiſce vero annis, ſibi patriam agnoſcunt, in dieſque venerantur præclariſs. ingenia, quorum ingens eſt numerus. Mulieres inſuper Patauinæ, tantæ caſtitatis, ſeueritatiſque fuerunt, vt ea in prouerbium abierit, quo pertinet illud Martialis:

Tu quoque nequitias noſtri, luſuſq; libelli
Vda puella leges, ſis Patauina licet.

Templis SS. Antonij, & Iuſtinæ interiectus eſt hortus in Medicorum gratiam, rarioribus herbis conſitus, cuius leges legas in marmoream tabulam, ſupra primam portam inciſas.

TRIVMVIRI LITTERARII.

I. Portam hanc decumanam ne pulſato, ante diem Marci Euangeliſtæ, ante horam XXII.

II. Per decumanam Ingreſſus, extra decumanam ne declinato.

III. In viridario ſcapum, ne confrigito, neve florem decerpito, ne ſemen, fructumve ſuſtollito, radicem ne effodito.

IV. Stirpem puſillam ſuccreſcentemque ne atrectato, neve Areolam conculcato, tranſilitoue.

V. Viridarij iniuria non afficiuntor.

VI. Nihil inuito Præfecto attentato.

VII. Qui ſecus faxit ære, carcere, exilio, mulctator.

Haud longè Patauio, Lacunas, & Metamauci portum verſus Caſtellum Plebiſaccium eſt, cui Pul uerarius pagus ferè contiguus, vbi gallinarum, gallorumque gallinaceorum genus adeò corporis vaſti, vt grues videantur, quodque miraculi eſt inſtar, degenerant ſi aliò traducas. Ad meridiem lacunæ dilatātur, in quo ſinu antiqua, & parua Vrbs Adria ſedere videtur. In Patauinis inter Aquilonem, & Eurum Campi Sancti Petri Caſtellum adiacet, vnde huius nominis familia, quæ Ezzelino Tiranno reſtitit, oriunda. Inter Patauium, & Baſſanum Cittadella oppidum ferè medium ad Aquilonem. Ad Occaſum Vicētia Vrbs claritate, & colles Euganei ſiti ſunt, voce Græca quaſi nobiles, & generoſi vocati, delitijs enim exuberant vſquequaque, nec Apēnini, aut aliarum alpium pars, quod vix alijs contingit. Cœterum ab Euganeis, qui primi illos incoluernnt nomen ſortiti ſunt. Quinto à Patauio lapide Apponum propter balnea cœlebratiſſima frequentantur, cuius ad ſiniſtram Praia Monachorum Caſſinenſium Abbatia opulentiſſima, in magna, & amœna planicie. Supraque paulò in Rua montis Coronæ Heremitę magnifica ſanctitatis fama ipſi Deo operam dant. Quibus in locis pulcherrimis B. Mariæ Virginis Montis Ortoni templum, miraculis nobilitatum, palatiaque innumerabilia. Inter occaſum, & meridiem alueus eſt Ateſte Patauium nauigabilis. Inter Patauium, & Ateſte Montis ſilicis oppidum admodum nobile, & antiquum collibus vndique ſeptum, cui rudera arcis olim munitiſſimæ imminent. Hic optimarum ad Theriacæ compoſitionem viperarum magnus venatus; ſiniſtrorſum in collis cliuo Arquatum Franciſci Petrarchæ litterato labore vicum decantatiſſimum inuenies, vbi ſtatim in principio pro Templi foribus, eius ſepulchrum quattuor columnis è rubro mar-

more ſuſtentatum eſt oculis obuium. In editiore vici parte eiuſdem ſatis lautæ ædes, cum abaco, & ſella inſignis opificij. Ad hæc bibliotheca cũ impolitis quibuſdam ſedilibus, cumque murilegæ oſſibus, ita compactis, vt ſpirare videatur. Nuſquam cœlũ clementius, quam in his collibus, nuſquã vina ſuauiora. Secundo ab Arquati lapide ſuperbũ, & verò regium Obiciorum palatium, quod Cataiũ vocant, in colliculo exædificatum ſeſe oſtendit, cui nunquã ad aucupandum volucres, aut ad venandum feræ deeſſe poſſunt. In planicie, qua labitur flumen, Vicum, quem Bataleam dicunt, inuenies; hinc ad ſeptimum milliarium Ateſte oppidum antiquiſſimũ, a quo Eſtenſes Principes duxerunt originem, quorũ palatium in Prædicatorum cœnobium noſtro tempore mutatũ eſt. Multique ex illa nobiliſſima familia in D. Fräciſci Eccleſia ſepulti ſunt, oppidum rerum omnium copia, in primiſq; vini generoſiſſimi. Ciuium ad decem millia, prouentus publicus ad aureorum numerum milla 18. Hic Montem Vendæ cõſcendes, in cuius cacumine vniuerſam Romandiolam, Forum Iulij, Venetiarum maritima, vtriuſque Marchiæ Anconæ, ſcilicet, ac Taruiſij, Iſtriam, Montes Dalmatiæ, & Croatię, & multas Lombardię ciuitates clariſſimè perluſtrabis, & à PP. Oliuetanis benignè in eo excipieris. Illinc etiam ad Abbatiam Carcerum ditiſſimam PP. Camaldulenſiũ tria millia paſſuum interſunt. Confice decem milliarium iter, & Montanianum oppidum nobilitate, & diuitijs cum Ateſte contendens, in cuius agro cãnabis prouentus incredibilis, videbis à quo Lemniacum oppidum munitiſſimum, & Atheſi interfluente pulcherrimum, ciuiumque, 4. millibus populatiſſimum, ſed cœli grauitate minus ſalubre. VIII. milliaribus abeſt. Haud procul oppidulum ſitum eſt Sanguinetum, in ipſis ferè Imperij Veneti

finibus,

finibus, vnde aquæ multæ ſcaturiunt. Inde via lata, & recta 18. milliarijs Mantuam itur.

Si ad meridiem Patauio egredieris per portam Sanctæ Crucis Ferrariam verſus, Rhodigium vrbis titulo inſignitum a Principe Patauio 25. millibus paſſuum abeſt, Ferraria 18. via communi, ex Adriæ vrbis olim primariæ ruinis ædificatum. Conſeluũ attamen primum inuenies, deinde Anguillariam, vbi Atheſis traijcitur. Alluitur Rhodigium à placidiſſimo Atheſis cornu, propius lacunis Adriæ diſtat, ambitus paſſ. ſupra mille, & ciuium nobilium decem ferè millibus florentiſſimum. Clarorum virorum ingenijs nunquam non claruit, inter quos, qui è vita diſceſſerunt connumerantur Cardin. Rouerella, Bruſonius poeta Laureatus, Cœlius, & Riccobonus, ex viuis Ioannes Bonifacius I. C. in vniuerſo ſcientiarum orbe verſatiſſimus, antiquæ probitatis vir, comis, vrbanus, in cuius modeſto vultu animi candor, & neſcio quid ſanctitatis apparet, luculentiſſimæ illius Taruiſinæ hiſtoriæ, & libri de Furtis author. Ioannes Thomas Minadous medicinæ Patauij publicè profeſſor, hiſtoriæque Perſicæ ſcriptor. Hieronymus Fracchetta rerum Politicarum itidem ſcriptor. In D. Franciſci ædibus Antonij Riccoboni, & doctiſſimi Ludouici Richerij, Cœlij doctiſſimi cineres ſeruantur, cuius imaginem ad viuum expræſſam in ædilium illius frontiſpicio videbis. Iconemque Virginis Deiparæ, quam auxiliatricem vocant tot edentem miracula. Hic Epiſcopus Adriæ ſedem ſtatuit, quam Vrbem Senator Venetus titulo Prætoris Præfectique totius Peninſulæ, (qui titulus æquat dignitatem Prætoris Bergomatis, Tauriſinique) regit, forenſes, & iuſdicentes peritos ſecum habens, militumque Vice Ductorem, ſeu quem vocant Vice Collateralem. Arce antiquiſſima, turri pulcherri-

ma, & muris, foſſis, turribus, palatijs, & publica platea ornatū conſpicies Rhodigiū, ab Equitibus, Doctoribus, & Nobilibus viris inhabitatū. Lēdinarię, Abbatiæ multiſque alijs præſtantibus locis, & villis præeſt, feraciſſimis agris, & magna planicie abūdat quo fit, ipſum meritò a cunctis Venetum horreum nuncupari.

Huius Vrbis loca, & fines cum à Pado, Atheſi, & Tartaro, & Caſtagnaro fluminibus abluantur, & circundentur, Peninſula Rhodigina, & ab Italis *Poleſino di Rouigo* dicuntur. Quod nomen *Poleſino* ſi medijs ſillabis immutatis *Poleſino* dices, ea magnam fore inſulam ſignificabis. Verſus occidentem itinere 10. mill. paſſ. veneratur Corpus S. Bellini martyris, Præſulis Patauini, qui ſuis precibus adiuuat morſos à canibus rabidis, ſuntque Lendinaria, & Abbatia terræ non infimæ, ac opimæ. Via, quæ Roſatorum dicitur, canalis Caſtagnarij torrentis, deinde Padus tranſmeatur propè vicum Francolini, & 5. milliaribus confectis Ferrariam peruenies.

VICETIA, SEV VICENTIA.

PRiſcis temporibus 24. & tercentos annos, ante Chriſti Saluatoris aduentum Vicetia in Venetia 40. mill. paſſuum interuallo a mari diſtans in radicibus Berici montis, qui inter Euganeos colles numeratur, meridiē contra ab Euganeos condita fuit, ab Henetis habitata, & a Gallis Senonibus Brenno Duce laxata, & amplificata. Cum ſuburbijs 4. milliaria occupat, & eſt ſcorpioni ſimilis, longitudine multo amplior, quam latitudine, ab ortu ſe incuruans ſinu lunato duo brachia pandit, alterum ſiniſtra qua Patauium itur, alterum dextra, qua ad montē aſcenditur, media inde vrbe ſe quaſi in ventrem colligit, & occaſum verſus ſe attenuans, extra portam arcis

alterius ad ædem Fœlicianam ſe vſque inflectendo, in caudã deſinit, montis, & planiciei, ita particeps, vt mons planiciei impedimento non ſit, neque planicies montis oblectamento omnino careat. Quod ſi montis pars mœnibus cingeretur, non ſolum Aluiani, Franciſci Mariæ Metaurenſium Ducis, & Iulij Sauorniani, ſed omnium ferè ſententia, operibus, munitionibuſque adhibitis aliarum quas habent Veneti Vrbs tutiſſima, & pulcherrima redderetur. Duplici murorum corona, qua cingitur, pluribuſque arcibus olim munitiſſima erat, ſed in præſens diuerſa muniendarũ vrbium ratione, non ſatis firma habetur. Octo ſtant portæ per ambitum, vt quæ interioris ambitus fuere prætereamus. Interluitur duobus ſatis amplis fluminibus Medoaco inferiore, ſeu Bacchilione, & Ereteno, ingentem molarum numerum verſantibus, Patauijque vrbe peruagata in mare illabentibus, magna ciuium commoditate in importantibus, & exportandis mercibus, & frugibus, ſuper quibus pontes ſublicij, & lapidei ſeptem calcãtur, inter quos eximiæ ſtructuræ vnus, & priſce antiquitatis duo conſpiciuntur. Diuiditur in 15. regiones, in multa compita, & complures vicos. Macella publica quattuor ſex, itidem ſunt vrbi fora annonæ, olitorum, boarium, piſcarium Curiæ Epiſcopalis, & nobilium verè magnificum in quo domus prętoria ſita eſt plumbo tecta porticu, ſcalis, ſtatuis ornata, ſine aliquo fulcimento columnarum, tignarumve ſuffulta, Turris ſua gracilitate, & proceritate nobilis, columna marmorea; ædes publicæ ad mutuandam pecuniam pauperibus erectæ cum ſacello, & Diuum Tutellarium ſignis non paruam foro maieſtatem addunt, Palatia multa adeò ſumptuoſa, quo vel magnorum Principum hoſpitio, non indigna eſſe poſſint, vt illud Comitis Leonardi Valmaranę in quo Maria Imper. Maximiliani Secun-

di vxor, Rudulphi II. mater, & Caroli V. filia diuerſata eſt, licet capaciora non deſint, quæ amplitudine, atque magnificentia quaſi regia videntur, qua facie tota ciuitas vndequaque conſpicienda venit. Olim inter Bergicũ ſuburbium, & Eretenum flumẽ prope domum Nobiliũ familiæ Gualdæ Theatrum habuit Vicetia, in quo Pipino Gallorũ, & Deſiderio Longobardorum Regibus publici ludi facti ſunt. Nec procul Palatium ſtetit Imperiale, vbi Imp. Honorius tulit legem Dudum C. de contr. empt. Domus Epiſcopi, tantæ dignitati par eſt ſua elegantia, Turres multe Xenodochia opulenta numero 11. Sacrarum virginum cœnobia 12. Cucullatorũ Sacerdotum 17. Præsbyterorum reformatorum tria, Parœciæ 15. Oratoria 6. Mulierum reformatarum Loca 2. Pietatis mons centum ſcutatorum millium fortem, & eo amplius habet. Perges ad ædem maiorẽ fornice grandi, & Sanctorum Mart. Carpophori, & Leontij corporibus venerandam, & 12. mil. aureis annuatim donatam.

In Patrum Dominicanorum Conuentu Sacram Coronæ Saluatoris noſtri Spinam, quæ in pulcherrimo ſeruatur ſanctuario oſtẽdendam tibi curabis. Hanc D. Ludouicus Francorum Rex, anno 1259. Lutetiæ dono dedit F. Bartholomæo ex Bregantijs inſignis pietatis viro, Vicetiæ Epiſcopo, & D. Dominici ſectatori, anno qui poſtero eam Vicetiã vna cũ pluuiali purpureo auratis variegatum gallis, quod antea ipſius Regis amictus fuerat, deportauit.

Rem quidem iucundam auditu PP. ipſi Dominicani tibi narrabunt; vbi. ſ. culinę focus eſt, fuiſſe olim Hęreticorum cathedram Arianorum, quos ipſe, quẽ ſupra diximus S. Epiſcopus vrbe exegit, locũq; ſuis Dominicanis Sacerdotibus dedit ad habitandum; diuinoq; numine factum eſt, vt vbi ignis hæreſis, prauarumq; antea ardebat opinionum, ibi ignis per-

perſecutoris Hęreticorum nutriens deinceps alere tur. Eſt hoc cœnobium elegans, religioſum, verèque in vrbe primarium, in quo eſt Muſęum noſtrū, curarum, & cogitatiouum, vel cultus Dei cauſſa, vel hominum vtilitatis, vel officij tuendi conſciū à me ſuſceptarum; in quo 20. amplius opera, vel ad diuinam Scripturam, vel ad Scholaſticam Theologiam, uel ad Inquiſitionis officium, vel ad latinam linguam, & italicam, uel ad hiſtoriam pertinentia a me compoſita inuenies; quorum pleriſque adhuc in littura iacentibus extremam manum non impoſuimus. Speramus autem nos breui, in lucem edituros Palatium incantationum, Librum de Iure, ſtatus Eccleſiaſtici, Beatę Catherinę Senenſis Vitā, & Additionem, & Parœneſim in Marij Nizolij Theſaurum Ciceronianum.

Quapropter amici mei cum inſigne, quo mea in literis ſtudia, in S. Inquiſitionis officio, erga vel Religionem meam obſequium, & in cœleſtium contemplatione ſollicitudinem hieroglyficè inſinuare adhortarentur, Lentiſcum arborem ſeligendam putarunt, (hęc enim arbor perpetuò uiret, terque in anno fructus profert, ijſque ſemper grauata conſpicitur.) Addiderunt pro anima, *Triplici ſolita grandeſcere fœtu*: quę verba Cicero ipſe in Lib. de Diuinat. ex vetuſto poeta vſurpauit dicens:

Lentiſcus ſolita, &c.

Extat Vicetię Theatrum nobiliſſimum ab Academ[illegible]s Olympicis iam diu ędificatum, in cuius 14. gradibus, & orcheſtra ſpectatorum plus tria millia commodè ſedent. Quod cum vix ad tectum perueniſſet, & adhuc imperfecta, & impolita eſſent omnia, ideſt nec gradibus, nec columnis, nec ſtatuis, nec ędificijs ad fabulam agendam inſtructum eſſet, in eo exceptus eſt Gulielmus Gonzaga Dux Mantuę, vir non tàm dignitate, quàm ingenij excellen-

tia conſpicuus, ibique laudatus eſt pereleganti oratione ab Antonio Maria Angelello Academico, ſummis oratoribus ætatis noſtræ anteponendo. Moſcouitarum etiam legati quidam, qui per hanc Vrbem Roma profecti iter habebant ad hoc Theatrum viſendum, & contemplandum ducti ſunt, ibique & muſica, & conuiuio honorati.

Non multo poſt Iaponenſium adoleſcentes quidam ex Regia ſtirpe oriundi, comitante Antonio Poſſeuino, viro doctrina ſummis viris comparando, & prudentia Vlyſſi illi à poetis, & hiſtoricis celebrato ante ferendo hoc Theatrum videre uoluerunt, vbi Liuius Paiellus vir nobiliſſimus inter Vicetinos Academicos acerrimique iudicij in litteris, & in poetica facultate excellens orationem luculentam habuit, in qua Iaponenſes ipſos maximis affecit laudibus. In eodem excipiuntur quotidie Cardinales, Principes, & Vrbis Rectores, orationeſque habentur ab Academicis, recitanturque carmina cum magno hominum concurſu. In illo acta eſt ann. 1585. Oedipus Sophoclis ſub perilluſtri Comite Leonardo Valmarana Academię Principe. Ad quam ſpectandam magna ex finitimis Vrbibus multitudo confluxit, Venetorum maximè Patauinorum, & Veronenſium. Ex quo factum eſt, vt Academici ipſi ter ipſam agere coacti ſint cum maxima omnium admiratione, apparatus, & melodiæ, quæ omniū famam, & expectationem vicerūt. Omitto elegantiam, & ſumptum veſtitum, quibus eo tempore Academici vſi ſunt. Nam non priuati alicuius Vrbis ciues, ſed tot principes ſpectatorum oculis iudicati ſunt. Quare qui ſpectaturi ibi ſedebant nunc ſcenæ aſpectum ſtatuis, columnis, & tot luminibus inſtructum, vt ex nocte dies factus putaretur, laudabant; nunc actores peritiſſimos admirabantur; nunc muſicen ad cęlum tollebant; nunc

Acade-

Academicos ipſos per gradus, per ſcenã, & per Orcheſtram, vbi mulieres ſedebant, cum ingenti uolu-ptate intuebantur, &, vt verè dicam, ſex illis, aut ſeptem diebus Vicetia non priuata Vrbs, & ſubdita ſed alicuius Regis, aut Imperatoris ſedes mihi viſa eſt.

In fronte Scenæ talis eſt inſcriptio.

OLYMPICORVM ACADEMIA THEATRVM HOC A FVNDAMENTIS EREXIT, ANNO M. D. LXXXIIII.

Andrea Palladio Architecto.

In atrio magno, & elegantiſſimo ſunt Academicorum inſignia, quæ vulgò, Impreſe, dicuntur, & ſupra tria oſtia huiuſmodi inſcriptiones.

Olympicis excitamento.
Ciuibus oblectamento.
Patriæ ornamento.

Primo tempore, uel & medio, & hoc ultimo quã docunque dicta fuit Vicetia, nec vllo alio unquam nomine extititque ſemper nõ magna Ciuitas, quia inter amplas Vrbes poſita, nunquam vicus, aut oppidum declarant fundamenta, & ruderes ædium quarumcunque in ciuitate, nullibi autem extra ipſius mœnia, quæ reperiri neceſſarium eſſet.

Aeris temperie, aquarum ſalubritate, terræ fertilitate nulli poſtferenda ciuitas. Lanariorum ſocietate magna fruitur. Bombices vni hoc ſaluberrimo cœlo gaudentes immenſos theſauros elargiũtur ſerici, quia ſolum trimeſtri tempore naſcuntur, moriũtur, reuiuiſcũt, & in alia re nulla laborioſius,

ingenio ſiuſve ipſa verſatur, cum inuoluendo, deuoluendo, torquendo, retorquendo, centum mill. librarum eius prætioſi ſtaminis, & mille alijs in modis ſexcenti defatigantur artifices. Vnde in hac negociatione ſi minus præſtant Vicetini, ſaltem cœteras Italiæ vrbes æquare videntur. His ductus Paulus Tertius Pontif. Max, cum generale Concilium orbi Chriſtiano indicere vellet, Vicetiam elegit, vti rerum quarumcunque encyclopediam, & cuilibet nationi homogeneam.

Proſdoſcimo Patauino Epiſc. fidem Chriſti prædicante, Apoſtolorum Principe Petro adhuc viuēte, recepit fidei lumen Vicetia, quam cum ſuis Vicis refertam fuiſſe Ciuibus Romanis multa indicant; ſub Romano etiam vixiſſe Imperio, inde cōſpicitur, quod Cicero ipſe libro 2. Epiſt. dicit *Vicetini me, & Brutum præcipuè colunt*: quique Brutos Cœſaris interfectores patronos habuerunt. Interdum libera ſuos ipſa populos moderata eſt, vt circumpoſitæ aliæ ciuitates, quæ cum Veronenſibus confœderata, & Mediolan. Barbaruſſam Imper. bello præſſerunt, Italiaque repulerunt. Henrico Imp. Federici filio, cum cœteris præſidio affuerunt in Italiam peruento; Mediolan. auxilio fuerunt, & Caſſono Turriano aduerſus Vicecomites; Canem Scaligerum Veronæ Dominum, reducem fecerunt; prælium commiſerunt in vrbe ipſa aduerſus aggreſſores Patauinos, quos & fugarunt Vicetini. Vrbem vaſtauit ipſam cum alijs Athyla Hunnorum Rex potentiſſimus vnde plurimi ad Venetas confugerunt inſulas, inſidenteſque progenuerunt incolæ ipſi Venetos nobiles Grimanos, Aymos, Gradonicos; in eamque barbarè ſe geſſerunt Berengarij, Vindelici, Scaligeri, & Inſubriæ Reguli. Quo factū eſt, vt Vicetini, qui viciſſitudinem rerum paſſi excidio toties, depopulationique fuere obnoxij, vrbem

toties

toties euerſam, genus hominum alioqui fortiſſimũ viderint. Cœterùm anno à Virgineo partu 1404. conſpirare cum 13. Heluetiorum Pagis, a quibus vehementer ſollicitabantur recuſarunt, & vltrò Reipubl. Venetę ſe dediderunt, ſub qua longa pace cuncta refouente quieſcunt. Hominum in vrbe millia 30. hæc nobis ſcribentibus cenſa ſunt. Vberrimæ multitudinis ingenia, inſtituta, mores, ritus, potentiam, ſplendorem domi, foriſque haud commemoro. Nobiles Familias habet 200. quibus 1600. in cenſu eſſe fama eſt. Ex ſacerdotijs ſcutatorum 125. mill. in ſingulos annos exiguntur. Annua nummum aureorum millia 8. ex prouentu publico huic ſunt; Principi ſoluit vectigalia quotannis 80. mill. ſine vllo Reipubl. onere, vel militum, uel equitum.

Tria numerantur collegia Phyſicorũ, Iuriſconſ. Tabellionum. Ex more Conſilio 80. virorum gubernatur. Habet & aliud Conſilium D. Virorum, quod ter in anno cogitur, vt Magiſtratus, ſeruoſque publicos ſortiantur. Decem viri ex Patritijs, quos Deputatos appellant, rebus publicis curandis præſunt. Conſules 12. a quibus non eſt appellatio pro mortis proceſſibus formandis, cauſſiſque omnibus capitalibus iudicandis creãtur, quod nulli alij non liberæ ciuitati in Italia conceditur. Præfecturis 11. quas Vicariatus vocant, potitur Vicetia, quò ad ius dicendum Primates mittuntur. Multi ſunt in hac Vrbe Iudices oppidani, pręcipuus autem unus, ad quem non ſolum a Pedaneis Iudicibus, verum etiam (qua dignitate carent reliquę incontinenti omnes Vrbes Venetorum) a Pręcoris Vicario litigantes prouocare ſolent.

Prætorem, Præfectum & Camerarium tres nobiles Venet. pro Repub. agnoſcit, illiſque obſequitur inuiolata fide. Multi fuerunt Vicetini morum

ſanctimonia imitandi, qui nunc vultui Dei aſſiſtunt in cœlis. Fœlix, & Fortunatus fratres; Leontius, & Carpophorus pro Chriſto martyres, Bartholomæus Epiſc. qui Spinam Sacram dono habuit. Ioannes Prædicatorius, ſuper quem viſus eſt Spiritus ſanctus in columbæ ſpecie dum populo concionaretur, hic diſſidentes Lombardiæ ciuitates conciliauit, ſedis Apoſtolicæ Legatus. Paulus Almericus Dominicanus, & plerique alij. Vicetiæ nati ſunt, in diesque oriuntur Rom. Eccleſiæ Prælati, ex quibus extant Garzadorius pro Summ. Pont. apud Germanos Principes Nuncius, Cherſi, & Oſſuri Epiſc. Marzarius S. Seuerini, Saracenus Æmonien. Velius Lerini Præſules, quibus annumerandus eſt D. Gaetanus Thiennæus vnus ex inſtitutoribus patrum Theatinorum. Literis præſtantiores extiterunt Rhemmius Palęmon Grammaticus illuſtris, & ſui temporis primi nominis in Vrbe Roma. Omnibonus Rhetor cœleberrimus ſui ſæculi, Gallus Poeta Aug. tempore. Antonius, & Bugamantes Luſci. Gaietanus, & Ferrantes Thienæi, quorum alter philoſophia, & alter legibus in Gymnaſio Patauin. eminentiſſimè claruit. Leonardus Portus, qui pōdera, & menſuras Romanas adhuc incognitas aperuit in lucem. Ioānnes Georgius Triſſinus de quo alibi. Hieron. Gualdus litteris præſtans humanioribus. Fracanzanus, Montius, & Maſſaria Medici. Iulius Barbaranus I.C. & Promptuarij omnium ſcientiarum author. Bellius in cęlandis gemmis, & cryſtallo peritiſs. Georgius Caput blancus annulum conſtruxit digito portatilem, cum horologio mirandę tenuitatis horas quaſcumque pulſantem, & indicantem. Nauiculam inſuper conſtituit operæ pegmatico, uel automatico, ſuper menſam per ſe pergentem cum muliere ornata lyram pulſante, nautis remos agentibus, catulo in prora baubante. Palla-

dius

dius in architectura primarius noſtri temporis nun, quam priſcis inferior. Moderni reſtant aliqui, ætate ſequenti ingenio, & litteris commendandi, qui magnam coronam I. Conſſ. & Phyſicorum, & Poetarum contexunt. Non inficior quidem Vicetinos ad arma propenſos fore, mauortiſque aſſeclas, animum enim geſtant viribus audacem, vt cum lacte videantur ſecuritatem combibere, qua periculum, neque futurũ expectant, neque præſens horreſcũt. Præcipuè in re bellica floruerunt Aul. Cecinna Vitelij Imp. Legatus: Peredæus, & Vectaris Duces Lõgobard. Ioan. Trauerſus; Ioan. Clericatus; Leonardus Triſſinus; Lud. & Octauius Thienæi; Petrus Franc. & Hippolytus Porti, hic Ducem Saxoniæ prælio ſuperatum, & captum Carolo Quinto Imp. victori præſentauit. His coronidem impoſuit Ioannes Thiennius, olim Brutiorum Pro Rex, & Neapolis Regum, ac Inſubriæ Ducum Legatus, Conſiliarius, & Regulus. E viuis nunc illuſtres habentur alij inclyti nominis, & militiam præclarè perſecuti. Alphõſus, & Aloyſius fratres Porti, grauis, & equeſtris armaturæ ductores, qui coſtanti animo pace, belloque Reip. Venetæ inſeruiunt.

Equites inſuper, Comites, & Marchiones vrbem ſuam amplificare contendunt.

Extra portam Veronam ducentem, ad dexteram viridarium, & hortus eſt Leonardi Valmaranæ Comitis, cuius animi decor, & magnificentia, quãuis mille alijs in rebus clariſſimè fulgeat, Principibus Italiæ nihilominus charus, Rodulphi II. Imp. Philippi III. Regis Catholici, & Arciducum Auſtriac. intimus, illud ſumptu regio plantari iuſſit, ornatũ viuarijs, topiarijs, labyrintho, arboribus omnigenis, præſertim Cedris, malis maſſilicis, & alijs centum fragrantibus, parietibus indutis mali punici folijs, ædibus planicie, colle, ac ſumma rerum, quæ oble-

oblectari poſſunt amœnitate. Quamobrem, iure meritò in ſumma ædis corona ſcribi voluit.

SI . TE . IMPRVDENTEM . GRAVIORES . FORTE
HVC . VSQVE . INSECVTÆ . SVNT . CVRÆ
EAS . VELINT . NOLINT . PROCVL
NVNC . VT . ABEANT . FACITO
HILARITATI . NANQVE . ET . GENIO
PARS . HÆC . POTISS . DICATA . EST

Dum fragrantia, & aſpectu fructuum recreari incipies hiſce uerbis admoneris.

CEDROS . HOSCE . QVI . DEMPSERIT
FLORESVE . RAPSERIT
IS . SACRILEGVS . ESTO
VERTVMNOQVE . ET . POMONÆ
QVEIS . SVNT . SACRI
POENAS . LVITO

Vtque pro comperto habeas Comitem ipſum vrbanitate ſua (quæ magna eſt) pectora metiri ingredientium, ſupra oſtium exterius inciſa ponuntur.

CIVIS . AMICE . ADVENA.

QVI . LOCI . AMOENITATE . CVPIS . OBLECTARIER
SECVRVS . HVC . INGREDERE
TEQVE . LARGITER . RECREA
NVLLVS . INTVS . CANIS . NVLLVS . DRAGO
NVLLVS . FALCE . MINACI . DEVS
OMNIA . SED . TVTA . BENIGNEQVE EXPOSITA

SIC.

SIC . VOLVIT . COMES . LEONARDVS . VALMARANA. HORTORVM. DOMINVS. MODESTIAM . QVOD . TVAM . ET . CONTINENTIAM . CVSTODEM . FORE . FIDAT . OPORTVNVM . ANNO MDXCII.

Ibi propè eſt ſuburbium, & Templum SS. Fœlicis, & Fortunati Martyrum; ciuiumq; Vicetinorũ, antiqua Monachorum D.Benedicti Abbatia, vbi ſacrarium pulcherrimis marmoribus Grçcè concinnatis incruſtatum mirabiliter oblectat oculos. Ad ſiniſtram, pratum latiſſimum, cui Campus Martius vocatur flumine cinctum habet. In hoc iuuenes in arenam deſcendebant, vt vario exercitationum genere corpora indurarent, flumina tranare aſſueſcerent, &c. in quo, quotannis in eo nundinæ fiunt, & campeſtria belli ſimulachra ſpectantur. In theatro ſcenici ædebantur ludi, quod nimia demum vetuſtate corruit, eius tamen veſtigia ad hodiernam diem apparent.

Per portam Berici montis egrediens ad meridiẽ habebis in cõſpectu amœniſſimos colles, & ſtatim in principio ipſorum aſcenſus, Iacobus Bragadenus Vrbis Præfectus arcum ex marmore ſuperbiſſimum extruxit, cui Franc. Bernardinus Saracenus Vicetinus ciuis ornatiſſimus, longiſſimas, pulcherrimaſque Scalas ex eodem marmore adſtruxit. Via reliqua ad templum vſque lapidibus ſtrata. Vtrũq; ſanè opus luculentum, & auguſtum, quodq; elegãtia, &c. ſumptu quicquid eſt in Italia admirandum exæquare videatur. Horum operum duobus ſolidis lapidibus altero ad arcus, altero ad ſcalarum ſummitatem litteris in hanc ſententiam excifis, memoria poſteris prodita eſt.

DEIPARAE VIRGINI BERICAE
MONTIS
IACOBVS BRAGADENO AMBROS. F.
PRAEF. RELIGIONIS. ET VRBIS
AMANTISS. D. M. D. XCV.

FRANCISCVS BERNARDINVS
SARACENVS
SCALAS . FECIT . EX . STIPE
PVBLICE . PRIVATIM . Q.
COLLATA
ET . VIAM . RELIQVAM
AD . MARIÆ . TEMPLVM . VSQ.
SILICE . PROMOVIT
CIↃ. IↃ C.

HOSPES . SI . PROPERAS
PAVLLVM . SISTITO
VRBIS . COLLIVM . FLVMINVM
AGRORVM . ALPIVM . ASPECTV
LABOREM . LENITO
ABI . PERGE . PIVS
DEI . MATREM . VIRGINEM
SALVTATO
STRATÆ . VIÆ . COMMODVM .
PIIS . PRECIBVS . REPENDITO

Si montem paulo plus paſſuum millibus aſcenderis Iconem B.Mariæ Virginis multa edentem miracula offendes, cuius inferius ad ſiniſtram, palatium ſe extollit ſphærica forma (nam iccircò Rotonda Italica lingua appellatur) tanta elegantia, & ſumptuosè extructum, vt ſatis appareat Comitem Odoricum Capram ſplendidiſſimum, atque ornatiſs.

tiſs. virum, quodq; caput eſt religioſiſſimum, illius eſſe dominum. Ibiq; intelliges quanto polleat ingenio Alexander Magantia Pictor, & quod penitiora ſedulò teñet ſuæ artis, & penicelli. Superius Conuentus eſt hominum laicorum, qui rebus mundanis neglectis, rerum cœleſtium amore, & cupiditate ſe ſe in tam ſolitudinem abdiderunt; & tam ſapienter excogitatis inſtitutis, & legibus in ſeruitutem Deo ſe tradiderunt, vt ne momentum quidem temporis illis ſit vacuum ab exercitationibus religioſis. Omnia habent communia, & vitæ innocentia memoriam renouant SS. Patrum, qui in Ægipti deſertis tanta ſanctitatis fama floruerunt; eoq; magis quod nullum aliud memoratur in Italia noſtra hac ætate inter laicos tantæ pietatis exemplum.

Extra portam S. Luciæ, qua ad Orientem pergimus, vbi nunc PP. Camaldulenſiũ habetur domus, habuerunt antiqui Vicetini Gymnaſiũm publicũ, & omnibus apertum. In ſuburbio S. Bartholomæi fruimur Palatio Academia vocitato, quia Parthenius multarum ſcientiarum homo diu litteras ibi docuit, erudiuitque tanquam in lyceo iuuenes nobiles Vicetinos maximè, ac Venetos. Hoc fuit à Ioãne Georgio Triſſino Vitruuij regulis extructũ, viridario, & picturis ornatum eo tempore, quo Romæ inſudabat, vt apud Italos antiquorum ædificãdi modus reuiuiſceret. Andreas (qui poſtea Palladius) primi pili iuuenis in eo lapicidam ſe gerens, ſolertis ingenij vires indicabat, quibus à Triſſino perſpectis Romam perducitur, fouetur, & Palladij cognomine vocatur. Ibi Pompeius Triſſinus egregiè cordatus, doctrina multa, & acri iudicio inſignis facit, vt ad viuum effigiatam admirari valeas ipſius Ioan. Georgij Aui ſui maieſtatem; quodque multa de vitijs, virtutibus, ac ſcientijs nobili penicillo tibi exhibeatur, vt meritò dicas Io. Georgiũ

ſuo ſæculo omniſcium extitiſſe,oratorem,poetam, trilinguem,politicum,Principibus, & doctis quibuſque gratum.

Et ut finis demum his imponatur, magnum pietatis opus addo,quod in Italia nullibi reperiri ſcio, præterquam Vicetiæ. Sub D.Hieronymo tutelari ſunt laici pleriq; mortificationi,& alijs pijs exercitijs aſſidui,in domibus proprijs viuentes,& liberi, quorum 12.qualibet anni hebdomada omnes infirmos,puerperas,egenos Vicetię vicatim, viritimq; ſemel inuiſunt,verbis ſolantur,& cibis, &,vt Chriſtianæ religionis Sacramenta recipiant, incumbũt. Nullus eſt mercator, ciuis, aut nobilis, quem ipſi non rogent, nullum aperitur oſtium ante cuius fores non ſiſtant eleemoſinam flagitantes; & hæc aſſidua cura 70. homines ad ſummum amore Dei afficit. Vnde nemo Vicetinorum,cum infirmitate oneratur,debet neceſſariorum deſperatione occupari. Hæc ſunt,quæ intra Vrbem,& Suburbia.

AGER VICETINVS.

Via quæ Patauium ducit Palatiũ poſt tria paſs. milliaria tenet dictum *Capinta* principe dignũ, omni excellentia conſtructum, olim ab Alidoſijs, nunc vero a nobili Bragadeno poſſeſſum.Et alijs tribus milliaribus confectis occurrit ad dexteram in mõticulo Monsgaudia,olim Scaligeris in delitijs, nunc nobilibus Contarenis.Ex altera vero parte viæ in planitie ſpectandum eſt Palatium alterius Nob. Contareni, quod omni ex parte ſuperbum, amplum,& magnificnm,ita quod, nihil in eo apparet non regia ſtructura dignum, tanta fulget dignitate,pulchritudine,rerum & copia. Siue ad dexteram,ſiue ad ſiniſtram oculos flectens, nobilia ſemper ædificia, colles Euganeos, nemora, & planitiem

nitiem opimam videbis.

Egrediens Vicetia per portam, quæ ſpectat ad Orientem Camiſſanum, in quo Vicarius unus 38. locis pro Vrbe reſidet, hinc Cittadellam nobile oppidum ad 15. ab vrbe lapidem inuenies; pauloq; propius montes Caſtrũ francũ, & Baſſanũ, municipia ſuo iure, ſuiſq; legibus vtentia, olim tamen Vicetinæ ditionis. In hoc itinere paſſim planities eſt fertiliſſima. Maroſtica in radicibus alpiũ Baſſano millia paſſuum tria, Vicetia verò 14. abeſt. Iuxta montium cliuum Bragantia adiacet vicus magnus, & vini bonitate nobilis. In ipſis montium iugis, ſunt Septem Pagi illi opulentiſſimi, qui ſeptem Communia dicuntur à Venetis ob fidelem bello Germanico operam Reip. præſtitam immunitate donati, fortitudine inſignes.

Si Vicetia à Septentrione diſcedes 15. milliario ad Thienem vicum, omnibus florentiſſimum peruenies, cui præeſt Vicarius iuſdicens locis 21. Vnde ne abito, non viſo palatio illo Portorum Comitũ magnificentiſſimo hortis, fontibus, labyrintho, topiarijs, alijſque totius Italię pulcherrimis, & amęniſſimis rebus. Supra millia paſſ. tria eſt Pluenus viculus. Hinc in Sumanum montem tribus millib. paſſ. amplius in cacumen elatum patet aſcenſus, non minus nobiliũ ſtirpium varietate, quibus paſſim abundat quam priſca religione quà antiquitus fuit, vbi Idoli cuiuſdam templo deſtructo B. Proſdocimus Patau. Epiſc. Templum B. Mariæ clarum miraculis exædificauit.

Vlterius procedendo Territorij confinia in faucibus montium reperiuntur, fluuijq; duo Aſticus, & Poſena troctarum ſcitiſſimi, licet paruarum ſaporis abundantiſſimi. Retro, & per montis Sumani radices iter faciens, ad Scledum paruæ vrbis ſpeciem habentem, te conferes, vbi magni ex mercimonijs

faciundis quæſtus,præſertimq; ex pannis cōtractio-ribus primæ notæ, & vellere nobili. Supra 5.millia in eo viuunt homines, induſtrij, nobilitate vigentes, & acumine ſpirituum. Idcircò viros illuſtres, aluit, alitq;. Trans mons eſt, in quo pagus Trectus nomine, pulcherrimo proſpectu, aquiſq; tam mollibus, vt manus mihi lauanti oleum videretur. Superius Nouegna mons occurrit, caſeo, qui illic premitur, mirifici ſaporis decantatiſſimus. Retrorſum à Scledo Vicetiam verſus Maladum vicus vrbanus obuius tibi erit, quorum locorum ab occidente latera fertilibus, & amœnis collibus clauduntur fructuum, & vini optimi ſupra modum ſuo tempore ornatis. Scledi Vicarius præſidet villis quindecim, & Maladi 6. forenſi iudicio cuilibet ſuum tribuēs. Ab eadem parte Vicetiæ Veronenſes, ad quos per campos patentes itur, proximos habet. Non longè à Vicetia Vlmus locus, vbi Maximill. I. Imper. exercitus anno 1510. fuſus, fugatuſque fuit, tibi monſtrabitur. Vltra quem millia paſſuum, tria in dextra uiæ parte Monticulus pagus eſt in longitudinem ſtadiorum octo porrectus, Vicarioq; regitur, qui 6. locis præpoſitus eſt. Haud procul hinc 8. a Vicetia miliario Cornetum pagum videbis, inde in ſuperiori planitie Valdaneum frequentem vicum, lanificio deditum cuius Præfecto loca 14. parent. Nec ſilentio inuoluendum Io. Baptiſtam Valdaneum Vicetinum Ciuem arborem pyri unici cuiuſdā generis habere generoſiſſimis, dulciſſimiſque pomis fertilem, cui ſimilis in tota Italia longa, & diligenti inquiſitione nō eſt inuenta. Superius eſt Recubariū, de quo inferius erit ſermo, & uia ad Vallē Arſam, & ad Germanos. Reuertenti tibi in Monticulum, ad monteſq; ſiniſtrorſū ſubeunti mill. 111. Arxlani vicus frequentiſſimus eſt, vulgò Arcignanū, &, vt Epitaphia à Romanorum temporibus, uſque fidem

faciunt

faciunt antiquiſſimus occurrit, vbi lanarum merca tura magna, & copioſa. Hic locus anno 1260. ſub Imperio Comitum Eganorum ciuium Vicetinorũ fuit. Propè Arcignanum Clampus eſt vicus, cuius mentionem faciemus iterum, a dextera eius in montibus S. Ioannem Ilarionis, *S. Giouanni della Rogna* pagum inuenies, ubi tellus feraciſſima pyra dicta *Garzagnuoli* ſuauiſſimi inter ſuauiora guſtui.

Deſcendens, & in viam regiam rediens ad Montebellum vicum non longè eadem via ad fines Veronenſes peruenies villarum ſex caput.

Extra eandem portam Sancti Fœlicis ſtadijs quadraginta confectis ad ſiniſtram flectendo meridiem verſus Brendulatum Caſtelli veſtigia carnes, vbi Vicarius locorum decem reſidet, & quindecim a Vicetia lapide Leonicũ oppidum in planitie omnibus rebus, & pane pręſertim candido locuples, & refertum, in quo ciuium trium millium habetur numerus. Patria fuit Nicolai Leoniceni præclari Phyſici omnimodarum literarum gnari, Græcè præſertim linguæ inſtructiſsimi. Ferrariæ docuit, & apud Prædicatorios ſepelitur ea ciuitate donatus. Quatuor ſunt loca Leonico ſubiecta, & Nobilis Venetus præeſt eorum ciuilibus cauſſis, & ad certam uſque ſummam, ultra quam Vicetiæ de iure reſpondetur, Vltra quinque milliaria in locis maximè frumentarijs maximamque cannabis vim, & nauali Veneto vtilitatem ferentibus, Colonia oppidum nobiliſsimum, ſingulari quadam ciuium humanitate præditum duodecim pagorum caput ſitum eſt. Alit perſonas ſupra tria millia, quæ inter ciues contratæ Iudecæ Venetiarum annumerantur. Hinc ſtadia 16. Patritius Venetus de gente Quirina villam, quam perpetuò paries ambitu amplectitur, vbi perſica, & pyra tantæ magnitudinis oriuntur, vt ſtupori, &

admirationi hominibus ſint. Apud Coloniam ingredieris viam qua Montanianam, & Mantuam abitur.

Habet Vicetia ab Auſtrali parte continuos colles, quos lingua Italica Riuieram vocant, multarũ rerum feraces, amœniſſimam quidem oram, cuius Barbaranus vicus caput eſt præfectura 11. pagorũ. Eodem tractu Aurelianum, decem pagorum Vicarium habet; Nouenta, Moſſanum his in locis omnium rerum ſed præcipuè frumentariæ vberrima ſunt, & Vicetinus ager Patauino, & Atteſtino terminatur.

Inter Leonicum, & Barbaranum quinto a Vicetia lapide Cuſtoza ſita eſt pagus hoc tempore ſuperioribus ſeculis caſtellum munitum Cuſtodia appellatum, quod in eo fontes cuſtodiebatur. Ibi ſpecus eſt potentiſſimum naturæ opus, humanáque induſtria portentoſius redditum. Eſt enim antrum immane, quod impoſitum excauat montem, quo hiatus non ſatis amplus, ſi tantę moli comparetur, non ſine die deducit, vlterius autem progredienti tranſitus eſt per tenebras, vbi verò ad mediam peruetum eſt inanitatem tanta ineſt obſcuritas, vt propter hanc, & propter inextricabiles itinerum ambages, varioſque curſus, ac recurſus, ni fida eſſent lumina, quæ ſæpius extincta è uenis ſilicis excuſſa petuntur, incaſſum gradum reuocare ſubeuntes niterentur. Mille, & amplius vaſtis fulcitur columnis, in quibus ueſtigia opis humanæ apparent, quaſque ne ſæcula quidem demoliri poſſint; tectum fornicum inſtar concameratum, cubicula, & furni malleis, ſcalpelliſque fabrilibus in ſaxo inciſi ſunt. Superioribus namque temporibus, cum regio vniuerſa bello arderet, ingens hominum vis, ſæua barbarorum rabie effugienda huc confluxit, ſpeque ſua fruſtrata non eſt. In hoc perennes

fontium

fontium ſcaturigines, quæ immerguntur in ſaxa vertentes emanant; piſces tamen, quod miraculum auget, alunt, & ſalubres potui hauſtus non negant. Habet columnas quadratas circiter mille, concinnatas a lapicidis cum lapides excidebant, quibus antiquitus Patauij, & Vicetię domos extruebant, apparentque adhuc ſigna rotarum, ingentiaque ſaxa circumciſa, vt auellerentur, memorabiliaque alia. Huius forma eſt quaſi pyramidalis, & longitudo ſeptem mill. paſſuum, eſſe perhibetur, cum a Cuſtodia, quinto ab Vrbe lapide, vbi incipit, Brendulas vſque in quas deſinit in recta linea interiacens ſpatium dimetiatur tot mill. paſſ. interuallum eſſe conſtiterit. Inferius in pago cauernæ quędam ſunt, quibus venti, qui ex penetralibus montis oriuntur, tanquam ductibus ad ædes, & cubicula ipſa perducantur, & vt libet, ex quibuſdam hiatibus emittuntur, & obicibus comprimuntur, quod vnicum eſt in Italia. Ego cum canicularibus diebus æſtus vitandi cauſſa illuc me contuliſſem, apud Trētos omni humanitate, & magnificentia præditos, ipſorum ventorum emiſſione, ita refrigeratus ſum, vt in brumam repente incidiſſe mihi viderer.

Hominum in territorio millia centum, & triginta hoc anno viuere compertum eſt, qui in dies vrbē frequentantes, & ſua inter ſe commercia exercētes efficiunt, vt in ea commodius viuatur, quam vſquā alibi. In hoc agro oppida florentiſſima, pagi populoſi, viri frequentes, villæ in oppidorum modū ædificatæ, quæ omnia numero ſunt 222. 14. flumina partim magna, parua partim per agrum Vicetinum fluunt, in quorum ripis, molæ, ſerræ, piſtrina chartacea, machinæque aliæ multæ. Adhæc ex montibus torrentia 9. deſcendunt. Lacus ipſe ager tenet 5. in quibus aquis omnibus murenarum, fluuiatilium, troctarum, ranarum, thymalorum, mugylum, piſcium-

ſciumque aliorum copioſa piſcatio. Laudatiſſimæ ſunt troctæ albæ, & rubeæ Aſtici, & Puſnæ, cancrique Viuarij. Vna piſcatio aliarum rerum copiæ reſpondere non videtur; ſuppeditat tamen ad incolarum victum. Carnium propter montana paſcua ſapidiſſimarum eadem vbertas, venatio, & aucupiũ ad ſatietatem vſque. Sunt damæ, capreæ, apri, perdices, coturni præcipui ſaporis aues. Eſt & in agro Vicetino Attagen auis carnis lautiſſimæ, & in montibus Recubarij, ſupraque Furnos Montanus Gallus tribus in pectore pulpis, quæ alibi nuſquam Sarmatiam præter inuenitur. Territorium hoc, leguminum, frumentorumque potiſſimum quibus candidiſſimus conficitur panis fertiliſſimum eſt, præſertim in locis meridiano ſoli expoſitis inter quos Nouenta, & Poliana primas ſibi partes iure ſibi vendicare videntur. Recenſeri non poſſunt varij greges, opima armenta, quibus ſemper lactis, butyri, nouorum fœtuum copia habetur, & caſei; potiſſimũ caſei montis Nouegnæ inter omnes æſtimati; quibus etiam pretioſa lanarum vellera abundant Arcis Iani maximè Clampi, Scledij, Valdanei, vbi panni latiores primæ notæ perpetuò texuntur. Apes, bombices, aliaſque villaticas paſtiones calamo aſſequi non poſſumus; ſicuti nec quot fortia taurorum colla iugis iungantur, quot ſuperbi equorum pulli domantur.

Hic pinguis olei liquoris, pomorumque omnium mirus eſt prouentus, vt prouerbio iurè dicatur Vicetiam hortum eſſe, ac viridarium Venetæ Vrbis. Quod verò ad vinum attinet, etiam in prouerbium ceſſit, vt vinum Vicetinum generoſiſſimum ſcilicet totius Italiæ citra Lyrim ſignificantes, dicamus. Quodq; mirum dicas, in magna vini copia, magna etiam eius eſt, pro ingenio terrarum varietas. Optimum omne, & ſtomacho conducibile, lene, acutum,

auſterum, iucundioris tamen ſaporis, quod in Leoniceno monticulo, in Igniachi, Triſſini, Barbarani, Bragantiæ, vicinorumque locorum collibus oritur. His dotibus præditus eſt Vicetinus ager, qui inſuper calidis irrigatur fontibus, vnde ęgris facilè reparetur, & in Muſſano habet ſulphurea balnea, eiuſdem vis ad ſanitatem reſtituẽdam, quam in Aponenſibus eſſe experiuntur homines. Caldararia, quæ in agro Veronenſi non amplius 20. mil. paſſuũ abſunt. Medicas fundit herbas, ſuccos edit, liquores alit, ſapores elargitur. Habent Recubarij montes Tridentum verſus argenti fodinas, & Molarum lapides. Præter metalla, varia diuerſorum lapidũ, præcioſique marmoris genera, ſulphur, calcanthũ, ac tot alias terrarum diuerſitates parium, quarum candidiſſima eſt ea, quæ aqua diluta, & donec conſidat repoſita in paſtillos digeritur, ac ſolibus ſiccata per regiones uarias, præcipuè ad patinarum albaria, quæ lacteo colore commendantur, interpolanda circumfertur. In Valdaneo marmorum Carrarienſibus ſimilium, in Clampo Iſtrianis, in Subitio petræ candidæ, & ad ſcalpendum molles excinduntur. In Sumano, Trectique monte argenti quoque, & hydrargiri venæ, æris, ferris, & plumbi metalla fodiuntur.

Non deſunt poſtremò huic Vrbi fertiles campi, qui fœcundi ſternũtur, tepidi colles, qui vitiferi cõſurgunt, gelidi montes, qui herboſi attolũtur, valles opacæ, fontes irrigui, lacus vberes, amnes fluentes, ſaltus patentes, ſyluæ feraces, nemora vmbroſa, quibus copioſa lignorũ ſtrues igni colligitur, miræq; proceritatis arbores omnifariam ædificiorum vſui nobiliſſima materies cœduntur. Hinc fœlix illa Barbarani ora, hinc ſubalpinorum iugis amœnitas, hinc cœterorum fortunata regio, longè, latèq; patet noui aliquid ſemper parturiens, quo libentiùs

vita

vita ſuſtentetur, & delitijs æquè, atque alimentis ſeruiens noſtris, benigna in humanos vſus elargitur. In his incertũ Liber pater, an alma Ceres melius colatur, Palladi vbi, & Pomonæ ſuus quoque eſt honos, vt citra hiperbolem dici poſſit, hoc vno in loco humanæ voluptatis certamen reperiri. Territorij Vicetini latitudo eſt millium paſſuum 25. & ab orientis parte Baſſanenſibus, & Patauinis, ab occidentis Veronenſibus terminatur. Longitudo verò eſt ad paſſ. mill. 70. quo ad Atteſtinos, & Montanianenſes procedit, ab Aquilonari parte montes altiſſimos Italiam à Germania diuidentes terminos habet, ſicut ab Auſtrali colles Euganeos, & ab Orientali plaga patet in planitiem.

VERONA.

VErona Vrbs Italiæ clariſſima ab Hetruſcis originem habuit, vnaque ex duodecim fuit, quæ cis Appenninum illorum paruerunt Imperio, quibus pulſis a Gallis Cœnomanis ampliatur, & augetur. Nomen a vera familia inter Hetruſcos nobiliſſima ſortita eſt. Collibus proxima, qui ſpectant ad meridiem, ferè in planicie, forma quadrata, exigua tantum parte ſe coarctans ſita eſt. Paſſuũ millia ſeptem ambitu complectitur, ſine pro oppidis, quæ vndique amplius paſſuum millibus extenduntur. Octauij Aug. tempore, longè maior Verona fuit, quod propterea nonnulli affirmant, quod in ea militum ſcribebantur quinquaginta millia. Quod minimè miror, cum videam Cornelium Tacitũ Hoſtiliam, quę ab ea 30. mill. abeſt, eius ſuburbium appellare, quare quis dubitet illam hominum habuiſſe 200. millia? Idcircò Martialis vocat eam grandem, ampliſſimam Strabo. Eſt natura, & ſitus opportu-

nitate

nitate ſatis munita, arte verò planè efficitur muniſſima.

Videbis nouas munitionũ Vrbis ſtructuras, quibus Veneti maximis operibus, & ſumptibus, continuòque ſtudio, pro ſæculi huius ambitione contendunt Vrbem illam inexpugnabilem reddere, immanes aggeres, ſpiſſimos muros, turres, ac propugnacula tormentis bellicis armata, foſſas profundas, atque latas, quas Atheſis intromiſſus redimplet.

Arcem habet in planicie propè flumen, in monte verò duas, alteram Sancti Fœlicis, alteram S. Angeli recentiorem, Vrbi quæ imminent, totique planiciei, ad omnem vim hoſtium ſuſtinendam inſtructiſſimę. Portis aditur quinque non tantum artificio, & operibus admodum munitas, ſed etiam ſculpturis, ſtatuis, & marmoreis columnis ornatas. Intus multa ſunt, miram quæ arguunt magnificentiam, & antiquitatem. Nam, & veſtigia maxima Theatri ſub arce S. Petri cum integra ſcenæ porta in colle cernuntur, & Naumachiæ, quæ fuiſſe dicitur, vbi nunc PP. Dominicanorum horti.

Perges etiam ad forum boarium, & videbis vetuſtiſſimam, & è quadrato ſaxo peramplíſſimam *Amphitheatri* molem, quã *Arenam* ciues appellant: Cuius exterior paries quattuor zonis pulcherrimis cinctus, totidem columnarum, arcuum, ac feneſtrarum ordinibus, quadruplici opere. Dorico videlicet, Ionico, Corinthio, & compoſito, in admirandam extollebatur altitudinem: quemadmodum ex dicti parietis quatuor arcum parte colligi poteſt, quæ ſola reliqua manet adhuc erecta. Totum enim exteriorem amphitheatri circulum barbari poſterioris ſæculi, ſublatis ad alia ædificia marmoribus, vſque ad fundamenta ſunt demoliti, atque tantæ maieſtatis opus non ſecus, ac formoſam, adornatam, ac longè conſpicuam Spartam quandam diſcerpta pulcherri-

ma

ma veſte turpiter admodum denudarunt. Ex reliquijs tamen, veluti ex vnguibus leo, totius ſtructuræ magnitudo facilè cognoſcitur, & quanta eius ars, ac pulchritudo fuerit. Ordinem enim vnumquemque parietis exterioris 72. portas, vel arcus, totidemque columnas habuiſſe, docet ipſa circularis proportio, & architectica dimenſio. Tertium autem operis Corinthiaci 144. ſtatuis colloſſeis inter arcus, & columnas redimitum fuiſſe, loculi, & vestigia demonſtrant.

Introductus in porticus triplices interiores concameratas totam machinam circumambientes, vehementer admiraberis viarum, ac graduum labyrinthos ſe inuicem occurrentium vndequaque, quibus populus ſcandere in porticus ſuperiores, & in ipſa caueæ interioris ſedilia, vel deſcendere, & exire ſine turbæ obuiantis impedimento, quàm commodiſſimè poterat. Ingreſſus arenam mediam, gaudebis videre planitiem ouata ſpecie extenſam in longum decempedas 39. in latum verò decempedas 22. cum dimidia, circumſeptam vndique ſedilium ordinibus quadraginta duobus, gradatim, decliuis tecti in modum ſupra porticus interiores aſcendentibus in altum: Quæ tantæ ſunt capacitatis, vt ſupra viginti tria hominum millia per circuitum in ijs commodè ſedere potuerint. Spoliata quidem iam olim a barbaris interior hæc amphitheatri cauea marmoreis ſuis ſubſellijs, ſed nunc equeſter ordo nobilitaſque Veronenſis eandem ſuis impenſis reſtaurauit, marmoribuſque veſtiuit. Quæ feſtiuis quibuſdam diebus populo venationes, ludus equeſtres, ac pedeſtria certamina publicè in eadem arena, maiorum more, ſolet edere. Quis autem huius tam egregiæ, & immenſæ machinæ fuerit auctor, apud veteres auctores mentionem nullam inuenimus.

Torſellus Saraina Veroneſis, doctiſſimus vir, Augusti Cæſaris auſpicijs, tam *Amphitheatrum*, quàm *Theatrum* Veronę conditum eſſe, varijs coniecturis, & argumentis probare conatur. Conſtat enim teſte Suetonio, Auguſtum plurimas per Italiam Colonias, vel deduxiſſe, vel operibus, ac vectigalibus publicis plurifariam inſtruxiſſe. Suffragantur inſuper, vt Torellus affirmat, quædam chronica, in quibus legitur *Amphitheatrum*, quam *Arenam* vulgo vocant, anno quadrageſimo ſecundo Auguſti extructum fuiſſe. Adſtipulatur item Cyriacus Anconitanus, qui in *Itinerario Illyri* plures vrbium antiquitates collegit, ſcribens exiſtimari *Verona* conſtructum *Labyrinthum* (ſic enim appellat Amphitheatrum) quod *Arena* nunc dicitur, anno Imperij Octauiani Auguſti trigeſimo nono. Cœterùm de tanti operis auctore cuilibet ſuum ſit iudicium. Moles, ac magnificentia inſignis eius ædificij, nec non artificum, & architecturæ perfectio nobis facile perſuadent; non rudi, & impolito, ſed ad Romani nominis æternitatem florentiſſimo ſęculo Imperij, cuius potentiam repræſentat, tantam machinam excitatam fuiſſe.

Haud procul gladiatores in ludo, in arte armorũ ludicra, a laniſtis ad ſpectacula poſtea edenda exercebantur; nec non triumphalis arcus monumenta C. Mario Cimbris in campis Veronenſibus deuictis, honoris ergò erecti apparent, frontiſpicijque fori magna ex parte antiqua, & optima architectura. Hic Æmilia Via, quæ Ariminum, Placentiam, Veronam, & Aquileiam ducebat fuiſſe perhibetur, in qua arcus marmoreus Iano, cui etiam templi in colle veſtigia aliqua dicatus exigua parte cedens ætati, multiſque hieroglyphicis ornatus conſpicitur. Erant in via Æmilia quadriuia marmorea multa, quorum tria extant adhuc, ex quibus vnum a

Vitruuio

Vitruuio exædificatum,veram perfectamque archi tecturæ normã hominibus monſtrare videtur. Habet Verona Thermarum ruinas mirandas, cameris vermiculatis indicia templorum,palatiorum,aquæ ductorum, columnarũ ex marmore pario, & aphricano,baſium, epiſtyliorum, ſtatuarum, inſcriptionnm, antiqua ædificia multa, numiſmata argentea, aurea,ærea,vrnas,vaſa,ſepulchra,ſigna verendæ antiquitatis. Nam, & incendijs, quibus ab Athyla Hunnorum Rege fœdata eſt,viginti pedes,quibuſdam in locis illius vetus pauimentum obrutũ fuit, multaque ſigna nobilitatis. Palatijs publicis, & priuatis ſumptuoſiſſimis ornatur,inter quæ Prætorium primarium forma tetragona, aulis quattuor, & curte itidem tetragona,& ſpatioſa, in hac eſt aula adeò magna, vt palatij ſpeciem habeat ad publicas res tractandas, conciliumque cogendum ciuitatis. In eius tecto in vltima coronide Cornelij Nepotis Æmilij Macri veterum poetarum,Plinij Hiſtorici,& Vitruuij architecti ſtatuæ marmoreę ſub dio collocatæ ſunt. Apud hæc Hieronymi Fracaſtorij ſtatua in ſatis eminenti arcu poſita conſpicitur. Hi omnes Veronenſes.

Duo ipſa Præſidum palatia in primis laudantur, Canoſſorum,deinde Beuilaquarum,Mezarorum,Iuſtorum,Meglorum,Laziſorum,Rodulphorum, Veritatum,& Morandorum. Æs campanum publicum in pulcherrima,ac altiſſima turri pulſatur. Forum mercatorum eſt frequentiſſimum, vicus,vbi pannis recenter textis lana carduis inducitur, & vbi a fullonibus ab immunditijs repurgantur. Locum aptiſſimum, ac ſpatioſiſſimum antiquo nomine Martium Campum appellatum ad luſtrandos,& exercẽdos milites habet. Fora,quò ad mercatum confluitur,multa. Alia,quò nobilitas,alia,quò mercatores conueniunt. In primario Mercatorum fons eſt

nobi-

nobiliſſimus ſtatua marmorea antiqua Veronam repræſentante, ad cuius pedes regium diadema iacet. Atheſis fluuius amœnus à Virgilio vocatus, ex Tridentinis Alpibus defluens, planitiemque à collibus diuidens, adſpectum habet pulcherrimum, maximeq; admirabilem, placido, ac flexuoſo agmine, hic totam irrigat vrbem, duobus ad altiora loca riuulis ductis. Veronam ex Germania, & Venetijs hoc flumine variæ merces conuehuntur. Piſtrina in vrbe, & extra muta, aliaque ad hominum vſus ædificia accommodata. Quattuor tranſitur pontibus miro artificio confectis, quorum qui in Arce, eſt arcubus duobus antiquitate, & elegantia operis admirandis eſt auctus, vbi ſitus ad aſpectum præclarus, nec Europam pontem alium magis affabrè, aut magnificenter extructum habere putamus. Annona copia ſupra, quàm cuiquã credibile eſt. Fructus omnes ſapediſſimi, imprimiſq; Fici Bardolinenſes. Benaci Carpionibus, Sardinijs, alijſque optimis piſcibus veſcitur; carnibus verò propter aprica, & odorifera paſcua, ſaporis ſcitiſſimi. Vinum in collibus prouenit generoſiſſimum. Cœlum clemens, & purum, fortaſſeque nimium tenue. Lanæ, ſericique mercatura hac in vrbe adeò viget, vt inde ad hominum ferè viuant 20. millia. Hetruſci, Euganei, Henneti, Galli, Romaniq; quorum fœderata, iure latij, ſuffragiorum, comitiorũque Romæ fruebatur, Veronæ dominati ſunt, in eã colonia deducta nulla, ſed in Publicia Colonia ſcripta fuit, multiſque Magiſtratibus Veronenſes Romæ functi ſunt. Quattuor viri in ea Vrbis amplitudinem arguebant, qui enim in hoc erant Magiſtratu, vt Conſules Romani, merum, & mixtam habebant Imperium, à Ciuitateque vna cum cœteris magiſtratibus creabantur. Quorum ad hunc diem non obſcura veſtigia ſeruantur, cum Conſu-

les, Sapientes, Conſilium Duodecimuirum, quinquaginta Virum, & 120. Virum, & Præfectum Domus negociatoriæ habeat. Labēte Romano Imperio, Barbaros aliquot Tyrānos paſſa eſt, quibus ab Oſtrogothis pulſis, iiſq; a Longobardis, qui annos 200. in eam Imperium habuerūt, ad Caroli Magni ſucceſſores Pipinum ſcilicet, Berengarium, & alios qui in ea Imperij ſedem (quod prius fecerat Alboinus Primus Rex Longobardorum) collocarūt, Imperium eius tranſlatum eſt.

Regnāte Othone Primo, libera iterum facta eſt, ſeditionibuſq; exortis Ezzelini Tyrannide, Scaligerorū Ciuium ſuorum, qui annos 200. in ea domi nati ſunt, aliorumq; oppreſſa, vltro Venetis, mira iuſtitiæ fama in Italia regnantibus, ſe ſubiecit. Ab Euprepio a Principe Apoſtolorum miſſo, dogmata Chriſti accepit. Epiſcopos 36. in Sanctorum numerū relatos habuit, inter quos magni nominis eſt S. Zeno Veronæ protector, cui Pipinus Magni Caroli filius Templū duodecim auri libris annuis auctum dicauit. Summum Templum magnum, auguſtum, multo auro, & argento opulentum, Collegiū Canonicorum, quibus diuinarum, humanarumq; rerum etiam nonnullarum eſt conceſſa poteſtas, nobiliſſimum habet. Templum Sanctæ Anaſtaſiæ, vbi Fratrum Prædicatorum domicilium, pulchritudinis eſt inſignis, quam multum auget Iani Fregoſij Genuenſium Ducis ſtatuis marmoreis, & eius imagine conſpicuum ſacellum. Longum eſſet ſingula Templa Oratoria, ſocietates religionis ergo, Collegia, Cœnobia, Hoſpitales, Domos proſequi, quibus Vrbis propenſa ad pietatem voluntas apparet. Cum optimis Epiſcopis nunquam non floruit, tum hoc tempore Auguſtino Valerio integerrimo, atq; innocentiſſimo, Cardinaliq; Ampliſſimo, in quo, & Ambroſij, & Auguſtini, quiq; Sanctorum Patrum

ſan-

ſanctitate, & doctrina claruerunt, ad vitã reuocati ſpirare videntur. Nec ſilentio prætereundum, Ioãnem Matthæum Gibertum multarum Eccleſiarum ad formam meliorem redigendarũ authorem fuiſſe. Cuius alumnus fuit Nicolaus Hormanetus, a quo Carolus Borromæus tot ſanctorum virorũ Doctor, ac inſtitutor, Cardinalitijq; Collegij ſidus micantiſſimum præclarè ad pietatem fuit eruditus; Eccleſiamq; Veronenſem poſt Gibertum, ante Tridentinum Conciliũ inſtitutis, quibus nunc omnes vtũtur, reſtitutam fuiſſe. Venerationi eſt Veronenſibus Lucius Tertius Pont. Max. qui Veronam Conciliũ indicturus profectus, ibi mortuus, & in primario Templo ſepultus eſt; ibique in illius locum Vrbanus Tertius ſuffectus. Eſt Verona populi multitudine adeo referta, vt 70. millia habitatores habeat, illuſtriſſimaſque, & magni nominis familias, viros virtute bellica inſignes, equites exercituum Imperatores, equitum Cataphractorum Magiſtros, Duces, Tribunoſque militum innumerabiles, Conſules Romæ multos, Imperatores, a Tito Flauio Veronenſi oriundos, tres, Veſpeſianum ſcilicet, Titũ, & Domitianum. Viros præterea Sanctos, & Beatos non paucos inter quos Sanctus Petrus Martyr Ordinis Prædicatorum Mediolani ſepultus, maxima veneratione colitur, domuſque in qua natus eſt, in D. Stephani vico ad huc inuiſitur. Habent ingenia Veronẽſia, & Vrbis illius genius magnam ad litteras propenſionem, quare multi in omni genere doctrina præſtantes ex ea, tanquam ex equo Troiano, ſingulis ſæculis prodierunt, Prælati doctiſſimi, Senatores Romani prudentiſſimi, omnium ſcientiarum in primarijs orbis Gymnaſijs publicè profeſſores, Excellentiſſimi Rotæ (vt vocant) Auditores Poetæ, Grammatici, Medici, Iuriſconſulti, Phyloſophi, quot vix alijs vrbibus contigerunt. Quot au

tem ad omnem excellentiam præſtantia hac tempeſtate in ea floreant, ac vigeant ingenia, ennumerare non eſt conſilium. Sciendum tamen quinque illos de re litteraria optimè meritos viros, qui in Palatij publici ſuperficie ſtatuas habent, Veronenſes eſſe, infinitumque litteratorum virorum qui è vita migrarunt, præclare Vrbis, recenſeri poſſe catalogum. Nec defuerunt Veronæ mulieres, quę non ſolo Græcarum, & Latinarum litterarum, ſed omnium maximarum ſcientiarum cognitione cum viris de gloria certarent. Ex quibus, quis eſt, tam remotus orbis terrarum angulus, ad quem Iſottæ Nogarolæ nomen non peruaſerit? At, ne longum faciam, eſt Verona ſitus opportunitate, agri fertilitate, clementia cœli, antiquitate, nobilitate, pulchritudine, munitione, artibus, negotiationibus, litteris, armis, ædificijs antiquis, & recentioribus, ijſq; omnibus, quæ perfectam Vrbem conſtituere, & reddere poſſunt, quæque ad ciuium quoque pertinēt. Fęlicitate, mirabilis, planè cunctis (pace aliarum dixerim) ſuperior. Nec mirum eſt Imperatores antiquos multos loci rebus adductos, plures menſes in ea commoratos, vt legere eſt in Codicibus Theodoſiano, & Iuſtiniano; Albinumque Primum Longobardorum Regem, & Italiæ Reges ipſos Pipinũ Caroli Magni, Berengarium, & alios ſibi eam domicilium delegiſſe. Et ne huic vrbi dignitatis aliquid deſit, etiam præſtat illuſtri Philarmonicorum Academia litteris, & virorum ingenio clara; & alterius verè Nobilis Beuilaquei, apud quem vocibus, & inſtrumentis iucunde pluries in menſe, ęmulantur Sirenarum concentus. Iure ergo dixit Cotta elegantis ingenij noſtri temporis vates.

Verona qui te viderit,
Et non amarit protinus
Amore perditiſſimo.

Is ero-

Is credo ſeipſum non amat,
Caretq; amandi ſenſibus,
Et odit omnes gratias.

AGER VERONENSIS.

AGri Veronenſis latitudo hoc tempore octoginta ferè paſſuum mill. occupat; a finibus, ſ. Torboli agri Tridentini caſtelli; meridiem verſus ad Polineſum Rhodiginam, vſque. Ab Orientali vero parte, ideſt a finibus Vicetinorum, vſque ad Brixienſes qui ſunt ad Aquilonem, paſſuum millia circiter quadraginta ſex. Longitudinem, qua ad Orientem ſolem vergit, & ad Septentrionem, & pertinet ad Vicetinos, 15. milliariorum habet. A meridie Patauinos ad trigeſimum milliare finitimos habet planicie fertiliſſimos. Ab occaſu Aquilonari paſſuum millib. 25. ferè montuoſus eſt. A meridie Orientali ſe longè lateq; expandens fertiliſſimus eſt, & mille paſſibus triginta Ferrariẽſes, Mantuanos verò duodecim attingit. Amplectitur hæc ora amplos, & fertiles agros, æditiſſimos montes, amœnos colles, denſiſſimas ſyluas, & nemora, in quibus omnibus limpidiſſimarum aquarũ ſcaturigines. Flumina minora nouem. Minores plures, & regale flumẽ, quod inde habet originẽ, & totam ferè regionẽ alluit. Nuſquam frumenti, & vini vberior prouentus. Rhętico certè vino cõſtat Auguſtũ delectatũ, vuis vero Veronenſib. Imperatorẽ Tiberiũ. Olei, pomorũq; ſuauiſſima magna copia. Notandũ in primis hoc eſſe propriũ pomis Veronenſib. vt ferant ætatẽ præter cętera, nihilq; aut de pulchritudine, aut de ſuauitate amittãt ſeneſcẽtia. Auium præterea, agnorũ, hædor vitulorũ, & caſei, pp mõtana, cãpeſtriaq; paſcua ſaberrima, prę̃ſtãtiſſimi. Canabis itẽ lini, diſcolorũ

pidum, indicum, & candidorum, in quibus mirabilia quædam vi, & in fluxu impreſſa cernuntur. Pagi pulcherrimis palatijs ornantur, vbi, & multa turrium rudera; nec mirum cum Veronæ turres amplius 70. cernerentur; tandem, ne longum faciam, nihil eſt in agro Veronenſi, quod a te deſiderari poſſe videatur.

Agrum Veronenſium intra Orientem, & Septentrionem verſus viſurus, per portam egredere Epiſcopalem, ad leuamq; flectito. Occurrent primo colles fructiferi, habitantibuſq; frequētes, rudera antiqui oppidi, agriq; patentes millia ferè paſſuum tria in quorum initio vicus eſt S. Michaelis, & in eius parte vltima Dei paræ Virginis Templum magnificè extructum, & miraculis nobilitatum. Vlterius Vicum S. Martini chartarijs officinis opulentū inuenies quinto a Verona lapide, ſuperiuſq; magnū Templum (Diui Iacobi appellant) inchoatum conſpicies. Inde ad dexteram Calderiam balneis, & ad mulierum depellendā ſterilitatem, & ad renes refrigerandos apprimè vtilibus nobilem. Domitiū protulit, quē ideo Calderinum vocabant, acri, quē flagrantiq; ingenio ad gloriam anhelantem Roma excepit, & extulit. Eo in loco fama eſt fuiſſe oppidū magnum, antiquum, & nobile, prope quod vincit adhuc iniuriam temporis Templum Iunonis, nunc S. Matthiæ Apoſtolo dicatum. E conſpectu ſeſe extollit in colle Caſtellum Suaue à Scaligeris conditū amœniſſimo ſitu. Inferius eſt Mons fortis Epiſcoporum Veronenſium delitiæ, vnde pauliſper deſcendens, fines inuenies, ſicut ab alia parte eſt S. Bonifacius fertilis vicus. Hic agri Veronenſis finis eſt. A ſiniſtra parte continui montes, & colles multis milliaribus, quos homines incolunt. A dextra in latos campos expanditur. Pars quæ ad Auſtrum ſpectat initium capit a Porta noua, & Leonicum, Coloniā,

deinde Pataniũ extẽditur, quo in tractu agrorũ ſumma quadam excepta feracitate, egregium nihil. Offendes poſtea Lemniacum Sanguinetum, viamque qua Mantuam itur; quibus in locis naſcitur flumen Tartarus; Polyneſium Rodiginam alluens, vallesq; multæ iacent. Occidentali cornu Mantuam verſus 17. millibus paſſuum, Verona abeſt Inſula Scalæ, quæ rebus omnibus affluens, ſpeciem non paruæ vrbis habet. Ad Occidentem ſolem videas incultos, & lapidoſos Veronenſium campos, qui ante Veronam in collibus poſitam millia paſſuum viginti patent; & celebres ſunt maximis ſummorum Ducum aliquot victorijs, aut cladibus. Referunt enim Sabinum Iulianum Imperium inuadentem a Carino Cæſare in ijſdem campis victum, & occiſum fuiſſe, atque Odouacrum Herulorum, & Turcinlingorum regem, qui Auguſtulo depulſo Italiæ regnũ per vim occupauerat, & aliquot per annos eam tyrannide oppreſſerat, a Theoderico Oſtrogothorum rege triduano prælio debellatum fuiſſe; cæſum item poſtea Lambertum Guidonis Spoletani regis filium cum quattuordecim Hungarorum millibus a Berẽgario; nec multos poſt annos ab Hugone Arelatẽſi, Arnoldum Bauariæ ducem cum paratiſſimo Germanorũ exercitu, quem Veronenſes primi regem Italiæ contra Hugonem appellatum ſpecie triumphantis intra mœnia receperant. Deuictum in eiſdem campis etiã a Rudolpho Burgũdo Berengarium alterũ, Italiæq; regno priuatum. Auorum denique patrumque memoria, magnis ſæpè prælijs illo camporum tractu de Italiæ principatu fortuna varia certatum fuiſſe. Cœterum, quod Blondus ſcribit C. Marium Cimbros, ac Teutones in Italiam irrumpentes ibidem vltimo prælio deleuiſſe, incertum, & obſcurum eſt, cum varient mirum in modum auctores in eius tam famoſi prælij loco deſcribendo.

Inde per patentes locos, perque viam decliuem iter habens in Villamfrancā, & Sanctum Zenum incides, opulentos vicos; vltra quos Mantuanorum confinia. Quod ſi in eadem planicie ad meridiem te verteris, pagos ignobiles multos præteriēs, recta Piſcheriam oppidum munitiſſimum ſed graui, inſalubriq; cęlo, quod Verona 14. mill. paſſuum diſtat, te deportabis. Eſt oppidum in prima Benaci ripa ſitum, qui ex media terra ſcaturiens Mincium flumen, quo Mātua irrigatur, effundit. Hinc ad Reuoltellam pagum iuxta a lęua lacum 5. millium paſſuum ſpatio via nūquam non incommodiſſimus eſt. Vltra millia paſſuū duo Deſentianum, & agri Veronenſis termini ſunt. Ad Boream occidentalem colles habet Verona meridianum ſolem excipientes forma theatrali, & a Borealibus flaminibus ſilentes vineis conſitos, magnificis Palatijs, delitijſq; hortorum adeo exornatos, vt illorum aſpectus ſiue longinquus, ſiue vicinus mirabiliter exhilaret animos. Hic Comitum Iuſtorum horti delitijs omnes alios longè ſuperare videntur. Interius P. Actis Paltena vallis, quam homines incolunt, fertilitate laudatur. Tractum montium per planiciem ſequens latitudinem agrorum, Atheſim ex Tridentinis montibus defluentem, pulcherrimaque in fluminis ripa ædificia intueberis. Procul a Verona decem milliaribus montes molli accliuitate a accipies aſcendere, Pulicellamque vallem nobiliſſimam, Peruinenſem appellatam habere in cōſpectu, quæ multos continet pagos, caſtellaque multa, ex quibus ſibi pulcherrimum facit theatrum; hic fauces magnorum montium Tridentinorum incipiūt. Sed tacendum non eſt in Policella valle ex marmoreis papillis ſcalpello ductis ꝑpetuas ſtillare aquas, quibus, ſi lactantis mulieris papillas lauerint, humorem lacteum caſu aliquo exſiccatum reuocari. Rurſus Veronam reuertens altera Atheſis ripa, cum

pla-

planiciem prætericris, in Montisbaldi radices incides, & inferius iuxta flumen in caſtella multa, & pagos longo terrarum tractu. Ab altera Atheſis ripa planicies extenditur Piſcheriam vſque, vbi colles, in dextra Benaci ripa iacentes, initium habent. Ibi ſitum eſt Bardolinum, de cuius ſapidiſſimis ficis Solimanum Imp. Turcarum cum captiuis Chriſtianis ſæpe loqui ſolitum accepimus. Inde Gardum offendes, vnde Benaco nomen inditum, ſuperiuſq; caſtella alia. Hic ſit tibi miraculo, ad hæc loca aſpera, & montuoſa triremes, nauiliaq; alia Venetos conuectaſſe, vt in Benaco cum Philippo Vicecomite Inſubrium Duce prælium comitterent. Infrà, Monsbaldus, herbis ingenita virtute præſtantibus, æriſq; fodinis clariſſimus, ſeſe circuitu 30. paſſuum millium extollit, meritò totius Italiæ montibus præferendus.

BENACVS, ET EIVS ORA.

VBi nunc eſt Tuſculanum Benacus erat oppidũ, vnde lacus Benacus, dictus quem Gardæ à Garda oppido Itali appellant. Benacus à Piſcheria, quę eſt à meridiem expoſita, ad Ripam vſque, quæ ad Septentrionem 35. paſſuũ millibus in longitudinẽ terram interſecat. In latitudinem verò à Salodio ad occidentem ſito, & Garda, aut Lagiſio ad orientem 14. paulò amplius. Adeo procelloſus eſt, vt montiũ inſtar vndas extollat, maximumq́; periculũ, quibuſdam anni temporis nauigantibus intentet. Huius rei cauſſa montibus vndiq; eũ ſapientibus, vẽtoſq́; intercludentibus, adſcribitur. Hinc Virgilius,

Fluctibus, & fremitu aſſurgens Benace marino.

In hoc lacu nobilium piſcium magna vis, troctarum in primis, & carpionum, quos, dicunt aurum paſcere, nec alibi, quàm in Lacu Portæ apud Soram in Brutijs inueniri. Anguillarum præterea, de quibus Plinius plura ſcripſit. Incipit, vt diximus, Lacus à Piſcheria; in ripa, quæ ad Veronenſes pertinet magna habens olineta, & oppida, quæ ſupra memorata ſunt; angulumque facit, vbi Garda eſt, ad occidentem vergens. A Piſcheria verò ad octauum milliare, faſtigiata terra, ita in illius vndas excurrit, vt duobus millibus paſſuum ipſum lacum diuidere uideatur. In hac terra Sirmio eſt antiqua poetæ Catulli patria, nunc exiguum oppidum, ſed delicijs abundans. Eadem via quarto milliari Riuoltella vicus eſt, neque procul eo Deſentianum frequentiſſimum illius oræ emporium, vbi cauponæ rebus omnibus inſtructiſſimæ, in primiſque Gardæ fructibus præſtantiſſimis. Quod ſi alia lacus ripa iter feceris, multa pulcherrima oppida inuenies, & ad occidentem in illo angulo Salodium oppidum nobile, & diues. Haud longè Pratum famis, vbi Epiſcopus Tridenti, Veronæ, & Brixiæ non diſcedentes à ſua Diœceſi, dextram dextræ iungere poſſunt. A Salodio ad hunc locum omnia amæna, fructifera, conſita oliuis, ficis, malis medicis, malis maſſilicis, citreis, alijſque fertilibus arboribus, eaque cœli clementia, quòd ad orientem, & meridiem expoſita, altiſſimis intercedentibus montibus Boreæ flamina non excipiunt, vt totius Italiæ pulcherrima eſſe videantur. Quot in hac Benaci ora alantur perſonæ, vide in calce deſcriptionis Vallium infra.

BRIXIA.

Brixiam Deſentiano 20. paſſuum millia interſunt, via directa, licet non omnino plana. Eſt aliquorum ſententia Brixiā dictam à Britein, quod Gallorum Senonum eius Vrbis inſtauratorum lingua, gaudentes arbores, quaſi pomorum onere gaudere videantur, ſignificat.

T. Liuius, alijq́; magni auctores tradunt *Brixiam* Regum Romanorum tempore à Gallis Cenomānis eſſe conditam, quàm poſtea Romani Tranſpadana Gallia in poteſtatem redacta ſuæ ditionis item fecerunt. Conſtat ex Liuio, fidem populo Romano conſtantiſſimè quondam præſtitiſſe, atque præcipuè difficillimis Hannibalici belli temporibus. Coloniam Romanorum factam eſſe volunt bello ſociali confectò, cum Veronam, & alias trans Padum vrbes Cn. Pompeius Strabo Pompei Magni pater colonias deduceret. Nec diu poſtea C. Cœſaris auſpicijs ſimul cum alijs Tranſpadanis ius Romanæ ciuitatis accepit, atque ſub Imperatoribus Romanis deinde, quamdiu Imperium in Italia ſtetit, admodum floruiſſe conſtat. Teſtimonio ſunt antiquitatis monumenta varia, quæ adhuc in eadem vrbe, vicinoq́ue territorio paſſim reperiuntur; nimirum pulcherrimæ marmorum inſcriptiones, ſtatuæ, ſtatuarumq́ue tituli, atque illuſtrium hominum epitaphia plurima, ex quibus Vrbis illius amplitudo priſca facilè cognoſci poteſt.

Iacet in planicie ad radices collis longa magis, quam lata, ambitu paſſuum millium trium. In pauco tamen corpore ędificijs plena, & habitantibus. Intus fora multa, in quibus, quod eſt magnum porticibus, ac prætorio ſuperbo conſpicuum eminet.

Officinæ rerum diuerſarum præcipuè ægidum, acuum perforatorum, cultellorum, fulcrorum ignariorum, totiuſque artificij ferrarij optima temperatura; veſtium præterea linearum ſubtiliſſimarum, vnde maximus ciuitati redit quæſtus. Torrente Garza irrigatur, etiam fontibus multis, quibus aquæ ſunt ab aquæducto per Deſiderium Longobardorũ Regem conſtructo. Turrim vnam nomine Palladam habet, in qua ciuitatis Campanæ pulſantur. Palatium pro Vrbis negotijs omninò perluſtrandũ eſt, noua & pulchra architectura ſplendens, vt etiam excellentia, & priſca antiquitate polleat. Portas quinque arcemque in colle viuo de lapide inexpugnabilem. Propter diſſenſiones, varias paſſa eſt calamitates, nec me hercle miror, eam 22. annorũ ſpatio, ſub Ludou. III. & Othone Imperatoribus ſepties dominium mutaſſe. Eſt enim Vrbs armorum ſtudijs deditiſs. nec ſine horrore illius annales legi poſſunt, in quibus ruinas, cœdes, proſcriptiones, exilia, direptiones, incendia, deuaſtationes, Sillanis, Marianis, & Triumviralibus ſimillimas videas. Imperio Veneto paret, & quieta floret.

Chriſtiana eſſe cœpit, anno 119. a Puerpera Virgine, prædicante S. Apollinare Epiſcopo Rauennate. Templa multa ſunt in ea primi nominis, vt Sancti Affrà, D. Petri Oliuerij. Patres Dominicani magna frequentia, hac in Vrbe, & ipſi laxè, & magnificè habitant, cœnobio pulcherrimo, religioſiſſimo, eccleſiaque pluribus inſigni, choro maximè. Maius templum venerandum eſt, cuius Præſul titulo Ducis, Marchionis, & Comitis appellatur, multis redditibus opimus. Venerantur in eo Brixienſ. Crucẽ, quam dicunt *Oro fiamma*, quamque multi affirmare non dubitant, eam eſſe Coſtantino Imperatori oſtenſam in aere ipſo, dum certamen inire ſtudebat contra Maxentium. Cœleſtem habet colorem,

rube-

rubeſcentem attamen.

Omnino conſpicienda eſt ſacra ædes Diuæ Iuliæ Martiri dicata a Papiēſi Rege Deſiderio, anno 753. cui adiunxit Monaſterium, diuitijs, aureis ornamētis, Sanctorum corporibus decoratum. Et tanta excellentia præſtitit, quod Anſilperga Soror, & Hermingarda filia eius Regis, & Hermigranda vxor, & Giaff filia Lotharij Primi Imper. & Angilberga Caroli III. Imper. ſoror, & Berta Berengarij, qui Imperium vſurpauit filia, ac infinitæ propè aliæ regio ſanguine procreatæ, in eo ſuos annos agere in Dei famulatu, ſub Diui Benedicti norma uoluerunt.

Habet Brixia homines ad quadraginta millia, inter quos armis, & litteris, domi, foriſque claræ familiæ numerantur titulis, honoribus, & ſtemmatibus præclariſſimæ. Ciues Brixiani multi Sancti extitere, ex quibus nominare placet Sāctos Iouitam, & Fauſtinum Martyres, quorum adhuc in mœnibus Veronam verſus, martirij veſtigia cernuntur; & triginta ſuos Pręſules in cœlis agnoſcit Sanctos hęc ciuitas. Magna ditione pollet, & ampliſſimo agro, ita quod Epiſcopum Brixien. credimus curam gerere animarum 700. vel 800. mill.

Rebus omnibus eſt affluens, & ſolertis ingenij populo, vnde poſt Mediolanum totius Galliæ Ciſalpinæ facilè eſt princeps, & meritò Scaliger ſcribere potuit.

Cœlum hilarem, frons læta Vrbi, gens neſcia fraudis,
Atque modum ignorat diuitiis vber agri.

AGER BRIXIEN.

AGer Brixienſis in latitudinem centum millibus paſſuum extēditur a Moſo, quod paſſuum quindecim mill. abeſt a Mantua ad Vallis Camonicæ initium excurrens, in latitudinem vero quinquaginta mill. a Limone Benaci vico, ad Vrceos Nouos; frumenti, olei, vini, pomorum, lini nulli cedet feracitate; introrſum colles, montes, valles, vicos, oppida nobilia, nec in frequentia amplectitur, in eo ſolitudo nuſquam habens loca 450. Ad orientem, qua Veronam itur a dextra ſitum Ghedium, Manerbium, Caluiſanum, Calcinatum; a ſiniſtra qua mons extollitur, Bidizolum, Padengum, & ripa lacus; eodem tractu Lonatus vicus non ignobilis in collis iugo 15. a Brixia lapide ſitus eſt.

Ad meridiem qua ad Cremonenſes pertinet, & Mantuanos, Virola, & Aſula oppidum munitum, & clarum. Si porta Sancti Nazarij egrederis ad occidentem a dextra Triuiatum, a ſiniſtra Quintianū oppidum non incelebre proſpicies, in ipſaque via 10. a Brixia millia paſſuum Vrceinoui abſunt, caſtellum ſanè elegans, & munitiſſimum, anno Chriſti Milleſimo centeſimo trigeſimo quarto, conditum, vbi linearum veſtium præcipua laus. Haud procul Ollio flumine Imperium Venetum terminatur. Per portam Diui Ioannis inter ſolis Occaſum, & Aquilonem, torrente Mella aquis perpetuo fluentibus traiecto, ad Cocaium vicum opulentum peruenies, dextrorſum verò ad radices montis Rouadū oppidum copioſiſſimum. Hic in conſpectu habebis regionem quandam florentem rebus omnibus, oppidis frequentiſſimam, quam, quod olim Frācis in delitijs fuit, Franciam curtā appellāt. Sed prius obijcitur

citur Ollius fluuius oppido Palatiolo, & pulcherrimo ornatus ponte, vbi Bergomenſis ager aditur inter æditiſſimos montes, ad Septentrionem Bergomum verſus pertinentes.

DE VALLIBVS AGRI BRIXIEN.

Habet Vrbs hæc præclariſſima intra mõtes, qui ſunt poſt eius dorſum Valles tres. Harum prima, eſt Vallis Camonica, quæ ad Occidentem iacet, reliquis duabus magis, ad ſeptentrionem vergit, & ad milliarium 50. longitudinem extenditur, multis vndique montibus vallata, inter quos non mediocris ſpatij planicies, non tamen ſemper æquè diffunditur per quam Ollij fluminis lympidæ, piſcibuſq; & præſertim troctis abundantes vndæ deferuntur. Quod flumen, poſt irrigatam vallem, in Iſæum lacum cui caput eſt infertur, vnde eodem etiam nomine egreditur. Vallis itaque non hoc tantum flumine, ſed multis etiam quibus irrigatur riuis, vbiq; peramœna eſt, atque frumentorum ſatis færax eſt, quæ etiam multis in ipſius locis alẽdis vitibus aptis vina exprimuntur, aliofq; multos producit fructus. Sunt in hac Valle ferri fodinæ, è quibus eductum ferrum multis in locis, in varias ſubducitur figuras, imò vero igne, ita perficitur, vt æs tandem ex illo conficiatur. Terra huius Vallis primaria Brennum appellatur. Vallis hæc in eminentiori ſua parte, in dua quaſi brachia diſpartitur, quorum altero Tiroli ditionem reſpiciente, alio ſe ſe cum Valle Tellina coniungitur.

Altera quæ proximum deſcriptæ obtinet locum, Vallis Tropia dicitur, quoniam ſe ſe recipit Vrbem

verſus,

verſus, ideo ſex ab illa paſſ. mill. initium ducit, & verſus Septentrionem protrahitur ad milliar circiter 20. montibus vndequaque circundatur, & Mella fluuius per eam excurrit, qui in ea exoriens, multos quidem alit piſces, ſed troctam præſertim. Hæc multis in locis, eſt anguſta & illius proxima pars Vrbi, omnium optima eſt, atque pulcherrima, a qua decem mill. paſſ. Cardo *Cardone* abeſt, terra quæ vrbanitate ſatis pollens cœlebris eſt, eximio ſcolopettorum artificio, quorum magna vis ibi fabricatur. Oppido Vallis altiſſimo, cui nomen eſt Collis multę ſunt ferriginæ cauernæ, ac quidem ex optimis earũ, quæ in tota Valle inueniuntur, qua de cauſſa multa conſpiciuntur ædificia varijs in locis, vbi diuersè ferrum elaboratur.

Cum hac poſtrema, Vallis ex longitudine adiacet coniuncta, Sabij nominata; cuius longitudo 20. millijs præfinitur, & Bagolini terræ fines attingit, quæ partim per ſe, partim verò cum Valle prædicta regimen habet. Parua hic æris copia conficitur, & duo ferri adſunt officinæ.

Ex lacu Idri egrediens amnis Cheſius *Chieſe* decẽ milliaribus, maximo habitantium commodo Vallẽ irrigat, non ſolum enim ædificijs aquam ſubminiſtrat, verum piſces continet, in quibus tymuli, & tructæ primum obtinet locum.

Cumque Vallis tota plures, varioſque ſinus complectatur, ideo multis in locis, vitibus, ac arboribus fructiferis plantata, vtilis, ac pulchra cernitur cultura; non enim per multis caret riuis, quorum aquis ędificia iuuantur.

Duabus in hiſce Vallibus, homines reguntur Venetum Reipublicæ ſubiecti, ſummè cordati, belligeri, & ad arma pertractanda aptiſſimi.

Anno 1579. cenſæ fuerunt Vrbis, & Suburbiorũ animæ, & repertæ ſunt 31403. In Valle Camonica 40275.

40275. In Valle Tropia 16355. In Valle Sabij 15431. In ora Benaci, & Salodij 44564. In Alula, & eius agro 7638. In alijs vero Terris, 142334. Quæ omnes numerum faciunt 300081. Tamen pro comperto habemus in toto Brixien. agro nunc viuere animas 700. vel 800. mill. In Vrbe 40. mill.

Iter primum, & breuius Brixia Mediolanum.

PEr portam S. Ioannis Mediolanum iturus egredieris, Cocaium reperies, & inde in agro Brixiano, ſi ad ſiniſtram flexeris *Pontoi*, ideſt Pontem Ollij fluminis, qui eius oppidi muros alluit, Martinengũ non ignobile caſtrum, Triuilium clari nominis, & Caſſanum Actiolini Patauinorum Tyranni portenti humani generis, clade nobilitatum. Hic ſiniſtrorſum arua ſunt, quæ *Giarad' Adda* vocantur ab Italis, in quibus Ludou. XII. Galliæ Rex, Venetos vna acie cruentiſſima debellauit, anno 1509. Ibi propè ſtat Carauatium illuſtre oppidum, prope quod etiã Mediolanen. victores extiterunt, de Venetis ipſis.

Dextrorſum ſtant loca, de quibus in itinere tertio ex Brixia Bergomum ſcribemus.

Caſſani cum fueris, Abduam traijcies, & 10. mill. paſſ. peractis Caſſinam albam cauponam accedes, & poſt totidem paſſus Mediolani quieſces. Huius itineris ex Brixia Mediolanum vſque, paſſ. millia ſunt 50.

Iter ſecundum, longius ex Brixia Mediolanum.

TErtia quadam via anguſtiore, ſed longiore Mediolanum aditur, ſi Brixia per portam Sancti Nazarij egreſſus ad Vrceos Nouos te contuleris itinere milliar. 20. vbi Ollium fluuium tranſiens Soncinumque opulentum oppidum, & frequentiſſimum ingreſſus, ſi tempus erit hybernum, panem dulciarum amygdalarum tibi apponi iuſſeris. Non alibi pulchriores, ex oricalco fiunt lucernæ, populus uerò adeo ad humanitatem propenſus, vt nihil ſupra. Marchionatus titulo viget, & Mediolanen. ditioni ſubeſt. Soncini Actiolinus Patauinorum Tyrannus ex ſaxonico ſanguine Italicæ ſtirpi ad horribilem ſeculi peſtem inſertus, cum ei verutum ſcorpione adactum in imo crure pedem transfixiſſet, ab exercitu Guelphorum immiſſum, ſeptuagenarius mori voluit. Pertinaci enim obdurantis animi decreto, vulneris faſcias, & cuncta vitæ alimenta repudiauit, vt execrabilem animam exhalaret.

CREMAM.

MIlliarijs quinque vlterius, Romanengus vicus eſt, inde alijs quinque Cremam, quæ Serio flumine ab oriente alluitur, acceditur. Olim primas habuit inter caſtella omnis Italiæ, nunc Vrbs eſt, ac dignitate Pontificia ornata. Ab Imperatoribus Sueuis ædificata in planicie, & operibus munitionibuſque egregiè ſepta. Frequentia ciuium, ædificiorum magnificentia, vbertate agrorum, & omnium rerum copia fœliciſſima. Veneto Imp. paret, alitq;

circiter

circiter animas una cum ſuo agro 30000. & cum Prætorem Nob. Venetum habeat, iuſdicit locis 46. Dealbant mulieres Cremenſes filum, ſeu acciam pro conſuendis pannis, & in contexendo telas aſſiduæ viuunt. Hinc, flumine Torno tranſmiſſo, Laudem Pompeiam peruenitur, poſt milliaria 10. Marignanum inde, ſeu Melignanum, poſtremoque Mediolanum. Quo itinere, paſſuum 62. millia teres.

Iter tertium, ex Brixiæ Bergomũ, & Mediolanum.

BRixia relicta per portam S. Ioannis, Mella fluuius tranſmeatur, Cocaius poſtea inuiſitur, & Palatiolum, de quibus ſupra; vbi Ollio flumine traiecto ponte Malpaga vicus tibi erit obuiam. Eum condidit peramœno in ſitu Bartholomæus Coleo Bergomas, in cuius arce cum vixiſſet, annos 76. exceſſit è vita, & Bergomi ſepelitur. Huic ſuorum exercituum Imperatori Veneta Reſpub. ſtatuam equeſtrem æneam ad templum SS. Ioannis, & Pauli Venetijs cum marmorea baſi erexit, ſed nequaquã integra Veroci artificis fœlicitate fabrefactam. Orgnani a leua, & Baſellæ Monaſterij Prædicatorum aruis longè, lateque patentibus relictis, torrenteque Serio nobili ponte ſuperato, Bergomum acceditur, confectis Brixia milliaribus triginta.

BERGOMVM.

BErgomi Ciuitas antiquitate multa gaudet, cum eius originem multi ſe ignorare fateantur Orobiorum tamen extitiſſe gentis affirmant, quod nomen ſi Græcè interprætetur homines in montibus

degentes inſinuat. Qui Hebraici, & Græci ſermonis myſteria tenent, Bergomum dici volunt quaſi inundatorum fuerit clipeata Ciuitas, vel Gallorum regia Vrbs, quæ a Græcis Archipolis, a recentiorib. autem latinis, tum Princeps, tum Ducalis appellari ſolet, igitur Bergomum priſcis diebus regalem veterum Gallorum Vrbem extitiſſe nomen ipſum manifeſtiſſimè docet. Ab Hetruſcis vero, aut a Cenomanis, uel potius a Cirino Ligurum Rege ante D.N. ortum an. 150. extructum conſpicitur in latere mentis, ab oriente, ac meridie magnam habens planitiē, a Septentrione, & occidente colles monteſque valde munitur a Venetis, muris, turribus alijſque machinis, quibus ad reſiſtendum inimicis potentiſſima euaſit. Parui eſt ambitus cum in edito collis habeatur, quamuis ſuburbia duo ampliſſima, & omni rerum copia referta, ædificiorum, & nobilium multitudine plena. In horum altero nundinæ quotannis celebrantur in feſto S. Apoſtoli Bartholomæi, in quibus mercatura maxima rerum quarumcunque fit pluribus diebus, cum ad eas ex omni loco Italiæ, Germaniæ, Rhetorum, & Heluetiorum turmatim homines confluant. Puriſſimus aer, fructus optimi ſaporis, vina delicata, oleum dulce ſunt Bergomi, & homines maximè induſtrij, & acuti ingenij ſupra quam dici poteſt, ad artes, ad ſcientias, & ad mercaturam aptiſſimi, ita quod prouerbium eſt Italis *Bergamo ſottile*. Quà vergit ad naſcentem, & cadentem ſolem ſepitur Bergomum fertilibus, & amœnis collibus, cynnamomo ſaccaro contecto, pannis tenuioribus, ſtragulis, & peripetaſmatibus abundat, & D. Barthol. ferijs celeberrimis mundinis frequentatur. Claros homines produxit.

Horum, magni eſt nominis Albericus Roſates Iuriſconſ. Ambroſius Calepinus, quorum moni menta apud omnes extant, Damianus vnus ex Conuerſis

Præ-

Prædicatorijs in ceroſtroto faciendo ex lignis conciſis apprime ſingularis, Paganus ex eodem ſodalitio pro Chriſti fide ab hæreticis occiſus, & pleriq; ex Foreſta familia legum periti, ſilentio inuoluo, Cardinales, Prælatos, & multos alios Bergomates immortalitate donatos, inter quos maximè fulget Bartholomæus Colleonus de quo inferius dicetur.

Primus ſacræ religionis fundator in Ciuitate Bergomenſi fuit Chriſti diſcipulus Sanctus Barnabas, qui anno ſalutis noſtræ 45. ad eã acceſſit, comitatus Anathelone Græco, & Caio Romano. Epiſcopũ in ea reliquit Narnum Ciuẽ Bergomenſem, qui luſtris ſex murare ſuo fideliſſimè functus in cœlum conſcẽdit. Alexander Thebeorum legionis primus ſignifer Maximiani Imperat. tempore Bergomi pro Chriſto moritur, moriuntur & alij viri, ac mulieres, a quib. Chriſtiana religio propagatur, eccleſię ædificantur, & idolatria reiecta, cultus Dei augetur. A multis excellenti ſanctitate præditis gubernata fuit Eccleſia Bergomenſis, in qua tumulantur Sanctorum corpora 25. vt prætercam ea, quæ in Abbatia Aſtineſi condita venerantur Monachorũ, & aliorũ plurium.

Eccleſia Sanctæ Mariæ ijs eſt decorata picturis, organo, aureis argenteiſq; vaſibus, ornamentis, ac redditibus, quæ nobili templo conuenire poſſunt. Videbis ad aram maximam ædis maioris marmore effigiem Bartholomæi Colleoni, & eius ſepulchrum, quod ſibi viuens ſtatuit, vbi legitur Bartholomæus Colleonus de Andegauia virtute immortalitatem adeptus, vſque adeò in re militari fuit Illuſtris, vt non modo tunc viuentium gloriam longè exceſſerit, ſed etiam poſteris ſpem eum imitandi ademerit, ſæpius enim a diuerſis Principibus, ac deinceps ab Illuſtriſſimo Ven. Senatu accepto Imperio, Tandem totius Chriſtianorum exercitus ſub Paulo Secundo, Pontif. Maximo, delectus fuit Imperator;

Cuius acies quatuordecim annos, ab eius obitu ſub ſolo iam defuncti Imperatoris, tanqu m viui nomine militantes iuſſa, cuiuſuis alius contempſerunt. Obijt, anno Domini 1475. Quarto Nonas Nouembris.

In ædibus D. Auguſtini inuiſe omninò F. Ambroſij Calepini tumulum, qui vnus omnium fœliciſſimè tentauit, optima quæque linguæ Latinæ verba colligere, & è fertili probatorum ſcriptorum agro meſſem facere, vt iam vnius huius Religioſi quocũque Latina ſe lingua protulit, circumferatur. Sunt Bergomi, ac in ſuburbijs animæ circiter viginti ſeptem mill. & ciuitatis veteris ambitus eſt milliar. quatuor, ad quam ex ſuburbijs ſcalis lapideis, & plerſque gradibus aſcendes, Ciuitates ferè omnes Lombardiæ flumina multa, planitiem ampliſſimam, montes, colles, Apenninum vſque contemplaturus.

In eminentiori colle ſupra ciuitatem locus inuiſitur Capella vocitatus, cum iampridem D. Dominicus Patriarcha, cui ſum addictus ibi ſeſe, ac ſuos receperit Deo famulaturus, Luchinus verò Vicecomes Mediolani, & Bergomi Dominus arcem fortiſſimam in eo conſtrui mandauit, quæ tamen diruta nunc omninò conſpicitur. Agnouerunt quondam Bergomates, pro ſuo Principe Romanum Imperiũ, dum fœlicitate pollebat, & eo declinante ab Athyla diruitur, poſt quem Longobardi, deinde Reges Italiæ illum ſibi ſubiecerunt, Turriani Vicecomites, Scaligeri Foreſti, Malateſtæ, & Galli. Vltrò tandem in Venetum poteſtate ſe dedidit, quorum auctoritate, & præſidio tranquillè viuit, diuque uiuetur.

Si plura de hac Ciuitate deſideras, in promptu habebis librum titulo Vinea Bergomi.

A Bergomo non multum abeſt flumen Serius ſuũ ortum agnoſcens in montibus, quod ſi torrentem nomi-

nominaueris, non ab re loqueris. A parte Septentrionis ſtant ſex valles, hinc atque hinc montibus clauſæ Seriana videlicet a Serio eam ſuis aquis ſecãte, priſco tempore Beccunorum loca appellata, & Brembana, quam alluit amnis Brembius. harum quęlibet 30. mill. ſpatio ſe protendit Vallis Sancti Martini 15. & totidem vallis Calepij, & Cluſontes. In his, ac cœteris villæ, terræ, & loca ſupra 200. manent feracia, & ſi montana, & in eis excellunt Calepius, & Luer Cluſontes, & Vertua lanificio non incelebri, dilataturque ager hic Bergomenſis, Pagi diuitijs, & nobilitate inſignes, ab hoc latere milliar. circiter 28. Calepio perges Leucum inter Caſtra ſpectandum, vbi Lacus Larius ſuas aquas impartitur flumini Abduæ, quod traijcies ponte. Ab occaſu tenet Bergomum Comenſem Vrbem, Modoetiã, & Briantynos colles, ab Oriente Brixiam, a meridie Cremam, & loca ſuperius effigiata, & inter utrũque, itinere mill. 32. Bergomo Mediolanum perueniesa dextris habens amnem Brembum in Abdua ſe immiſcentem, Abduã ipſum, apud quem eſt Trezzius pagus, & fortilitium a Barnaba Vicecomite ædificata, vbi flumen traijcies ponte, vno fornice tantum compacto, & ſi miro artificio. A leua erunt loca, quæ diximus. Confectis Bergomo duodecim milliaribus, Abduam prætergredieris cymba in viculo Colonicæ, & illico Vaprius pagus te offendet, & Nauilis Mediolanum excurrens. Fornacibus tandem, Caſcinaque villis a tergo relictis, itinere paſſuum viginti, Mediolanum ingredieris.

MEDIOLANVM.

MEdiolanum, Vrbs antiqua, præclara olim Imperij ſedes, a tergo habet montes, qui Italiã a Septentrionis, ortuſque partibus diuidunt. In proſpectu verò longè, lateque iacet planities, quę 200. millia paſſuum, & eo amplius, ad Catholicam vſque terram, quæ inter Ariminum, Piſaurumque ſita eſt, protenditur. Hinc æquatus eſt campus, qui ad Iſtriã, illinc ad Auguſtam Prætoriam pertingit. Atheſi, ac Ticino, haud obſcuris fluminibus, inſtar orbis circuncluditur. Quamuis anguſtus initio Vicus parua habuerit in cunabula; Gallus tamen Bellouеſus illi magnitudinem addidit, & gloriam. Hic murum latitudinis 24. pedum, altitudinis verò 64. 130. munitum turribus, atque ſex portis, ſtruendum curauit. Primùm ſolo exæquatum fuit a Brenno, qui Camillo, & M. Marcello Conſſ. Capitolium cinxit obſidione. Eò temporis Senatus iuſſu rurſum firmis mœnibus, frequentique turri cintum eſt; Athyla tamen pulcherrimam Vrbem ab ſtirpe deleuit; omniaq; ſuperba proſtrauit ædificia.

Deinde Archiepiſcopus Euſebius Ciuitatem iterum circundedit mœnibus, ædiumque damna rependit, dirutaſque reſtaurauit domos. Centum verò poſt annis, a Virgineo partu 577. immitis Gothorũ furor illam funditus euertit, ac 30. millia Ciuium crudeli ſuſtulit clade. Præterea Mediolanum miſerijs coopertum ab Erimberto Regis Gallorum fratre, atque ab Imperatore Ænobarbo malè fuit exagitatum, ac ſal, hoſtilis teſtimonium vaſtitatis, vbi modò antiquum eſt viridarium, ſparſum fuiſſe, pro comperto habetur. Verùm, vbi cum populo reconciliata fuit gratia, hæc Ciuitas priſtinum

adepta

adepta eſt decus, muris circundatur, quattuor com muni omnium vſui patentes cum alijs ſubſidiarijs fiunt portæ. tunc temporis, anno videlicet 1177. Vrbis circuitus 5936. erat paſſuum cum tamen ſuburbia excluderentur. Nunc autem in vnum coaluere corpus, vno circum ſeptum muro Ferrantis Gonzagæ beneficio, qui ibi Caroli Quinti gerebat vices. Ambit paſſuum millia decem, publicas habet portas totidem, quarum ſex primas retinent vaſtis cum foſſis. Hetruſci antiqua mediolani fundamenta iecere, tamen in Inſubrium ditionem ceſſit. Pridem vicus, erat, omnes enim vicatim habitabant, at Bellouefus Gallus ea potitus regione, amplam in ciuitatem redegit. Qua ſurgente, ſylueſtris ſus ex ruinoſi, egreſſa ædibus prima luce ſeſe quibuſdam obuiam tulit. Hæc dimidiam corporis partem naturalibus coopertam pilis, alteram vero molli; & alba contectam lana gerebat. Quam Bellouefus boni loco hominis duxit, & vrbem a ſe conſtructam ſuo idiomate ſignificans Mediolanum voluit appellari. Hanc rem illud præ ſefert monimentum, quod in marmore arcus communis mercatorum palatij ob omnium oculos conſtitutum eſt. ante ſalutis annos 587. annis contigiſſe memoriæ proditum eſt. Mediolano Bellouefus, eiuſque nepotes, deinde Brennus Gallus, & alij præterea multi dominati ſunt, ad illud vſque temporis, quo inuicta Romanorum potentia illos ſubegit armis: Mediolanum quoque ad Romanum deuolutum eſt Imperium. A quo tamen deſciuit, quando Pœnus Annibal tranſuolauit Apenninum. Denuo, cum illam Rempublicam potentia multis poſt ſe interuallis cœteras victas relinquere nationes animaduerteret, Romano collum ſub iugo mittere con conſtituit, ac illi poſtea morem geſſit Imperio. Ita Latinis Imperatoribus, & Græcis, deinde Gothis, Inſu-

bri-

bribus, Regibus Italiæ Germanorumq; Imperatoribus Mediolanenſes obtemperarunt. Qui, Conrado Secundo Imperante, multum ſibi vendicarunt libertatis: ipſiq; ſibi iura dare cœperunt. Hic Mediolanenſes Reipublicæ more gerebant ſe ſe; quorũ erat caput Archiepiſcopus: conciliumque abaci Sancti Ambroſij, qui erat plebes, habebant. Deinfactionum cauſa ſe ſe vltro dediderunt Turrianis, qui inuidias, & inimicitias regnandi ſtudio exercebant cum Vicecomitibus, qui diu illis imperarunt. Poſt hos Sfortiadæ, deinceps Galli, tandem Auſtriaca domus, quæ nunc imperat, Mediolani ius accepit, atque ditionem. Mediolani ſitus cum in ſexto ſit climate, quod cœli præſefer benignitatem, fœlix habetur, quamuis modo haud ſatis puro fruatur aere.

Cymbæ a maiori lacu; quem poſt miſeram Barbaroſſæ cladem, Turriani aptam nauigationi reddiderunt. Alterum ab Adda flumine egreditur, & a Comi lacu erumpit. Omnibus, quas humanæ poſſunt deſiderare fauces, rebus abundat. Quidquid vis, quodcunque cupis, hic reperies. Adeo vt prouerbio ferant. *Solo in Milano ſi mangia.* Nec in alia Europæ vrbe, tantam edilium veram copiam, quantam in hac, inueniri mihi perſuadeo. In alijs quidem ciuitatibus ſi duæ, vel etiam altera non deſiderantur plateæ; quo res huiuſmodi venales comportantur, centum Mediolani eſt inuenire, quarum 21. primæ ſunt. Nam quodlibet quadriuium ijs rebus, quæ victui conducunt humano, refertum eſt, Habet vernaticum Montiferrati vinum, potenſque Briantynum merum. Huc, centrum cum ſit inſubriæ, omnium ferè prouinciarum confluunt merces, Germaniæ, Galliæ, Hiſpaniæ: ex Genuæ portu. Vaſtiſſimam habet planitiem, colles apricos, amœnos, mõtes, commoda flumina, fœcundoſque lacus, quæ

illi omnia alimenta miniſtrant: nihil boni, nihil pulchri hæc ampliſſima, & vberrima regio patitur exoptari. Hic magna eſt omnium opificum varietas, ac multitudo, ſupra id quod cuiquam credibile eſt. Ita vt vulgo dicatur: *Chi voleſſe raſſettare Italia, rouinarebbe Milano.* nam omnes artifices hùc, atque illuc in Italiæ Vrbes, & loca ſuas comportarent artes. Hic eſt innumerabilis penè aurificum numerus, conflantium arma, textorum ſericariorum, atq; ab ijs longè operoſius, & elegantius, quã a Venetis mirifica arte res elaborantur. Ingentia, atque ea plurima videntur palatia, quæ Regiam præſeferunt magnificentiam, inter quæ ſuperba Thomæ Marini moles principem ſibi, vti luna inter minora ſydera, magnificentiæ vendicat locum & mirantes, ac ſtupidos omnium oculos in ſe conuertit. Inexpugnabilis Mediolani Arx, & loci natura, & amplitudine, & elegantia, & munitione, & oppugnationis difficultate cunctas Europæ arces facilè antecellit: hanc viua cingit aqua, foſſa triplex: patentes, & arcanæ ſubſidiariæ ſunt viæ: ſuperius, inferius, vbique & ampli, & anguſti ſunt auxiliarij aditus. Maius arcis quadrum intra foſſam, ſecluſis turribus, quæ parua ferè caſtella poſſunt appellari, ducẽtos ambitus cubitos habet. At verò extra anteridem, poſthabitis forcipibus, mille ferè, ac ſexcentos ambit cubitos.

Hic regium portæ Iouiæ caſtrum, quo in Europa nullum eſt fama celebrius, ob eius magnitudinem, operum, ac munimentorum amplitudinem. Iuſtæ etenim vrbis capacitate vicos, plateas, fora, palatia fabrum, omniſque generis męchanicorum artificũ tabernas operarias in ſe complectitur, nullius opis indigens externæ, ſed commeatu, annona, omniũq; rerum copia, bello paceq; neceſſariarum abundãs. Effundit oppidorum inſtar vndequaq; vaſta propugnacula, circum ambiunt foſſæ latiſſimæ profundis

triplices, & viuis amnibus perfluæ, & vtrinque parietibus lateritijs euectæ. Muri craſſitudine ſtupendi fulciunt aggeres latiſſimos, & meatibus concameratis peruios. E quorum pinnis, & feneſtellis, per caſtri totius, & propugnaculorum circuitum exerunt ampla capita tubi ænei ingentes, tormentorum bellicorum prægrauia pondera, rotis ferratis impoſita; qui ſulphureo puluere inflammati, globos ferreos pondo 800. vel amplius euomere in hoſtem vel aduerſam molem poſſunt, atque obſtacula quæque maximo cum fragore proſternere.

Videbis hic armamentarium capaciſſimum amplitudine, & armorum, telorumque omnis generis ornatiſſimorum infinita copia refertum. Preterea fabrum, ac mœchanicarum artium varias officinas, quas longum eſſet enumerare. Conſiderabis, ſi placet, portas, muros, aggeres, foſſas, caſtella, & propugnacula maxima ſtupendi operis, ſumptus, ac artificij incomparabilis, percenſebis etiam ordine per propugnacula, muros & caſtella, diſpoſitas tormẽtorum bellicorum moles, tubos, æneos, immanes *τειχεσιπλήτους*, atque *πολιορκητοὺς*, vt epitheta Bellonæ propria his cacodæmonum inſtrumentis attribuam.

Si illuſtres cupit quis videre picturatas imagines, hic ſuæ poteſt ſatis cupiditati facere. Iuxta arcem in Marauigliorum via ſtat parietis facies in qua, ſumma Trofi Modoetienſis arte, & induſtria pictæ Romanæ videntur Hiſtoriæ, eo figurarum genere, quod tertij proſpectus pictores vocant. Cuius excellentiam operis, ac ferè Diuinitatem mortalium nemo attingere poteſt, cum ſit numeris omnibus, vndequaque abſolutiſſimum. Mirabilius eſt, pictas illas imagines ſine motu, & ſine ſpiritu exiſtere, quam ſi ſpirarent, ac mouerentur: non habere vitam, quam habere, maiori ſpectantibus nego-

negotio ſuadentur. Hac in re non ars naturam, ſed hæc artem videtur imitari. Beatricem verſus portam in propatulo eſt pictus Latuadorum paries, ita coloribus, & ingenio a Bramantino elaboratus, vt iucundum attonitis prætereuntium oculis præbeat ſpectaculum. Vbi vero ad portam, quæ Toſa nuncupatur, perueneris, ſemianaglypham conſpicies ſtatuam, quam cuidam meretrici, quæ patriæ pepererat libertatem, ciues haud beneficij immemores erexere.

Mediolanum, poſt quam Belloueſus fato conceſſit, Prouinciarum ſemper caput extitit. Antiqui Imperatores huc delegabant Italiæ Comitem, qui erat Imperij præfectus, conſularem habens auctoritatem, & ibi vti legionum Dux comorabatur, quò tranſalpinorum furori, ac eruptioni obicem poneret. Federicus Imperator ſibi Vicarium hic conſtituit; Multi inſignes virtute viri, ſummique Principes diuturnos poſt labores Mediolanum cum propter aeris temperies, cum propter magnam ciuium humanitatem, tum etiam propter rerum omnium copiam, ſe ſe contulerunt, tanquam in tutiſſimum Italiæ portum, vt non ſecus atque in amęniſſimo omnium delitiarum domicilio, graues curarum ſarcinas illius in ſinum deponerent, atque animum publicis defeſſum negotijs recrearent.

Eſt enim ager Mediolanenſis, tam cœli temperie, quam ſoli fertilitate, & affluenti rerum copia ditiſſimus. Vnde Ciuitas ipſa populoſa ob alpium vicinitatem, & proprijs fulta viribus, *Inſubrium* caput ſemper eſt habita. Et quamuis frequenter internecinis attrita bellis funditus vrbs exciſa, ad extremũ etiam hoſtili aratro ſulcata fuerit, floridior tamen vſq; reſuſcitata mox excreuit in altum, vt inter potẽtes Vrbes Italiæ nunquã poſtrema fuiſſe videatur.

Ro-

Romani paulò ante bellum Punicum Secundum, M. Marcello, & Cn. Scipione Coſſ. Galliæ Traſpadanæ partem, quam Boij, ac Inſubres tenebant, in poteſtatem redegerunt: Inſubribus, atque Tranſalpinis Germanis M. Marcelli Coſſ. ductu prœlio ad Claſtidium ſuperatis, & occiſo Rege Virdumaro. Qua victoria Mediolanum, Comum, Acerræ, pluresque Vrbes Tranſpadanæ in ditionem populi Romani tum cōceſſere, Galliaque Ciſalpina tota mox prouinciæ formam accepit. Itaque Mediolanum deinceps ſub Romanorum tutela florens haud mediocriter creuit, maximè Cæſarum Impp. quorundam auſpicijs, qui vrbis elegantia, & opportunitate capti, quod nimirum Tranſalpinis prouincijs eſſet vicina, in quibus belli materia vix vnquā deerat, ibi ſedem figere, delectus habere, ac legiones inde traducere trans Alpes ſolent. Conſtat Traianū Mediolani Regiam ædificaſſe, qui locus adhuc nomen *Palatij* ſeruat: moram ſæpius traxiſſe Hadrianum, Antoninos pluresq; alios Imperatores, qui Vrbem ædificijs publicis exornarunt.

Maximè verò optimum illum Theodoſium, & Conſtantium Cæſarum, ac Placidiam eius vxorem. Hos præceſſerunt Caius Cæſar, Gn. Pompeius, & Maximianus Herculeus, qui ibi ſeſe Imperio abdicauit. Hic Theodoricus Gothorum Rex, & Pipinus Italiæ Rex vitam cum morte cōmutarunt. Ea propter multi aquæductus, ac quattuor communes effoſſæ fuerunt cloacæ, quas noſtris adhuc temporibus videre eſt.

Inter S. Saluatorem, ac antiquum Viridarium ſuperbum erat palatium, Ioui dicatum, Imperatorum ergo; Romanorum more, qui Romæ capitolium eodem habebant loco. Vbi modò Cōcio eſt erat olim Arenarium, in quo iuſſa Ducum adiebantur; ibiq; iuſtitiæ locus erat. Erat Theatrum hiſtrionum gra-

tia;

tia; Hippodromus, aut Circus Maximus ſtabat, vbi eſt Sancta Maria Maior, quo in loco ad curſum agitabant equos, ac Martem exercebant. D. Stephani viridarium, olim duellorum cauſſa fuit Amphitheatrum. Sancti Nazarij, templum Ergaſtulum extitit, in quo cum immanibus certabatur feris, ibique ale bantur, quod nunc eſt pratum commune, tunc erat ſpectaculum, in quo iuuentus equos domabat, atq; equis aſſueſcebat. Situm, quem modo Eccleſia tenet Cathedralis, antea occupabat Compitum, in quo pueriles agebant luſus; Vbi eſt Caularium, erat quondam pomarium refertum præclaris Architectonicæ artis monimentis, pulchris marmoribus, peregrinis plantis, variæ fructibus, floribus, ſuauè olentibus, & vitreis aquis. Vbi ſtat D. Laurentij tẽplum, fuerunt inſignes Maximiani Thermę, Neronianæ, Neruianæ, quæ Romanas artificio, ante ſe ire haud quaquam permittebant. Tot inter res antiquas nihil te vſque adeo detineat, quin.

Pergas ad armamentarium palatij, vbi videbis arma multiplicia, precio, artificio, & elegantia Principibus magnis quibuſque digna, ſunt enim non ſolum auro, argento, coloribuſque per encauſticen exornata, ſed etiam cælatura artificioſiſſima per fabricam elaborata, & mirabile ſupra id, quod dici poteſt, Herculis templum, ſancto nunc dicatum Laurentio. Hoc Romani Pantheonis, præſefert imaginem, ſed altitudine, latitudine, ac ædificij nobilitate antecellit, vnum præter antixiſtum; Mediolanenſis enim ſexdecim albas habet columnas marmoreas duabus integratas partibus, Doricè elaboratas, ſed iam conſumptas vetuſtate. Hoc templum erexit Maximianus, qui Herculeus nuncupabatur. Haud procul a Templo Sancti Georgij, Traiani Imperatoris Regiam fuiſſe autumant. Mediolani rerum ſacrarũ cauſſa Archiflamen, vti Romæ, morabatur; quapro

pter

pter ſecundæ Romæ cognomen, ac inſignium loco nigram ſortitum eſt Aquilam. Florentiſſimum hic fuit ſtudium, in quo P. Virgilius, Alipius, Diuus Auguſtinus, Hermolaus Barbarus, Merula, Franciſcus Philelphus, Cęlius Rhodiginus, Alexãder Sextus, & Pius Quartus Pontifices Maximi, ingenti cũ laude præclara ſua exercuerunt ingenia. Herculeus Maximianus Vrbem non amplius Mediolanum, at Herculeum voluit appellari: & vt omnes præterea Imperatores, antequam Italiæ vocarentur Reges, ſolemni hic apparatu ferream acciperent coronam conſtituit, quod a plurimis actum eſt Imperatoribus; idque adhuc in more poſitum perſeuerat. Sanctus Gregorius Papa Archiepiſcopum Mediolanenſem, vt ipſos Italiæ Reges coronaret, priuilegio exornauit: Ea tamen conditione, vt Romam auream a ſummo Pontifice coronam acceptum irent. Hæc Regum coronandorum ſolemnitas in Sancti Ambroſij templo celebratur, & corona Modoetiæ ſeruatur accuratè. Mediolani Ciuitas ſumma ſemper potentia floruit, quare ſæpius Romanis negotium faceſſit, frequenter cum Gothis, alijſque cum Barbaris certauit, bellum geſſit cum geminis Federicis Imperatoribus primo, & altero; Nouariæ, Bergomo, Papiæ, atque Cremonæ quondam acres intulit pugnas: Comum ſubſtulit, Laudam deleuit, inſtaurauit Dertonam, Genuam ex Maurorum ſeruitute in libertatem vendicauit.

Atque ex cunctis his hoſtibus inſignes retulit victorias. Mediolanum tanti erat Inſubriæ, vt Cremona, Verona, & Placentia alijs cum ciuitatibus inierint conſilium, vt communibus impẽſis ab Ænobarbo Imperatore dirutum inſtaurarent. Omni ætate fuit populo frequens; anno ab humani generis reparatione 1250. millia ciuium ibi fuiſſe; quorum triginta millia idonei militiæ habiti ſunt. Roma-

manorum tempore erat dictum;

Qui miſeram citius cupiunt effundere vitam,
Mediolanum adeant; gens ea dura nimis.

Quapropter haud iniuria Cicero in Philip. dicit, Galliam Ciſalpinam, & ideo Mediolanum florem Italiæ, imperij præſidium, ac illius pacis ornamentum eſſe. Quæ profecto res ita ſe habet, enim ciuitas circumcirca tot habet Colonias, quæ ipſam cingunt, quibus imperat, & quæ imperata faciunt. Mediolanenſes Sancti Barnabæ beneficio fidei lumine illuſtrati fuere, cum Diuus Petrus Antiochiæ morabatur, ſalutis anno 40. hic prima fuit Eccleſia Inſubriæ, ac totius fortaſſis Italiæ: ibiq; ſuum diſcipulum Anatalonem Grecum Epiſcopum dereliquit. Cui annis prætereuntibus plures ſancti ſucceſſere Paſtores, inter quos ille fama ſuper ætera notus Diuus Ambroſius effulxit. Hic Sanctorum Martyrum Geruaſij, ac Protaſi corpora inuenit, illiſque erexit templum, quod ſuo nomine hodie nuncupatur. Iſta primaria erat Eccleſia, in qua ſerpentis Ænei a Moyſe conflati vera ſimilitudo conſpicitur, a Theodoſio Auguſt. Mediolanum allata. In columna Diui Bernardi cernes effigiem, qui hoc in templo multa patrauit miracula, Deo ſacra tulit, atq; cōciones habuit. Hic ſepulchrū quoddā retinet corpora Ludouici II. Imperatoris, & Pipini Regis Italiæ ex Carolo Magno progeniti. S. Ambroſij corpus ſub altari in profūdo iacet puteo quatuor ferreis ſubnixū catenis, & vnus liber ab eo cōſcriptus. Caroli magni tempeſtate Angelbertus, Puſterlanus Archiepiſcopus magnicentiſſimo altare cohoneſtauit pallio, aureis cum quadris viginti Sanctorum, Angelorumque imaginibus inuſtis. Medius ſtat Saluator a morte reſurgens, qui diade-

matem immenſi gemmis prætij rigentem capite gerit.

Dextera, atque læua altaris alia quattuor parua ſunt quadra factorum figuris penitus referta, in medio crux ſita eſt. Illa interſepimenta innumeris gemmis, magniſque margaritis ſunt vermiclata. Poſteriori in parte altera eſt crux argentea duorum cubitorum longitudine, latitudine autem vnius, ac dimidij, in qua 23. anaglyptæ ſunt figuræ miraculis claræ. Hoc opus in toto terrarum orbe vnicum, ea ætate viginti octo mille ſtetit aureis: nunc forent centum mille, & eò amplius, cuius numquam ſatis celebratus ſculptor Voluinius fertur. Hoc in templò Italiæ Reges ferrea donantur corona, maiori in ianua ſtans Sanctus Ambroſius Imperatori Theodoſio templi ingreſſum inhibuit. Nemo eſt vſque adeo mentis inops, quin ſumma efficiatur admiratione, ſi magnificentiſſimum Ciſtercionium Cœnobium, & illud præſertim ſuperbum viderit periſtylium. Eccleſia egredienti læua exile Sancti Auguſtini Fanum ſeſe offert, vbi ipſe regenerationis perfuſus lauacro in fidelium numero fuit relatus. Illam ſcias eſſe viam, in qua Diuus Auguſtinus, & Sanctus Ambroſius, dum ad Sanctum Geruaſium propter baptiſmatis beneficium gratias Deo ſolutum irent, Te Deum laudamus, &c. modulati ſunt.

D. Teclæ templum inuiſe, ſanctis Diuorum reliquijs multis auguſtum, in quod etiam Sanctus Ambroſius *clauum* Imperatoris Theodoſij donarium repoſuit, quem per ſacroſancta Chriſti membra, in Crucis ligno Iudæorum carnifices panxerant. Vix quippiam Mediolani antiquius hoc templo. Quod a Chriſtianis primum Saluatori noſtro, & Diuæ Mariæ Virgini matri eius conſecratum fuerat, poſtea in Diuæ Theclæ commutatum. At multis ante propagatum Euangelium ſæculis, *Mineruæ Parthenon* ampliſ-

pliſſimum eodem in loco ſtetiſſe aiunt: Deamque ibidem, vt Polybius etiam ſuffragatur, præcipua antiqui tus religione cultam fuiſſe. Hinc plures opinantur, nomen olim regioni, atque Vrbi hoc templum dediſſe: Vt priſca Celtarum, ac nunc etiam Germanica lingua *Megdelant*, hoc eſt *Virginis regio* vel terra *Mediolanum* dicatur. Qua quidem in ſententia fuiſſe comperimus Andræam Alciatum Iuriſconſultum, in omni diſciplinarum genere præcellentem virum, ſicut in emblematis ipſe hoc epigrammate teſtatur.

Quam Mediolanum ſacrum dixere puellæ
Terram nam vetus hoc Gallica lingua ſonat.
Culta Minerua fuit, nunc eſt, vbi nomine Tecla
Mutato, matris Virginis ante domus.

Ad Eccleſiam Sancti Nazarij, arcem verſus, in porta Ticinẽſi, fac videas lapidem rubeum, qui modo ſanctus vocitatur; vbi præclara D. Ambroſij trophea, quæ de ſceleſtis duxit Arrianis, videntur: vti in porta Vici armorũ ipſius victrix cernitur ſtatua. Præterea aduerſa tibi ſciſcitanti oſtendentur loca, Maluſangulus, Terra amara ad S. Thomam, & ad S. Victorem Porta Portiana, vbi quattuor annis in tenebris latuit, multoſque latens conſcripſit libros. Beatæ Mariæ Scaligeræ Templum Regina Barnabæ Vicecomitis vxor ſtruendum curauit: Quoniam vero a Veronenſibus Scaligeris trahebat originem, Sãctam Mariam Scaligeram appellari decreuit, ibi ſuperioribus annis Turianorum ſtabant ædes. Vbi ad Sanctum Dionyſium veneris fac tibi ſuccurrat, priſcis temporibus perniciosum ibi Draconem fuiſſe, qui peſſimè affecerat vrbem, hunc neci tradidit Vmbertus Angleerius, qui dehinc Vicecomes nuncu-

patus fuit. Diui Templum Marci viſere ne permittas, in eo quidquid perſpectiua poſſit ars Lomazzi induſtria perpendes in delubro Prophetarum, Angelorum, aliorum Sanctorum, atque Sybillarum figuris conſpicuo; altero in Larario Simon ille Magus cœlo deturbatus graui caſu ſpectantis animo haud leuem incutit horrorem.

Nullatenus Mediolano decedas, ni te prius ad S. contuleris Nazarium, vbi Illuſtriſſimorum Ducum Triuultiorum ſublimia ſtant ſepulchra, maximè conſpicies ſumptuoſiſſimum Iacobi tumulum, de quo verè poteſt dici, qui nunquam quieuit, hic quieſcit, tantis enim fuit ſemper conflictatus curis. Gaudentis, & Ceruij multi pictorum nominis, Diui Fidelis Ecclesia cum pulchritudine, tum Architectonica varietate, tum etiam ſingulari Peregrini inuentione, ſine ſtupore videri nequit. Sūma pariter digna eſt admiratione Eccleſia Monialium Sancti Pauli, & Sancti Barnabæ, vbi reformatorum Sancti Pauli Decollati Præsbyterorum Religio ſumpſit originem. Pulcherrimum Roſæ templum mirificè te oblectabit, vbi Prædicatorum Patrum opera, ſtudio, ac diligentia illuſtres Sanctiſſimi Roſarij ſodalitium ſummo habetur honore, ſumma colitur veneratione. Viridarij templi amplitudo Figurarum Vicecomitum cura in Sancto Guttardo pictarum elegantia, turriſque ſublimitas humanum animum in ſtuporem euehunt. Fanum Sancti Euſthorgij Epiſcopi ingentem, ac magnificum alabaſtrino ex marmore habet tumulum, in quo ſacra D. Petri Martyris clauduntur oſſa, qui ex ornatiſſimo eſt delubro raris Ciuerchij inſignito picturis, in quibus fugientes planities ſe ſe paulatim abſentare, atque in immenſos terrarum tractus abire nec non decliues altitudines quaſi deſcēdere, ars mira facit videri. Ditiſſimo in taberna cu

lo iſtius ſancti oſtéditur caput; ac ſepulchrũ, in quo trium Magorum iacuerant corpora Sanct Euſthorgij Epiſcopi ſollicitudine huc ab vltimo oriente delata anno 330. Quæ multo poſt tempore, anno ſcilicet 1163. cũ Barbaruſſa Imperator Vrbem euertiſſet, ab Rodulpho Archiepiſcopo Agrippinam in Coloniam aſportata fuerunt. Ipſius Sancti Euſthorgij corpus ibi quieſcit cum innumeris Sanctorum Reliquijs, quoniam ſylueſtris olim erat locus, ibiq; multi ob Chriſti fidem morte afficiebantur. Nobilium Mediolanenſium cineribus plenus eſt locus; quos inter magni Matthæi Vicecomitis primi Mediolani Ducis, ac Turrianorum ſunt cineres, necnon Georgij Merulæ optimè de litteris meriti; cui, Ludouico Duce Imperante, Ducum more iuſta ſunt facta, ac Epitaphium exaratum.

Vixi alijs inter ſpinas, mundique procellas;
Nunc ſoſpes cœlo Merula viuo mihi.

Super Cœnobij ianuam editum ſtat ſuggeſtum, vbi dum Diuus Petrus Martyr concionem ad populum haberet, quod dimidium eſſet æſtatis, & omnes nimio laborarent ardore, vt inſtar vmbraculi nubes ſuper auditores ſuos expanderet ſinus, quo illos ab infeſto ſolis defenderet æſtu, impetrauit. Fratrum Prædicatorum eſt Cœnobium, & antiquitate, & litterarum ſtudijs, & morum honeſtate nobiliſſimum; quod multos virtute inſignes protulit viros. Haud procul Sancti Barnabæ fons emanat ipſe enim hic degebat: cumque alpeſtris foret locus, ibi baptizandi exercebat munus, atque ſacrum faciebat. Huius fontis hauſtus ſit tibi curæ: nam febres modis propulſat miris, atque omnem prorſus abſtergit ægritudinem. Hæc tamen omnia Sancti Laurentij tem-

&i Franciſci effigiem Diuus Ioan. Baptiſta puer Chriſtum adorans condecorat. Inſignem Conceptionis Iconem Vincius perfectis exornauit luminibus. In Sancti Franciſci Eccleſia ſtat conceptionis delubrum, vbi eſt D. Ioann. Baptiſta puer ſupra id, quod dici poteſt, elegantiſſimus, quem Vincius effinxit. Zenali Sanctorum Petri, ac Pauli lararium illuſtrauit: organi antes Bramantinus perfecit, hic etiã cruce depoſitum formauit Chriſtum, qui ſuper ſepulchri ianua videtur. Omnino in vehementem ſtuporem eucharis, ſtuporem Apoſtolorum conſpiciens in cœna, a Gaudentio in Paſſionis Eccleſia collocata, cuius Chriſtophorus Gibus excellens pictor fertur auctor extitiſſe. Vt videas incumbe Gratiarum templum Ludouici Sforciatis iuſſu erectum, inter venuſtiſſimas illus partes primam venuſtatis ſedem elegantiſſima fornix ſibi vendicat, ibi Dominum omnium ſpinis coronatum offendes, excellens opus Titiani, dignum, quod æternitate donetur. In delubri teſtudine Angeli plaſticè formati a gaudentio in motu, & in veſtimentis, excellentiſſimè cõſpiciuntur. Et in alio loco D. Pauli ſcribentis, & contemplantis imago ab eodemmet Gaudentio picta viſitur. In hoc templo iacet Beatrix Duciſſa, quã vſque adeo amore Ludouicus amplectebatur, vt illius poſt obitum per annum non niſi ſtant, veſci voluerit.

Hic ponere libet, quæ leguntur ſupra alteram portarum periſtylij eius cęnobij ingenioſa affabre.

Infęlix partus, amiſſa ante vita, quam in lucem ederer, infęlicior, quod matri moriens vitam ademi, & parentem conſorte ſua orbaui. In tam aduerſo fato, hoc ſolum mihi poteſt iucundum eſſe, quod Diui parentes me Ludouicus, & Beatrix Mediolan. Duces genuere 1497. tertio Non. Ianuar.

Soannes iacet Simonetta Sfortiadum ſcriptor rerum, ac Iulius Camillus præclari viri ingenij, de quo in altera paraſtidarum exaratum eſt.

Iulio Camillo Viro ad omnium ſcientiarum ſenſa mirifice eruenda, & ad ſcientias ipſas in ſuum ordinem apta conſtituendas natura mirè facto, qui apud Dominicum Sauliū. Idibus Maij 1544. repentino mortuus concidit. Dominicus Saulis amico deſideratiſsimo. P.

In ſacrario aurea, argentea, & ſerica ſacra ſunt indumenta, multique rerum pretij hic magna vis eſt. Hic ſunt Fratrum Prædicatorum ædes, tum ædificiorum mole tum eruditorum optimorumque Patrum numero celebres, ac, quæ inter primas huiuſce Religionis habeantur, dignæ. In periſtyliorum capitibus magnus ille Zenales pinxit hiſtorias. At ſi illuſtriores, ac mirabiliores, quæ in toto videantur terrarum orbe, picturas cernere æxtuas deſiderio, vt illi Patres in triclinium te ducant, efficeto, illic enim Domini ſuis cum Apoſtolis cœna eſt, in qua viuos geſtus, ac veros animi paſſionum motus in ſpirantibus Apoſtolorum faciebus, ac in cœteris corporis partibus Leonardus Vincius mira expreſſit arte: Ita vt ſimilitudinem ipſam videri veritatem fateri oporteat.

Nec inficiari quis poteſt, hoc opus ſupra id, quod cuique credibile eſt, excellentiſſimum inter egregias, & mirabiles omnium ætatum picturas recenſendum fore. Ipſis in Apoſtolis ad miratio, horror, dolor, ſuſpicio, amor, ac huiuſce modi animi paſſiones, quibus tunc omnes erant affecti, liquido

cer-

cernuntur. Præſertim Iudæ vultus, proditoris haud abſimilis, animo conceptam præſefert proditionem. Cumque cœteros Apoſtolos omnibus abſoluiſſet numeris, Iacobo maiori, atque minori tantum decoris, ac maieſtatis inuſſit; vt poſtea Chriſtum volens effingere, nunquàm Diuinę illius faciei, quamuis excellentiſſimus, extremam potuerit adhibere manum. Quapropter perficiendi ſpe deſtitutus, cum nihil ei addere poſſet, conſilij inops Bernardum Zenalem egregium pictorem conuenit, qui ſuper hoc conſilium quærenti reſpondiſſe fertur. Hic error is eſt, vt nemo præter Deum illi valeat ſuccurrere. Nam neque in tua, neque in alterius ſitum eſt manu, maiorem imagini conferre diuinitatem, quàm tu vtrique Iacobo contuliſti: ideò Chriſtum ſic incompletum relinque. Leonardus Zenalis conſilio morem geſſit, vbi hodie videre eſt, quamuis tempus ædax illi multum picturæ detraxerit dignitatis, ita vt priſca eius maieſtas modò viſum fugiat.

In triclinij facie, ex naturæ ſinu æductæ ſunt effigies Lodouici, Beatricis, geminorumque filiorum Maximiliani, atque Franciſci, qui Duces fuerunt. Haud procul hinc Patres Montis Oliuetani Sancti Victoris habent Monaſterium nobiliſſimum, quod in Templo ſanctum habet Georgium necem ſerpenti inferentem: cuius auctor Raphael Vrbinas extitit. Octauum mundi miraculum eſt Cathedralis Mediolani Eccleſia ampliſſima Beatæ dicata Virgini, quam anno 1386. Ioann. Galeatius Dux erigendam curauit, cuius longitudo ab ortu ad occaſum 250. latitudo verò 130. cubitos protenditur, maior teſtudo 800. cubitorum altitudinem pertingit in medio quinque nauium longitudinis, ac latitudinis 3. Quarum media, & geminæ collaterales 50. cubitorum habent altitudinem, altera

tera 40. cubitos habet ſublimitatis tertia autem 30. Inter quatuor maiores teſtudinis columnas 32. cubiti intercedunt.

Cœterùm eſt baſilica perauguſta, ſumptus immẽſi, ac amplitudinis, artificijque tanti, vt pauca prorſus quæ in vrbe Chriſtiano nunc extant tẽpla, huic conferri poſſe èxiſtimem, ſiue magnitudinem, ac architecturam ædificij ſpectes, ſiue precia materiarum æſtimes.

Quinque habet portas ab occaſu ortum verſus, geminas meridianas, alteram Septentrionalem. Primam, & alteram nauium illuſtris ſuſtentat feneſtra, tertiam verò alterum organorum. Columnæ eandem tenent deſcriptionem. Feneſtræ, & arcus ſiue fornices in amygdali morem ſunt ſtructæ, licet ars varias effecerit.

Totum templum, vacuas prȩter fornicum partes, marmoreum eſt. Duo ſunt ſacraria, in quibus videbis rara donaria; Archiepiſcoporum, Vicecomitũ, ac Ducum vaſa, ac veſtes ex auro, & argento, gemmis, ac margaritis precioſiſſimis expolitas, itemque reliquias Diuorum in perornatis, ac inȩſtimabilibus conditorijs poſitas. In duobus lateribus templi ingreſſus geminæ ſunt erigendæ turres, aquæductus mirabileſq; habet cuniculos. Superiores naues euadent plateæ, ſeorſum poſitæ, ſtratæ marmore, pyramides intercedent inferioribus ſingulæ ſingulis innixæ columnis. Ferrei nexus ingentem præſeferunt admirationem, quos mirantes Architecti Caroli Quinti obſtupuerunt, qui à terra illos ſuſpiciendò fama minores ducebant: at verò, ubi aſcenderunt incredibili ſunt affecti ſtupore tum miram ob artẽ, cum ob ingens pondus, tum etiam ob tot ſtatuas marmoreas, ferreas, plumbeasq;, & ob inæſtimabiles ſumptus.

Aſcendes denique in turris ornatiſſimæ molem altiſſi-

altiſſimam, vt ex eius ambitu inferiore contempleris Vrbis ſuburbiorumque ſitum planum, regioniſque circum vicinæ ſpacium, ac cōditionem. Obſtupeſces pulchritudine ſitus, & amplitudine, atque adeò prouinciam, non vrbem te videre meritò putabis. Eſt enim Mediolanum, vt diximus, opportuno admodum loco inter fluuiorum riuos poſitum, vt præter vberrimas quas habet agri vicini fruges, è Gallia Ciſalpina, & Alpibus etiam, rerum omnium copia, tam ad vſum, quàm ad delicias, eò comportari facilè queat. Suburbia habet longa lataque, quorum nonnulla cum magnis ciuitatibus certare poſſunt: Quæ latis aquarum foueis vndique, non ſecus atque Vrbs ipſa, cinguntur. Conſidera ductuū commoditatem, per quos vndique nauigijs annonæ copia defertur quotidie: vt nihil non ibi precio vili venum detur.

Reſplendet non ſolum intus foriſque cruſtis marmoreis intectum, verum artificioſarum ex marmore pario ſtatuarum incredibili multitudine circumquaque perornatum, vt integros dies ſpectatorum oculos artium, ac hiſtoriarum varietate detinere poſſit. Tot inter ſanèque abſolutiſſimas ſtatuas Adami, ac Sācti Bartholomæi excoriati ſimulachra, quę Chriſtophorus Gibus effinxit, ſtuporis officinas penitus exhauriunt. Quorum in altero hominis anatome liquidò conſpicitur: nec aliud vſqueadeò affabrè factum vbiuis gētium reperiri, mihi perſuadeo. Huius templi Architectura Germanica eſt, licet poſteà recentibus adaptata ſit modis. Gemina vaſtiſſima habet organa, alterius in antibus ſtat Dauid cythara pulſans, ante Archam, quem Ioſephus Medenſis numeris omnibus abſoluit.

Elegantiſſimum habet Chorum. Omnes ferè Vicecomites, ac Sfortiadæ Duces ibi humati iacent. Ad maius altare humi iacet corpus Caroli Borro-

mæi Cardinalis ampliſſimi, cuius animam gloria cumulatam ad cœlum migraſſe, pro comperto habendum eſt, ac maiores in dies gloriæ acceſſiones illi fieri, quod toti fermè Italiæ piè, beatèque viuendi formam præſcripſerit. Dextera alterius ex nauibus eſt tumulus Iacobi Medicei Marchionis Melignani Ducis, per quam ſtrenui, alijs multis cum ſtatuis, eius ſtatua ex metallo a Leone Aretino conflata eſt, militari habitu a natura haudquaque diſcrepans. Summa proſequere veneratione vnum ex clauis, quibus Dominus noſter cruci fuit affixus, qui incredibili diligentia, & pietate ſeruatur, ac colitur, hoc in templo Mediolanum a Theodoſio allatus. Haud parua dignum eſt admiratione Xenodochium maius in quadro poſitum, columnis vndique ſeptum 600. cubitos habet ſpatij, videlicet 150. per quodlibet latus, quatuor cum quadris columnis munitis, ampliſque domicilijs, inferius fornicibus omninò fulcitũ eſt, & vacuum, vbi tumultuoſæ ſunt officinæ. Media in cruce degunt infirmi, & aduerſa laborantes valetudine.

Eo in loco centum, & duodecim ſunt cubilia contecta, vndique clauſa, pari diſtincta modo, in medio ſtat altare, ita coaptatum, vt, cum fit ſacrum, omnes infirmi Sanctiſſimum Domini Corpus adorare valeant. Eius redditus ſunt quotannis aureorum 50. mill. & ſi aliquando 60. & 90. millia ſoluantur. Nutrit animas 4. millia, aliæque domus pietatis, quinque mill. Sancti Georgij diuerſorium peſte affectorum æquo in quadro mille, ac octingentos ambit cubitos, quod viua cingit aqua, intus circumſeptum columnis, innumera ſunt cubicula, vnumquodque neceſſarijs eſt communitum rebus. Is locus eſt extra portam, quæ Comum ducit.

Mediolanum omni ætate nobiliſſimas aluit familias, quæ Roma hic conceſſerunt. Puſterlorum gens,

olim

olim Ambigatorum, ab Ambigato Celtarum Rege trahunt genus, cuius nepos Belloueſus Mediolani fundamenta iecit. At Turriani, qui a Valle Saſſinæ egreſſi, longè cœteras excelluerunt familias, & Mediolano iura dedere a Martino ad illud vſque tẽporis, quo a Vicecomitibus fuerunt ab Imperio deturbati, anno 1324. ferè omnes feceſſerunt, atque ijs diebus plures illorum Fori Iulij, Genuę, & Comi vitam exigunt. Alter fuit Martinus Turrianus, qui in Arabia, vbi Dux erat Conradi Secundi Imperatoris contra Barbaros in eorum redactus poteſtatem, ob Chriſti fidem de barbarica immanitate martyrij retulit triumphum. Vicecomites ſuum iactant genus à Troianis, qui ad maiorem lacum Anglum, qui Angleria dicebatur, ſtruxere; Vbi iſti fuerunt Domini, & cum primi inter Inſubres haberentur, a Maximiliano Diocletiani in Imperio collega Herculis acceperunt inſignia. Anno 476. Alion, quia Inſubres a vi tutaretur hoſtili, in Comitis Italiæ locum ſubrogatus fuit, ac Procomes uocabatur. Quoniã verò præclarè, ac ſtrenuè illam agitauit Prouinciã, Procomitis cognomen ſortitus eſt. Atque eius Nepotes non Angleerij, ſed Vicecomites, uti fert Italicus ſermo, ab eo tempore ſunt nuncupati. Non deſunt, qui Vicecomites ab Alitprando Deſiderij Inſubriæ Regis nepote genus deducere, autumant. Penès duodecim ex his 170. annos Mediolani ius, atq; ditio fuit. Non eſt in Italia gens, cui maior contigerit dominatus. Hæc enim, Ioanne Galeatio Duce, nouem & viginti vrbes ſuo rexit Imperio, ac præter Inſubriam, Genua ad Monacum vſque portum, Bononia, ac Piſæ illius ceſſerunt ditioni. Huc accedit, quòd ſuper Bellunum, atque Tridentum ſuum protulit dominium.

Ex illuſtriſſima Sfortiadum gente ſex Duces, exercitus Imperatores, Cardinales ampliſſimi,

Reginæ, ac Imperatrix emerſere. Mediolanum nobilitatis, atque antiquitatis ſplendore, vndique refulget. Innumeros armis inſignes protulit viros, Vicecomites Turrianos, Sfortiadas, Triuultios, Biragos, Mediceos. Litterarum gloria claros edidit Decium, Iaſonem, Alciatum, Comicum, Cęcilium, Valerium Maximum. Imperio dedit Didium Iulianum, Maximianum Herculeum, Ruffum, qui ter conſulatum adminiſtrauit. Noſtra ætate vitalibus veſcuntur auris plurimi titulis inſigniti, ac nobiliſſimi Equites. Quatuor Summi Pontifices, multi Purpurati Patres, Paſtores, ac Beati Mediolano gaudent patria. Inter Cardinales gloriæ ſplendore coruſcat Paulus Æmilius Sfondratus, qui Gregorij Decimiquarti, auunculi ſui tempore Chriſtianam moderatus eſt Rempublicam, quem vitæ integritas, ſapientiæ excellentia, & morum probitas, qui laudum præconijs ad ſydera feratur, dignum ſanè efficiunt. Archiepiſcopus ſemper vti Princeps habitus eſt, multoſq; per annos Dominij clauum rexit, ipſe Imperatores ferrea exornat corona: Hunc a Genua, Bononiam vſque omnes Epiſcopi ſuum agnoſcebant Metropolitanum, ac incredibili proſequebantur honore. Eoque faſtus proceſſerat, vt ducentis annis Romanum non agnoſceret Pontificem. Gothorum temporibus caſtella, & ius in Siciliam vſque fertur habuiſſe, ac una cum Rauennatenſi Italiæ primus dicitur. Ab hoc Archiepiſcopatu, non ſecus, atque ex ſole lux, in tot Italiæ Eccleſias Card. Caroli Borromæi ſtudio, & diligentia, reformatio emanauit, ac in ſuo perſeuerat robore, cum ſumma ope nitatur Federicus Borromæus Cardinalis, qui omnes fateri cogit, illuſtres animos plurimum diuino cultui conferre poſſe.

Non pigebit doctas quaſdam Epigraphas obiter hic inſerere, quo ſtudioſum lectorem varietate cogni-

gnitionis ant quæ nonnihil recreem. Reperies ad Ianum portæ interioris, qua Bergomo intratur, & rurſus in porticu baſilicæ S. Stephani plura epitaphia Romana, è quibus hæc:

C. Firmius. C. L.
Flaccus.
Sagarius
Sibi. Et.
Lychoridi. L
Fauſtæ. L. V.
Fido. L. V.
Nymphæ. L. V.
Actæ. L. V.
H. M. H. N. S.

Aliud.

Viua. Fecit
T. Iunio. T. L.
Ampioni
Iunia. T. L. Diſeto
Sibi. Et. Patrono
Suo. Fecit

Aliud.

D. M.
Cardo. Augg.
Lib. Ex. Proc.
Pantermina
Lupula
Cum. Filijs
Coniugi
Incomparabili.

C. Caſsius.
Sopater. Linarius
Sibi. Et. Caſsiæ. C. L.
Domeſticæ. Linar.
Patronæ. Et
Caſſiæ. Suaui. L.
Et. Caſſiæ. Primigeni. L.

Aliud.

P. Valerio. P. Libert. Palat.
Tacito
V I. Viro Seniori
Et. Auguſtali.

Effigies Ampionis, & etiam Iuniæ, Diſetonis in frontiſpicio ſaxi eiuſdem ad viuum exculptæ ſunt:

In

In porticu Templi, in Nemore S. Ambroſij, eſt tabula lapidea, in qua Epitaphium, & formula legati cuiuſdam ſic extat:

PETRONIO. IVCVNDO.
VI. VIRO. SEN.
PETRONIA. MIRAND. PATRONO
QVAE. HS. CCCC. LEG. POSSESSORIB.
VICI. BARDOMICI. IN. STATVAM
TVEND. ET. ROSA. QVODANNIS
ORNANDAM.

Rurſus a porta Ludouica, non procul ante fores Palatij, cuiuſdam ara marmorea quadrata, in cuius vno latere *Diana Lucifera*, vt eam nuncupat Tullius, exſculpta eſt, cum erecta face in manibus, quapropter, & *Facelinam* eam appellauit Lucilius Satyrarum tertio cùm dixit:

—— Et Rhegyna vedebis
Mœnia, tum Liparas, Facelinæ templa Dianæ.

Nam & apud Liparitanos tali forma colebatur Dea, ad cuius pedes itē canis venaticus exſculptus ſedens, ac Deam obſeruans, in altero latere ſimulachrum eſt *Apollinis Medici*, incumbentis tripodi, reiecta, a tergo pharetra, cum lauri ramo in dextra. Ad Apollinis pedes ſtat cithara in bicorni teſtudine concinnata; & adiacet inuolutus *Python* ſerpens, quę Dei ſunt inſignia. Nam inde *Pythius*, ac *Cytharœdus* a poetis nuncupatur. In aræ eiuſdem frontiſpicio hoc votum exſculptum legitur:

ÆSCVLAPIO ET HYGIÆ
SACRVM
C. OPPIVS. C. L. LEONAS.
VI. VIR. ET. AVG.
HONORATVS. IN. TRIBV.

CL.

CL. PATRVM. ET. LIBERVM
CLIENTIVM. ET ADCENSVS
PATRONI. SANCTISSIMIS
COMMVNICIPIBVS. SVIS. D. D
QVORVM. DEDICATIONE
SINGVLIS. DECVRIONIBVS
†. III. AVGVSTALIBVS. †. II. ET
COLONIS. CENAM. DEDIT
L. D. D. D.

Frequentantur Mediolani Ecclefiarum collegiatarum 11. Parœciarum 71. Monachorum Regularium 30. Clericorum Regularium 8. Monialium 36. Diſciplinarum 32. Quæ cum alijs aliorum ad numerum aſcendunt 238. Gymnaſia, in quibus docentur pueri Chriſtianæ Religionis inſtituta 120. ſunt.

Viuunt hac in Vrbe animæ 310. mill. & meritò nomen ſibi vendicauit Magnæ Vrbis, cum dicatur *Milano Grande*, & inter quatuor primas Italiæ recenſetur Vrbes, quæ ſunt Roma, Venetiæ, Neapolis, Mediolanum, quod etiam inter decem maiores, & ampliores Europæ Vrbes ſedem ſibi vendicat, vnde occaſiones ſumpſit Auſonius Poeta Gallus ſcribendi.

Et Mediolani mira omnia copia rerum,
Innumeræ cultæque domus, facunda virorum
Ingenia, antiqui mores, tum duplice muro
Amplificata loci ſpecies, populique uoluptas
Circus, & incluſi moles cuneata theatri:
Templa, Palatinaque arces, opulenſque moneta,
Et regio Herculei celebris ſub honore lauacri,
Cunctaque marmoreis ornata periſtyla ſignis,
Mœniaque in valli formam circundata limbo.
Omniaque magnis operum velut æmula formis
Excellunt, nec iuncta premit vicinia Romæ.

Tanta Ciuitate perluſtrata, & Portam Comaſinam egrediens, iter habebis verſus Septentrionem, ac montes, & poſt paſſus 25. mill. peruenies Comũ, quo itinere nihil ſpectandum reperitur, præter vicum Barlaſſinę Mediolano diſtãs milliaribus decẽ, in quo Sanctus Petrus Martyr Comprædicatorius ab Hæreticis interfectus fuit, atque eo in loco, vbi apoſtolicum ſymbolum ſanguine deſcripſit, cauus eſt, vnde noctu, & interdiu effoditur terra, nec unquã effoſſa videtur. In aere illo ſuæ claritatis faces Deus oſtendit, corpus vulnerati viri magnificans. Eſt Comi Ciuitas in planitie montibus vallata, & lacu Lario inſignis, tum ciuium lepiditate, ac beneuolentia, cum Pauli Iouij Muſeo ſpectãda. Villa eſt in conſpectu Vrbis peninſulæ modo in ſubiectũ circumfuſi Larij pelagus exporrecta, & in profundo vado ſurgit ædificium, in quo Paulus ipſe, non ignobili ſtudio, tanquam in auguſto virtutis templo clarorum virorum dedicauit effigies, cuius Muſei deſcriptionem leges in Elogiorum principio.

Nunc præter perpictos parietes nihil in eo reperies admiratione dignum, at icones, panni etiam Abyſſinorum, ſiue Preſto Ioannis Æthiopũ Regis, arcus, arma Antipodum, & multa alia nationum exterarum, & magni valoris, ac inuiſa, videntur penes Iouios. In maiori æde ad læuam ſtant Benedicti Iouij elegantis ſcriptoris cineres, nobili ſepulchro aſſeruatæ, leguntur q; antiquorum inſcriptiones, quibus perſpicua fit Vrbis eius antiquitas, & in Romanum Imperium perpetua fides. Non inuito Neptuno nauigio lacum permeabis molli, & vitreo æquore ſtratum 300. ſtadijs in longitudine, in latitudine verò maiori 30. protenſum. Strintium piſcem ei peculiarem comedes, & lœtiſſima littorum facie delectatus ad Plinianam fontem peruenies, inde quaſi ad laci finem, & ad Belaſij Nobilium Sfondratorum

Pa-

Palatium. Illic Aquilone reluctante ſunt muri pinnati, pomiferæ arbores, vites topiario opere concameratæ, lœta naſcentium alpium iuga, ſyluoſi montes, liberior cœli facies, benignæ naturæ munera, loca continuis vmbris opaca, alia perennem ſplendorem phœbeum ſemper videntia Larius peramœnis meandris ad Germaniam reflexibus duritiem hyemis ſuauiter frangit, quibus aquatæ auræ Syrium in cœlo ardere non ſentitur, & damnatos menſes temperie mitigatos eſſe dicitur. Interiora conclauia Palatij, veſtibula, porticus, & tota fabrica digna eſt Principe hæro, & vti aureæ quietis beata ſedes, ad ſummum apicem florentis elegantiæ peruenit.

Inter agrum Comenſem, & Bergomatem, & extra Portam Nouam apparet Modoetia oppidum fama celebre decem millia paſſuum Mediolano diſtãs, quod Lamber diuidit, & Agilulphi Longobardorũ Regis opere extat inſigne, Regina Theodolina eius coniuge ibi Sancti Ioannis Baptiſtæ Templum erigente, maximis locupletatum diuitijs, eximijſque muneribus mirum in modum auctum. Infiniti valoris Saphyrus vnus in eo conſeruatur, & ornamentũ maioris altaris, quod eſt aureum margaritis, ac lapidibus pretioſis admirabile, Sanctorumq; Reliquijs a Diuo Gregorio elargitis locupletatum.

Fruuntur Modoetienſes corona ferrea, qua Imperatores Mediolani coronantur pro Regno Italiæ, quamque Otho. Secundus Imperat. Modoetiæ reliquit. Aurea quippe eſt, ſed ob ferream laminam illã ſecantem ferrea dicitur, quam eſſe multi aſſerunt alterum ex clauis, quibus pependit in Cruce Mundi Saluator. Hinc ad montana pergens Somaſchæ pagum amœno ſitu inuenies, & illuſtrem exordio patrum Clericorum Regularium, qui a loci nomine Somaſchi nuncupantur, quique Eccleſiæ Dei multi-

modè inſeruientes, certam ſuam faciunt vocationem.

Leucus fortilitium Ducis Mediolani ſupra milliaribus tribus, in ora laci Larij fit cunctis obuiam, & inde nauicula Comum pergimus, & pedeſtri itinere ad Rhetios, vbi etiam ad ima fluit Abdua flumen.

Ad læuam Modoetiæ eminent colles Briantini, in quibus Troia oriundus Briantius Vrbem quondam poſuit nunc ſolo æquatam, cuius agri vina optima pariunt, & amœni, excultique coluntur.

Ad dexteram partem, itineris ſpatio paſſ. 3. milliũ coluntur agri quidam dicti Bicocca, in quibus Franciſcus Secundus Sfortia Dux, de Lautrecco Gallorum Duce inuictè ſuperato gloriosè triumphauit, quo in prælio multa hominum millia deſiderata fuerunt. Et paulatim dextrorſum incedentes ad nauile, quod ex Abdua propè Vaprium exit, & Mediolanum currit, & Vaprium, & Abduam peruenimus. Vnde homines ducantur extra Portas Orientalem, Toſamque egreſſi, iam ſatis dictum fuit.

Habet Mediolanum verſus cadentem ſolem Portam Vercellenſem, ex qua egreſſus Rhò pagum non ignobilem reperies, & ibi Imaginem Mariæ Genitricis Dei gratijs in homines propenſæ, & hinc ad nauile deduceris ex Ticino ad Vrbem dilabens, quo tranſmeato Bufaloræ, aut Biagraſſæ flumen ipſum Ticinum, & prætergredieris; vbi ſi ad dexteram flectes, viſis pleriſque pagis, & caſtris, occurrit tibi lacus, maior, quo in loco incipit effluere Ticinus amnis Papiam verſus, & ibi retinet Angleriam vnde olim DD. Angleriæ dicebantur, magna iuriſdictione, & principatu conſpicui, qui nunc Vicecomites appellantur.

Non multum abeſt a prima ora laci templum Saronæ Dei Matri dicatum, miraculis nobile, & ad

pie-

pietatem excitandam aptiſſimũ Mediolano in montibus paſſ. 17. mill. diſtans.

Ticino tranſmeato cum incedimus ad læuam, itinere viginti mill. ſita eſt ciuitas Viglebij, noua, parua, & cœli temperie ditata. Hic eſt laxandi animi gratia locus aptus Principibus Mediolani, qui venatione maxima recreari poſſunt in villa Sfortiaca, à Fratrib. Dominicanis Ludou. Sfortiæ Ducis liberalitate poſſeſſa, de qua ipſe viuens legi voluit in Palatio ibi magnificè extructo.

Vilis gleba fui, nunc ſum ditiſsima tellus,
Cur? quia Sfortiadum me pia dextra colit.
Mutata eſt facies, mutataque nomina, vilis
Dicebar, dicor nunc ego Sfortiaca,
Litauicus agros tulit hos, nec pœnitet eſſe
Auctorem pacis conuenit agricolam.

Hinc ſi ad partem dexteram gradieris, Nouariam inuenies, & Laumellinam regionem, ſi verò ad læuã Mortarium, ab antiquis ſyluam bellam nuncupatũ. Mortarium inde vocitatum eſt cũ Carolus Magnus eo in loco, Regem Lõgobardorum Deſiderium expugnauerit, & omninò fugauerit, multis occiſis, & perditis. Contermini huic apparent Papienſes, & Pedemontani agri.

Portam iſtam ad Occidentem, Vercellarum dici ſcripſimus, ad eam nempè Ciuitatem perducit recto quaſi itinere, longo quidem, & plano ſemper ſolo calcato, inde ad reliqua loca Pedemontanæ regionis.

Superius ſtat Vareſium caſtrum nobile, & in eminentiori colle poſt 4. milliaria itineris, Locus eſt Varalli, vbi plaſticè ſepulchrum D.N. & alia noſtræ ſalutis myſteria videntur, ſumma veneratione digna, & a multis in dies frequentata, ibique propè Lu-

ganum; & lacus alter ſuas habet aquas, *deinde Rhetum* montes, & loca.

ITER MEDIOLANO
TICINVM.

RElicto tandem Mediolano *Ticinum* proficiſcere, ſed ex itinere non nihil deflectè, Chartuſianorum Cœnobij ampliſſimi, quod vtrique huic Vrbi interiacet, viſendi cauſſa. Cuius templum ex vario precioſoque marmore a fundamentis excitatum, hiſtoriarum ſculpturis, ac ſtatuis artificioſis exornatum, a prima fronte ingredientibus religionem incutit, & introgreſſos maieſtate quadam auguſta ſuſpenſos tenet: dum offeruntur oculis tot picturæ, altaria, & ſacraria, auro argentoque ditiſſima: ædiculæ marmoreæ, monumentis pulcherrimis decoratæ. Condidit Templum, ac cœnobium Ioannes Galeatius Vicecomes primus Inſubrium Dux, atque locupletiſſimè dotauit. Cuius in æde ſacra ſumptuoſiſſimum ex marmore ſepulchrum, cum ſtatua, ac imagine ad viuum facta viſitur. Adiunctũ in tabula marmorea litteris inauratis, rerum ab ipſo geſtarum elogium præclarum, ac lectu valde dignum. Videbis per ſacraria, & ædiculas, precioſa, & rara principum donaria, Diuùm Reliquias, atque pulcherrima quæque templi ornamenta. Perluſtrabis ſumptuoſiſſima ipſius monaſterij ædificia, porticus milliarias, ſacerdotum habitacula cum hortis, pomaria, lucos, noſcomium apparatiſſimum, cœteraq; omnia viſu digna.

Sacras has ædes egreſſo apparebunt tibi mox in itinere viuarij capaciſſimi ſepta, murus latericius, ſed magna ex parte nunc dirutus, & deiectus, qui

millia

millia paſſuum viginti in quadrum circumductus concludit arua, ſyluas, & prata feris enutriendis deſtinata. In quibus olim apri, cerui, damæ, capreoli, lepores, & id genus animalia ad venatum continebantur. Auctor eius operis idem Ioann. Galeatius Dux fuit, qui cœnobium condidit. In ijſdem ſeptis caſtra ſua metatus erat Franc. Primus Galliarũ Rex, Ticinum obſidione premens, cùm a Caroli V. Imperatoris ducibus Lanoio, & Borbonio, victus prœlio, caperetur cum Rege Nauariæ, & pręcipuis Galliarum principibus, anno poſt Chriſtum natũ 1525.

TICINVM

vulgò PAPIA.

Ticinum condidiſſe Leuos, & Maricos Ligures, ad amnem eiuſdem nominis nõ procul a Pado, Plinius auctor eſt. Alij a Gallis Boijs, ac Cęnomannis conditam volunt: quos Eutropius, & Paulus Diaconus ſequi videntur. Vrbs illa, Romano ſuccũbente Imperio, primùm ab Hunnis Athyla Duce: mox ab Odouacre Herulorum Rege vi expugnata, direpta, & muris complanatis incenſa fuit. Poſtea Langebardi eam tenuere, ac ſedem regni facere, multiſque præclaris ædificijs excoluere, quorum Paulus Diaconus meminit. Fuit ex ijs D. Claræ monaſterium a Peterito conditum, a Theodolinda Regina Diuæ Mariæ Perticalis ædes, a Luitprando Rege, Diui Petri, cœli aurei cœnobium, in quo *D. Auguſtini* Corpus, ab eodem Rege è Sardinia deportatum albiſſimo, & marmoreo ſepulchro ſeruatur, vt alia præt
eream nobilia ædificia, quæ breuiter commemorar non poſſent.

Hic caſtrum Galeatij primi Ducis videbis, & ſtatuam celebrẹm, ac peruetuſtam equeſtrem ex ęre;

quam Antonini Pij quidam eſſe colligunt, ex vultus lineamentis, ac barbæ forma, dictam *Regiſole*.

Qui Longobardorum ſceptra tenuerunt in Italia 22. numero fuere, annis duobus ſupra ducentum regnantes, a quibus magna nobilitatis incrementa ſuſcepit hæc ciuitas, quæ Regia fuit, & Prouinciarum Domina. Numeroſus populus eſt Papienſis ad armorum, & litterarum exercitia promptus. Huius Ciuitatis alumnus fuit Ioannes Decimusoctauus Papa, Theſaurusque Beccaria martyr, & geſtorum ſtemmatibus nulli cedit Vrbium Prouinciæ. Multa viſu digna ſpectantur in ea palatia, turris maximè, in qua Boetius ille magnus ex humanis abijt. Papia dicitur a Papè dictione unius admirantis, cum ſua rerum copia, & optimo agro in ſtuporem quemquā uocet. Nullus habetur ſitus pulchrior Papienſi, cum parum diſtet a montibus Apennini, & uſque ad amnem Ticinum decliuis paulatim exiſtat. Inſidet pulcherrimis, & cryſtallinis aquis fluuij ex lacu maiori ad Padum currentis, traijciuntur ponte lapideo propè Vrbem inter alios Italiæ magnificentiſſimè poſito a Galeatio Vicecomite Duce. Hac in Vrbe eſt Academia, quæ a Carolo Magno, non diu poſt Pariſienſem erecta eſſe creditur. Is enim Imperator ad conſeruandam, propagandamque veram doctrinam Chriſtianæ Religionis, quoſdam ſapientiam profitentes Ticinum miſit, vt illam ibi in animos hominum infunderet. Omnium ſcientiarum doctores regio munere amplectūtur, ſtipendio numeroſo dignos facit, munificentia ſua florida ingenia ad ſe exornandam trahit. Iaſon celeberrimus Iuriſconſultorum multos annos in ea profeſſus eſt. Baldus eorum Anteſignanus hic poſtremam ſuam doctrinam effudit, moritur denique, & in Conuētu Minorum ſepelitur. Vndè Fœlix Academia dicitur, & magna aeris puritate, excitat ad ſapientiam ingenia,

niæ, & acumine quodam vigere facit Sacram vero philoſophiam de vero Deo primus Ticino profeſſus eſt Syrus Aquileienſis eo tempore quominus Petrus eam Romæ docebat, quã hactenus fideliter retinuit. Propterea decretum fuit, vt iam non à flumine amplius Ticinum, ſed Papia vocaretur, quaſi piorum patriam dicas, ſiue piam, & veræ religionis patriam ſedem Epiſcopos inter Sanctos relatos habet, quos tanquam proprios, & ſpeciales Apoſtolicæ ſedis filios amauerunt Summ. Pontif. Conſtituta in rerum ſuarum poteſtate Papia, Sedem Apoſtolicam non ſolum in Eccleſiaſticis, ſed in Secularibus negotijs publicè adminiſtrandis quam plurimum venerata eſt, adigens præciſè, ſuos Prætores, ac Magiſtratus in ingreſſu officij ſui, ad iurandum hiſce verbis.

Ego Poteſtas, vel Conſul Iuſtitiæ Papiæ, & cætera. Ad honorem Dei, & Virginis Mariæ, ad honorem, & reuerentiam Sanctæ Romanæ Eccleſiæ, & Sereniſs. D. Ludouici Romanorum Regis, & Ciuitatis Papiæ bonum ſtatum Iuro ad Sancta Dei Euangelia, corporaliter tactis ſcripturis, quod ſũ, & ero fidelis Sanctæ Romanæ Eccleſiæ, & Roman. Imp.

Quam iuramenti formam præſtitiſſe illos comperto, longa temporum ſerie.

Carolus Magnus in Galliam profecturus Gentis Longuſcæ viros virtute conſpicuos Papienſes Patritios ſub Imperiali Vicariatus titulo Ciuitati præfecit. Hunc ferè morem ſubſecuti Cæſares, vel Romanorum Reges pari ordine obſeruarunt Fridericus Ænobarbus Papienſibus ius, & poteſtatem tribuit ſuo arbitrio eligendi Conſules, qui populo iuſdicerẽt. In qua quidem poteſtate conſtituta Papia Ciuitas ſuo nomine tantum, & nõ tanquam prouincialis alterius Vrbis interuenit in fœdere poſtea facto inter Lombardiæ populos, & Fridericum Imperatorem. Sub hac, & Imperij poteſtate perſeuerauit Papia

annis

annis fermè 180. quibus tranſactis Galeatius Vicecomes Imperij Vicarius, aſcitus Comes Papiæ a Papienſibus fuit, cuius Ciuitatis dominum Comitatus nomine ipſe, ac poſteri Vicecomites, & Sfortiadæ Principes habuerunt. Diuerſo, ac ſeparato titulo, & iure illis applicata fuit, ad iudicandum talẽ dignitatem minimè contineri ſub Ducatu Mediolani, ſed Ticino ineſſe ſuo proprio, ac peculiari iure, tanquam Rom. Imp. Comiti, ideſt inferiori Sociç. Nunc diu poſſeſſa a Philippo Secundo Rege Catholico, Philippo Tertio libentiſſimè ſubeſt. Nulla eſt ferè ciuitas in Circumpadanis regionibus aptior ad rerum nouitatem, tumulusque compeſcendos quam Papia, agerque Papienſis, diuidens ſuo ſitu, ac amplitudine fluuiorumque interpoſitione Mediolanenſes, Nouarienſes, & alios populos Inſubres a Placentinis, Bobienſibus, maritimis, ac mõtanis Liguribus, & a Genuenſibus, Dertonenſibus, Alexandrinis, Caſalenſibus, ita vt inter ſe conſpirare, viresque ſuas coniungere populi illi ſuo arbitratu nequeant, Papia eis oppoſita, ac naturæ ſitu intermediata. Et (quod ſummum eſt) Ticino, & Pado fluminibus aptiſſimè dominante, Fatalis Ciuitas, porta, & clauis Lombardiæ vocatur, quoniã ipſa aditum Duci, & exercitui præbere citrà, & vltra Padum, & Ticinum facilè poteſt. E contrario quoque, ipſa ciuitate præſidio firmata, & reluctante, impediri aditum inuadere volentibus, ac tranſitu prohiberi hoſtiles acies ex rerum ſuarum opportunitate Papia poteſt.

Ticinum amnem nauigantes Placentiam, vel Cremonã perueniunt, & pedeſtri itinere ad dexterã partẽ declinãtes, Viqueria illuſtre oppidũ inuenitur, Pado prius tranſmeato, & viarũ peſſimæ Pãcaranæ ſuperatis anguſtijs. Vltra Viqueriã Derthona, Alexãdria, Monsferratus, & Pedemõtes ſuos habet fines.

ITER

ITER MEDIOLANO

VIA ÆMILIA BONONIAM,

Florentiam, & Romam.

ITer aggreſſurus Mediolano Portam quæ Romana dicitur egredieris, & laudum ad meridiem perges, habens ad dexteram partem arua Mediolanenſia, in quibus eſt Clarauallis cœnobium, viſu dignum redditibus, ædificijs, & dolio quotquot ſunt in orbe terrarum ampliſſimo. Manfredus Archintius Abbatiæ illi ſpatioſa, & lata arua donauit inter quæ vinea Pilaſtrelli ſpatioſa fuit, quæ alias Vinea pauperum vocitabatur, cum vinum ex ea collectum pauperibus totum gratis elargiretur, & in hoc vno dolio aſſeruaretur. Continet vini menſuras ſexcentum, quæ a Longobardis Brentæ dicuntur, Tignis quattuor magnis cinctum, & totidem triangulis in capite, alijsvè orbiculatis trabibus, & cum ſiccum, obinaneque diu fuerit, ac exiſtat, principes, Reges, & Imperator Carolus Quintus illud ingredi minimè dedignati ſunt.

Hac via incedentes in eamet parte agri ſunt Papienſes, Landrianum pagus, & in ipſa offendes Marignanum, ſeu potius Melignanum a Lauda decem mill. paſſuum diſtans, oppidum amplum, & magnificum, quod amnis Lamber alluit, aere ſalubri, & aruis vbertate refertis, ad quod antequam perueniias, ad læuam perluſtra locum, in quo Franciſcus Primus Gallorum Rex Heluetiorum ſtrau. mill. 16. quibus occiſus Maximilianus Sfortia Dux principatum, & libertatem perdidit.

Sex verò illinc millibus ſitum eſt Sancti Angeli ca-

caſtrum nobile, a Lambro madidum, vbi quolibet mercurij die emporium habetur frequẽtatum, hinc ad 3. mil. vbi priſca fuit Lauda videtur. Ad læuam regiæ viæ loca ſunt aquis Abduæ irrigata, Crema Ciuitas, ac Territorium, &c. quæ Brixia Mediolanum proficiſcendo vidimus, planis greſſibus, hoc ſolum proteres, Pomonæ, Cereri, & Bacco chariſſimum, & benè cultum, & Laudam admiraberis.

L A V D A.

HViuſce Vrbis prima fundamenta iacta fuerunt tempore Federici Barbaruſſæ, qui ſuis omnibus cum primatibus, dum cõſtrueretur, adfuit, atq; ciuibus non exiguas gratias eſt impertitus, & priuilegia. Quamobrem nulli ſubiecti Laudenſes vixerunt, ac poſtea Veſtarinis conciuibus ſuis ſe ſubiecerunt, ac demum ditioni Mediolanenſi. Hæc noua eſt Vrbs, licet tria millia paſſuum procul Vrbs antiqua maneret, tempore Belloueſi a Laudo nobili Gallo ædificata, ex quo lauda nuncupatum. Deinceps Lauda Pompeia ſtocitata fuit: Pomp. enim Magni Pomp. pater eam inſtaurauit, qua propter, quæ adhuc viget, eodem nomine fuit appellata. Hanc inter Vrbes Corradus Secundus Imperator cooptauit precibus Eriberti Mediolani Præſulis; vtque cognoſcas nos Italos erga noſtrates immaniſſimos fore hoſtes, ſcies, totam hanc Ciuitatem euerſam, populum a Mediolanen. expulſum fuiſſe. Et ne de cœtero in vnum Laudenſes coirent ad ipſam reſtaurandam, eos in villis ab inuicem diſiunctos habitare iuſſerunt, mercaturam exercere, coemere, affinitates contrahere omnino vetitos, & ex finibus cuilibet aſſignatis, nemini exire dabatur abſque graui mulctatione. Hac barbarica lege oppreſſi Laudenſes l-

ſtris

ſtris decem anno vno dempto vixerunt. Hinc Deus iudex iuſtus, Mediolanen. ipſos grauiſſimè afflixit, direptionibus, incendijs, & crudelitatibus Fiderici Imp. aliorumque Principium. Præclara in ea videntur ædificia, ameno flore tagro, atque omnium rerum vbertate, quibus homines indigent. Arua, prataque latiſſimè patent, frumentis, & pabulis æquè, ac quiuis Italiæ locus, abundat. Limpidiſſimis etenim, & frigidis irrigantur aquis, diuortijs, quæ ad modum inter ſe ſunt frequentia, vt tum admirationi, tum incremento ſint. Quapropter quinquies etiam quibuſdam in locis ſecantur herbæ. Maiorem opinione armentorum numerum paſcit, vnde maxima caſæi copia conficitur, metalectes ea magnitudine ſunt, vt quingentas exiguas libras onere præſtent. Inſuper optimis carnibus exuberat, maximèque guſtum alliciunt vitellorum linguæ, quæ ſale condiuntur, & pulcherrimè dono dantur. Optimos piſces ex fluuij, riuiſque expiſcantur, & præ cæteris Ciſalpinæ Galliæ locis præſtantiſſimis murænis abundat. Duodecim millia perſonarum alit. Præclaris eſt cohoneſtata familijs, quas inter Veſtarina domus, quæ Laudæ domina fuit, excellit. Hinc bona indole, tum ad litteras, cum ad arma paratiſſimi nati fuerunt. Duo paſſuum millia, & vltra murorum ambitus patet, in planitie forma quidem orbiculari ſita eſt. Vna ferè cum Mediolano Sancti Barnabæ cohortationibus Chriſtianam fidem complectitur. Præſulem habuit Sanctum Baſſum, cui ab Epiſcopis, & Ciuitate fuit oblatus Theſaurus, veſtes nimirũ ſacerdotales auro, gemmiſq; intertextæ calices, cruces, acerræ, ac pretioſa alia vaſa multa, & decora arte cœlata, munera quidem ſingularia, & admodum digna, vt quaſuis Italiæ ſacras ædes exornare poſſent. Nõ eſt ſilentio prætereundum templum, quod Incoronatæ nuncupatur

ſpherica forma, & multis opibus refertum, quo maximus fit conuentus. Deipara enim Virgo in eo multos votorum compotes facit. Laude vaſa præſtantiſs. finguntur, & ferè Fauentinis conferenda. alluitur ab Abdua flumine, quod per pontem longum ex lignis fabrefactum tranſmittitur. Vrbs non paucis commodis affluens fœcundè colitur. Aer ſalubris maxima temperie viget, dulces, & leues obſtrepunt aquæ multarum ſegetum ferax eſt humus. Ex viciſſitudine Mediolanenſis ditionis, damna frequẽter eſt perpeſſa, at nihilominus eo redacta eſt, vt multis de cauſſis illuſtris habeatur, & Catholici Regis paret voluntati.

Si ad loca Orientem verſus, ac meridiem flectes, erunt Cremonenſes agri, & Ciuitas ipſa Cremonæ, quamquidem vna cum Mantua, & Bononiam vſque ac Ferrariam effigiare curabimus, & inde Romam viatorem flamina, Picena, & Hetruſca via perducemus. At ſi recto itinere, & quaſi ad meridiem incedes, milliaribus ſex peractis Abbatia Burghetti reperietur diuitijs onuſta, & a PP. Oliuetanis cuſtodita. Vlterius procedendo alijs paſſuum ſex millibus, in montem aſcendes D. Colombano dicatum, fructuum, & vini inter delicatiora delicatiſſimi feracem. at viam primariam reuerſus, læua parte eſt Somaliæ pagus, offendes & Abbatiam Hoſpitaletti, in qua libertate magna, & numero Deo famulantur Regulares D. Hieronymi. Eodem itinere occurrit Zorleſcus vicus, & Caſalis Puſterlengus a Puſterlis nobilibus Mediolani poſitus, Padus denique traijcitur cymba, & mille paſſibus ſolo trito Placentiæ eris.

PLACENTIA.

VRbs eſt ſitu amœniſſima, pulcherrimaque ædificijs ſemper fuit, vti plures inde nominatam, a *Placendo*, *Placentiam* autument. Poſita eſt etenim iuxta Padum loco periucundo, campis, & agris collibusq; cincta fertiliſſimis, vino, oleo, frumento, fructuumq; omnis generis optimorum copia abundantibus Plana pratis, & paſcuis fęcundiſſimis beãtur, manufactis vicinorum fluminum ductibus irrigua, ex quibus pecuniariæ rei ſumma opportunitas, & quæſtus vberrimus Vrbi eſt. Cui idcircò famam non ignobilem vbique terrarum *caſei* ibidem confecti præſtantia parit, qui tanta copia, & tam boni ſaporis hinc exportatur, vt qui ſummum commendationis gradum caſeo quærunt, *Placentinum* eſſe dicant. Habet idem ager ſalſos fontes, ex quorum liquore ſal coquitur candidiſſimus. Habet ferri fodinas, nec deſunt ſyluæ, ſaltuſque venationibus apti. Igitur ob tantam ſitus commoditatem, rerumque omnium abundantiam, Vrbs aſſiduè nobilibus ciuium familijs multis excolitur, & mercatibus frequens eſt. *Placentiam* primum a Romanis deducta Colonia eſt, ingruentibus in Italiam cum Annibale Pœnis: anno poſt R.C. 536. in agro a Gallis capto, vt Liuius auctor eſt. Deduxere III. viri ſimul cum Cremona, & Latinas ambas fecere, quibus vtraq; Padi ripa aduerſus Gallos, & Tranſalpinos muniretur. Frequens huius Coloniæ mentio apud Liuiũ eſt, & alios veteres hiſtoricos; vt ſtante Imperio Romano, plurimum floruiſſe haud dubiè conſtet. Bellis ciuilibus tamen infœlicior, quam externis, vt bello Vitelliano contra Othonem, teſte Tacito: cum in oppugnatione acerrima pulcherri-

mum

mum *Amphitheatri* opus extra oppidum conflagrauerit.

Fons in vrbe vetuſtus, & præclarus ab Auguſto Cæſare nomen adhuc habens, ſpectari meretur. Muri noui ſunt propugnacula ampliſſima, & munitiones inſignes, quibus nunc Vrbs hæc inter Italiæ tutiſſimas habetur, quæ prius varijs bellis afflicta, vi ſæpius expugnata, incenſa, ac direpta, plurimis annis fœdè vaſtata iacuerat.

Siue a Piacetolo Troe Vrbis ſecundum aliquos ædificatore, ſiue amœna ſituatione Placentia dicatur, inter Italiæ ciuitates præclara habetur, annis quingentis, ante conſtructam Romam ædificata. Cum a Romanis Colonia deducta fuit, ſex millia hominum in ea ponuntur, quorũ multi erant æqueſtri dignitate præditi. Hac igitur cauſſa, Reipublicæ fuit auxilio, vnde a Carthaginenſibus funditus euertitur vix duobus ciuium millibus ſuperſtitibus quo damno Silius canere potuit. *Quaſſata Placentia bello*. Quanta gaudeat aeris amœnitate Placentia, teſtis eſt Plin. in memoriæ prodidit, quod, cum ſua ætate Italorum hominum cenſus haberetur, in ea quidam 120. ann. repertus eſt, & in illius agris ſex qui centum, & decem quattuor, qui centum, & viginti, & vnus, qui centum & quadraginta annos expleuerant, viuebant. Alluitur Trebbia, & Pado fluminibus, in ea dominati ſunt poſtquam ſuã libertatem prædidit Scotti, Turriani, Landi, Mediolani Duces, Franci, Romana Eccl. & Farneſij quorum obſequio viuit. Ibi præſtantiſſimum extat ædificium D. Mariæ D.N. dedicatum quod vulgo *in Cãpagna* dicitur, Sancti Antonini Martyris Tempum, Sancti Ioannis Eccleſia Auguſta, & cęnobium a prædicatoribus habitatum, extolluntur ſacræ ædes & Monaſterium Sancti Sixti, & admirandum, & in Italia verè vnicum Sancti Auguſtini, quo Canonici

nici Regulares vtuntur. Munitur arce probè conſtructa, & rectè locata, vt cuius ex Italis conferri poſſit, quam Petrus Aloyſius Farneſius poſuit. Am bit ciuitas vna cum foſſis paſſ. quinque millia, & quattuor, illis non demenſis. Laicorum Placentiæ ſunt 26. mill. & religioſorum duo millia. Familias habet illuſtres, & magni nominis, vt ſunt Scota, Lã da, Anguiſciola, principatu gaudentes, ac oppidorum Imperio præpotentes, & multos claros bello, litteris ingenioſos, & regimine prudentes. Hinc or ti ſunt Gregorius Decimus Pontif. Max. qui Aretij ſepultus miraculis fulget, Tinca orator, & Murrenus Cæſaris Aug. ſocer.

Placentia ſi inter Aquilonem, & Occaſum diſceſ ſeris flumen Trebiam offendis, vbi tot Romanorũ a Carthaginenſibus Duce Hannibale cęſi fuerunt. Verum antea in Sancti Antonij Templum incides, vbi cernitur illud celebre miraculum, quod ipſe proprio igne milites combuſſit, qui parum ſui nominis rationem habebant.

Inde Stradellam, Caſtrum S. Ioannis pagos, & Viqueriam nobile oppidum reperies, alęua Apenni ni colles proſpicies, in quibus quaſi abſcondita iacet Bobium Ciuitas.

Placentia diſtans milliarib. 30. quo in loco Theo dolinda Longobardorum Regina amplum monaſte rium ædificijs, & redditibus fundauit D. Columba ni precibus, quod 32. Monacis ſedes fuit ſanctitatis, & vt cœlum aſcenderent.

Placentiæ incipit Æmilia via, ab Æmilio Conſ. ſtrata, quæ Ariminum vſque perducit, & meridiem verſus. A dextra, tum montes, tum arua ſpectabis, quouſque Genuam peruenias montano itinere, ac difficili. Quæ loca, & ſi oppidis, pagis, & villis ornata appareant, nihil attamen dignum, quod videatur præbent, niſi Curtem maiorem oppidũ illuſtre

Pala-

Palauicinorum, Arquates optimi vini ferax tibi occurrit. Verum a ſiniſtris Æmiliæ 20. mill. paſſuum procul Cremona ſita eſt, & excultæ plurimæ terræ, immo Placentia Cremonam nauigato Pado accedes. Duodecim mill. paſſuum altius in eadem via Florentiolam eſſe videmus, vicum non mediocrem, quem Fidentiam, vel Fidentiolam antiqui dixerunt. ex Liu. Plutar. & Appiano conſtat a L. Sulla dictat. eo ferè loci C. Carbonem prœlio extremo victum, ceſis eius copijs Italia deturbatum. In eo Abbatia eſt quidem illuſtris, quam Petrus Antonius Biragus Abbas animò regio, & ſanè magno, non ſecus, ac Pomp. Magnus, qui Ægyptium Regem excepit; Franc. Primi Gallorum Regis, Caroli Quinti Imperat. & Pauli Tertij hoſpitio decorauit. Vlterius vero, eſt Burgus S. Dohini arce noua munitus magna, & opima planitie, ac iugis abundans, & nuper in ciuitate erectus inſtante Raynutio Farneſio Duce. In mediterraneis a ſiniſtris videntur Fontanellates, Soranea, S. Secundus oppida non ignobilia, & flumen Padus.

Poſtremo ad Tarum amnem peruenitur, multis alueis effluens, quod ſi aquis auctum eſt, non tuto trahijcitur. Hinc millia paſſ. quattuor Parmam interſunt, ſemper ad dexteram partem Apenninus eminet.

PARMA.

Vrbs hæc ædificijs ſplendet cum primis, opulentiaque floret. Principum enim, ac illuſtrium familiarum palatia, ac manſiones habet multas, ac ciuium ditium multitudine plena eſt. Ager nimirum eſt circumquaque fœcundiſſimus, ac amœniſſimus; omnium frugum, ac fructuũ abundans: opti-

mi vini, olei, lactis, & caſæi copia terrarum vbiq; celebris. Itaque Parma non ſolum cum vicina Placentia, verùm etiam cum cæteris Ciſalpinæ Galliæ præclaris vrbibus certare ſuis opibus poteſt, nec inter eas præteriri, in quibus Dia fortuna rerum omnium copiæ cornu ſuum benigniter effundere videtur. Poſita quidem eſt in Æmiliæ viæ plano, quinis ab Apennino paſſuum millibus, flumineque irrigatur eiuſdem nominis, quod ſuburbia ad occaſum vergentia ſeparat ab ipſa ciuitate. An vero flumini Vrbs nomen dederit, an ab eodem acceperit, obſcurum eſt. Non enim memini antiquorum quempiam *Parmam* fluuium nominaſſe; Vrbis quidem *Parmæ* apud Liuium, Polybium, Tullium, alioſq; claſſicos authores celebris, ac crebra fit mentio. Quæ Romanorum facta colonia eſt M. Fuluio nobiliore, Cn. Manlio Vulſone Coſſ. anno poſt Romam conditam 564. ſimul cum Mutina florente Republ. poſt Vrbē C. anno 570. Q. Fabio Labeone, M. Claudio Marcello Coſſ. deductis eo binis ciuium millibus in agro, cui proximè Boiorum, antè Tuſcorum fuerat. Iam tum appellatam fuiſſe Parmam, ex Liuio, Polybio, cœteriſque colligere eſt. An aliud nomen antea habuerit, nobis quidem non liquet. Qui *Chriſopolim* prius dictam volunt (Sicardus, & Albertutius) neutiquam ſatisfaciunt: atque multo minus Annius ille Viterbinus, qui ex Aramea, neſcio qua lingua fictitia, etymo prorſus friuolo *Parmam*, ideſt haſtam, vel principatum Coloniarum nominatam imaginatur. Itaque magis eorum opinioni accedo, qui a ſcuti rotundi forma Coloniam in plano poſitam, antiquitus *Parmam* nominatam volūt. Cuius vocis ſignificationem Varro ex vetuſta Gallica lingua prodidiſſe videtur, cum *Parmam* dici velit ſcutum, quo pedites vtebantur, quia è medio in omnes partes par eſſet. A ſcuto igitur, vel Par-

ma nomen aptius Vrbi eſt, quæ colonos, ac ciues ſemper habuit nobiles, Martios, ac animoſos, ingenioque ad litterarum ſtudia, & ad Reip. gubernationem non ſolum, ſed etiam ad rem militarem aptiſſimo.

In plano ſita eſt, quamobrem præ cœteris fœcundis ouibus abundat, laneis pi is onuſtis, vnde merito dicere potuit Martialis:

Tondet, & innumeros Gallica Parma greges.

Et alibi cecinit,

Velleribus primis Apulia, Parma ſecundis
Nobilis, Altinum tertia laudat ouis.

Aer in ea purus eſt, & ſumma temperie, idcirco Veſpaſiani tempore duos homines tres, & viginti vltra centum vixiſſe annos legimus, qua etiam in Ciuitate, iuxta pontem fluminis admiratur campana, cuius magnitudo omnes in ſui admiratione trahit, cuiuſque fabulæ a Parmenſibus tibi enarrabuntur. Hic Farneſium nouum, & regium videtur palatium, hortum, aut viridarium aquis vberrimis, & arboribus ingenioſa manu conſitum.

Ciuitas hæc, vt quamplurimæ aliæ, in Romanorum poteſtate fuit, ac poſtea libertatem obtinuit, quam Fridericus Barbaruſſa Imper. ſpe victoriæ cōſequendæ ductus, duos annos obſedit, eamque proſternere pro viribus elaborauit, ciuitatem conſtruēdo Victoriam appellatam, longitudine cubitorum ſeptem mill. & 200. latitudine vero duo mill. biſq; ducentorum, ortis octo bene munitis. Cœterum a Parmenſibus proſtratus, Victoria Ciuitas funditus euerſa interijt. Templum in Ciuitate præſtans, pulcherrimumq; conſpicitur, in quo Sacerdotes quamplurimi ſacra Deo perſoluunt. Præſtantiſſima nec non eſt ædes S. Ioannis vbi Benedictini patres degunt. Eccleſia quin etiam Steccatæ præcellenti quodam ordine architectura, ac figurarum venuſtate

inſi-

inſignis omnium oculos in ſe conuertit. Nullum quippe templum Parmæ videtur, quod profectò memorandum Parmenſis, Parmenſinus, Corrigius, & alij, qui in his artibus floruere, tum prȩſtantiſſimi pictores, tum laudatiſſimi plaſtæ cunctis non reddiderint. Prȩtereundum non eſt, multis familijs Parmam decorari, in quibus nobiliſſimæ ſunt Pallauicina, Taurella, Rubea, Giberta, San vitalia perilluſtres, ac ornatiſſimæ quouis tempore fuerunt, ex quibus fortiſſimi Duces, ac omni genere virtutum, & nobilitatis cumulatiſſimi homines ſeculis omnibus emanarunt, qui ſe, ac ſuds ſtemmatibus, & gloria decorarunt. Horum liceat modo recenſere Caſſium poetam, & Macrobium ſcriptores antiquos, quos nobiliſſimum Parmam edidiſſe, certum eſt. Silentio obuoluam alios virtute ſingulari ornatos, & ne longum ſermonen protraham, pro coronide erit, Sereniſs. Principes Farneſios in ea reſidere, qui Vrbem inſignem reddiderunt, ac reddunt nobili ſua maieſtate, quamque lectiſſimarum artium monumentis decoratam multo florentiorem doctiſſimorum virorū Academia facit, publicumq; Gymnaſium nuper a Duce ſuo Raynutio erectum. Caueas omnino viator ne Parmȩ ſis incurioſus, quin ad ſacras ædes Capuccinorum accedas, in quibus Alexander Farneſius Dux Italorum Achilles, & Maria Luſitana eius pijſſima coniunx vltimam cœleſtis nuncij tubam expectant. Et, dum lapis marmoreus litteris ſculptos, vbi ingredientes aqua luſtrãtur benedicta, eos titi indicauerit, dices.

Fœlices animæ, quorum tenet æthera virtus
Sydere nobilior.

Sunt Parmæ animæ circiter 22. mill. & ambit millia ribus Farneſijs ſubdita.

Extra Parmam in ea parte, qua Aquilo, & oriens

vehementiſſimè afflant, Colurnus ciuile oppidum, & alia loca memoranda ſitu reperiuntur. Qua vero ad meridiem, & ad montis eminentiam duodecies prius amne Taro prætergreſſo, & milliaribus triginta quinque confectis perluſtrabis Burgum oppidũ non indignum viſu Parmæ Principis ditionis. Eſt, Burgus oppidum valde munitum a Duce Parmenſi olim in ripa Tari ædificatum 300. familijs habitatũ. & multis ad litteras, arma, & mercaturam propenſe ornatum ad victum neceſſarijs nequaquam indiget, immò caſtanearum habet tellurem feraciſſimã, cum aliquando modiorum centum millia, & ad minus quinquaginta millia producat. Ambitur a montibus Apennini, collibuſque cingitur vtcumque amœnis. Ius dicitur in eo 23. locis. Si ad meridiem tendis, ſunt Hethruriæ confinia in ea parte, quæ Lunigiana vocatur. Ambiunt Burgum Pontremolus terra, quæ inter ciuitates coaptari debet non longè niſi milliaribus duodecim arx inexpugnabilis Vallis Mozellæ, Bardus, & Compianus pagus, apud quem ſua tenet principia Tarus, a Burgo mill. tribus diſtans. Calcãdo iuga Apennini paſſ. mill. 45. Placentiam ibis, & ſi Mediolnao Lucam, vel Parma, Venetijs, & alijs ciuitatibus multis Genuam proficiſceris, Burgum inuiſere neceſſarium eſt, deinde Vareſium, Sigeſtrum, tandemque Genuam ipſam, & mare.

Parmam denuo reuerſus, Æmiliam tenendo verſus meridiem quaſi ad radices Apennini ſurgit Mõs Circulus, quem tenet Pomponius Taurellus, ſanguine, doctrina, & prudentia magnus. Vlterius in planitie eſt mõticulus oppidum, Sanctus Hylarius, & flumen Lentia quo pretergreſſo per pontem ex lapidibus coctis longum quidem a comitiſſa Methelda maximis ſumptibus cõſtructũ, quinq; paſſuũ millibus cõfectis, & alijs decẽ adiunctis Regiũ inuiſes.

RE-

REGIVM LEPIDI.

VRbs populo frequens eſt, omnibuſq; rebus affluens: agro vbere fœcundiſſimoque cincta. Et antiquitate certat cum alijs vicinis vrbibus. Æmiliæ viæ, item impoſita Romanorum eſt Colonia, cuius celebrem M. Tullius, & Strabo, & Corn. Tacitus alijq; veteres mentionem fecere. Sed quando primum vel quorum auſpicijs deducta ſit, non planè liquet. Quia tamen *Regium Lepidi* ab initio ſemper nuncuparint, plures opinantur a *M. Lepido*, qui Æmiliam viam anno ab V.C.567. ſtrauerat, vel conditam, vel deductam paulo poſt fuiſſe.

Regio Vrbi, ſummam perniciem attulerunt Gothi, quam ciues deſerere coacti ſunt, quorum tempore, & Longobardorum ciuitas, hæc vſque ad Imperium Caroli Magni, qui eam muris vallari, & munire fecit, conſternata, & penè euerſa fuit, eo tunc, quando vicinæ aliæ Vrbes fortunam aduerſam perpeſſæ ſunt, tum Barbaris, tum Italis diſſidentibus omnia perturbantibus. Libertate ſua vſa eſt maxima cum voluptate, quia ſub multorum dominatu damna non exigua pertulit, antiquo nobilitatis Eſtenſis Imperio ſe ſubiecit. Vrbs non magna eſt in campeſtri, forma orbiculari ſita, a meridie colles propè Apennini, ex alteris vero lateribus planitiem retinet, quæ quidquid eſt opus victui, optimè generat; Aerem non ſatis optimum habet.

Hic exquiſitæ artis ex oſſibus ſunt opera elaborata, & calcaria egregia. Præclaris vijs, iucũditate, & ædiſicio probatur. Dignum, quod videatur extat Templum, Sancto Proſpero dicatum, cuius corpus ſummè in eo veneratur, quemque ſuum Antiſtitem

agnoſcit. Sacra iſta ædes opulenta eſt, & cohoneſtata pulcherrimis multorum picturis, præcipuè vero Corrigij, quæ dignæ memoratu cenſentur. Colenda eſt etiam Regij Deiparæ Virginis imago, nuiter in Templo patrum Seruorum viſa, quæ multis iuuat, & ijs, qui eo profugiunt nobilibus Familijs decorata præſtat, Canoſſis nimirum, Manphredis, Folianis, Seſſis, quæ veræ iuriſdictionis inſignia tenent, multiſque terris, & pagis imperant. Colles qui Regio imminent, quam pluribus oppidis, frequentibus domicilijs florent, vina exquiſita, fructuſque edunt. At Parmam magis verſus eſt oppidum Canoſſa in viuo lapide ædificatum, cuius ſitus admodum eſt amœnus, vt oblectatione animos perfundat. Subſiſtit vicus ab Actio Secundo Ateſtino factus anno 931. Hic in memoriam redigas quanta virtute Pontificalis dignitas polleat. Etenim hic Henricus Imper. Regio cultu omnino depoſito, & nudit pedibus licet niue omnia algerent, tres dies æquo animo commoratus eſt, vt in gratiam reciperent, & veniam mereretur a Gregorio Pontif. Maximo, huius nominis ſeptimo. Cui Comes Matheldа opem ſuam præſtabat, quæ oppidi Imperio potiebatur, in quo nunc, vt in alijs caſtellis dominatur nobiliſſima Canoſſa Familia.

Eo ſpatij tractu ſtant pagi, & oppida a Manphredis Nobilibus poſſeſſa, maximè a Ludouico Comite, & illuſtri viro. Si ad montes iter conuertas, Grafiniana montina tibi occurrunt, vbi eſt Caſtrum nouum oppidum nobile, ex quo multi prodierunt memoriæ claræ & virtutibus excellentes. Natio hæc Grafiniana, martia eſt, audax, & in bello aſſuefacta, indomitaque Ateſtinis Principibus deuota.

Iterum viam Æmiliam calcantes non fugit Scandia-

dianum oppidum non indignum Marchionatus titulo, quo inſignitur Thienæus ex Vicetia oriundus, & ciuis. videt a læua, & ad Septentrionem Æmiliæ viator Rollum in dittione Seſſorum, & feudo Imperatorio ornatum, S. Martinus Ateſtinorum locus eſt, interius Gonzaga, Nuuolaria.

Mutinam propinquius, Regiumq; verſus ad læuã triangulari ſitu accedit Corrigium inter Lentiam, & Secchiam flumina, populo multo, agro vberrimo & moribus ciuium inſignis, & peruenuſta ciuitas Imperialis. Dominorum paret ditioni, qui alias Parma potiti ſunt, & fortaſſe Giberti appellabantur. Annis propediem elapſis Hieronymum edidit Cardinalem ampliſſimum Corrigij vnum ex Regulis, & multis in præſentia decoratur titulis, cum Hieronymus Bernerius, litterarum cognitione, morum virtute ex Prædicatorum familia ad Summum Cardinalatus faſtigium euectus eſt, quo Eccleſiam Dei conſilio, & prudentia iuuat, ſtudioſos fouet, & probis ſuam pectoris beneuolentiam oſtendit. Ipſam viam Æmiliam amnis Secchia diuidit, Herberiæ oppidum arcem ſatis munitam oſtendit, vbi colles aprici fiunt; Illinc via lata, plana, & recta paſſ. . . . . . mill. Mutina erit obuiam.

MVTINA.

EST Mutina ciuitas vetuſta celebritate pernobilis, Romanorum quippe Colonia creſcente Imperio deducta ſimul cum Parma anno V. C. 570. vt Liu. libro triginta nono, teſtatur. Nec dubium quin ſuccedentibus ſæculis, Romano ſtante Imperio, floruerit admodum: cum frequens eius apud hiſtoriæ ſcriptores fiat mentio, doceantq; hoc inſuper antiquæ marmorum inſcriptiones, quæ plurimæ ibi-

dem,

dem, & pulcherrimæ adhuc exſtant. Sed imprimis eam nobilitauit prœlium ciuile cruentum, quo ante eius muros cum duobus coſſ. Hirtio, & Panſa Senatus authoritas, & populi libertas funditus concidit: cùm M. Antonius, extincta C. Cæſaris tyrannide, diſcordiarum faces, D. Brutum obſidendo, reſuſcitaret. Clades Deinde plures, eaſque exitiales, labaſcente Imperij potentia barbararum notionum inundatione, Mutinam eſſe paſſam cõſtat, quam D. Ambroſius in epiſtola quadam ad Fauſtinum, inter deſertas, ac ruinoſas ſui temporis Ciſalpina Galliæ ad Æmiliam viam Vrbes numerat. Opinari igitur eam à Gothis, & Langebardis ſæpè exciſam fuiſſe, haud eſt abſurdum: cùm diu Langebardorum temporibus deſerta iacuerit. Quibus Caroli Magni eiectis victoria, atque Pipino eius filio Italorum Rege conſtituto, tum primùm hanc Vrbem volunt, (quæ nunc Æmiliam occupat, & nonnihil à veteris Mutinæ in altiore loco poſitæ ruinis diſtat) a fundamẽtis ſuſcitatam fuiſſe à nobilium ciuium reliquijs. Qui ſublato barbarico metu, noui oppidi mœnia, ac portas, ſuis, amicorum, atque clientum ſumptibus, ac labore conſtruxere; quemadmodum Leander Albertus in Italiæ deſcriptione ex Mutinenſium annalibus narrat diffuſiùs.

Mutina ciuitas non ingens, forma potius ſpherica, quam longa in planitie reſidet, fontibus maiorẽ in modum affluit, fructus, & cuiuſuis generis vina, nimirum lecta, quę æſtate bibantur vberrimè parit. Alphonſus II. Dux Ateſtinus Aquilonem verſus eam amplificauit, quæ pulchritudinem, & hilaritatem ſpectantibus affert, quamuis in ea, quæ Mutina vetus dicitur, antiquitatis monimenta vbique appareant, domibus, palatijs, & vijs. Corpus Sancti Geminiani eiuſdem Vrbis Antiſtitis in Cathedrali Eccleſia aſſeruatur, & contra malignos ſpiritus

corpora humana affligẽtes ſuum auxilium præſtat. Huius Vrbis multus eſt populus, ingenio ſubtili, & perſpicaci. Quamobrem bellorum præcellentes Duces tulit maximè ex gente Rangonia, & Buſchetta, Nobiles multos, Comites, Equites, & Marchiones oppidorum, & locorũ plena auctoritate dominos. Card. & alios Eccleſiæ Præſules, Doctos viros in omni ſcientiarum genere. Mutinenſes fuerunt Sadoletus, & Sigonius, quorum opera in manu eorũ, qui litterarum ſunt cupidi. Non ſecus, ac aliæ Ciſalpinæ Galliæ Vrbes non uni paruit, verùm præſenti tempore Ateſtinis Principibus eſt ſubiecta, & ſui Ducis præſentia fruitur, quo fit, vt magis in dies populo, diuitijs, & honoribus augeatur. Perſonæ, & Parmæ, ac Parmulæ Mutinenſes in magno prætio ſunt apud Italos.

A meridie in Apennini radicibus potitur Mutina. Formigine, Spezzano, & Saxolo milliaribus decem ab Vrbe procul, quod oppidum nobilitate magna fulgens, palatium oſtendit regio cultu, & ornamentis, a Pijs ibi dominantibus ſedulò conſtructũ. Alluitur a flumine Secchia, & eò frequens eſt concurſus gentis Deiparam Virginem inuocantes, cùm ibi ſua beneficia ei placeat miſeris nobis impenſe tribuere. Qui eos aſcendunt colles, villas, & loca cernunt, quæ nec etiam orientem verſus, & Bononiam deſiderantur. Caſtellis enim ornantur, quàm plurimis varijs dominantibus ſubiectis, potiſſimum vero Monticulis, quorum auctoritas maxima ijs in locis anteacto tempore fuit, & vniuerſa Frignani loca ſuo ſtabant Imperio, quod Frignanum aſcenſu, vſque ad Bononienſium confinia potrahitur, & Sextolam, & Fananum primarios pagos retinet. Hinc ad occidentem ſolem verſus declinantes S. Peregrini alpes, & corpus, Aquarij Balnea vidimus, in ſuper Apennini ardua, quibus mare ſuperum, &

inferum proſpicitur. Ab eodem latere, ſed Bononiam magis verſus propè flumen Scultennæ occurrunt Caſtrum vitrium, Spilimbertum oppida Rangoniorum, vnde mill. paſſuum quatuor offendes Vignolam nobilem locum, Marchionatus titulo inſignitum, cui dominatur Iacobus Boncompagnius Soræ Dux, Princeps cuius encomia multi ſuis litteris poſteritati commendarunt, commendantque. Hunc inter uiuentes Heroes Mœcenatem agnoſcimus vnicum. Oriuntur prope Vignolam Bononienſes fines.

A Septentrionali millia paſſ. 12. ſtat Corrigium, & magis in ortum ſolis inclinat Carpenſe oppidū, quin potius Ciuitas Imperialis, ijs fulcta rebus, quę nobili conueniunt Vrbi, ſiue populi numero, aut ciuium excellentia, vel mercatura, aut rerum aliarum abundantia. Principatus tumulum iactat, quod diu ſuſtinuit Piorum Familia, quamuis in præſentia Mutinæ Ducem ſuum agnoſcat Principem.

Mutina ad Orientem ſolem, qui proficiſcitur, Canale reperit quo vehitur per millia paſſ. octo ad Finale vicum profectò, non aſpernandum. Verum ſi flumen Scultennæ quis ingreditur, ad Padum defertur, ac Ferrariam. Hoc ſpatio eſt Bonus portus, vbi Canale Scultennæ ſe immiſcet, paguſque Sancti Fęlicis vini ferax.

Viator, qui per Æmiliam uiam Bononiam ſe confert, propè Mutinam 3. mill. paſſ. Scultenna, ſeu Panaro traijciet, & ibi propè Bononien. & Mutinen. agri diuiduntur. Hic a Claud. Conſ. 15. mill. Ligurum capta fuerunt, & Longobardorum Rex ſeptem mill. Roman. interemit, & a Bononienſib. Sardiniæ, & Corſicæ Rex Entius Friderici II. Imp. filius proſternitur, & captiuus ducitur.

Si ad Scultennam pedem referas, tranſmiſſo flumine ad Septentrionem flectens Nonantula te excipit,

pit, vbi antiquum, & nobile ſtat cœnobium ab Anſelmo Aſtulphi Regis Longobardorum cognato cõſtructum, qui cum exercitus duceret, præpotens vir, ſæculo vale dixit, & Monacis mille, ac centum ſanctiſſimè iura dedit, eo loci anno Domini 780. Deinde a Comitiſſa Mathelda inſtauratur. Hic non pauci commorabantur Monaci, qui (vt audiui) iuriſdictionibus vſque in Hiſpanias patebant. Plurimas Sanctorum Reliquias ſeruat, corpus nimirum Sancti Adriani Papæ, atque magna ex parte corpus Sancti Silueſtri Pontif. Romani. Leges hic inſuper antiquiſſimos libros, quos inter præcipuum eſt Matheldæ breuiarium.

Propius viam Æmiliam, & in Bononien. agro in finib. Nonantulæ eſt S. Agathæ pagus a Barbaruſſa Imp. ædificatus, & interiùs occurrit Creualcorius, (quod eſt Allegra cuore) quo in loco bis fuſus fuit, & vulnera accepit Bernardus Vicecomes Mediolani Dux. Eandem viam magis attingit oppidum Sancti Ioannis, quod vallibus, & ſegetibus abundè affluit. A dextris Æmiliæ, & in collibus ueſtigia comperies Caſtrileonis, & in ipſo itinere ſecabis Caſtrum Francum Bononia diſtans milliarib. quindecim, vbi perluſtrabis, antiqui fori Gallorum ſigna, memor Hirtium, & Panſam Coſſ. poſtquam hic M. Antonium ſuperarunt, vulneribus confoſſos ibi dein interijſſe, & videbis Plumatium, Bazanum, & Creſpellanum pagos amœno ſitu, & collibus iucundis.

A leua Æmiliæ, Bononiam propè mill. quinque Labinius amnis, imò fluentum quod è montibus diſlabitur, viam diuidit, cuius a ſiniſtris etiam itinere mille paſſ. aquæ riuulus dictus Ghironda inuenitur ex paludibus exortus, quibus huc deferuntur aquæ & ipſorum Lauinij, & Ghirondæ aquis commixtis, peninſula quę triangulus videtur, efficitur nuncu-

pata

pata ab Italis *Forcelli*, & milliari vno ab Æmilia diſtat; vbi Octauianus, M. Antonius, & Lepidus totius orbis Imperium inter ſe partiti ſunt, & iniquè proſcripſerunt plurimos Romæ Patritios, centum videlicet ſupra triginta, ex quibus Cicero M. Anton. ad internicionem permiſſus fuit. At quamuis locus hic modò, peninſulæ formam retineat nihilominus aliquando inſula extitiſſe videtur. Duo hæc Labinium, & Ghironda in amnem Samogiano, qui in Rhenum, Rhenus verò in Padum effluit. Propè Bononiam paſſib. mille Rhenus flumen longiſſimo ſuperatur lapideo ponte, & itinere iucundo in Vrbe ſumus.

BONONIA.

Bononia primum à Felſino Hetruſcorum Rege nomen Felſinæ ſumpſit, poſteaque Bononia à Bono illius ſucceſſore. Duodecim Vrbium caput extitit, quas Hetruſci citra Apenninum poſſidebāt. Iſtiſque à Gallis detruſis, Gallis poſtea a Romanorum potentia fugatis, Colonia facta fuit, trib. millib. hominum eò deductis. Sub Romanorum ditione, Græcorum deinde permanſit, & Longobardorū, nec non Exarchatus Rauennæ. Deinceps verò, ſe non ſecus, ac tot aliæ Vrbes Italiæ in libertatem citiſſimè vindicauit. Attamen cum a Lambertatijs, ac Geremeis ciuiles inter eos commouerentur diſcordiæ, eam ipſi male acceperunt. Quam ob rem Summo Pontif. Romano ſe tradiderunt Bonon. deinde Pepulis, Vicecomitibus Bentiuolis, poſtremo ipſimet Pontif. qui quidem pacificè ipſam moderatur, centeſimus agitur annus.

In Apennini radicibus, & planitie hæc Ciuitas poſita videtur Æmiliam occupans, ſexto in clima-

te,in 33. cum dimidio gradu longitudinē, latitudine autem circiter 44. Ex meridie Apenninum continet, Æmiliam, vel Romandiolam ex Oriente, ex Occidente Galliam Ciſalpinam, ex Septentrione campeſtrem planitiem, qua Ferraria petitur, & etiā Venetiæ. Pro antiquorum conſuetudine anguſta manebat duabus contenta portis, vna ad Inſubriā verſus, altera vero ad Flaminiam. Temporibus Gratiani Imperatoris duabus alijs portis aucta fuit, & ſub Imperio Theodoſij Iunioris; nouem aliæ adiectæ ſunt, quarum hodie agnoſcuntur veſtigia cuniculis quibuſdam; vltimo ad eam magnitudinem, qua nunc gaudet peruenit hęc Ciuitas quatuor alijs portis extructis. Interior ambitus quinque millia circundat paſſuum, longitudine duos, & alterius mediam partem, latitudine vnum a porta initium ſumens D. Proculi, & ad eam quæ eſt Galleriæ tranſcurrens. Inſtar onerariæ nauis eſt formata, hoc eſt longior, quam ampla, proræ figuram ex uno manifeſtè indicans latere, & ex altero puppis, ſtat in medio Aſellorum turris, quaſi malus, & Gariſenda ſcalas oſtendit. Arcem nullam patitur, immò fundatam aliquando euertit, ac diruit, muris illam ambientibus ex latere cocto, iam multis ſæculis contenta, ſuorum vigore, & conſilio optimè audax, quod quidem re ipſa præſtitit, cum Borbonius Romam iens abſtinuit eam aggredi, qui Vrbem poſtea impiè perdidit. Eam propè Sapina labitur amnis, per eamque paruus interfluit Rhenus, qui Ferrariam verſus perfluens, nauigationi aptus eſt, & per eum merces vehuntur abundè. Cœlum humidum eſt, ac ſubtile. Quanta Bononiæ ſit rerum neceſſariarum vbertas, ex communi agnoſcitur ſententia, ſcilicet, *Bologna Graſſa*. Aruis enim eſt munita fœcundiſſimis, tritico, leguminibus, cœteriſque ſegetibus. Vina alba colligit, quæ ſedulò cocta, inter maximè delitata vniuer-

ſæ Italiæ ſunt connumeranda. Omnibus fructuum generibus eſt diues, & horum egregiæ ſunt oleę craſſitudine, atq; dulcedine cum Hiſpanis decertantes, neque apud Italos his meliores colliguntur. Non carent auium aucupatione, & ferarum venatione abũdantiſſima. Etſi paruas teneat ad piſcandum valles, nihilominus ex Argentanis, & Comaclenſibus uberrimè illuc afferuntur piſces, vnde maxima fruitur piſcaria quodlibet anni tempore. Duo magna habet macella lautiſſimarum carnium referta, ac præſertim vitulorum, Lucanicæ, & carnis falſamenta, id eſt, *Salſiccioni, ò Salami*, laudantur a cunctis, nec Bononien. factores a quoquam in Italia ſuperantur. Cydoneis malis ſaccarum commiſcent, quibus cydonitem, uel ut dicunt *Gelo* componunt, regiæ menſæ aptiſſimum. Iactat ſe Bononia corio adulto, & ſumma induſtria elaborato vaginas conficere gladijs, & acus perforatos, ac œnophora ingenioſiſſimè. Serici mercatura ſumma eſt, quo telam *Raſo* nuncupatã efficit, flammcola, mamilliaria, & holoſerica villoſa, & ea affluentia, qua poteſt Italiæ omni, Germanis, & Anglis prædicta elargiri. Lapidicinæ multæ ſunt in agro Bononiẽſi, quæ albæ, ac molles exiſtũt, gypſum hic concoquitur, & ſolum canabem, linumque generat abundè nimis, ac fœcundè. Multi proſpiciuntur colles, montes, nemora, ſyluæ, paludes, valles, & planitie tribus laterib. feraciſſima. Allumine haud caret, neque ferro, ſaluberrimis balneis, fluminibus, torrentibus, lacis, & fontibus. Platea quãuis vna exiſtat, tres attamen dici poſſunt, tanta viget amplitudine. In ea fons conſpicuus eminet marmoreis primo, æreiſque ſimulachris plenus, aquas inſpergens, in cuius elaborato opere ingenium Ioãnis Stradæ Brugienſis Flandri dignoſcitur. Viæ recta, amplæ, & porticibus clauſæ, quo fit, vt quaſi ſub dio quiſque ſemper incedat, nec hiemis moleſtiam,

ſtiam, nec feruidi ſolis experiatur iniurias. Viridarium, & hortus Poetarum, & Paſſellorum multa iucunda oſtendit viuarijs, arboribus, topiarijs, vijs fontibus, & palatio. Et quæ ſit rerum viciſſitudo propè Sancti Iacobi Templum agnoſces, cum locũ deſertum, & vacuum aſpicies multis paſſibus amplum, olim Bentiuolorum, qui Bononiæ Reguli fuerunt palatio regio inſignem, cuius magnificentia, & maieſtas a Beroaldo optimè deſcribitur.

Extãt vaſta ædificia, altæq; ædes innumeræ ſunt, ex quibus ampliſſimæ fulgent publicæ, & Magiſtratuum auctoritati inſeruientes, Campeggiorum, vbi PP. Concilij œcumenici ſub Iulio III. conueniebant, Pepulorum, Maluitiorum, quas principum fore credes, Palatium D. Petronij Templum ſpectans a Bonon. ædificatum eſt, vt Entio Regi, de quo ſupra diximus pro carcere eſſet, in quo ſupra luſtra quattuor publico ſumptu detentus fuit ad obitum vſque.

Non hyperbolicè dicam nullibi Italiæ Ciuitatem reperiri, in qua ciues, tam ſumptioſe, & magnificè domicilia teneant, vti Bononienſes, etiam ſi aliqua malè materiata, & ruinoſa domus ad extra conſpicitur, eam ingredere, primoque obtutu ægyptium Silenum illam eſſe dices, nobilibus namque ſtructuris, in interiori parte omnes Bononienſes loca ſibi parare maluerunt, quinimo domos habitant ſuperne, & inferne quacunq; anni temperie. Cellæ vinariæ ad profundum deſcendunt, hinc nihil eſt, cur terremotus timeant. Turres quadratæ, ac ſpiſſę in ſummam altitudinem obeliſcorum quaſi forma eue ctę, inter quas celſiſſima eſt, imo omnium Italicarũ, ea quæ vulgo Aſinellorum vocatur, a quodã ex ſtirpe Aſinellorum erecta, & Gariſenda oblique excitata nonnihil, vt architectus ingenij ſui oſtentaret acu

men. Ciuitatis huius templa ad ſummum ornata videntur, Maior ædes in quibus Antiſtes ſuper ſpeculam moratur, pulchriora æmulatur, Sanctorum Reliquijs, picturis, ſtatuis, auro, argento, ac ornamentis pratioſis. Archidiaconus omnes alios antecellit cum facultate laurea doctoratus doctos inſignire debet. In hac, tam perſpicua Eccleſia Cardinales, Epiſcopi, & viri alij celeberrimi in puluere dormiunt. Super platea, pateſiunt ædes ſacræ Diuo Petronio Conſtantinopolitano huius Vrbis Epiſcopo dicatæ, tantæ molis, & magnificentiæ, quod paucæ ſint cum hac merito conferendæ. In eis Carolus Quintus, a Clemente Septimo Imperij diadema ſuſcepit. Inuiſes Sancti Franciſci Templum, magno ſanè inſtructum artificio, nec deſiſtes, quin ſepulchrum Alexandri Quinti Pont. Max. videas, neque eum Bononien. fuiſſe te fugiat, vti in ſuo monimento annis elapſis aperto compertum eſt. In ſepulchris foris, & in cœmeterio Odoffredus iacet, eximiuſque Accurſius Iuriſperiti. Cœnobium ædificijs conſpicuum videtur, & patribus ibi degentibus, multoque ſtudio litteris nauantibus. Non multum procul abeſt magnificum Canonicorum Cœnobium Sancti Saluatoris, & inter ampliſſima Sanctimonialium loca, Monaſterium Corporis Chriſti annumerandum eſt, in quo iacet Beata Catherina eius domus olim Soror, cuius vngues in manibus, ac pedibus in dies augentur, ac ſi in corpore etiam viueret. PP. Auguſtiniani Eccleſiam Sancti Iacobi reuerenter habitant, & Deo ſua vota perſoluunt, quæ ſacra ædes, Bentiuoli Ioannis ſacello, & imagine, aliorumque Bentiuolorum cadaueribus, Maluitiorum inſuper, & multorum nobilium redditur inſignis, ſed nobilior eſt multorum Sanctorum Oſſibus, & Reliquijs ſuper quodam altari a Cardin. Pogio venuſtè collocatis. Domus Fra-

trum

trum viguit ſemper, vigetque numero eorum ingen ti, ſtudio, & meritis. In Sancti Martini Templo, quod eſt Carmelitarum inuiſe Beroaldi Junioris Cineres ad leuam Eccleſiæ, & Alexandri Achillini ſuo tempore inter Philoſophos primi. Obſtupeſces amplum auguſtum, & nouum Cœnobium Seruorum Patrum in eorumque Eccleſia meritò ſpectanda, fac vt videas Ioannis ab Anania, Ludouici Gozadini Iuriſconſul. & Franciſci Bolognetti Poetæ ſepulchra. Habet Eccleſia Sancti Ioannis in Monte, quæ eſt Canonicorum Regularium S. Auguſtini iconem Sanctæ Cæciliæ Virginis magni Raphaelis Vrbini ingenio pictam, Beatæ Helenæ ab Oleo Cineres, & Caroli Ruinæ Iuriſconſ. oſſa. Et ex hoc nobili Monaſterio Canonici 4. ad Bononien. Præſulatum ſunt euecti. Stat Bononiæ Templum Diuo Stephano Prothomartyri Sacrum omni venuſtate præſtans, cum a Diuo Petronio fuiſſet conditum, ſupra mille Sanctorum in eo reconduntur oſſa, & cineres maximè verò Vitalis, Agricolæ, & Petronij, qui ſacer Antiſtes his omnibus illud decorauit. Mihi faciendum eſt, vt velis exemplar Dominici ſepulchri venerari ab eodem conſtructum vero modulo, & ad vnguem & dum vbique antiquitatem, & pietatem hic redolere videris, te ipſum ad deuotionem excitari quæſo ſis impiger. Benedictini Patres in ſua Eccleſia D. Proculi Martyris ſacra oſſa, & cellam in Monaſterio oſtendent, in qua Gratianus Decretum compilauit.

Cum ad Diui Dominici Eccleſiam perges, linceis oculis contemplaberis inhiando Chorum imprimis a F. Damiano Bergomen. factum continuis ceroſtrotis, hinc & myſteria Veteris, & Noui Teſtamenti effigiatim poſitis, cui tota in Europa haud ſimile reperies. Hic videas Entij Regis cadauer inſigni tumulo, & epitaphio collocatũ, Auguſtini Beroij, An

charani, Saliceti, Caldarini, Tartagnij, Lignani, Socini Iunioris, & Hyppoliti Marſilij, Ioannis Andreæ, Imolenſis, & Lud. Bologuini, qui Legum Monarchæ fuerunt Curtij. Ceccarelli, Benedicti Victorij, Medicorum, & quam plurium aliorum in litteris humanioribus, & arte medica peritorum, maximè verò Iacobi Petramellarij, medici, & mathematici ſuo tempore nominis clari, & ex illuſtriſſima Vaſea familia in Gallijs oriundi. Non prætermittes illuſtre ſepulchrum Thadæi, & Iacobi Pepulorum, qui Vrbi dominati ſunt.

Et cum eris ſub peryſtilio ſciſcitaberis, quis ille ſit locus, qui trium luminum iuris corpora ſeruat Dini Mugellani; Cini Piſtorienſis, & Floriani ex Sancto Petro, ſtant enim propè oſtium in monumento ſuper quod ſculpta eſt imago legum doctoris. Altare deinde coles, vbi tot Sanctorum Oſſa videntur, maxime D. Dominici caput, ditiſſima theca repoſitum, in qua ſupra tercentum ſunt impreſſe figuræ argenteæ, & aureæ. Ibi ſtat vna ex ſacris Spinis, quæ Saluatoris noſtri caput exulcerauit, & vetus teſtamentum in albo corio a Propheta Eſdra verè conſcriptum litteris ſuæ nationis Hebraicæ. Patriarcha Prædicatorij inſtituti Dominicus hoc in Templo tumulatur ſepulchro marmoreo alabaſtrino niue cādidiore, & pleno artis arteficio, ſculptoque a Ioanne Piſano, & a quodam Ioanne, qui idcirco ab Archa dictus fuit. Bonarotus ille magnus in eo effigiem Angeli cuiuſdam poſuit, Diuique Petronij, apparet etiam percelebris illa D. Franciſci imago ex marmore, cortina ceroſtrata, multaque aurea ornamenta, & argentea, donaria infinita, lampades, cerei, & ſimilia valoris immenſi. Cœnobium ampliſſimum, auguſtiſſimum dici debet, peryſtilij, loca pro dormituris fratribus, triclinium vaſtum, & pictura celebri inſignia cella vi-

maria, omnes Italas indubiè antecellit, & quinimo quattuor appellari poſſunt. Omnino Cœmeterium in quo Fratres humantur viſita, & quamplures nūc in cœlo Beatos, ibi ſuos cineres extremo die aſſumpturos, venerare. Sacræ Inquiſitionis ædes ſpectabis & Bibliothecam copia, & varietate librorum omnis generis plenam, paucis Europæ Bibliothecis poſtponendam, quæ in dies conſeruatur à Patribus & augetur. Altera eſt ibi bibliotheca ſingulare monumentum ſtudij, in qua libri multi manuſcripti, & nondum typis excuſi aſſeruantur, & priſtinæ ſtudiorum curæ honorificè reperiuntur. Centū, & quinquaginta homines aſſiduè aluntur in hoc cœnobio, Dominicanæ Familiæ in eo exiſtente publico ſcientiarum fonte, ex quo Pontifices ſummi duo Cardinales, Præſules, & Patres litteris, ſanctimonia, & prudentia admodum illuſtres numeroſè prodierunt.

Huius domus alumnos fuiſſe compertum eſt Sanctum Petrum Martyrem, Diuum Raymundum, Bartholomæum Archiepiſcopum Armeniæ Iacobum Boncambium Bonon. Præſulem, Coradinum Areoſtum Beatos Hieronymum Sauonarolam, & Ægidium Fuſcherarium Præſulem Mutinen. & in Concilio Tridentino, Lumen maius nuncupatum, quorum veſtigia vtinam conſequi poſſem, ſicuti in ipſamet domo prędicatoriam togam indui, religionis fundamenta inieci, & meæ iuuentutis annos, (& faxit Deus ne inutiliter) tranſegi, in ſcientiarum acquiſitione rudi ingenio occupatus.

Bononienſis Eccleſia primum habuit paſtorem Sanctum Zamam, qui anno Chriſti 270. à S. Dionyſio Pontifice ordinatus Bononiam venit, ac fidē propagare cœpit, & continuata ſucceſſione 71. Epiſcoporum veri cultus diſciplina ad incrementum ve-

nit, cui aſſiduus fuit, & reformationi ſtuduit hiſce diebus Gabriel Paleottus Card. ſingularis probitatis doctrinæ, & prudentiæ, quorumque nouem ab Eccleſia in Sanctorum, & duo in Beatorum numero ſunt poſiti.

In ea floruerunt Martyres ſex, Confeſſores Sancti 13. Beati 14. Beatæ 7. Habet Eccleſias 179. quarum 33. ſunt pro Laicorum Societatibus, Abbatiæ Præpoſituræ 2. Clericorum Regularium 2. Fratrum & Monachorum 24. Monialium 23. Hoſpitalium 10. Prioratum 5. Habentur Collegiatæ 2. quarum celeberrima eſt illa Sancti Petronij, & altera Sanctæ Mariæ Maioris, cuius encomia cum de agro Bonon. ſcribemus, aliqua ſcitu digna enarrabūtur Maior ædes, Diuo Petro ſacrata eſt, redditibus opima, cuius Paſtor etiam Principatus titulo fulcitur, Aliæ vero Eccleſiæ, Oratoria ſunt, vel Parœciæ.

Bonon. Academia a Theodoſio Romano Imperatore, qui regnabat anno 425. fundata a Carolo Magno inſtaurata, & a Lothario ornata, & ampliata fuit, Irnerius vero, quidam vir ſummæ auctoritatis & apprimè eruditus Lotharij temporibus, & auctoritate, Bononiæ Leges publicè, & omnium primus interpretari cœpit. Idcirco optimarum artium ſtudio præcœteris florentiſſima extitit, & ſemper doctiſſimos in omni litterarum genere erudiuit, nec aliundè plura, maioraque legum, & doctrinæ exempla videntur hauriri, quam in Vrbe Felſinea, huc enim ex vniuerſa Europa Iur. Conſultorum reſponſa veluti in ea receptaculum quoddam confluunt, & omne Doctorum genus a Viris Doctiſſimis acutiſſimè traditur, vt ſummi viri eos ibi audire deſiderent, & ad ſupremum eruditiſſimis gradum conſcendentes, huius Academiæ alumnos ſe merito prædicari glorientur. Hieronymus Oſorius ingenij excolendi gratia Bononiam potiſ-

ſimam

ſimam ſe veniſſe ſcribit, quia ex multorum ſermone didicerat nullam Italiæ ciuitatem eſſe cum Bononia litterarum gloria comparandam. Nec mirum videri debet, ſi tanta loci celebritate commoti adoleſcentes Bononiam conueniant ad animum excolendum, cum in ea conſtitutum eſſe videant egregium quoddam ſapientiæ domicilium, quia opibus Bononia, & reliqua fœlicitate præcipuis Italiæ vrbibus non cedit, litterarum verò ſtudijs ſuperat. Conſtat inſuper Bonon. maximè Iuriſconſ. omnibus, qui ſe huic grauiſſimæ diſciplinæ dediderunt admirabile ſemper acuminis, & prudentiæ lumen prætuliſſe, & reliquos legum interpretes anteceſſuiſſe, cum mirificè præ cœteris hominibus ad eas percipiendas ab ipſa natura inſtructi eſſe videantur, & propter bonarum artium ſtudia verè fœlices euaſerunt Bonon. Deo & hominibus Clariſſimi Principum fauoribus ornati, & vniuerſis nationibus grati. Hic, fons Canonum Ioann. Andreæ, Azo lucerna iuris, cuius tempore decem millia ſtudioſorum Bononiæ fuerunt, docuit, Bartholus Doctor creatus eſt, Accurſius Gloſemata compoſuit, & alij iam ſupra memorati Bononiæ de iure dixerunt, quia lexilium ſtudiorum ſemper monarchiam tenuit dixit Azo. Hinc Gregorius Nonus, ſuas Decretales Epiſtolas, Bonifacius Octauus lib. ſextum, & Ioannes XXIII. Librum Clementinarum Academiæ Bonon. inſcripſerunt. Prætereundum non eſt, quod S. P. Q. B. quadraginta propemodum coronatorum millia ſingulis annis in ſuos profeſſores exponit. Stat Gymnaſij magni ſuperba moles, peryſtilijs, auliſque ampliſſima, & omnibus alijs Italiæ ſpecioſior, Collegia Hiſpanis ab Ægidio Carilla, Picenis à Sixto Quinto Pontif. Max. Croatis, Pedemontanis, & Ancharanis extructa ſunt. Regularium quæque familia ſuam habet Academiam, &

ſtudioſorum multitudinem. Quocirca ſi velimus re fricare memoriam temporum, fęcundam, fœlicem, & ingenioſam Vrbem eam prædicabimus merito dicentes BONONIA DOCET, & BONONIA MATER STVDIORVM.

Populi multitudo ad octuaginta millia forſitan aſcendit, quæ nobiliſſimis excellunt familijs, titulis iuriſdictionibus, dignitatibuſque Comitatus, Marchionatus, & Ducatus; belli Ducibus, & Martijs viris, vt prætermittam Heroes ſcientiarum omniũ, & artium profeſſores.

Luſtris quattuor vidimus Pontifices Maximos duos, Cardinales octo, ſupra centum Epiſcopos; & in Romana Curia multos grauia onera ſuſtinẽtes Bononiæ ortos. Honorius Secundus, Lucius Secũdus, Alexander Quintus, Gregorius XIII. & Innocen. Nonus Summ. Pont. hanc Vrbem ſuam agnouerunt matrem; agnoſcuntq; hodie plurimi alij dignitatibus, litterarum, ac belli gloria verè illuſtruſtriſſimi, quorum nomina ſilentio tegam, ne lippis etiã cognita in lucem proferam.

Diuitijs opulenta eſt Ciuitas ... quodã partitæ ſunt ciuibus, inde ... ſem-

...

... 22. c ...

... i, Fa ...

... milli-

... Bononia, pa ... os fugatos, ... vna cum ... liſ-

lieribus, ſeruis, ac intimioribus. A Dante Poematis Italici verè magiſtro, laudantur Bonon. quod in loquendo, præ omnibus populis Appenninum citra, quandam ſuaui loquentiam, & lenitatem habeant. Idcirco lepidiſſima ſuauiaque pectora geſtare Bononiens. affirmare non dubito, cum Græcorum ſapientiſſimo Socrati, homines cognoſci ſermone placuerit. Iure igitur Boccaccius, qui multorum hominum mores vidit, & vrbes, quique cognouit in hac vrbe amabiliter, ac lapidè quoſcunque ſuſcipi admirans, ait; *O ſingolare dolcezza del ſangue* BOLOGNESE.

BONON. SVBVRBIA.

AD Occidentem verſus ſtant in planitie Templum D. Ioſeph dicatum, Cœnobiumque Patrum Seruorum; Cartuſiani domus, & in eminentiori colle tribus milliaribus Bononiam extra, pijſ... Dei Matris Imago a Sancto Luca picta, ſumma ...ione cole... ...rta, quæ in Æmiliam ducit, ...facit P... ...ruciferorum amplum, & ...m Mo... quæque ad meridiem ver... ...ericor... & Eccleſiam, in qua reli... moran... ...niani Patres: Dum Bono... ...egred... Sancti Mamoli, aut ad au... ...lem loc... ...um, deinde Minorum, qui ...ſeruan... ...r ſunt cœnobia non ingra... curio... ...i, loco, Eccleſia Sanctæ Ma... ...æ in M... clara, vbi magni Cardin. Beſ... ...rion... ...i Perotti ad viuunt ſunt ima... ...ines...

S... ...ntem, locum inuiſe Sancti Vi... ...am, in quo quaſi hominibus igno...

tus triennio manſit Bartholus ius Imperatorium pe nitus cognoſcens. Cardinal. Vaſta villani opus regium extollitur eo loci, & multa ciuium palatia colles ornant, qui Euganeis nequaquam inuident.

Similiter extra Vrbem in monte *S. Michaelis in buſco* nuncupatum monaſterium locupletiſſimum viſitur, nouis, & vetuſtis ædificijs ſumptuoſiſſimum. Cuius templum, atque ſacraria cuncta, marmorum nobilium omnis generis columnis, trabibus, atque cœlatura præclara renident. Altaria Reliquijs Diuum raris, atque donarijs precioſis auguſta reſplendent ſtatuis, figuris, tabuliſque pictis artificio ad miraculum excellentibus. Sedilia, & ſubſellia ſacrificum in lateribus templi diſpoſita, ex ſecamentis, & ſcandulis variorum lignorum ſtudioſè commiſſa, picturam quandam elegantiſſimam repræſentat: vti caſtella, turres, arbores, animalia, campi, montes, ac regionum plagæ, nec non herbarum, ac florum minutiæ ſuis coloribus vix penicillo poſſent a perito pictore diligentius exprimi: oculos animoſque mirificè delectant monaſterij ipſius ſumptuoſa, & magnifica ædificia. In primis Bibliotheca librorum, & tabularum omnis generis plena: noſomychus, quod *Infirmarium*, & cœnaculum commune, quod *refectorium* nunc appellant, pictura laudatiſſima Georgij Vaſarij celebre, in qua Clemens Septimus verè conſpicitur.

Item conclauia, & cætera omnia ad vnguem facta, ſuiſque ſuppellectilibus apparata, vt præterea hypetras, hortos, & pomaria excutiſſima, nec non fontes, & piſcinas Appennini riuulis lympidiſſimis exundantes, & piſcium ſaxatilium copia ſcatentes. Hæc omnia viſu pulcherrima. In peryſtilio tumulatur Antonius è Butrio Legum peritiſſimus, & Ramazottus exercituum Ductor.

Sed in primis iuuabit ex eo monaſterio veluti è ſpe-

ſpecula contemplari non ſolum Vrbis ſitum, fora, templa vias, turres, ac ædificia cœteram agna; verſi etiam Galliæ Ciſalpinæ ſubiacentem amęniſſimam planitiem ſummè laudatam a Polybio hiſtoriarum libro ſecundo, extentam Δ litteræ Græcæ forma, quemadmodum eam Polybius triangularem depingit. Oſtendit etenim ſeſe a ſiniſtris Apenninus, occidentem, ac Sardoum mare verſus excurrens. Hinc Alpium iuga niuoſa nubium ſpecie a cœlo dependentia proſpectantur, a fronte in Septentrionem, ac Orientem: a dextris autem ad meridiem, nebulis obductum Adriaticum pelagus a longè videtur Alpes, & Apenninum attingere, vbi Italiæ latitudinem a tergo hic obliquè tranſcurrit Senogalliam, & Anconam vſque. Hiſce tribus limitibus decem millium (vt Polybius aſſerit) ſtudiorum concluſi Galliæ Ciſalpinæ campi Regis fluuiorum Eridani amniumque plurium ramis, atque mœandris interſecti, & irrigati, mirificum, ex alto præbent ſpectaculum: nam Ferrariam, Mantuam, Imolam, Mirandulam, aliaſque circumiacentes Vrbes celebres multas proſpicere hinc licet, quibus ſubiecti campi, tanquam roſis, aut floribus pulchris ſparſim diſtinguuntur, & ornantur.

Bononiæ cenſum cum perquiſierim, illum mihi benignè obtulit Donus Ioan. Antonius Petra Melarius eques S. Lazari præſtantis eruditionis, ac eloquentiæ fama illuſtris, qui in vtraque lingua generosè admodum ſeſe exercuit, vt verè elegantiſſimus publico conſenſu habeatur. Anno elapſo Menſe Septembrio reperti ſunt Bononiæ Homines 18692. Mulieres 19782. Pueri 7036. Puellę 5637. Serui 2968. Ancillæ 3984. Viri Regulares 1091. Moniales 2461. Perſonæ morbis detentæ in ſæculi Xenodochijs 1193. Quæ ſimul erunt 62844. In ſuburbijs vero cenſi fuerunt Homines 4855. Mulieres 5304.

Pueri

Pueri 2951. Puellæ 2248. Serui 335. Famulæ 444. Ex quibus fit numerus 16537. Quod ſi Vrbis, & ſuburbiorum habitatores vnà congregabimus erunt 79381.

AGER BONONIEN.

BOnonia diſcedens inter occaſum, & auſtrum, cœnobia Seruorum S. Ioſeph, Carthuſianorũ, & Sancti Lucæ, de quibus ſupra diximus, poſita videntur, occurrit antiquiſſimum Monaſterium, aut Prioratus Diuæ Mariæ à Rheno, vnde Sum. Pont. duo, Cardinales quamplurimi, Epiſcopi, Beatique multi, ac Sancti, vitam ſuam expenderunt, quemadmodum in Hiſtoria Canonicorum Regularium Sancti Saluatoris legere eſt. Idque non obſcurè es cogniturus regia Saragotiæ via incedens, ad alteram proſpicies dexterã pulcherrimis ædificijs, fructiferis arboribus ornatos colles, ſuper Rheno longus, & lapideus inuenitur pons in viculo Caſalecchij via qua flumen ſuperatur, & magis vltra repagulum lapideum, forte, & benè coagmentatum, vulgò *Chiuſa* fluuium ſecans, vt aquis detur locus ad ingrediendum canalem aptiſſimè inciſum, & cauum, quibus ciuitas artes, commodaque pluri ma exercet, ac recipit, quique poſtea egreditur Vrbem illabendi gratia Ferrariam. Inter amnem, & colles quædam eſt vallis, frugibus, vinis, oleo, fructibuſque opima, & ditiſſima Rheni vallis nuncupata, Rubeorum palatio ornata quolibet Principe digno, ſuaque amœnitate, ſuiſque ornamentis conſpicuo. Iſtis autem locis, per altiſſimam aſcenditur ripam, ferro apertam, vt per viam ſuper fluminis ripa pergi poſſit, quod ſanè horribile eſt, cum ad latum maxima intueatur abyſſus, quã flumen perlabitur,

tur, ſaxuſque dicitur hic locus a ſaxo ferris inciſo. Supra occurrunt Epiſcopi Caſtellum, & Panicum, vbi Comites olim floruere illuſtris famæ, quorum familia penitus extincta eſt, niſi forſan adhuc Patauij ſuperſtes viueret. Planicies Miſani perluſtrabitur a viatore, in qua multa in dies reperiuntur antiquitatis veſtigia, & ædificiorum. Poſtquam ſtat Vergatus, qui ſedes eſt Senatoris vnius Bononien. vicinis populis iura dicens, quique ab Vrbe milliaribus quindecim diſtat. Hinc verò progrediendo ad læuam caſeum poſtea Bargium peruenitur, & deinde Caſtellionem Caſtellum DD. Pepulorum multam iuriſdictionem ibi exercentium, & eorum ſtemmatum, quibus Principes inſignitos veneramur. Ibi optima temperatura extenduntur ferreæ laminæ, & uiam habemus pro agro Florentino. Sed ſi fluuium Rhenum Ducem habuerimus verſus illius fontem incedentes, a dextris Balnea Porrectana offendimus aquis ſulphureis, & magna virtute prædita, de quibus Balneorum ſcriptores conſule. Ibi eſt amplus pagus, cui præeſt Raynutia domus Nobilis Bononiæ Comitis titulo, & dominatu, cuique antiquitus initium dedit Capunianum vicus ædificia quædam collibus duobus vallata conſtruendo, ſuperiori loco ſtat Capunianum ipſum, in quo vitę meæ primordia fuerunt, ſexcentaque, Deo Opt. Max. & infinita alia beneficia obtinui, quorum eſt maximum, quod ſuperſtes adhuc viuo, & illa rememorare poſſum, illuſtrique Dominicanorum toga coopertus, animum ad virtutes appellere valeo. Caſtelluccius, Litianus, Gadius vici ad Frinianum *Fregnano* via ad dexteram flectentes nos ducunt, in agrumque Mutinenſem. Si aſcendimus Apenninum, qui verè ibi eminere incipit, ſunt pinna, & iuga Sancti Peregrini locus, & corpus, Scalarum mons altiſſimus, vnde datur acceſſus ad

Cara

Carrariæ, & Naſſæ loca, Grafinianamq; Prouinciā, & Lucenſe Territorium. Si ex Capuniano reſpicies ad læuam Podius, & Granalionus vici ſunt. Luſtra quo Attaui mei iam ann. 300. ex Monte Catino Tuſciæ peruenerunt, & in Caſtro Sancti Martini nunc ſolo æquato dominium quoddam exercuerunt. Hic Rhenus fluuius ad ima fluit, & ſua ſeruat principia interiora Apennino, & propè Bonon. & Lucen. confinia. Plinij ætate arundines propè huius fluminis alueum naſcentes laudabantur cum præ cœteris medulla abundarent, & iccirco vti grauiores vento, & flatibus reſiſtebant validius. Ijs in locis Bononienſe ſolum ab Hetruſco diuidit, & cum inter ipſius montis eminentiā ſimus, loca tamen fertilia, benè culta, & domibus plena videntur. Piſtorium parum abeſt verſus auſtrum, Luca ad Occidentem, ad quæ loca itinere breui peruenitur.

Si denuò Bononiæ ſtabimus, & loca, quæ ad Occidentem ſpectant, ſcire cupimus, quod ea effigiatim poſita fuere dum Mutina Bononiam accedētes dextram, ſiniſtramque Æmiliæ viæ perluſtrabamus. Nunc ſi planitiem intra Ferrariæ, & Mutinæ Vrbes, quæ eſt in medio ſolis Occaſus, & Septentrionis, inuiſere volumus, tum ſupradicta loca nobis apparebunt, cum Plebis, & Centi oppida, cannabis præcipuè feracia, Bononia diſtantia milliar. duodecim, magiſque vltra ad Padum, & Finalem proficiſcemur, ac Mirandulam, Multoties traijcitur fluuius Rhenus, qui arcum facit ſuis obliquis viarū flexibus ad vlteriora tendens, & Padum propè Ferrariam; & quaſi retrocederet in Padum ſe commiſcet Ferrariam ſupra milliar. quattuor.

Qui ex Bononia, Ferrariam, ſeu loca Mediterranea ad partem Septentrionis perluſtrare voluerint, extra portam Galleriæ exibunt, & poſt tria mill. in

Viculo Corticellæ, vltra Euripū, Rheni, ponte lapideo permeabunt, & ampla, & equali via perueniēt ad oppidum Sancti Georgij, quod Bononia abeſt milliaribus decem. Inde multis peractis paſſuum millibus Cento, & Plebe oppidis ad lęuam relictis, Podij eris, pagus, cui diu præfuit, & præeſt Lambertina domus Bononiæ pręcipua antiquitate, diuitijs & natalibus clariſſima, hodie conſpicua redditur ſumma animi præſtantia eximia ſcientiarum cognitione a Cornelio Senatore ſue Vrbis patritio, qui verè ad magna peragenda natus apparet. Hic incidis veſtigia reperiuntur adhuc, quo Rhenus amnis olim fluebat, & ad valles currebat, qui fluuius ad alteram partem Occidentem verſus currit ad padū tuque viator ex podio ad vrbem Ferrarienſem recto ſemper itinere peruenies.

Pars dextera cuius viæ, & quæ reſpicit, tum Septentrionem, tum Orientem eurypo qui Bononiam aluit, & aphractis ſecundo flumine nauigatur multis fulcimentis ligneis, quibus aqua ſublenatur plenus, & Corticellæ nauiculas ingredimur. Ad dexteram huius incilis apparet palatium regio ſumptu ædificatum a Ioanne Bentiuolo olim Bononiæ Regulo, & hinc viator deducitur ad valles quaſdam ampliſſimas prope quas nullum datur viatori ſolamen, niſi hoſpitium, dicam infame nomine, & re a cunctis vocitatum *Malalbergo*, hinc ad alias valles tranſmeatur paruis ſupra modum nauiculis, quas vocant *Sanduli*, Abeſt Ferraria ſpatio paſſuum triū millium, ad quam accedes difficili greſſu, niſi equus tibi aduenerit in loco dicto *la Torre della Foſſa*. Ab hoc eurypo ſi tendimus ad dexteram, ſiue ad Orientalem cœli partem ſunt loca mediterranea pagus Minerbium, & magis vltra oppidum non ignobile Butrium, quibus in locis cum ſumma planitie gaudeant vbertate maxima, & affluentia rerum, ca-

men. Ciuitatis huius templa ad ſummum ornata videntur, Maior ædes in quibus Antiſtes ſuper ſpeculam moratur, pulchriora æmulatur, Sanctorum Reliquijs, picturis, ſtatuis, auro, argento, ac ornamentis pretioſis. Archidiaconus omnes alios antecellit cum facultate laurea doctoratus doctos inſignire debet. In hac, tam perſpicua Eccleſia Cardinales, Epiſcopi, & viri alij celeberrimi in puluere dormiunt. Super platea, pateſiunt ædes ſacræ Diuo Petronio Conſtantinopolitano huius Vrbis Epiſcopo dicatæ, tantæ molis, & magnificentiæ, quod paucæ ſint cum hac merito conferendæ. In eis Carolus Quintus, a Clemente Septimo Imperij diadema ſuſcepit. Inuiſes Sancti Franciſci Templum, magno ſane inſtructum artificio, nec deſiſtes, quin ſepulchrum Alexandri Quinti Pont. Max. videas, neque eum Bononien. fuiſſe te fugiat, vti in ſuo monimento annis elapſis aperto compertum eſt. In ſepulchris foris, & in cœmeterio Odoffredus iacet, eximiuſque Accurſius Iuriſperiti. Cœnobium ædificijs conſpicuum videtur, & patribus ibi degentibus, multoque ſtudio litteris nauantibus. Non multum procul abeſt magnificum Canonicorum Cœnobium Sancti Saluatoris, & inter ampliſſima Sanctimonialium loca, Monaſterium Corporis Chriſti annumerandum eſt, in quo iacet Beata Catherina eius domus olim Soror, cuius vngues in manibus, ac pedibus in dies augentur, ac ſi in corpore etiam viueret. PP. Auguſtiniani Eccleſiam Sancti Iacobi reuerenter habitant, & Deo ſua vota perſoluunt, quæ ſacra ædes, Bentiuoli Ioannis ſacello, & imagine, aliorumque Bentiuolorum cadaueribus, Maluitiorum inſuper, & multorum nobilium redditur inſignis, ſed nobilior eſt multorum Sanctorum Oſſibus, & Reliquijs ſuper quodam altari a Cardin. Pogio venuſtè collocatis. Domus Fratrum

trum viguit ſemper, vigetque numero eorum ingeni, ſtudio, & meritis. In Sancti Martini Templo, quod eſt Carmelitarum inuiſe Beroaldi Iunioris Cineres ad leuam Eccleſiæ, & Alexandri Achillini ſuo tempore inter Philoſophos primi. Obſtupeſces amplum auguſtum, & nouum Cœnobium Seruorum Patrum in eorumque Eccleſia meritò ſpectanda, fac vt videas Ioannis ab Anania, Ludouici Gozadini Iuriſconſul. & Franciſci Bolognetti Poetæ ſepulchra. Habet Eccleſia Sancti Ioannis in Monte, quæ eſt Canonicorum Regularium S. Auguſtini iconem Sanctæ Cæciliæ Virginis magni Raphaelis Vrbini ingenio pictam, Beatæ Helenæ ab Oleo Cineres, & Caroli Ruinæ Iuriſconſ. oſſa. Et ex hoc nobili Monaſterio Canonici 4. ad Bononien. Præſulatum ſunt euecti. Stat Bononiæ Templum Diuo Stephano Prothomartyri Sacrum omni venuſtate præſtans, cum a Diuo Petronio fuiſſet conditum, ſupra mille Sanctorum in eo reconduntur oſſa, & cineres maximè verò Vitalis, Agricolæ, & Petronij, qui ſacer Antiſtes his omnibus illud decorauit. Mihi faciendum eſt, vt velis exemplar Dominici ſepulchri venerari ab eodem conſtructum vero modulo, & ad vnguem, & dum vbique antiquitatem, & pietatem hic redolere videris, te ipſum ad deuotionem excitari quæſo ſis impiger. Benedictini Patres in ſua Eccleſia D. Proculi Martyris ſacra oſſa, & cellam in Monaſterio oſtendent, in qua Gratianus Decretum compilauit.

Cum ad Diui Dominici Eccleſiam perges, linceis oculis contemplaberis inhiando Chorum imprimis a F. Damiano Bergomen. factum continuis ceroſtrotis, hinc & myſteria Veteris, & Noui Teſtamenti effigiatim poſitis, cui tota in Europa haud ſimilē reperies. Hic videas Entij Regis cadauer inſigni tumulo, & epitaphio collocatū, Auguſtini Beroij, An

charani, Saliceti, Caldarini, Tartagnij, Lignani, Socini Iunioris,& Hyppoliti Marſilij, Ioannis Andreæ, Imolenſis,& Lud. Bolognini,qui Legum Monarchæ fuerunt Curtij. Ceccarelli,Benedicti Victorij, Medicorum, & quam plurium aliorum in litteris humanioribus, & arte medica peritorum,maximè verò Iacobi Petramellarij,medici,& mathematici ſuo tempore nominis clari, & ex illuſtriſſima Vaſea familia in Gallijs oriundi. Non prætermittes illuſtre ſepulchrum Thadæi, & Iacobi Pepulorum, qui Vrbi dominati ſunt.

Et cum eris ſub peryſtilio ſciſcitaberis, quis ille ſit locus, qui trium luminum iuris corpora ſeruat Dini Mugellani, Cini Piſtorienſis, & Floriani ex Sancto Petro, ſtant enim propè oſtium in monumento ſuper quod ſculpta eſt imago legum doctoris. Altare deinde coles, vbi tot Sanctorum Oſſa videntur, maxime D.Dominici caput, ditiſſima theca repoſitum, in qua ſupra tercentum ſunt impreſſe figuræ argenteæ, & aureæ. Ibi ſtat vna ex ſacris Spinis, quæ Saluatoris noſtri caput exulcerauit, & vetus teſtamentum in albo corio a Propheta Eſdra yerè conſcriptum litteris ſuæ nationis Hebraicæ. Patriarcha Prædicatorij inſtituti Dominicus hoc in Templo tumulatur ſepulchro marmoreo alabaſtrino niue cādidiore,& pleno artis arteficio, ſculptoque a Ioanne Piſano, & a quodam Ioanne, qui idcirco ab Archa dictus fuit. Bonarotus ille magnus in eo effigiem Angeli cuiuſdam poſuit, Diuique Petronij,apparet etiam percelebris illa D.Franciſci imago ex marmore, cortina ceroſtrata, multaque aurea ornamenta, & argentea, donaria infinita, lampades, cerei, & ſimilia valoris immenſi. Cœnobium ampliſſimum, auguſtiſſimum dici debet, peryſtilij, loca pro dormituris fratribus, triclinium vaſtum, & pictura celebri inſignia cella vinaria,

maria, omnes Italas indubiè antecellit, & quinimò quattuor appellari poſſunt. Omnino Cœmeterium in quo Fratres humantur viſita, & quamplures nūc in cœlo Beatos, ibi ſuos cineres extremo die aſſumpturos, venerare. Sacræ Inquiſitionis ædes ſpectabis & Bibliothecam copia, & varietate librorum omnis generis plenam, paucis Europæ Bibliothecis poſtponendam, quæ in dies conſeruatur a Patribus & augetur. Altera eſt ibi bibliotheca ſingulare monumentum ſtudij, in qua libri multi manuſcripti, & nondum typis excuſi aſſeruantur, & priſtinæ ſtudiorum curæ honorificè reperiuntur. Centū, & quinquaginta homines aſſiduè aluntur in hoc cœnobio, Dominicanæ Familiæ in eo exiſtente publico ſcientiarum fonte, ex quo Pontifices ſummi duo Cardinales, Præſules, & Patres litteris, ſanctimonia, & prudentia admodum illuſtres numerosè prodierunt.

Huius domus alumnos fuiſſe compertum eſt Sanctum Petrum Martyrem, Diuum Raymundum, Bartholomæum Archiepiſcopum Armeniæ Iacobum Boncambium Bonon. Præſulem, Coradinum Areoſtum Beatos Hieronymum Sauonarolam, & Ægidium Fuſcherarium Præſulem Mutinen. & in Concilio Tridentino, Lumen maius nuncupatum, quorum veſtigia vtinam conſequi poſſem, ſicuti in ipſamet domo prędicatoriam togam indui, religionis fundamenta inieci, & meæ iuuentutis annos, (& faxit Deus ne inutiliter) tranſegi, in ſcientiarum acquiſitione rudi ingenio occupatus.

Bononienſis Eccleſia primum habuit paſtorem Sanctum Zamam, qui anno Chriſti 270. à S. Dionyſio Pontifice ordinatus Bononiam venit, ac fidē propagare cœpit, & continuata ſucceſſione 71. Epiſcoporum veri cultus diſciplina ad incrementum ve-

nit, cui aſſiduus fuit, & reformationi ſtuduit hiſce diebus Gabriel Paleottus Card. ſingularis probitatis doctrinæ, & prudentiæ, quorumque nouem ab Eccleſia in Sanctorum, & duo in Beatorum numero ſunt poſiti.

In ea floruerunt Martyres ſex, Confeſſores Sancti 13. Beati 14. Beatæ 7. Habet Eccleſias 179. quarum 33. ſunt pro Laicorum Societatibus, Abbatiæ Præpoſituræ 2. Clericorum Regularium 2. Fratrum & Monachorum 24. Monialium 23. Hoſpitalium 10. Prioratum 5. Habentur Collegiatæ 2. quarum celeberrima eſt illa Sancti Petronij, & altera Sanctæ Mariæ Maioris, cuius encomia cum de agro Bonon. ſcribemus, aliqua ſcitu digna enarrabũtur Maior ædes, Diuo Petro ſacrata eſt, redditibus opima, cuius Paſtor etiam Principatus titulo fulcitur, Aliæ vero Eccleſiæ, Oratoria ſunt, vel Parœciæ.

Bonon. Academia a Theodoſio Romano Imperatore, qui regnabat anno 425. fundata a Carolo Magno inſtaurata, & a Lothario ornata, & ampliata fuit, Irnerius vero, quidam vir ſummæ auctoritatis & apprimè eruditus Lotharij temporibus, & auctoritate, Bononiæ Leges publicè, & omnium primus interpretari cœpit. Idcirco optimarum artium ſtudio præcœteris florentiſſima extitit, & ſemper doctiſſimos in omni litterarum genere erudiuit, nec aliundè plura, maioraque legum, & doctrinæ exempla videntur hauriri, quam in Vrbe Felſinea, huc enim ex vniuerſa Europa Iur. Conſultorum reſponſa veluti in ea receptaculum quoddam confluunt, & omne Doctorum genus a Viris Doctiſſimis acutiſſimè traditur, vt ſummi viri eos ibi audire deſiderent, & ad ſupremum eruditiſſimis gradum conſcendentes, huius Academiæ alumnos ſe merito prædicari glorientur. Hieronymus Oſorius ingenij excolendi gratia Bononiam potiſ-

ſimam

ſimam ſe veniſſe ſcribit, quia ex multorum ſermone didicerat nullam Italiæ ciuitatem eſſe cum Bononia litterarum gloria comparandam. Nec mirum videri debet, ſi tanta loci celebritate commoti adoleſcentes Bononiam conueniant ad animum excolendum, cum in ea conſtitutum eſſe videant egregium quoddam ſapientiæ domicilium, quia opibus Bononia, & reliqua fœlicitate præcipuis Italiæ vrbibus non cedit, litterarum verò ſtudijs ſuperat. Conſtat inſuper Bonon. maximè Iuriſconſ. omnibus, qui ſe huic grauiſſimæ diſciplinæ dediderunt admirabile ſemper acuminis, & prudentiæ lumen prætuliſſe, & reliquos legum interpretes anteceſſuiſſe, cum mirificè præ cœteris hominibus ad eas percipiendas ab ipſa natura inſtructi eſſe videantur, & propter bonarum artium ſtudia verè fœlices euaſerunt Bonon. Deo & hominibus Clariſſimi Principum fauoribus ornati, & vniuerſis nationibus grati. Hic, fons Canonum Ioann. Andreæ, Azo lucerna iuris, cuius tempore decem millia ſtudioſorum Bononiæ fuerunt, docuit, Bartholus Doctor creatus eſt, Accurſius Gloſemata compoſuit, & alij iam ſupra memorati Bononiæ de iure dixerunt, quia lexilium ſtudiorum ſemper monarchiam tenuit dixit Azo. Hinc Gregorius Nonus, ſuas Decretales Epiſtolas, Bonifacius Octauus lib. ſextum, & Ioannes XXIII. Librum Clementinarum Academiæ Bonon. inſcripſerunt. Prætereundum non eſt, quod S. P. Q. B. quadraginta propemodum coronatorum millia ſingulis annis in ſuos profeſſores exponit. Stat Gymnaſij magni ſuperba moles, periſtilijs, auliſque ampliſſima, & omnibus alijs Italiæ ſpecioſior, Collegia Hiſpanis ab Ægidio Carilla, Picenis à Sixto Quinto Pontif. Max. Croitis, Pedemontanis, & Ancharanis extructa ſunt. Regularium quæque familia ſuam habet Academiam, &

ſtudioſorum multitudinem. Quocirca ſi velimus re fricare memoriam temporum, fecundam, fœlicem, & ingenioſam Vrbem eam prædicabimus merito dicentes BONONIA DOCET, & BONONIA MATER STVDIORVM.

Populi multitudo ad octuaginta millia forſitan aſcendit, quæ nobiliſſimis excellunt familijs, titulis iuriſdictionibus, dignitatibuſque Comitatus, Marchionatus, & Ducatus; belli Ducibus, & Martijs viris, vt prætermittam Heroes ſcientiarum omniũ, & artium profeſſores.

Luſtris quattuor vidimus Pontifices Maximos duos, Cardinales octo, ſupra centum Epiſcopos, & in Romana Curia multos grauia onera ſuſtinẽtes Bononiæ ortos. Honorius Secundus, Lucius Secũdus, Alexander Quintus, Gregorius XIII. & Innocen. Nonus Summ. Pont. hanc Vrbem ſuam agnouerunt matrem; agnoſcuntq; hodie plurimi alij dignitatibus, litterarum, ac belli gloria verè illuſtruſtriſſimi, quorum nomina ſilentio tegam; ne lippis etiã cognita in lucem proferam.

Diuitijs opulenta eſt Ciuitas, & quilibrio quodã partitæ ſunt ciuibus, inde fuit, quod maximè ſemper floruerit, quod a Græcorũ Imperio deſciuerit, qua de re Theodoſius Primus Imper. anno 394. a fundamẽtis eam euertit: Cũ Friderico Barbaruſſa Imp. decertauit, cuius filiũ Entium annis 22. captiuũ regiè aluit; Forum Liuij, & Cornelij, Fauentiam, Ceſenam, Ceruiam, & multa Mutinenſis agri, & Æmiliæ Prouinciæ loca in ſuam redegit poteſtatem ſemel, ac iterum. Cum Venetis longo triennio, & fœliciter, aperto marte bella inijt militum millibus quadraginta adunatis.

Quæ, & quanta in ſuis familijs fuerit Bononia, patet, dum legitur anno 1274. Lambertatios fugatos, & expulſos quindecim millia extitiſſe vna cum mu-

lieribus, ſeruis, ac intimioribus. A Dante Poematis Italici verè magiſtro, laudantur Bonon. quod in loquendo, præ omnibus populis Appenninum citra, quandam ſuaui loquentiam, & lenitatem habeant. Idcirco lepidiſſima ſuauiaque pectora geſtare Bononienſ. affirmare non dubito, cum Græcorum ſapientiſſimo Socrati, homines cognoſci ſermone placueſſit. Iure igitur Boccaccius, qui multorum hominum mores vidit, & vrbes, quique cognouit in hac vrbe amabiliter, ac lapidè quoſcunque ſuſcipi admirans, ait; *O ſingolare dolcezza del ſangue* BOLOGNESE.

BONON. SVBVRBIA.

AD Occidentem verſus ſtant in planitie Templum D. Ioſeph dicatum, Cœnobiumque Patrum Seruorum; Cartuſiani domus, & in eminentiori colle tribus milliaribus Bononiam extra, piiſſimæ Dei Matris Imago a Sancto Luca picta, ſumma veneratione colenda. Porta, quæ in Æmiliam ducit, inuiſere facit Patrum Cruciferorum amplum, & auguſtum Monaſterium, quæque ad meridiem vergit Miſericordiæ domum, & Eccleſiam, in qua religiosè morantur Auguſtiniani Patres. Dum Bononiam egrederis, e porta Sancti Mamoli, aut ad auſtralem locum Ieſuatorum, deinde Minorum, qui obſeruantes appellantur ſunt cœnobia non ingrata curioſis, & in editiori loco, Eccleſia Sanctæ Mariæ in Monte miraculis clara, vbi magni Cardin. Beſſarionis, & Nicolai Perotti ad viuunt ſunt imagines.

Si flectes ad Orientem, locum inuiſe Sancti Victoris collib. clauſum, in quo quaſi hominibus igno-

tus triennio manſit Bartholus ius Imperatorium pe nitus cognoſcens. Cardinal. Vaſta villani opus regium extollitur eo loci, & multa ciuium palatia colles ornant, qui Euganeis nequaquam inuident.

Similiter extra Vrbem in monte *S. Michaelis in buſco* nuncupatum monaſterium locupletiſſimum viſitur, nouis, & vetuſtis ædificijs ſumptuoſiſſimum. Cuius templum, atque ſacraria cuncta, marmorum nobilium omnis generis columnis, trabibus, atque cœlatura præclara renident. Altaria Reliquijs Diuum raris, atque donarijs precioſis auguſta reſplendent ſtatuis, figuris, tabuliſque pictis artificio ad miraculum excellentibus. Sedilia, & ſubſellia ſacrificum in lateribus templi diſpoſita, ex ſecamentis, & ſcandulis variorum lignorum ſtudioſè commiſſa, picturam quandam elegantiſſimam repræſentat: vti caſtella, turres, arbores, animalia, campi, montes, ac regionum plagæ, nec non herbarum, ac florum minutiæ ſuis coloribus vix penicillo poſſent a perito pictore diligentius exprimi: oculos animoſque mirificè delectant monaſterij ipſius ſumptuoſa, & magnifica ædificia. In primis Bibliotheca librorum, & tabularum omnis generis plena: noſomychus, quod *Infirmarium*, & cœnaculum commune, quod *refectorium* nunc appellant, pictura laudatiſſima Georgij Vaſarij celebre, in qua Clemens Septimus verè conſpicitur.

Item conclauia, & cætera omnia ad vnguem facta, ſuiſque ſuppellectilibus apparata, vt præterea hypetras, hortos, & pomaria excultiſſima, nec non, fontes, & piſcinas Appennini riuulis lympidiſſimis exundantes, & piſcium ſaxatilium copia ſcatentes. Hæc omnia viſu pulcherrima. In peryſtilio tumulatur Antonius è Butrio Legum peritiſſimus, & Ramazottus exercituum Ductor.

Sed in primis iuuabit ex eo monaſterio veluti è ſpe-

ſpecula contemplari non ſolum Vrbis ſitum, fora, templa vias, turres, ac ædificia cœteram agna; verſi etiam Galliæ Ciſalpinæ ſubiacentem amęniſſimam planitiem ſummè laudatam a Polybio hiſtoriarum libro ſecundo, extentam Δ litteræ Græcæ forma, quemadmodum eam Polybius triangularem depingit. Oſtendit etenim ſeſe a ſiniſtris Apenninus, occidentem, ac Sardoum mare verſus excurrens. Hinc Alpium iuga niuoſa nubium ſpecie a cœlo dependentia proſpectantur, a fronte in Septentrionem, ac Orientem: a dextris autem ad meridiem, nebulis obductum Adriaticum pelagus a longè videtur Alpes, & Apenninum attingere, vbi Italiæ latitudinem a tergo hic obliquè tranſcurrit Senogalliam, & Anconam vſque. Hiſce tribus limitibus decem millium (vt Polybius aſſerit) ſtudiorum concluſi Galliæ Ciſalpinæ campi Regis fluuiorum Eridani amniumque plurium ramis, atque mœandris interſecti, & irrigati, mirificum, ex alto præbent ſpectaculum: nam Ferrariam, Mantuam, Imolam, Mirandulam, aliaſque circumiacentes Vrbes celebres multas proſpicere hinc licet, quibus ſubiecti campi, tanquam roſis, aut floribus pulchris ſparſim diſtinguuntur, & ornantur.

Bononiæ cenſum cum perquiſierim, illum mihi benignè obtulit Donus Ioan. Antonius Petra Melarius eques S. Lazari præſtantis eruditionis, ac eloquentiæ fama illuſtris, qui in vtraque lingua generosè admodum ſeſe exercuit, vt verè elegantiſſimus publico conſenſu habeatur. Anno elapſo Menſe Septembrio reperti ſunt Bononiæ Homines 18692. Mulieres 19782. Pueri 7036. Puellę 5637. Serui 2968. Ancillæ 3984. Viri Regulares 1091. Moniales 2461. Perſonæ morbis detentæ in ſæculi Xenodochijs 1193. Quæ ſimul erunt 62844. In ſuburbijs vero cenſi fuerunt Homines 4855. Mulieres 5304.

Pueri

Pueri 2951. Puellæ 2248. Serui 335. Famulæ 444. Ex quibus fit numerus 16537. Quod ſi Vrbis, & ſuburbiorum habitatores vnà congregabimus erunt 79381.

AGER BONONIEN.

Bononia diſcedens inter occaſum, & auſtrum, cœnobia Seruorum S. Ioſeph, Carthuſianorũ, & Sancti Lucæ, de quibus ſupra diximus, poſita videntur, occurrit antiquiſſimum Monaſterium, aut Prioratus Diuæ Mariæ à Rheno, vnde Sum. Pont. duo, Cardinales quamplurimi, Epiſcopi, Beatique multi, ac Sancti, vitam ſuam expenderunt, quemadmodum in Hiſtoria Canonicorum Regularium Sancti Saluatoris legere eſt. Idque non obſcurè es cogniturus regia Saragotiæ via incedens, ad alteram proſpicies dexterã pulcherrimis ædificijs, fructiferis arboribus ornatos colles, ſuper Rheno longus, & lapideus inuenitur pons in viculo Caſalecchij via qua flumen ſuperatur, & magis vltra repagulum lapideum, forte, & benè coagmentatum, vulgò *Chiuſa* fluuium ſecans, vt aquis detur locus ad ingrediendum canalem aptiſſimè inciſum, & cauum, quibus ciuitas artes, commodaque plurima exercet, ac recipit, quique poſtea egreditur Vrbem illabendi gratia Ferrariam. Inter amnem, & colles quædam eſt vallis, frugibus, vinis, oleo, fructibuſque opima, & ditiſſima Rheni vallis nuncupata, Rubeorum palatio ornata quolibet Principe digno, ſuaque amœnitate, ſuiſque ornamentis conſpicuo. Iſtis autem locis, per altiſſimam aſcenditur ripam, ferro apertam, vt per viam ſuper fluminis ripa pergi poſſit, quod ſanè horribile eſt, cum ad laſum maxima intueatur abyſſus, quia flumen perlabitur,

tur, ſaxuſque dicitur hic locus a ſaxo ferris inciſó. Supra occurrunt Epiſcopi Caſtellum, & Panicum, vbi Comites olim floruere illuſtris famæ, quorum familia penitus extincta eſt, niſi forſan adhuc Patauij ſuperſtes viueret. Planicies Miſani perluſtrabitur a viatore, in qua multa in dies reperiuntur antiquitatis veſtigia, & ædificiorum. Poſtquam ſtat Vergatus, qui ſedes eſt Senatoris vnius Bononien. vicinis populis iura dicens, quique ab Vrbe milliaribus quindecim diſtat. Hinc verò progrediendo ad læuam caſeum poſtea Bargium peruenitur, & deinde Caſtellionem Caſtellum DD. Pepulorum multam iuriſdictionem ibi exercentium, & eorum ſtemmatum, quibus Principes inſignitos veneramur. Ibi optima temperatura extenduntur ferreæ laminæ, & uiam habemus pro agro Florentino. Sed ſi fluuium Rhenum Ducem habuerimus verſus illius fontem incedentes, a dextris Balnea Porrectana offendimus aquis ſulphureis, & magna virtute prædita, de quibus Balneorum ſcriptores conſule. Ibi eſt amplus pagus, cui præeſt Raynutia domus Nobilis Bononiæ Comitis titulo, & dominatu, cuique antiquitus initium dedit Capunianum vicus ædificia quædam collibus duobus vallata conſtruendo, ſuperiori loco ſtat Capunianum ipſum, in quo vitę meæ primordia fuerunt, ſexcentaque, Deo Opt. Max. & infinita alia beneficia obtinui, quorum eſt maximum, quod ſuperſtes adhuc viuo, & illa rememorare poſſum, illuſtrique Dominicanorum toga coopertus, animum ad virtutes appellere valeo. Caſtelluccius, Litianus, Gadius vici ad Frinianum *Fregnano* via ad dexteram flectentes nos ducunt, in agrumque Mutinenſem. Si aſcendimus Apenninum, qui verè ibi eminere incipit, ſunt pinna, & iuga Sancti Peregrini locus, & corpus, Scalarum mons altiſſimus, vnde datur acceſſus ad

Carrariæ, & Naſſæ loca, Grafinianamq; Prouinciã, & Lucenſe Territorium. Si ex Capuniano reſpicies ad læuam Podius, & Granalionus vici ſunt. Luſtra quo Attaui mei iam ann. 300. ex Monte Catino Tuſciæ peruenerunt, & in Caſtro Sancti Martini nunc ſolo æquato dominium quoddam exercuerunt. Hic Rhenus fluuius ad ima fluit, & ſua ſeruat principia interiora Apennino, & prope Bonon. & Lucen. confinia. Plinij ætate arundines prope huius fluminis alueum naſcentes laudabantur cum præ cœteris medulla abundarent, & iccirco vti grauiores vento, & flatibus reſiſtebant validius. Ijs in locis Bononienſe ſolum ab Hetruſco diuidit, & cum inter ipſius montis eminentiſſimus, loca tamen fertilia, benè culta, & domibus plena videntur. Piſtorium parum abeſt verſus auſtrum, Luca ad Occidentem, ad quæ loca itinere breui peruenitur.

Si denuo Bononiæ ſtabimus, & loca, quæ ad Occidentem ſpectant, ſcire cupimus, quod ea effigiatim poſita fuere dum Mutina Bononiam accedẽtes dextram, ſiniſtramque Æmiliæ viæ perluſtrabamus. Nunc ſi planitiem intra Ferrariæ, & Mutinæ Vrbes, quæ eſt in medio ſolis Occaſus, & Septentrionis, inuiſere volumus, tum ſupradicta loca nobis apparebunt, cum Plebis, & Centi oppida, cannabis præcipuè feracia, Bononia diſtantia milliar. duodecim, magiſque vltra ad Padum, & Finalem proficiſcemur, ac Mirandulam, Multoties traijcitur fluuius Rhenus, qui arcum facit ſuis obliquis viarũ flexibus ad vlteriora tendens, & Padum propè Ferrariam; & quaſi retrocederet in Padum ſe commiſcet Ferrariam ſupra milliar. quattuor.

Qui ex Bononia, Ferrariam, ſeu loca Mediterranea ad partem Septentrionis perluſtrare voluerint, extra portam Galleriæ exibunt, & poſt tria mill. in

Viculo Corticellæ, vltra Euripũ, Rheni, ponte lapideo permeabunt, & ampla, & equali via peruenĩẽt ad oppidum Sancti Georgij, quod Bononia abeſt milliaribus decem. Inde multis peractis paſſuum millibus Cento, & Plebe oppidis ad leuam relictis, Podij eris, pagus, cui diu præfuit, & præeſt Lambertina domus Bononiæ precipua antiquitate, diuitijs & natalibus clariſſima, hodie conſpicua redditur ſumma animi præſtantia eximia ſcientiarum cognitione a Cornelio Senatore ſue Vrbis patritio, qui verè ad magna peragenda natus apparet. Hic incidis veſtigia reperiuntur adhuc, quo Rhenus amnis olim fluebat, & ad valles currebat, qui fluuius ad alteram partem Occidentem verſus currit ad padũ tuque viator ex podio ad vrbem Ferrarienſem recto ſemper itinere peruenies.

Pars dextera cuius viæ, & quæ reſpicit, tum Septentrionem, tum Orientem eurypo qui Bononiam aluit, & aphractis ſecundo flumine nauigatur multis fulcimentis ligneis, quibus aqua ſublenatur plenus, & Corticellæ nauiculas ingredimur. Ad dexteram huius incilis apparet palatium regio ſumptu ædificatum a Ioanne Bentiuolo olim Bononiæ Regulo, & hinc viator deducitur ad valles quaſdam ampliſſimas prope quas nullum datur viatori ſolamen, niſi hoſpitium, dicam infame nomine, & re a cunctis vocitatum *Malalbergo*, hinc ad alias valles tranſmeatur paruis ſupra modum nauiculis, quas vocant *Sanduli*, Abeſt Ferraria ſpatio paſſuum triũ millium, ad quam accedes difficili greſſu, niſi equus tibi aduenerit in loco dicto *la Torre della Foſſa*. Ab hoc eurypo ſi tendimus ad dexteram, ſiue ad Orientalem cœli partem ſunt loca mediterranea pagus Minerbium, & magis vltra oppidum non ignobile Butrium, quibus in locis cum ſumma planitie gaudeant vbertate maxima, & affluentia rerum, ca-

napis potiſſimum vigent, inter omnis Italiæ maioris pretij, ac æſtimationis, & magis ad Orientem, ſiue ad Æmiliam appropinquantes Mullinellæ vicũ, Medicinæ pagum offendes, Ricardinamq; vbi Bartholomæus Colleonus accerrimè cum Mediolani Duce dimicauit, & collatis ſignis depugnando illũ proſtrauit, valles ibi reperiuntur, quæ pertinent ad Argentam oppidum, & propius Æmiliam eſt Caſtrum Guelfum, vbi iura dicunt, & dominatione gaudent Maluitij Bononienſes patritij, qui fumoſis imaginibus, multis antecellunt, quique belli gloria, & rerum præclarè geſtarum ſplendore in dies clariores euadunt. Poſthæc inuiſes loca Foti Cornelij.

Dum Æmilia via ad Flaminiam proficiſci volumus, ſeu Orientem verſus ad dexteram quinque paſſuum millibus confectis colles iucundiſſimos, & verè Euganeos ſumma animi alacritate videbimus, viridarijs, arboribus, palatijs exundantes generãt hi colles, magnas, dulces, & virides oleas omnibus Italicis præferendas, quæ nec Hiſpanis cedere volunt. Propè hos colles meridiem verſus iter aſſumitur ad Florentiam inuiſendam, & Tuſciam. Quod ſi recto itinere gradieris, occurret primum Sapina flumen, quod ſuperatur ponte latericijs coctis extructo. Et ſi vltra progredieris, eam viam ab Idice fluuio diuiſam comperies olim ornato pietate Comitiſſæ Matheldæ ponte vno magnæ longitudinis, cuius veſtigia iuxta apparent. Ad dexteram ſunt radices Appennini, & colles villis, & vicis pleni, ad læuam autem habebit viator planitiem optimam, & ſuperbam, valles, & Ferrariam. Et propè Æmiliam curioſitatis indagator perſcrutari poterit vbi Ciuitas Cliternæ olim fuerat ædificata, quam quidem reperies in agris Fratrum Dominicanorum ſub ſaxis cæmento, & ruinis latitantem. Fuit enim diruta

anno

anno 385. a Bononienſe Ciuitate nimium Cliternæ vicina. Non multum hinc abeſt Butrium oppidum. Cumque iter habueris paſſibus decem mill. Æmiliā a Sileto amne ex Appennino fluente ad valles diuiſam inſpicies ponte, quod traijcitur lateritio, & ibi oppidum Sancti Petri inuiſes non quidem ignobile a Bononienſibus ædificatum, cuius incolæ mercaturam exercent maximè herbæ cuiuſdam pro tingendis pannis aptiſſime, & vulgò dicitur *Guado* vlterius iter proſequentes ſuper colles ad dexteram Duciam, Caſtrum videbimus, in quo eminet Comitis titulo Campegia Domus inter Bononienſes clari nominis, ex qua præſtantes in ſcietiarum cognitione, illuſtriſſimi in Principatu Eccleſiæ, & inuicti, ac militaris animi viri plures emicuerunt. Ex qua nunc in viuis eſt Rodulphus Comes, qui præclaro inſignium virtutum concurſu multiplicique optimarum artium eruditione, ad eximium decus ornatur. Itaque ratione cœleſtis gratiæ, vel arridentis naturæ dona ei contigiſſe omnes affirmant. Et poſt aliquot paſſus Paradellum Cœnobium Patrum Tertij Ordinis Sancti Franciſci a Iulio Secondo Pont. Max. liberali impenſa conſtructum offendes, & vno miliario peracto Foro Cornelij requieſces.

Perluſtrauimus agrum totum Bononienſem, & ſi pauca pro itinere Florentino addenda ſint, qua in re, vt ad amuſſim cunctis faciamus ſatis addendum eſt in toto territorio animas repertas extitiſſe anno iam præterito 128415. Quarum, viri ſunt 37404. Mulieres 42390. Pueri 22464. Puellæ 19489. Serui 4820. Ancillæ 1847. Quem numerum ſi dum illi, qui eſt Vrbis, & ſuburbiorum addimus, videbimus Vrbē Bononiam eiuſq; ſuburbia, & territorium alere animas 207796. Videlicet ducentum, & ſeptem millia ſeptingentæ, & nonaginta ſex.

ITER BONONIA FLORENTIAM SENAS, & Romam.

BOnoniam relinques a tergo dum Florentiam petes exiens ad meridiem, & orientem, & extra portam Sancti Stephani, iterque arripies planitiem & colles perluſtrando, in quibus Ceres, Pomona, Pean, & liber lepidè certant, vt ſupra diſſeruimus. Leni greſſu paſſus attolles, & abſolutis decem milliaribus Planorium vicum hoſpitijs, & tabernis abundantem inuenies. Inde ad altiora loca, & tandē ad pagum Loianum accedes, ſuperiuſque vicum, ad quem cum aſper ſit aſcenſus, merito nuncupatur, *Scarica l'Aſino*, Ramazoti olim Strenui Ducis patriū ſolum. Occurrit deinde Petra mala, hinc deſcenditur ad Fidentiolam *Fiorenzola* montibus clauſam, pagum non ignobilem. Ibi traijcitur flumen, & ad pinnas, atque ad ſupremum cacumen Apennini ſuperatis ſaltibus, relictiſque ad leuam immenſis profunditatibus, quæ niſi fuerint viatori penitus inuiſæ oculum abripient, & ad ſe vacillantem hominem præcipitari cogent, anguſta, & difficilis eſt via, & paſſibus tribus mill. ſemper aſcenditur, nec alicubi datur planities, aut quieſcendi locus, quouſque tandem in eminentiſſimo alpium vertice peruenies, vbi tabernam etiam vilem offendes, quæ laxo dabit requiem. Hinc deſcendes, & Scarperiam inuenies vicum amplum, & inde amœna loca Hetruriæ oculis plenis conſpicies, & Florentiam peractis a te paſſuum quinquaginta millibus Bononia relicta.

FLO-

FLORENTIA.

MVlta ſe antiquitate efferre haud Florentia poteſt, paucis enim diebus ante Triumuiratum extitiſſe legitur, aut a Feſulanis, quibus regio illa propter Tyberim magis probata fuit, quam quæ ab ipſis in monte colebatur, aut ab aliјs illis finitimis, qui Fluuentini vocitabantur, qui in vnam, quæ a Romanis facta fuit, Coloniam conuenerunt, & pro Fluentia Florentia appellata eſt, cum totius orbis terrarum flos, nimirum Roma, qui eam colerent miſiſſet. A veritate tamen non eſt alienum, vſq; ad Gothorum tempora paruum oppidum Thuſciæ dictam eſſe. In planitie ſita eſt, ab Arnoque flumine diuiditur. Ab ea parte, quæ in occidentem vergit, patentes campos latitudine milliariorum 40. & amœna habet, inter Piſas, & Arretium extat. Eam ab oriente amœni colles fructiferis arboribus referti circumeunt, necnon multis in locis ab Apennino monte altiſſimo munitur eſt ambitus paſſuum quinque milliarum, & forma potius oblonga quam ſpherica. Ante muri eam tuebantur, atque octo portas habebat, quarum quattuor ſibi principem locum vendicabant, reliquæ anguſtæ erant. Intus duæ, & ſexaginta turres extabant, quas è ſummo loco nati viri incolebant. Eas magna ex parte deiecit Gothorum Rex Totyla, ciuibuſque magnopere incommodauit, deinceps vero a Barbaris aliјs, & a Feſulanis admodum exagitata fuit, vt eam habitatores dereliquerint, quo in ſtatu permanſit, vſq; ad ſalutis noſtræ annos 802. quo tẽpore Carolus Magnus, alpes tranſmittit, & eius ambitum cum amplificaſſet, nouis etiam muris eam auxit, in quibus 150. turres, in altitudine 100. cubitorum extollebantur; iuſſitque

vt denuo recoleretur exinde ſemper euentus rerum feliciores experta eſt, libertatem ſuam retinebat, ac Guelphorum, at Gibellinorum factionibus ſummis cladibus affecta fuit.

Priſco tempore conſulum magiſtratu, ancianorum poſtea deinde vexilliferi, aut priorum gubernata fuit, & multoties ſui regiminis habuit viciſſitudinem, cum optimates contra ciues, & ciues contra plebem, & hæc contra eoſdem vſque ad ſanguinem decertauerint. Et quoniam acri ingenio Florentini ſunt, opum multarum acceſſio facta eſt, quamobrem incommoda multa pertulit, cũ nemo vellet aliquem dignitate ſecum exæquari. Multas Hetruriæ, & Flaminiæ Ciuitates, & vicos ſub iugum miſit, & præcipuè Piſas, quæ Reſpub. in Italia ingentibus viribus polluit. Nunc vnius Principis Imperio eſt addicta, quod ei libertatem eripuit Clemens VII. licet & illius ciuis, & illic ortus eſſet, aer tenuis eſt, & ſalubris, & maximè acrium ingeniorum ferax, magno Flumine Arno fruitur, a quo eam diuidi ſuperius diximus, in quo ſpecioſiſſimi quattuor conſpiciuntur pontes, quibus coniungitur, & ſimul omnibus rebus, quæ ſunt opus, eſt opulenta, propterea quod altis montibus, collibus amenis, & patenti planitie cingitur: huc accedit flumen nauigabile, ſui Principis Aula, latum Imperium, & quod fere in media Italia eſt collocata, & ſumma induſtria, quapropter nullum Europæ Forum Florentinos mercatores deſiderat. Itaque iure Bonifac, Papa Vndecimus, quintum eſſe elemẽtum Florentinos aſſeruit. Et quoniam, præter Romam nulla extat in Europa Ciuitas, quæ tot Architectos, Pictores, & Anaglyptes emiſerit, quot hæc Ciuitas, hinc profecta ſunt tot palatia, tot Templa, tot picturæ, tot ſtatuæ, quæ ſumma admiratione afficiunt. Extat Palatium Mercati Noui, vbi quouis tem-

tempore ſua negocia ciues agere poſſunt. Medicorum, & Strofiarum Palatium omnes in ſui admirationem trahit. Regium Principis Palatium, atriũ, quod admireris, offert, pulcherrimis picturis, & auro exornatum, in quo depicta ſumma arte videntur prælia, quæ Coſimus Magnus Dux confecit, & quibus hoc Imperium imperet. Huius Regijs Palatij in platea lympidas aquas fons effundit marmoreis figuris Neptuni, & Faunorum ab Ammanato confectis inſigne Pittorum Palatium quod eſt, principis magnificentiam oſtentat pulcherrimis ſeceſſibus, viridarijs, fontibus, & nemoribus, quæ omnia ſummam admirationem afferunt. Præterea latens curriculum, qua tuto, & clam ad alterum Palatium Princeps transfertur. Sub dio regio admiraberis Perſei æneam figuram omni artis excellentia præſtantem.

Propè Sanctæ Trinitatis Ædem ingens, & ſublimis columna extollitur, cuius in faſtigio extat iuſtitia. Eam erexit Coſimus Magnus Dux, cui per Vrbem deambulanti illic de victoria renunciatum fuit, quam Melignani Marchio in Senarum finibus anno 1555. contra Petrum Strocium obtinuit. Strata viarum admodum recta, ac benè collocata, ædificiaque ea arte poſita ſunt, vt meritò inter omnes Vrbes Italas formoſa appelletur, qui graphydij, aut architectonices magnitudinem, vel ſculpturæ, vel picturæ inſpicere amat, ſingulas Ædes ſacras adeat, de quibus ſatis, qui diceret, volumen plenum conficeret, tot, tantaque ſunt, quæ a præſtantibus viris profecta ſumma cum admiratione conſpiciuntur. At nihilominus ſilentio non inuoluam, quod ingens Sanctæ Mariæ a Flore admiraberis, vbi ſepultus eſt Ficinus, cuius Ficini marmorea effigies cernitur, & itidem Giotti, qui tum in pictura, tum in architectonicæ magno-

pere excelluit: Epitaphiumque legitur, quod ei Politianus inſcripſit. Marmorei videntur duodecim Apoſtoli, quos varij ea in facultate præſtantes viri effinxerunt, & illa Ædis teſtudo admodum fama celebris, quam Bruneleſcus deſignauit, quæ præclaris picturis à Vaſario, & a Zucchero innumeris eiuſdē artis inuentionibus decorata fuit authore Vicentio Borghino Minoris non eſt turris ſacra, *Campanile* quam Giottus architectatus eſt, ac plurimas exhibet ſtatuas, quas in elaborando principes ſculptores ſibi inuicem æmuli extiterunt. Huius Templi in conſpectu Baptyſterium forma ſpherica eſt, quod veterrimum Templum Martis fuit habitnm, vbi precioſis marmoreis lapidibus ſuperbum vas extat, in quo Baptiſmum traditur, cuius oſtia ænea ſunt, & ea arte a Laurentio Ghiberto Florentino inciſa, vt in tota Europa præſtent. Hoc in ſpecioſiſſimo, & exornatiſſimo Templo ſepulchrum æneum reperitur, quod Donatellus confecit, vbi legitur, *Balthaſſar Coſſa, olim Ioannes Vigeſimus Tertius*. Ædes ſacra Sanctæ Mariæ Nouellæ ſtructura inter præſtantiora Italiæ templa refertur, & vndique picturas ſpecioſiſſimas oſtentat. Michael Angelus ſuam Venerem eam cognominabat. Hic inter cœtera, quæ extant opera inſignia Conſtantinopolitani Patriarchæ monumentum aſpicies, qui Concilio Oecumenico ſub Eugenio Quarto, ſe ſubſcripſit in cœnobio Prædicatorum Patrum vitam viuebat, ibi enim plurimi ſumma obſeruatione Deo deſeruiunt. Præter multos, qui nunc excellūt, annis exactis Cardinales duos, Antiſtites octo de quadraginta, & ſex Beatos edidit. Verum mortuorum Clauſtrum, & Fratrum Capitolium videre, ne omittas, architectonicè enim, & pictura, ita excellit, vt cuique admirationi ſit. Ac velim cures, vt ex illis Fratribbs vnus, aut alter tibi imaginem Ioannis

Cima-

Cimabue indicet, qui anno 1240. picturam in Italiam reſtituere cœpit, cum tot annis, ante Græcis pictoribus vſi fuiſſent, a quo, velut a primario Italo fonte pictores omnes emanarunt, a Barbarorum in Italiam aduentu. Eo in templo eſt ſacellum Gaddæ familiæ cum icone quæ, prima in Italia viſa fuit. Hoc in conuentu generalis ſynodi ſeſſiones habebantur, præſente, tum Græca, tum Latina Eccleſia, Pontifice, & Imperatoribus, nec deſiderabantur orientales quattuor Patriarchæ, Generales. Coſimus M. ſuperior Sancti Laurentij. Templum præſtantiſſimum Donatelli Graphide confecit, cuius ſepulchrum in media Æde cum Epitaphio eſt Patri Patriæ decreto publico. In ſacello marmoreis, ereiſque imaginibus maximè Bonarotti exornatiſſimo ſtant heroum Principum Mediceæ Familiæ, corpora ſepulta, eſt Bibliotheca, tum Græcis, tum Latinis Libris referta. Templum Sanctæ Crucis Patres Minores Conuentuales multa frequentia excolunt ſuggeſtum pretioſum animaduertas, omnibus enim Italis anteponitur, vnaque Leonardi Aretini monumentum, & ſtatuam Giotti contemplator.

Verum eſt, cur magis ſuſpicias Michaelis Angeli ſepulchrum tribus marmoreis figuris ſupra modum admirandis quod ingens inter ſculptores, pictores, & architectores miraculū. Thenſa pro Sanctiſſimo Sacramento altitudine, ſpecie præ cœteris excellit, quod opus iuſſu Coſimi Magni Ducis fuit inſtitutum cum organo, cuius duntaxat ars 4000. aureorū eſt. Quid de Aede ſacra Sancti Spiritus ea architectonices cura extructa, tot ingentibus, ſublimibuſq; colūnis exornata dicam, cui præſident Eremitani Patres? qui periſtyllum a Græcis pictū inhabitant antequā Itali penicilio, & arte pingēdi vtcūq; vigerent, aut de Tēplo Sancti Marci cuius admini-

ſtrationi Dominicani Patres præpoſiti ſunt, vbi Clauſtrum eſt, quod Græci pinxerunt, cum nondum Itali picturæ facultatem tenerent, & præterea ſumptibus maximis ædificatum ſacellum, quod S. Antonin. Archiep. ſepulchrum ſeruat ſtatuis marmoreis, & præclariſſimis ornamentis a viris Principibus Saluiatis exornatum inſuper ibi legitur Epitaphium Ioannis Pici, qui velut Phœnix inter ingenia extitit, licet illius ſepulchrum in Fratrum conuentu ſit poſitum.

Ioannes iacet hic Mirandula, cætera norunt;
Et Tagus, & Ganges forſan, & Antipodes.

Conuentus Fratres 200. capit, tot enim fuerunt Sauonarola eum moderante, quique ea eſt arte digeſtus, vt quouis tempore, & quolibet opertus eas, commodiſque nullus ex Italis ei conferendus eſt, & licet Domicilia cuncta ſpeciem præſeferant, ea longè præſtat Bibliotheca Græcis, & Latinis lectiſſimis copioſiſſima; in auxilium Fratrum ex obſeruantia. Tacitus non præteribo Sacrum Annunciatę Templum, ita nuncupatum a imagine, cui Angelus ſalutem dicit, quę maiora opinione omnium miracula profert. Ædes magnifica eſt, auro, argento, ſtatuis, & pretioſis muneribus aucta non minus, ac quiuis Italiæ locus, vno excepto Laureto. Ibi Deo deſeruiunt Patres multi, qui Lyceum viris omni ſapientia pręditis tuentu, & religiosè degunt in illis Ædibus, quę vndique picturis prępexcellentibus pręſtantium pictorum, & pręcipuè Roſſi exornantur. Has inter plurimas ſacras Ædes ſilentio non prętериſſe ſatis habeo, tamen meminiſſe iuuat, etiamnum extare templa, quę Carolus Magnus erexit. Hęc ſunt Sancta Maria in Campo, Sanctus Petrus a Scaragijs Sancti Apoſtoli,

vbi

vbi adhuc illius facies ad viuum formata perſpicitur, & plurimi faciendum Innocentium Xenodochium. Huiuſmodi piorum locorum numero ſunt circiter ſeptem, & triginta itidem, parochiæ quadraginta quattuor, ſimul annumeratis Prioratibus duodecim Monacharũ, Cœnobia quattuor, & quinquaginta connumerantur, & virorum regularium viginti quattuor, puerorum nouem, hominum pluřimæ confraternitates coeunt, quapropter videre eſt, Italas ferè gentes omnes procliuitate ad Religionem Florentinos anteire, cum inter regulares cuiuſque generis innumeri ſint. Quamobrem multi è Florentia Sancti oriundi ſunt, inter quos eſt Archiep. Antoninus, Ioannes Gualbertus, Andræas Carmelitanus, Philippus ex ſeruis, & alij, qui aut religiones inſtituerunt, aut reſtituerunt. Florentinus fuit Leo Decimus, & Clemens Septimus Pontifices, quemadmodum Clemens Octauus, horum temporum Pontifex a Florentino Patre ortus eſt, & plurimi extiterunt Cardinales, Præſules, & alij, qui in Romana Eccleſia præſtiterunt. In re militari egregia virtute Duces multi fuerunt, quos inter Petrus Strozzius Frãciæ Mareſchallus fama celeberrimus fuit: in litteris vero innumeri excelluerunt, ex quibus meminiſſe ſatis eſt Danthis, Petrarcæ, Boccaccij, Caualcantis, Beniuieni, Politiani, Criniti, Ficini, Palmerij, Paſſauantij, Dini Garbi Medici Accurſij, Leonis Alberti, Faccij Vberti, Victorij, Donati, Acciaiolij, & alius maximus numerus ſupereſt. Sed quoniam de multis Artificibus egi, vt paucis complectar, dicã, plures eſſe ex Florentia pictores, ſculptores, architectores, quam qui ex reliqua tota Italia profecti ſunt, quas artes, vt proprias ſibi iure vendicare uidetur. Iccircò de Graphide altera Academia efflo-ret, altera de vulgari lingua, cuius facultatis, & Principes, & præceptores Florentini habendi ſunt.

Veſpu-

Veſpuccius Oceanum Mare nauigauit, oraſque nō ante cognitas inuenit. Florentini tum ad mercaturam, tum ad principatus natura idonei ſunt, nec prętermittendum eſt, quod eo tempore, quo Principes Chriſtiani Bonifacio Pont. Nono, ſe ſubditos exhibuerunt, ad varios Principes ex Florentinis XIII. legati ſunt, quemadmodum alias, nondum centum anni prætererierunt, ex genere Strozziorū Legati tres, vnus pro Ferrarię, alter pro Mantuæ Principibus, tertius nomine huius Reip. Venetias ſimul conuenerunt. Magnæ nobilitatis, & verè illuſtriſſimas habet familias, quarum aliquæ in Gallijs titulis, & principatibus potiuntur. Sunt Romæ, & Venetijs, quam plures aliæ multum conſpicuæ. Florentiæ animæ circiter 85. mil. viuunt.

Ex ea parte, quæ ſpectat in Septentriones, Apenninum Florentia tenet, & quòd pars illa mōtis, quę impendet illi, ad meridiem vergit, hinc oblectamentis effloret, & ſumptuoſis locis, qui animos recreare poſſunt, Feſulas vſque veterrimam Vrbem, pertinētibus, vbi prodigiorum interpretes antiquitus degebant. Eam condidiſſe fertur Atlas, ac Hercules Ægyptius, & Stilliconi Romanorum Imperatori contra Gothos ſuppetias tulit, quorum millia centum cæſa fuerunt. Annos 500. cum Florentinis cōtendit, a quibus, anno 1024. euerſa fuit, Familijſq; Florentiam tranſductis, non eſt reſtituta, nec antiquitatis veſtigium vllum, præter Epiſcopatum inſtituit. Hinc, & inde in collibus illis præclara ædificia apparent, quæ oblectamenti gratia Florentini collocarunt. Cernitur Patrum Canonicorum Regularium abbatia, Sancti Dominici Fratrum Cœnobium, viridaria cuiuſque generis arboribus ſcatentia, myrteta, roſaria, vineæ, pini, Cupreſſi, Laureta, riuuli lympidas lymphas fundentes, ad ſummā locus amœniſſimus, & ſummæ voluptati eſt. Pratolinum,

linum,qui non admiretur,eſt nemo.Hoc Franciſcus Dux Magnus poni iuſſit,& exornari rebus illis omnibus,quæ Principi amplitudine,& ocio eſſe poſſunt,ſtatuis, picturis, vberibus fontibus,quæ omnia ea artē diſpoſita ſunt, vt inter principes ex Italia locos,qui oblectamento animos perfundunt,referendum ſit.Superiore in via, quæ Bononiam pergit ſcarparia Vicus eſt, quem gladiorum, forficum, & rerum huiuſmodi plurimi artifices colunt, hoc nomine appellatus, quod ad pedes Apennini ſitus eſt, Florentiaque millia paſſuum 16. abeſt. Eadem iter facienti ad ortum occurrit amœna vallis villis, & pagis referta, nomine Mugellum, quam interfluit flumen ſæua.Hinc Dynus Iuriſperitus fama celebris ortus eſt,ibique ociabatur Coſimus Secundus,quando Florentiæ Dux indictus fuit, qui ibidē arcem munitam erexit. Palatium inſuper extruxit in Careggio, cui adiunxit ambitum amplum, quo feræ detinentur ad venationem. Vlterior via Fauentiam, & in Flaminiam ducit, Apenninique iugum aſcenditur. Vlterius incipiunt Caſentini loca, qui a torrenti Ronta, vſque ad flumen Arnum,& ad Aretinum agrum pertinet, qui ager fructuoſiſſimus eſt,& diuerſorijs affluit, magis exortum ſolis verſus ſemper inter colles eſt iter, & in medio Apennino ſacra eſt heremus quam Camaldulenſes incolūt, inferior ſolis exortum vltra Bibiena oppidum eſt, Vrbiniquehinc ager oritur. Verum ſi Florentia orientem verſus recta profectus fueris, eris in Caſentino,& tibi vallis vmbroſæ inter montes proſpectus periucundus erit, vbi Beatus Ioannes ſuæ religionis fundamenta iecit,multo anterior, & Vmbria cernitur. Ab altero verò latere, videlicet Occidentis, & Septentrionis paſſ. millium 10. iter rectūm eſt ad Palatium Podij gaiani in amœno colle ædificatum,quod Coſimus Dux muris cinxit,& ad

ſpeciem

ſpeciem arcis redegit, a quo non procul parietem in girum duxit, vt vallo ſtarent animalia pro venatione. Huius loci in conſpectu deſtrorſum Pratum oppidum in Italia facilè princeps extat, vbi panis eo candore conficitur, vt niui exæquetur, & Matris Dei cingulum conſeruat. Propior Apenninum extollitur mons Murlus, vbi exules Florentinos Coſimus Dux fudit, qua victoria potitus principatum ſuum confirmauit. Itinere millium paſſuum decem confecto Piſtorium peruenies Vrbem ſanè exiguã, as pulchram, opulentam, & nobilem, ubi multi ſumma religione coluntur loci, & potiſſimum Eccleſia Cathedralis, & ædicula Sancto Iacobo ſacra, ſpecioſas lucernas, aromata & ſediculas affabrè conficit. Cyni magni Iuriſconſ. patria fuit, quæque diſcordijs, & inteſtino bello ſæpius ad pernitiem ſe ipſam deduxit, fructuoſo agro fruitur, & magnam planitiem habet in gyro.

Vlterius progredienti Apenninus occurrit, & ager Bononienſis, & Rhenus fluuius. In hac Vrbe ſi Occidentem inter & Septentrionem iter conuerteris Grafinianam accedes, & propior occaſum ſolis eſt Piſſia oppidum ſanè ornatum. Piſtorio viginti millia paſſuum Lucca diſtat, quæ ſua libertate potitur, & optimè ſeruat, vndique munita, negocijs, & induſtria multa pollēs. Quamobrem, licet anguſtis includatur finibus, tamen copia omniũ rerum abũdat. Illic Domini Noſtri Dei Filij Sanctum illũ vultum, & Religioſum, miraculis celebrem, & Sancti Fidriani ſui Epiſcopi corpus venerantur. Antiquitate gloriatur, & Romanorum Colonia fuit.

Eã Deſiderius Longobardorum Rex quadris lapidibus cinxit, & loci natura, & multis donis munitur, quapropter Narſetis obſidium ſex menſes ſuſtinere potuit. Sub Luccam mare verſus Herculis ædis veſtigia ſunt. Ex Lucenſe agro naſcuntur homines

ad

ad bellum parati, & equorum multitudo nequaquã deſideratur. Serchius amnis huius territorium abluit delicatiori piſce optimè affluens. Lucca diſtant paſſuum decem millia Balnea apud omnes Italos famæ celebris in pago villæ, cuius meminerunt antiqui.

Florentia diſcedenti Occidentẽ verſus per planitiem quadraginta paſſuum millium eſt iter, primumque occurrit Empoli oppidum, & ex altero latere, Fuxechium, cui propè eſt ingens lacus, &, Crucifixus miraculis inſignis. Deinceps in media via, quæ Florentia Piſas ducit eſt Sancti Miniati oppidum inſigne, quod poſitum fuit in eminenti loco a Rege, Longobardorum Deſiderio, & à Germanis ob religionem eius Regis erga Sanctum Miniatum.

Piſas vſque, quam Vrbem interfluit, ab latere tuo flumen Arnum non diſcedet. Piſarum Vrbs veterrima eſt, & multo ante Romam a Græcis condita, de quibus non in vnam ſententiam ſcriptores loquuntur, ex duodecim Hetruriæ Vrbibus extitit. In mari multum valebat. Contra Ligures magnas victorias ſibi comparuit, Cartaginem ſub iugum miſit, Romam Regem ſuum deduxit, & Sardiniam in ſuam ditionem vindicauit, Panormũ Vrbem Siculam Saracenis præripuit, Maioricæ Regem interfecit, & quo Terra Sancta patirētur, Gallis auxilio fuit, ad Regẽ Hieroſolymæ contra Saracenos quadraginta triremes auxilio miſit, ſæpiuſque Pontificibus in labore opem tulit, diu Imperio, opibus, & prudentia, ita fœlix fuit, vt Sanctus Thomas in Tractatu de quattuor rebus, eam inter potiſſimas quatuor Vrbes connumeret. Verum a quo tempore Piſani in gratiam Barbaruſſæ Imperatoris Antiſtites multos Lugdunum ad Synodum proficiſcentes interceperunt, ſemper deteriores rerum euentus experti ſunt, itaque libertatem, & vires amiſerunt, mediocremq; eam Vrbem

bem dixeris, ſi quæ fuit olim perpenderis. Generale ſtudium aperit, & Doctores omnium fama celeberrimos ſemper habet, Equitum Sancti Stephani Piſis eſt domicilium, ita quod tum horum nobiliũ proſpectu, cũ gymnaſij ampliſſimi excellentia, vrbs ſatis decorata proſpicitur. Loci facies pulcherrima eſt, etenim non aliam eam videre videor, quam Plato Vrbem ſuam deſiderabat. Procul a mare millia paſſuum 4. licet circiter octo modo diſtet, collocata fuit, ita vt in mare non ſit, at propinqua, non in monte, at proximè, in planitie ſita eſt, & ab Arno Flumine regio diuiditur, vt idem & Plato iubet. Præterea inſignibus quattuor, & apud omnes homines admirandis rebus gloriatur, æde nimirum Sancti Ioannis, Eccleſiæ Cathedrali Turri Sacra, quæ mira quidem architectonices arte ſeptem cubitis incumbit, ſpecioſa, & exorta. Eadem Eccleſia Cathedrali, cuius fundamenta iacta fuerunt manubijs, quas ex Saracenis Panormo pulſis retulerunt, poſtremum eſt Campus Sanctus, tunc inſtitutus, cum Barbaruſſæ Imper. Terræ Sanctæ bellum inferenti triremes 50. Piſani miſerunt. Verum cum vitam in vndis fluminis ille amiſiſſet, naualia Terra Sancta repulerunt, quam in hoc Cœmeterium contulerunt. Piſarum ex altera parte Lucca eſt, ex altera verò Liburnus portus. Funditus eam Florentini an. 1509. euerterunt, quamobrem multi piſanorum optimates aliò emigrarunt, & ferè deſerta fuit.

Si Florentia Senas, & inde Romam iter habes, per portam, quæ in meridiem ſpectat egreditor, per quã Carolus Quintus olim ingreſſus fuit de Aphrica triumphans, non procul occurret Carthuſienſiũ nobile Cœnobium, in quo Beatus Nicolaus Albergatus Cardinalis, & Nicolai V. P. M. mœcenas tumulatur. Hinc Caſſianum pagum, & Tauernelaſi, & ſtagiæ, vicos peruenies, qui inter ſe diſtant paſ-

ſuum

ſuum nouem millibus, & recto itinere gradieris hinc, & illinc colles amœnos, & planitiem fructiferam proſpiciens. Huius itineris ab latere dextro in eminenti colle Certaldum erigitur Ioannis Boccacij ſolum, qui pedeſtris eloquentiæ in patria lingua primus ſermones inchoauit, & abſoluit, ſepulchrum eius cum marmorea effigie in Templo maximo Certaldi conſpicitur inſculptis his Carminibus.

Hac ſub mole iacent cineres, ac oſſa Ioannis
Mens ſedet ante Deum meritis ornata laborum
Mortalis vitæ, genitor Boccacius illi.
Patria Certaldum ſtudium fuit alma poeſis.

Vlterius, & mediterraneum eſt Sancti Geminiani oppidum inſigne, quod vina vernatica lautiſſima effert, & ſpecioſis Templis, palatijs præclaris, viriſque illuſtribus, & bona indole condecoratur. In fructuoſiſſimo, & pulcherrimo monte ſtat, vnde fertur uideri Florentinum Archiepiſcopatum, Senarum, & Piſarum inſuper volaterranum Epiſcopatum, Luccæ, Piſtorij, Mutinæ, Bononiæ, Feſularum, & Arretij, vlterior Occidentem verſus extat Volaterra annis 100. ante Troiæ Excidium 500. ante Romam ædificata. In ſublimi monte ſita eſt, cuius ad iugum trium paſſuum millium eſt iter, muri ferè omnes in longitudinem pedum ſex patent, quadri ſunt, & ſine bitumine coeunt, quinque portis aperitur, quarum ante ſingulam fons eſt, puriſſimas lymphas emittens, & in Vrbe duo exiliunt fontes multis antiquitatis veſtigijs, ſtatuis nimirum Epitaphijs, & elaboratis lapidibus inſignes. Magno Hetruriæ Duci ſuddita eſt, & ſulphurarijs aquarum copia vberrimoque, agro fruitur. Hæc Perſij Poetæ, & aliorum, qui de re litteraria benè meriti ſunt patria eſt vlterius mare eſt.

Floren-

Florentia, Senas proficiſcenti ſiniſtrorſum obuiā eſt Anciſa, vnde Petrarca originem duxit, vlterius Fighinum eſt, & aliæ oppida præclara.

At ſi ad Orientem perrexeris, Arretium peruenies in planitie gratioſa ſitum, & in inter duodecim Hetruriæ Vrbes relatum. Romanis in triginta millium aureis auxilio fuit, & Scipioni in Aphricam ituro frumenti modios centum viginti millia dedit. Viciſſitudine ſuorum principum multum detrimenti perpeſſum eſt, & diutinum Hetruriæ ſpectaculum miſerabile extitit, quoad Coſimus Dux Florentiæ eius adminiſtrationem recepit, ab eo enim tempore reſtitui cœpta eſt. Romanorum tempeſtate fictilia vaſa Arretina, quæ in Italia effingebantur, omnia excellebant. Arretinæ ædi ſacræ, ſub Valentiniano Imper. Zenobius tribunus dotem dixit, quod in illius Templi lapidibus inciſum legitur, in quo Martyrum Sancti Laurentij, & Peregrini eiuſdem Ciuitatis concinium corpora venerantur, & Gregorij Decimi Pót. Max. miraculis clari. Hinc ortus eſt Mecœnas litteratorum præſidium, Guidus, qui concentum in notis, vt, re, mi, fa, ſol, la, excogitauit, Leonardus Coma, Tortellius, Accoltius Cardinalis, & alij, quorū ingenia ſummis laudibus exornata fuerūt, aer enim tenuiſſimus eſt. Cures, vt Domus Petrarcæ tibi demonſtretur, adhuc enim extat. Arretio relicto ad Tiphernatem Vrbem viator progreditur, quæ Caſtelli Ciuitas a noſtratibus vocitatur, & ab ea in eccleſiaſtica ditione ingreditur.

Si ad viam regiam, qua Florētia Senas accedimus, poſt Staggiam, Bonitium *Poggibonzi*, oppidum offendes, & ſi oculos attolles Podium Imperiale, *Poggio Imperiale* aſpicies, arce óptima a Florentinis extructa munitum, deinde Aſcia pagus ſtat in ipſa via, & Senarum hoſpes, deinceps eris.

SE-

S E N E.

HÆc Vrbs, quæ Senæ appellata eſt a Senonibus Gallis, qui, cũ contra Romanos eſſent in Italia ſub Brenno, eam altis cinctam ripis mœnibus fortiſſimis, ac validiſſima arce in colle ædificarũt, & a Romanis Colonia eſt effecta. Quamobrem Romano Imperio primum, tum verò, vt aliæ ciuitates fuit ſubiecta, ſed temporis interuallo pacta ſibi libertate, vnum tamen Imperium recognoſcens, cum Florentinis, quibus cum vetus illi æmulatio erat pugnans victoriam inſignem reportauit, & licet a Petrucijs ſuis ciuibus primarijs exagitata fuerit, libertatem attamen denuo ſibi comparatam, vſque ad annum 1555. conſeruauit, quo tempore Florentiæ Duci ſeſe dedidit, a quo præſenti tempore gubernatur. Cœlo admodũ ſubtili, ac purgato ſubiacet, nec aquarum copiã deſiderat; Iccirco fons ille, qui Brãda nũcupatur non mediocrem ſpectantibus affert admirationem. Hinc in ſuo inferno Dantes illum eſt admiratus. At non minoris palatia multa ducenda, inter quæ Piccolomineæ Familiæ illud a Pio Secundo Pont. Maximo, quadratis lapidibus conſtructum omnium illuſtriſſimum exiſtit. Platea multis quidem de cauſſis inſignis eo etiam magis eſt conſpicienda, quod tali eſt artificio collocata, vt quotquot in ea deambularint, ad vnum poſſint a quouis intueri. In campo regio, regio quidem, quo vocatur nomine dignum Templum eſt Sãcti Dominici, in quo præter Sanctæ Catherinæ Senenſis venerandum caput multa ſanctorum corpora ſeruantur, & ibi a prædicatorijs patribus religioſiſſimè Deo ſeruitur. Magnũ præterea pro infirmis continet hoſpitij locum, qui ſtructuræ nobilitate inſignis quidem, pio tamẽ etiã

munere, &c. inſeruientium ordinem extat ſingularis. Sacra primaria ædes, Beatiſſimæ Virgini D.N. dicata, prætioſiſſimis marmoreis lapidibus erecta, ſingulari artificio conſpicua apparet. Eius pauimentum à Duccio pictore celeberrimo incœptum, à Becafumo tandem perfectum eſt. Ante Sanctiſſimum Euchariſtiæ Sacramentum octo perpetuo cerei albi, & purgati adſtant accenſi, quorũ quattuor ab Aia nobiliſſima Magdeburgenſis Saxoniæ Ciuitatis muliere, iamdudum fuerũt imperari, quæ vt Deo ſeruiret, in ſenenſem ſeſe receptam ditionem, monialium Diui Benedicti habitum ſuſcepit, ædificauitque in inſula abbatiam obijtque in ſuo monaſterio nunc diruto ſuper montem Madium ab ea ædificato. Multorum fuit hæc Vrbs ſanctimonia inſignum virorum parens, præſertim vero Sanctorum Bernardini Confeſſoris, & Catherinæ Senenſis, Beatorumque Ioannis Columbini Ieſuatorum fundatoris, Iacobi Dominicani. Fuerunt Senenſes viri pietate excellentes, qui Canonicorum Regularium Sancti Saluatoris, & Monachorum Montis Olíueti Familias inſtituere.

Itidem Senenſes fuerunt, qui dicti ſunt Pij nomine Pontificis Secundi, Tertijque, necnon etiam Tertius Alexander Pontificiæ ſummæ dignitatis accerrimus defenſor, validuſque Sedis Apoſtolicæ propugnator; Multi purpurati patres, quos etiam Cardinales appellamus, inter quos noſtra ætate emicat, vigetque.

Borgheſius, qui morum doctrinæ, ac prudentiæ præſtantia purpura, qua inſignitur apparet digniſſimus, & plurimi Epiſcopi, alijq; præſules innumeri, & Vgo tum philoſophia, tum medendi ſcientia ſingularis, cuius cadauer Ferrariæ requieſcit, Marianus Socinus Senior, omniſcius Iunior, Anteſignanus Iuriſperitiſſimus, duo Piccolominæi philoſophi celeberri-

berrimi, & Claudius Ptolomæus. Neminem latet, quanta ſit vniuerſitas, ſiue Gymnaſium Senenſe, quibuſque commodis, & ſcientiarum Coriphæis ful geat. Ad omnes neceſſarios vſus accommodatiſſimi ſunt Senenſes, & mirificè præ cœteris ad percipiendas doctrinas natura ipſa duce inſtructi videntur, Academijs pro Italica lingua exornanda decorantur Senæ, & doctiſſimos in hoc ſcientiæ genere erudiuit plures. Et ne huic quidquam deeſſe poſſet, quod ad ipſius laudem facere videretur, multos etiā ſtrænuos præclaroſque duces procreauit; Ager eius neceſſariorum omnium ad humanam vitam percopioſus, & demum ciuitas eſt maximi facienda, interque Italiæ inſigniores obtinet locum. A Sancto Anſano Romano ciue, qui Martyrij palmam fuit adeptus, ab idolorum erroribus ad veram Chriſti religionem conuerſa eſt, præcipua deuotione Deiparam Virginem colit, veneraturque, quamobrem hunc in ſuo verſiculum continet ſigillo,

Salue Virgo, Senam veterem, quã cernis amœnam.

Occidentem verſus, ſiue ad eius dexteram, qua Romam pergitur volaterrana ditio ſita eſt, & inferius littora Tyrrhena, quę ad ſeptuaginta millia paſſuum longitudinem cum pabulorum, tum frugū abundantia extenduntur. Cœlum in hac regionē ita immane eſt, ac perniciofum, vt ei pauci incolę ſubiaceant. Quamobrem nulla ibi, quę inſignia ſint loca inueniuntur pręter Maſſam Vrbem peruetuſtam, & inferius penes mare ſtatonum quod dicitur Scarlino. Itaque ad Regiam redeunte viam primum videntur Bonconuentus, vbi ſextus Henricus Romanus Imperator exceſſit è vita, deinde vero ad dexteram in excelſo monte occurret Mons Illicinus *Montalcino.* Qui cœli temperie, & benignitate optimiſque vinis nominatur, & multis quidem de cauſis

dignum eſt oppidum, & ampliſſimum, & Ciuitatem æmulari videbatur.

Alia ex parte duodecim millibus paſſuum Montis Oliueti celebre Monaſterium abeſt, in quo Religio ea, quæ hoc nomine dicitur, tanquam è primis ſeminibus coorta eſt; eſt autem Abbatia multis rationibus inſignis non ſolum enim ædificiorum ſtructura, ac loci ſitu, verum etiam monachorum numero religioneque, qui eo loci vita degunt, eſt celebranda. Propè Bonconuentum flumine Oſa tranſito itur ad Sanctum Quiricum caſtrum excelſo loco collocatum, & hoc (vt aiunt) nomine appellatum, quod ibi Templum eſt illi ſancto vetuſtiſſimo tempore dicatum. Hac via montium radicibus fit iter, in quibus Radicofonum locatur, cui a Longobardorum Rege Deſiderio, nomen hoc traditum fuit, locus hic in altiſſimo colle ædificatus, & veterem arcem continet, & illi a Coſimo Florentiæ Duce (cuius Imperio paret) alia noua paucis ab hinc annis addita eſt; hic patrimonij fines extiterunt, quod a Comitiſſa Mathelda Romanæ Eccleſiæ fuit reſtitutum: hic etiam ardui, aſperrimique, nec inferiores Apennino Montes extolluntur, inter quos balnea ſunt, Diui Philippi, & Roſellæ Ciuitas extitit iamdudum, & Senenſis agri adſunt fines, & Arbiæ fluminis initium reperitur, Inter oppidum S, Quirici, & fluminis tranſitum ad leuam Pientia Vrbs occurrit, quæ, cum Corſianū diceretur, pius Secundus Papa, qui ex ea in lucem æditus eſt, a ſuo nomine Pientiam voluit nominari. Vlterius in excelſo, difficiliq; monte eſt Cluſi ciuitas, quæ duodecim illarum Vrbium, quas primas Hetruria continuit vna fuit. Hic Porſenna Rex Hetruriæ voluit ſepeliri, qui inextricabilem Labirynthænm errorem, aliaque ædificia fabricauit quæ millibus ab hinc annis; ipſa ſunt penitus deſtructa, iam vero ea Vrbs paucos hac ætate eo, quod inter

mon-

montes iaceat incolas habet. Altius ad Septentrionem Mons Pollitianus inuenitur Vrbs non vetuſta quidem, ſed nobilis ac frequens in amœno colle ſita eſt, fructibus abundat, & vinis albi coloris, & præſertim Vertanicis gratiſſimis. Marcellum Secundum Pontif. Maximum, & Cardinales ædidit in lucem, quorum adhuc viuit Taruſius, & Robertus Bellarminius ipſius Marcelli ex ſorore Nepos, ſpectatæ ſincerę que vitæ qui ingenij præſtantia, & acumine, per ſuas nunqnam ſatis laudatas, & vno ore commendatas controuerſias Nouatorum opiniones acerrimè confixit. Agnetem Beatam ex filiabus Diui Dominici, ſanctitate inſignem, & nunc gratia Clementis Octaui Pont. Max. officijs in Eccleſia peragendis celebratam generauit hęc Ciuitas. Præter vero hoc, aliaque multa digna loca Vrbem Romam verſus effluit Tiber.

Ex altera vię parte qua itur è Sancti Quirici Caſtro ad Albiam flumen Petriolum inuenies, cui Balnea ſunt, quibus ex antiquiſſimo Romanorum tempore Seneſes vti conſueuere, nec non flumen Oſa reperitur, penès qued oppida multa ſunt non contemnenda, maritimumque littus, non autem procul admodum a mare apud flumen prędictum iacet Groſſetum Vrbs a Coſimo Florentię Duce inexpugnabiliter munita, & eſt Senenſis Vrbis iurium ex hac parte, & ad Radicofani conſpectum ſurgit altiſſimus mons Tamiatus glandibus abundans, cuius ad radices coccum habetur ad purpuram tingendam, nec non ſub his montibus Terra Sanctæ Floræ adiacet, cui Sfortia familia Purpuratis Patribus, Ducibus Heroibus, & Heroiſſis, qui prodiere, & hoc tempore viuunt, atque vigent celeberrima. Et longius regiam verſus viam locus comperitur pulcherrimus,

rimus, qui eo quod adictis Nobilibus Sfortijs pulcherrima ſtructura, maximiſque, tum piſcationis, tum venationis, aliarumque voluptatum commodis, eſt ędificatus, ipſorum gentilicio nomine vocatur.

Sępius in hoc itinere Pallia tibi flumen erit tranſeundum, quod ſępiſſimè maximi eſt periculi, ſed antequam illud incipias tranſuadare: Centinus tibi Pons, vbi olim Sentina Caſtrum, cuius Cato mentionem fecit, nunc vero pagus obuiam fiet, & Pons dicitur, quia propè hic flumen tranſmeatur. Poſt autem tranſactum Pontem non multorum millium paſſuum itinere, Aquam pendentem inuenies terram inſignem, quæ eo, quod in pendenti loco ſita eſt, aquarum abundantia copioſa Aquę pendentis nomine appellatur, eadem via ſatis amplum Sancti Laurentij oppidum comperies, vltra quod Volſinij Caſtrum ad ſiniſtram lacus ſitum eſt, & quamquam non benè affecto cœlo ſit ſubactum, incolis non mediocriter abundat, fuit autem ędificatum in ruinis vnius ex duodecim primis illis Vrbibus Hetruriæ, nomine Volſinij, quam anterius captam vetuſtiſſimis temporibus Decius Murena à Romanis miſſus priſtinę reſtituit libertati. Hoc in loc Plinij ætate, oleę eodem, quo planctabantur anno, fructus efferebant, & quidem eius oppidi ager maximè fertilis eſt & vinorum prę ſertim appianorum, hic Beatę Chriſtinæ Virginis venerabere corpus, nec ipſius veſtigia videre paruifacias in lacu, e quo incolumis exijt, cũ in eum Chriſti, quem adamabat, amore, fuiſſet a Paganis iniecta. Hoc eodem in Caſtro ſanguinis ex conſacrata Hoſtia, maximum illud, ac ſingulare accidit miraculum in manibus eius Sacerdotis, qui de illius rei veritate dubitabat. Corporale vero ſuper quod ſanguis effluxit in Vrbe Veteri Orujeti aſſeruatur. Multos hic marmoreos lapides aſpicies

litteris vetuſtis exharatos, & in lacu inſulam anguſtam quidem, cuius anguſtiæ proſpicit abundè fertilitas, in qua religioſorum patrum paruum eſt Cœnobium, cuius in Eccleſia Farneſiorum cadauera ſepeliuntur. Imò vero hoc loco Amala xiuncta Regina Thodahati Oſtrogotorum Regis Imperio interfecta fuit, quæ eximijs virtutibus, ac morum integritate maxima veneratione extitit digna. Tanta egregiæ illius mulieris erat ſermonis ſuaui loquentia, & facundia, vt ij, qui extremo capitis ſupplicio eſſent condemnati, ſi ipſam audiuiſſent alloquentem, ſummum ex mellifluis eius verbis ſolatium, & magnam pectori conſtantiam perciperent, ita vt vitam omnino contemnentes, mortem non cordato pectore, verum etiam intrepido, & libenti animo ſubirent.

Ad ſiniſtram lacus huiuſce Vrbs Vetus *Oruieto*, & Balneo regium *Bagnareo* adſunt ciuitates, & vlterius Tyber. Ad dexteram autem Soana Vrbs, Gregorij Sep. Pont. Maximi, patria, nunc penè deſerta, & inferius Pitilianum Vrſinæ Familiæ, Farneſiumq; Farneſiæ domus oppida non ignobilia. Et magis inferius Caſtrum Vrbs eorundem Farneſiorũ titulo Ducis, rupibus, cauernisque obſita permultis, ſed a Farneſijs optimè munita. Hinc mare verſus Talamon Orbetellum, ſiue Coſſa, Mons Volcentanus *Monte Argentaro*, portuſque demum Herculis inueniuntur celebres loci Regis Hiſpaniarum. Ex lacu prædicto optimi piſces extrahuntur, ex quo etiam Marta amnis effluit, quod fluit ad mare, & cuius ad dexteram Aſcanius Æneæ filius oppidum ædificauit, quod etiam adhuc eſt, & Aſcani a olim dictum, nunc Tuſcanella nuncupatur, & ſuper ipſius ianuam, nonnulli verſus leguntur peruetuſti, qui ipſius originem declarant. Sed via, quæ Romam tendit ab oppido Volſinij ad lacum Vulſinenſium peruenitur, in quo

ſolemni pompa, ac multis ceremonijs Iunoni ſacrifi care veteres conſueuerunt. Præter hunc lucum in excelſo monte, Vrbs iacet, quæ dicitur Faliſcum, quæ ab Alexio Argiuo eſt ædificata, & ideo antiquitate maxima gaudet, & loci ſitu optimo. Quamobrem a Camillo expugnari non potuit. Olim caput erat Faliſcorum, nunc non magni momenti, & vinis optimis abundat, & *Monte Fiaſcone* dicitur. Inde in latam planitiem peruenitur, in qua Viterbium eſt ædificatum, quod nomen eſt nouum quidem, cũ Vulſinia alias diceretur, ſed Deſiderius Rex Longobardorum, cum proximis alijs duobus caſtris adiunxiſſet Viterbium appellauit. In hac Vrbe eiuſdem Deſiderij edictum, in alabaſtrino lapide cernitur inciſum.

In platea aquarum abundantia magna profluit, ædificia multa continet perpulchra, & in Cathedrali Eccleſia Summ. Pont. corpora conduntur ſepulchris Ioannis vigeſimi primi, Alexandri Quarti, Adriani Quinti, & Clementis Quarti. Extra vrbem vero ſpatio paſſuum mille Templum eſt Beatiſſimæ Dei Genetrici dicatum, ſub nomine Quercus, maxime quidem religionis, eo quod multæ ibi a petentibus gratiæ impetrantur, & in eo patres Dominicani Deo famulantur, vt etiam in Vrbe, in Sanctæ Mariæ de Gradibus Monaſterio. Extant Sacræ ædes Sanctæ Roſæ, vbi huiuſce beatæ corpus adhuc integrum ſeruatur. Viros Vrbs iſta peperit doctrina, & dignitatibus Eccleſiaſticis inſignes, quos inter Ioannes Annius Apoſtolici palatij magiſter fulget, optimo gaudet agro, & vndecim fluminibus, qui ſemper aquis abundant, e quibus piſces optimi extrahuntur. Sũt etiam multi calidarum aquarũ fontes, e quibus ſunt balnea illa perutilia, quæ Bulicani vulgo appellantur. Vbi nnnc Viterbij Ciuitas eſt Viterbienſes olim Hetruriã Ciuitatẽ aſſerunt fuiſſe, à quo Hetruria re

gio dicta fuit, quæ Piſtorium vſque longè patet. Eam autem veteres inter Ciuitatem, & Regionem differentiam adhibebat, quòd ciuitatis nomen abſque aſpiratione, Prouinciæ verò cùm ea ſcribere conſueuerunt. A Iano ædificata fuit, totiuſque Prouinciæ caput erat.

Viæ, qua Romam tenditur ad dexteram in Martæ fluminis ripa, quod è lacu effluere, iam diximus Corythi, Vrbs prætermittitur, quæ in colle ſita tribus millibus paſſuum a mare longè abeſt.

Eius inſignè cornu fuit, vnde modum Cornetum appellatur, & antiquitus Caſtrum Innui dicebatur, hoc eſt Pan, cui fuerat dedicata Ciuitas ab Hetruſcis. Multa eo in loco extant vetuſtatis indicia; licet anguſta ſit, quod à regia via procul abeſt. A Choryto, ſeu Corneto vlterius procedentes in mediterraneis locis Tulpiam inuenies, e cuius montibus elicitur alumen, ſi quidem, & longius in maris littore Centum cellas, quas nunc dicimus, *Città Vecchia*, quę portus cum ſit, eſt arcis in morem communita, ſed quoniam cœlo ſubiacet iniquo, incolas habet non multos.

Ad ſiniſtram autem regiæ viæ, multa ſtant oppida, & Ciuitas Horta *Horti* Vrbs vetus quidem, vbi ex hac parte Hetruria terminatur, vlterius Tyber eſt, lacus Vadimonis, de quo plura miranda leges, apud Secundum Plin. in vlt. libro ſuarum litterarū. Ijs in locis ſtat Baſſanellum oppidum, Malianum, Ciuitas Caſtellana, Galeſium, & via Flaminia ex Arimino protenſa Romam vſque.

Vix Viterbio relicto montem Cyminum aſcendes eminentem, graui aſcenſu, in cuius cacumine habetur oppidum Canapinum ad læuam viæ, mille paſſibus diſtans. In eo monte viderunt priſci Chorycti oppidum, nunc dirutum, a Choryto Tuſcorum Rege ædificatum, ſimiliter ſylua ſupra modum opaca, quæ

quæ timorem omnibus inferebat, & in ea nullum itineris veſtigium habebatur, & protinus inuia erat quaſi Hericina foret, aut Calidonia, nunc ſublatis arboribus, cunctis peruia eſt, apertaque. In radicibus montis Cymini auſtrum verſus, eſt locus Cyminus a Virgilio libro 7. Æneid. nominatus, nunc dictus Lacus Vici, cum ei Vicus pagus adſtat, & Ptolomæi tempore Vicus Elbij videbatur. Oppidum Sorianum adiacet monti, cum arce inexpugnabili, a qua vix annorum ſexaginta ſpacio Britanni milites expelli potuerunt.

In via, quę Romã ducit Roncilio pagus non ignobilis occurrit, cui inferius adhæret Capranica, & propius verſus mare Sutrium Ciuitas vetuſtiſſima, cum ſuos ædificatores agnoſcat Pelaſgos Græcos, ante Saturni aduentum in Italia, quæ a Liuio Romæ periſtylium dicitur, eius opportunitate valentes Romani Hetruſcos inuadere. Hic propè Romanis cedentibus, profligati ſunt Vmbrorum, & Hetruſcorum mille ſexaginta. Habet Sutrium aerem inſalubrem, paucoſque incolas. Supra Roncilionem ſpectandus eſt Caprarolæ pagus, vbi ædes apparatu, ſtructura, & magnificentia mirabili, nec quidquam oblectamenti deſiderari poteſt, quin hic reperiatur, ab Alexand. Cardin. Farneſio poſitus. Nepe Ciuitas non multum diſtat, quæ cum Romanis ab Annibale afflictis ſuppetias ferre abnegaſſet, pœnis mulctata fuit in duplum. Ciuitas eſt non magnifacienda.

Iterum via magna incedentes, Roſulum pagus innititur, cui propè habetur lacus magnæ profunditatis, ad læuam Campagnanum eſt pagus itidem, paſſ. duob. mil. diſtans. In ipſamet via, conſpicies ſtagnũ ex quo ad Tyberim fluit amnis, & Cremeram oppidum ibi contemplaberis a Fabijs olim erectum, poſt ea a Veientibus dirutum, quo in loco Veientes ipſorum Fabiæ Familiæ 306. & famulorum 500. trucidarunt.

ſunt. Inde Baccanum viculum pro itinerantibus per luſtra, & Syluam Meſiam, a noſtris vero nemus Baccani vocitatam, retroactis tẽporibus, viris ſicarijs, & latronibus plenam, maleficijs, & omni facinore inſignem, ita quod prouerbio dicatur; dum tumultus, vel turbationes ſignificare volumus. *Pare, chè ſtiamo nel Boſco di Baccano*. Hoc tempore iter planum eſt, tutum omninò, & non ſuſpectum, Pontificum maxima ſolertia, & iuſtitia.

Ad dexteram huius loci, mare verſus Anguillaria ſita eſt Comitatus titulo gaudens, multi nominis, & famæ; cum eius Reguli Italiam præclaris victorijs decorauerint, nunc ab Vrſinis poſſidetur: Inferius etiam Vrſini ipſi Braccianum habent oppidum illuſtre, propè lacum Bracciani conſtructum, quod & ſi à Romanis multa fuerit perpeſſum; à ſuis tamen Domicellis gloria ſit conſpicuum; & Ducatus eminet faſtigio. Ab eo lacu effluit amnis Larus *Arone*, à quo Romani in Vrbem aquã Sabbatinam ducebãt, hoc nomine appellata, quia lacus dicebatur Sabbatinus, à regione Sabbatia; anteà à Sabbatio Sanga patre Sabbi, quem Sabini, & Samnites genitorem agnoſcunt. Hic propè fuit antiquitus Tarquinia Vrbs à Tarconte extructa, qui primas duodecim Vrbes Hetruriæ ædificauit, cum Tirreni filij Atis vices gereret. Et cum amplificata foret, à Romanis Tarquinia dicitur, ex qua poſtea Tarquinij Reges prodiere. Obtulerunt vela pro triremibus huius Vrbis ciues Romanis, cum in Africam Scipio tranſmeare vellet, & de ea Silius lib. 8. *Cortona ſuperbi Tarcontis domus*.

Magis ad mare, eſt Sanctæ Seueræ Monaſterium arce communitum, & Cerium *Ceri* oppidum, deinde mare mediterraneum.

Ad læuam viæ regiæ, eſt flaminia via, Relicto Baccano, inuiſes poſt ſex millliaria inſulam vicum, dein-

de

de Stortam viculum, & peractis paſſuum ſeptē millibus Roma communi patria fueris.

ITinere alio Romam accedere poſſumus Bononia, videlicet via Æmilia, in qua ſunt Forum Cornelij, Fauentia, Forum Liuij, Ceſena, & Ariminum Vrbes, quas quidem deſcribere volebamus vnà cum ſuis mediterraneis, at properante Calcographo, illas inuiti prætermiſimus.

ITER MEDIOLANO CREMONAM, MANTVAM, FERRARIAM.

Ariminum vſque.

SI Mediolanenſi ex Vrbe proficiſcenti, Cremonā, aliaque loca ſit extra Æmiliam viam animus tibi perſuaſerit, vbi Laudem Pompeiam perueneris, Cremonenſi porta egrediens ex Vrbe, & ad Abduam fluuium deflectens orientem verſus multos pagos inuenies, & duodecim mill. paſſuum itinere confecto Caſtillionem cernes, terram optimam, multiſque priuilegijs inſignitam. Inferius vero, quo loco Abdua cum Eridano vndas commiſcet, ineſt Caſtrum Nouum, qua Picceleonem nobile oppidum adibis, vbi Franciſci Galliæ Regis Ticini, ab Imperialibus capti locum intuebere, quo detentus fuit. Poſtque milliar. quindecim recta, facilique via peruenies Cremonam.

CREMONA.

CRemona eſt in plaga occidentali, & climate ſeptimo, ac regione ſalubri gaudet, ſe protendēs oblique in longitudinem a meridie, ad Septentrionem, & in latitudine ab ortu ad occaſum ſpacio paſſuum circiter bis mille quinque centum circundata pro parte mœnijs, aggeribus, vallis, ac foueis, & propugnaculo, ante eam ad ortum, circum ſepto muro conſtructo ex lateribus coctis, & calce, quinque portas habens. Suos primos ædificatores non agnoſcunt Cremonenſes, quamuis originarij, & Coloni Romani, dum ipſis, eorumq; Imperatoribus paruerint, & poſtquam ſe in libertatem vindicarint, & in ea perſeuerauerint, & ſemetipſos gubernarint Imperium gubernantibus M. Anton. Lep. & Aug. multa aduerſa perpeſſa eſt, cum præda fuerit militibus, vnde Maro potuit dolenter ſcribere:

Mantua veh miſera nimium vicina Cremonæ.

Quæ fuerit eius mala conditio dicente Cornelio Tacito audiatur. Illam Barbarè Gotthi Longobardi, & Sclaui afflixerunt, & penitus euerſa fuit anno ſal. 630. Tranſactis deinde annis 600. a Federico Ænobarbo funditus diruitur, & deſolatur. Poſtq; mala reuiuiſcere cœpit, & ſua libertate frui, donec ciuilibus odijs denuò agitata, cum Vbertus Palauicinus eam ſubiecerit quo expulſo Reguli Caualcabos, vel Ponzonius, vel Fundulius, vel Vicecomes in ſeruitutem redigunt, ſeipſos inſequentes, & ciuitatem ad ruinam deducentes, Veneti, Galli, Sfortiadæ, & Hiſpani quouſque vi, & armis ſuam fecerunt, ex quib. Rex Hiſpaniarum Cræmonæ Dominus, & Princeps ſolus in prçſentia exiſtit, & agnoſcitur.

In gratiam Funduli Sigiſmundus Imperator conceſſit

ceſſit priuilegium, vt poſſet haberi Cremonæ Gymnaſium, in quo vacarent homines ſcientijs, & eiſdem fungerentur gratijs, quibus Lutetia, & Bononia.

In ipſa ciuitate domus amplæ, dicam & palatia, quamplura videntur excelſa, & mira fabricandi arte conſtructa, inter quæ eminet illud Affaitate, & DD. Trettorum, & illud Epiſcopi, Prætoris, & Iuriſc. Nobile eſt forum maius Capitanei, Piſcarium, Boum, multæ ſunt plateæ, viæ latæ, multa viridaria, & horti. Tam intra, quam extra Vrbem ſunt molendina deſcedente ab euripo publico Cremonellæ aquæductu, Turris omnium totius orbis altiſſima conſpicitur, in cuius ſummitate ſteterunt ſimul Ioannes Vigeſimus ſecundus Pont. Max. & Sigiſmundus Imper. vna cum Gabrino Fundulio Vrbis Regulo, qui poſtea de ſeipſo conquærebatur crudeli animo inflatus, quod præclari facinoris occaſionem prætermiſiſſet, cum & Papam, & Imperatorem ea die a ſummo turris ad ima non præcipitauerit Heroſtrati exēplo, qui Dianæ Epheſiæ Templo ignem appoſuit, vt perpetuitatem ſuo nomini daret.

Maior Eccleſia, nobiliſſima videtur, & ditiſſima, tum redditibus, cum pannis pro Dei honore, & cultu. Et complures in ea Sanctorum, pluſquam centū ſexaginta Reliquiæ veneratur, oſſa maximè Diui Hymerij, & Archelai aſſeruantur, & Diui Homoboni ex familia Tucengorum non ignobili Cremonæ, ſummo cum honore coluntur, ob eius ſanctitatem, & miracula quibus continuo claret. Admiraberis D. Dominici ſacras ædes multum conſpicuas, & Vrbis ornamentum, in quibus ſolēniter inuocatur Beata Dei Mater ampliſſima cōfraternitate Roſarij, per ipſos Diui Patris aſſeclas magno numero ibi Deo famulantes, monaſterium illuſtre fabricis, picturis maximè Antonij Campi, egregij pictoris, Bibliotheca, & alijs partibus opportunè inſtructum, habitātes.

Sancti Sigiſmundi Templum cuſtoditur a patribus Hieronymianis, & inter pulchriora ædificia numeratur Cremonæ. In qua Ciuitate adſunt, quoq; Hoſpitalia multa multis redditibus opima. Eccleſiam Sancti Petri incolunt Canonici Regulares Lateranēſes, in qua aſſeruatur Corpus D. Mariæ Ægyptiacæ Heroiſſæ inter pœnitentes, & oſtenduntur ibi multa aliorum Sanctorum oſſa, & cineres vt etiam in alijs Eccleſijs regularium, & parœcijs. Ex familijs Cremonenſium aliquæ ſunt originariæ, ſed paucæ, aliquæ proceſſerunt a Romanis ex Vrbe Cremonam bis tranſmiſſis habitatum, & aliquæ à militibus veteranis pro præmio fundo camporum ſibi conceſſo, & nonnullæ a Gothis, & Longobardis, Gallis, Germanis, & alijs populis Italiæ. Ex Cremonenſibus fuerunt, & ſunt Prælati venerandi, & celeberrimi viri litteris, vt Odofredus inter Iuriſc. maximi nominis, & mille alij in poeſi, Græca, & Hebraica lingua, peritiſſimi, vt prætercam Philoſophos, & Theologos acutiſſimos, & Antonium a Campo egregium pictorem, cuius artem magnifice videbis, & eam admiraberis. Et cum plerique ex Cremonenſibus fuerint, & ſint induſtrij, nonnulli ex eis ad eſum lautum hominum excogitarunt, & præpararunt farcimen ex carne ſuilla, ſeu bouina minutatim inciſa, & mixta puluere aromatum, alligata in eorum inteſtinis, alij adinuenerunt tegumentum dictum *Pignolato*, & ualiſſium ex filo lini, & bombicis contextum, & aliud ex ſtamine, ſeu filo lanarum ouium nuncupatum *Sarza*, & aliud contextum filo lanarum, & lini, quod dicitur *Mezalana*, & aliud ex pilis bubali, & aliorum quadrupedum ad operimentum. Cremonæ venduntur gladij valdè egregij, & ſubtili arte præparati, In ſuburbijs ipſius ciuitatis Monaſteria, & Eccleſias conſpicies, & extra portam Puleſellam, vbi olim fuit Gymnaſium publicum, templumque

ad

ad honorem Diui Guilelmi erectum eſt puteus, qui cum haberet aquas lutulentas, & potui inſuaues, per Sanctum Dei Dominicum, & Franciſcum Cremonæ degentes, facto ſuper eas ſigno Crucis, ab omni immunditia purgatæ dulces, & ſuaues extiterunt. Apud portam Sãcti Michaelis, habebant priſci Templum Deæ Fabruæ ſuperſtitiosè dicatum, cuius veſtigium nullum apparet.

Ad Septentrionem, & Orientem Cremonenſis regio circundatur Ollio flumine illam interlabente, vnde per Euripum deriuantur aquæ, quibus irrigatur, ac flumine Abduæ ipſam, & agrum Laudenſem diuidente a plaga occidẽtali, & interſecatur a Serio torrente deſcendente a montibus Bergomi, ac flumine Padi confluente propè ipſam ciuitatem, per cuius alueum, illuc vndique ferè vehuntur merces, & confluunt populi. Eique territorio ab occidente adhærent agri Laudenſes, & Placentini, a Septentrione Bergomenſes, & Brixienſes, ab oriente Mantuani, & à meridionali plaga Placentini.

Habet Cremonenſis ciuitas 41. loca terras, & caſtra inſignia, ex feudo multis nobilibus conceſſa; quorum aliqua vltra Padum, Parmenſes ſibi vendicarunt.

Cremonæ territorium, in quo non ſunt montes, nec loca ſylueſtria, eſt fertiliſſimum, & granis anundat, vino, pomis, oleribus, lacticinijs, melle, lino, lana, fęno, lignis, ac multis alijs, quæ ſunt ad æſum, & vſum cunctis hominibus, & animalibus.

Via verò, quæ Cremona diſcedentes Mantuam perducit, plana eſt, & æqua nullumque illi oppidum ineſt celebre, vel magnum præter *Platinam* Bartholomæi Platinæ patriam, nec procul inde *Oleus* vadit fluuius, cuius ſiniſtram ripam occupat *Canadus* qua Padus aditur. Altius verò *Aſula* eſt, & *Aqua nigra*.

In

In media autem via regia *Bozzolum* ineſt oppidum percelebre, & inde Sanctus Martinus tribus millib. paſſuum non longius ſitus eſt, vbi non Gonzagæ tãtum familiæ, ſed purpuratorum etiam Patrum lumẽ Scipio requieſcit, & non longè *Oleus* tranſuadatur, quo quidem tranſacto *Marcaria* pagus ſe ſe aſpectui præbet, & non multo poſt occurrit lęua *Gazoli* vbi regia cernitur habitatio Principis vſui maximo pulcherrimoque artificio conſtructa, & hæc tria loca in Gonzaga familia dominatus nomen ſibi vendicant, procul hinc duodecim millia paſſuum Mantua inuenitur.

Sed cum Cremona diſceditur Mantuam verſus Padus ad ſiniſtram paulatim elongatur, primumque in regia penè uia Diui Ioannis Caſtrum præſefert, nec non *Riccardus* terra pulchra, atque elegans aſpectu. Locis in mediterraneis nihil dignum apparet. Quod ſi Eridani ripas proſequi commodius fuerit *Ponzonum* Cremonenſis Familiæ Caſtrum aderit ad ſiniſtram, vna cum *Guſciola, Maiorique Caſali,* quæ loca licet non generoſa admodum exprimant vina, eorum producunt tamen, copiam per quam magnam. Tribus millib. paſſuũ ſuperius *Sabuloneta* Imperialis Vrbs pereleganti architecturę artificio fabricata Duciſque Veſpaſiani iuſſu vndique depicta collocatur, vlterius *Viadana* ineſt terra permagna vrbanitatem, nobilitatemque reddens eximiam. Quattuor, & viginti millia agros poſſidet, & eo amplius, vna cum *Pomponeſco* Caſtro pulcherrima arte communito: Inde ad *Pagum Fortem,* patet uia, quo loco Eridanus tranſitur, & octo millium paſſuum itinere Mantuam peruenitur. Dum trans Eridanum, primum *Pagum Fortem*, deinde verò Mantuam verſus itur, *Monticulus* Pallauicinæ Familiæ inuenitur, & *Roncabidua Taroque* tranſacto cernitur *Turricella,* & vlterius (in mediterraneis tamen) *Colornum* adeſt terra Par-

menſis dictionis, & a *Caſali Maiore* tribus millibus paſſuum longè abeſt, longius quoque *Brixellum* ſitum eſt Eſtenſium Ducum arx non pauci momenti. Fuit autem Vrbs a Longobardis deſtructa, penes quam Longobardorum Rex Albuinus Gotthorum Regem Totilam interfecit, Italiæque Imperium adeptus eſt. Hinc ad pagum itur, cui nomen Gonzaga, in quo Mantuæ Ducis ſuperbum adeſt palatium, deinde vero *Regiolum* Comitum a Seſſa, ſed Imperiale feudum, atque etiam *Nouolaram*, ſed penes Padum eſt. *Luzara* Pagus, penes quam eſt *Guaſtalla* Principatus Gonzagæ domus, cui loco, vt nulla re indigeret, quę nobile ingenuumque deceret oppidum Ferdinandus Gonzaga Secundus largè proſpexit, qui præter auitas excellentias, pulchris, varijſque doctrinis eluceſcit, optimique ingenij fructus illuſtriſſimos quamprimum commonſtrabit, *Guaſtalla* Burgo fortum, & Mantuam pergitur.

MANTVA.

MAntuam conſtat antiquitate cum quauis Italarum vrbium certare poſſe. Ante Romam etenim non ſolùm, ſed etiam ante Troiæ excidiũ (quod Romæ natalem, vt Euſebius, Diuus Hieronymus, alijque teſtantur, annis pluſquam 430. præceſſit) conditam fuiſſe probat Leander Albertus, & ante Chriſtũ natum annis 1183. Quemadmodum igitur antiquitate præcellit alias, ſic extra controuerſiam nobiliſſima eſt eius origo, quam probatiſſimi quique auctores ab Ocno Bianoro, Hetruſcorum antiquiſſimo Rege conditam fuiſſe conſentiunt, conflatamque ciuitatem ab initio fuiſſe ex tribus nobiliſſimis populis, nempè Tuſcis, Thebanis externis, & Venetis vicinis. Ocnus enim cõditor, Tiberini Tuſci Regis, atque

atque *Mantus* Thebanæ filius, eam a nomine matris ſuæ *Mantuam* appellauit, vt inter alios poetarũ princeps Maro Mantuanus ipſe Æneid. libro decimo teſtatur, qui nobilitatem ſuæ patriæ celebrans, *Mantuã* auis diuitem, gentem illi triplicem, ac populos ſub gente quaternos, ipſam caput, & populis Tuſco de ſanguine vires ab origine fuiſſe canit; magis eum illuſtrans ingenio carminibuſque ſuis, quàm uel longa Tuſcorum regum ſeries, vel ipſius Vrbis ædificiorum magnitudo nobilitare vnquam potuit.

Vrbs quidem vt ſitu eſt munitiſſima, ſic & ædificijs publicis, priuatiſque perampla, rectis ac ſpacioſis plateis apparet admodum decora, & venuſta. Habet enim magnificas ædes, ſacra templa, porticus, & palatia ſumptuoſa, & abundat mercibus, omniũque rerum neceſſariarum copia propter aquarum commoditatem. Etenim populus ipſe, vt ad arma, litteras, artes, ita ad mercaturam, aliaſque negociationes valde gnauus, & promptus eſt.

Mantuæ in ædibus ſacris Prædicatorijs oſſa quieſcunt Ioannis Medicei Magni Ducis Coſimi Patris ſub cuius ſepulchro legitur.

Ioannes Medices hic ſitus eſt inuſitatæ virtutis Dux, Qui ad Mincium tormento ictus, Italiæ fato, potius quam ſuo cecidit. 1526.

Eo in Templo aſſeruatur corpus integrum Oſannæ Andreaſeæ mulieris ſanctiſſimæ. Penès verò Carmelitas inuiſitur tumulus. Baptiſtę Hiſpanioli ex Mantua, huiuſce Familię Præfecti generalis, de quo eſt inciſum.

Reuerend. P. Magiſter Baptiſta Mantuanus Carmelita. Theologus, Philoſophus, Poeta, & Orator Clariſſimus, Latinæ Greca, & Hebraica linguæ peritiſs.

In pulcherrimo Templo S. Andreæ, ſanguis eſt D. N. miraculoſus, & Longini Mart. Oſſa. Et effigies Mantiniæ, ſub qua dicitur æneis litteris.

Eſſe parem hunc noris, ſi non præponis Apelli,
Ænea Mantinæ, qui ſimulachra vides.

Supra vero ſepulchrum ſtat:

Oſſa Andreæ Mantiniæ famoſiſſimi Pictoris cum duobus filijs in ſepulchro per Andræam Mantiniam nepotem ex filio constructo.

In maiori Templo corpus integrum veneratur D. Anſelmi Epiſc. Lucen. & in his ædibus contemplaberis ingenium Iulij Romani ſummi Architecti.

In Templo Minoritarum ſunt Oſſa Capiluporum Poetarum, Principum vrbis, & in S. Ægidio Bernardi Taſſi.

In ſuburbijs eſt palatium dictum T. vbi echo mirabilis reſpondet vocitanti, & Iulij Romani picturæ viſuntur conſpicuæ, & artificium.

Lacu clauditur, cuius circuitus omnis eſt paſſuũ viginti mill. & ſua maiori latitudine habet milliar. duo. Ciuitas ipſa aperitur portis 8. perſonas alit 50. mill. & ambit milliar. 4.

Mantua diſtat milliar. quinque in eminenti colle ad Occidentem Templum Beatiſſimæ Virginis D.N. gratijs plenum, in quo reperies ſepulchrum Balthaſſaris Caſtillionij, cum hiſce verbis.

Balthaſſari Caſtillioni Mantuano, omnibus naturæ dotib. plurimis bonis artibus ornato, Græcis litteris erudito, in Latinis, & Hetruſcis etiam Poetæ; Oppido Nebularia in Piſaur. ob virtut. milit. donato; Duabus obitis legationibus Britanni cæ, & Rom. Hiſpanien. cum ageret, ac res Clem. Sept. Pontif. Maxim. procuraret, quattuor libros, de Inſtituen. Regum famil. per-

mil. perſcripſiſſet; Poſtremo cum Carolus Quintus Imperat. Epiſcop. Abulæ creari mandaſſet Toleti vita functo, magni apud omnes gentes nominis, qui vixit annos 50. Menſ. 11. dies 1. Aloyſia Gonzaga contra votum ſuperſtes Fil. P. M. Anno Domini M. D. XXIX.

Sancti Benedicti Monaſterium Mantua duodecim millia paſſuum diſtans ad meridiem inuiſitur. Quod quidem celeberrimum eſt illud Cœnobiũ ſitũ in planitie intra duo flumina Eridanũ, & Gabellum *Secchia*, quod fluit inter Vrbes Mutinã, Regiumq; cuius quidem (vt multi exiſtimant) Bonifacius, Mantuæ Marchio, *Canoſſaque* Comes, & Mathildæ, item auus primus extitit auctor anno circiter milleſimo nongenteſimo, octuageſimo quarto. Cum autem locus hic, multis tum diuitijs, tum etiam ædificiorum pulchritudine, & magnificentia, potiſſimũ verò Religionis obſeruantia, inter Italiæ celeberrimos ſibi locũ vindicet cum ſilentio omninò prętereundum non exiſtimaui. Quadringentis ergo annis ipſius regimini, ſub D. Benedicti inſtituto degentes Patres, qui Cluniacẽſes appellantur, præfuere: at verò nunc ducentos penè iam annos Caſſinenſi Congregatione gubernatur, quæ ibi glorioſè admodum Deo inſeruit. Quam obrem ex ea multi, tum litteris, tum morum integritate, vitæque ſanctimonia, Patres egregij perpetuò prodiere. Eius Agri circuitus longè admodum lateque patet, non redditibus modò, verum etiam multis ditionibus inſignis, atque, vt in Paſqualis Secundi Pontificis priuilegio perlegi, Caſtra *Gouernolum*, *Quiſtellumque* poſſediſſe duo etiam de quadraginta Parochialibus Eccleſijs, in Diœceſibus Mantuæ, Lucæ, Bononiæ, Brixiæ, Ferrariæ, Parmæ, Metamauci, Clodiæque, & earum ditionibus temporaneis, ſpiritualibus locatis præfuiſſe certum eſt. Comitiſſa Mathelda præſtantiſſima illa mulier eſt, cui quam ex Christi fidelibus comparem non bene perſpicio

ſpicio, tot tantaque in Romanam Eccleſiam contulit beneficia, quæ quidem ſexageſimum nonum ages annum obijt extremum diem, anno ſalutis milleſimo centeſimo decimo ſexto, nono Kalendas Auguſti, & in marmoreo ſepulchro excelſo loco ſita eſt, in Beatiſſimæ Virginis Sacello. Anno autem Milleſimo quadringenteſimo quadrageſimo quinto, illius cadauer inſpectum, quamuis in arca illi trecentos viginti annos permanſiſſet, integrum tamen adhuc fuit admiratum. Eius effigiem ſupra monumentum equa virili more conſcenſam, rubeoque indutam habitu oblongo, graui, & ornato poſſumus intueri punicum malũ dextera ſuſtinentem, quamuis autem multis cohonestetur epitaphijs, hoc tamen vetuſtiſſimum exiſtit.

Stirpe, opibus, forma, geſtis, & nomine quondam
Inclita Mathildis, hic iacet aſtra tenens.

Cœnobij vero pars illa, in qua inferne ligna communis culinæ vſui inſeruientia, ſuperne autem frumenta aſſeruantur, Domicilium, ſeu Palatium fuerat Mathildæ. Quid multa? Tanta eſt huiuſce domus magnificentia, vt cum in eam perueniſſet Paulus Tertius Pontifex, anno Milleſimo quingenteſimo, quadrageſimo tertio, *Buſetto* deueniens, magnum eſſe Cœnobium, & admirabile valde teſtatus ſit, & meritò: huic enim Monaſterio præter ædificia, quæ diximus miranda, tot ſubiacent agri, quot boum paria tria millia octingenta, & duo inuertere poſſint. Nec non agger, de quo ſupra meminimus, & qui magnam huius Cœnobij agrorum partem circum ſæpit in ſeptem millium paſſuum longitudinem extenditur, cuius in extructione viginti, & ſeptem millũ nummorum aureorum, quos ducatos vulgò denominamus, Patres, prætereà, quæ debentibus colonis remiſere, inſumpſerunt. Quod quidem opus, anno Mil

leſimo

leſimo quingenteſimo ſexageſimo quinto, vt Padi alluuionibus proſpiceretur paucis ſanè menſibus perfectum eſt.

Mantua relicta, dum flumen Mincium nauigare incipies, quod è lacu emanat verſus Padum, & Ferrariam currens, ad dexteram Andes vicum *Pietoli* cõtemplare, vbi Virgilius Poetarum Maximus ſuum habuit ortum, nec eius aliquid habetur memoriæ. Inde Mincio, cum Pado commixto Hoſtiliam oppidum ad læuam, & Reueretum ad ſiniſtram offendes, multaque alia loca ad vtranque partem in mediterraneis. Peruenies in agrum Ferrarien. & primum ſtellatam in ora Padi verſus meridiem, Ficarolum autem ad Septentrionem conſpicies, Flumenq; ipſum Venetias adeuntem, quo eris in viculo dicto Lago Scuro, & amne relicto terram teres milliaribus trib. & Ferrarienſis tibi aderit ciuitas. Stellatæ inſpice alueum nunc penè exſiccatum Padi antiquiſſimum, quo recto itinere vehebaris Ferrariam, & Rhenum amnem Bonon. accuſa.

FERRARIA.

RESplendet, Padi ad ripam ab Oriente, & meridie poſita, pulchris, & egregijs ædificijs, perampl is, & apertis plateis, quarum præcipuas Leonellus Marchio primum coctis lateribus ſtrauit. Magna pollet nunc temporis nobilium familiarum opulentia, atque ciuium locupletum frequentia, necnon celebris eſt Gymnaſio litterario publico diſciplinarũ omnium, à Friderico Secundo Imperatore Bononienſium in contumeliam inſtituto. Quamuis igitur non fumoſis, aut carioſis Troianorum, Græcorũ, aut Romanorum imaginibus ſuperbiat (nondum enim mil-

le ſunt anni, quod primum cingi muro cœperit, Imperatoris Mauricij auſpicijs ab eius exarcho Smaragdo, vti Blondus, & vollaterranus aſſerunt) tanta tamen in hunc vſque diem incrementa, principium ſuorum cura ſumpſit, tantiſque ornamentis expolita eſt, vt inter principes Italiæ ciuitates merito non poſtremum locum obtineat. Creuit enim mirificè ſub inclyta gente Marchionum Ateſtinorum, maximè Nicolao Tertio, & Hercule Primo, tam opibus, quàm publicis ædificijs, adeò, vt de huius Vrbis laudibus non fictè, non ineptè poeta egregius Iulius Cæſar cecinerit.

Inclyta, quæ patulo fruitur Ferraria cœlo,
Reginas rerum limine ditat aquas:
Aurea nobilitas, ſtudiorum nobilis ocij
Ingenia, audaci pectore prompta manus,
Magnanimique Duces, genus alto è ſanguine Diuum.

Sed hæc Ferraria ſatis, quando de hac alij multo plures facundè, & curioſè ſcripſerint. Nuper anno 1598. Clementis Octaui Pont. Max. opera, Sedi Apoſtolicæ ditio illa eſt reſtituta.

Cartuſianorum celebre hic cœnobium in ſeptis, quod quidem ſumptuoſiſſimum ædificium, ante annos plus centum ſtruxit, & dotauit Borſus Nicolai F. Ateſtinus Marchio, & Ferrariæ regulus, vbi & ſepulturam ſibi inſtituit.

Spectari in primis merentur palatij inſignia, atque regalia ornamenta: item noui caſtelli ſtructuræ magnificæ, & ſumptuoſæ: Bibliothecæ nouæ præparamenta eximia, magna videlicet veterum manuſcriptorum librorum copia, atque rariſſimæ antiquitatum reliquiæ, nimirum ſtatuæ marmoreæ artificij ſingularis, ſigna, tabulæ, ſigilla ærea, ac marmorea; item nummorum antiquiſſimorum, & elegátiſſi-

tiſſimorum ex auro, argento, & ære omnis generis: item gemmarum cœlatarum capſulæ plurimæ, quæ toto quatriduo exactè perluſtrari non poſſent. Multa ex his collegit ad ornatum bibliothecæ Pyrrhus Ligorius architectus ingenioſiſſimus, & antiquitatum ſtudioſiſſimus, peritiſſimuſque vir. Inter cœtera inſtrumentum hic eſt Langebardicis litteris peregrinis exaratum, ex antiquiſſimo volumine papyraceo deſcriptum, venditionis fundi cuiuſdam cũ deſignatis manſoribus, (vt inſtrumenti ipſius verbis vtar) eorumq; peculio, finibus, terminis, limitibuſque ſuis omnibus, & cum omni generaliter iure, inſtructu, inſtrumentoque ſuo Macinijs emptoribus per æs, & libram factæ cum ſubſcriptionibus teſtium. Ex quo iuris antiqui formulæ, & vetuſtæ Latinitatis phraſes haud contemnendæ animaduerti poterant. E gemmarum, atque nummorum argumentis quædam ſingularia, & epigrammata pauca è marmoreis æneiſque tabellis excerpta, ſtudioſorum antiquitatis in gratiam, hic adijcere non pigebit. In ænea tabella, ab ara, & ſigno Iouis detracta votum.

PRO. SALVTE
IMP. CÆSARIS
M. AVRELI. SEVE
RI. ALEXANDRI
PII. FELICIS. AVG.
IOVI. OPTIMO MAXIMO.

Hic Alexander, poſt Caracallam, & Heliogabalũ peſtiferos tyrannos, auctoritate Senatus Imperator Cœſar adoleſcens appellatus eſt, *ad remedium* (vt Lampridius ait) *humani generis*. Qui cunctis hominibus ob virtutes amabilis fuit, ab alijs *Pius*, ab omnibus certè *Sanctus*, & vtilis Reipublicæ iudicatus

tũs

tus. Cuius Imperium tredecim annorum Senatui bóniſque ciuibus *ἀνείματον* fuit. Itaque non mirum quod *Vota* pro eius ſalute plurima ſuſcepta, atque ſoluta ſint. *Seuerus* tamen a militibus eſt nuncupatus, ob auſteritatem diſciplinæ inſuetam eius ſæculi moribus, quod priorum principum ſocordia, & luxu, vigor, & virtus militiæ veteris prorſus concidiſſent: quod fuit in cauſſa vti tandem prauorum coniuratione fuerit occiſus. In alia tabula marmorea grandi, togatus ſenex ſacrificat ad aram tripedem cũ patera, ſtans ante ſimulachrum *Spei*, quam vt deam Romani coluere ſacrificijs, & tẽplis, tam publicè, quã priuatim quiſque domi: credentes eam cum *Genio bono* ſingulis in lucẽ editis hominibus adeſſe præſtò, nec ab ijſdem, ante extremum vitæ diem diſcedere. Non malè igitur *Genialem Spem* vocarunt, cum *Genij* indiuiduam comitem opinentur. Quapropter non ſine cauſſa deam hanc ſenes etiam inprimis colebant: quia caducam, & fragilem vitam ſpes ſedulò ſuſtentat, & fulcit. Hanc idcirco pulcherrime Pindarus poeta *γηροτρόφον*, id eſt, *ſenectutis nutricem* optimam appellauit, vt Plato de Republica, & Iuſtinus martyr, ac philoſophus teſtatur. Simulachrum deæ, vt in numiſmatibus Imperatorum antiquis reperitur, ſic in eodem marmore ſculptum eſt virginis ſtolatæ forma, quæ ſiniſtræ manus ſuſpenſæ digitorum duorum extremis articulis ſtolæ ſuæ laciniam progrediendo librat, & nonnihil attollit, dextra elata floris calyculum, tanquam fructus naſcituri ſpem quandam oſtendit. Quo geſtu declarare videtur, ex paruis quibuſque initijs ſpem naſci, ſed meticulòsè, & dubiè ſemper promoueri. Additur in tabula hæc obſcura Epigraphæ.

GEN. GENIALIS. SPEI. HELPIDIS.

Quam alibi ex inſtituto commodius explicabimus, vt & ſequentis inſcriptionis argumenta, quam ex baſi ſimulachri *Bacchici* Exſcripſimus.

LIBERO. AVG. SIGNVM
SILENI. ET. SATYRI
M. VLPIVS. ONESIPHORVS. ET
APVLEIA. D. D. MARCELLA.

Eſt & *iuuenis* laurea coronati ſignum æneum pulcherrimum, & vetuſtiſſimum, in cuius collo torques, in ſiniſtro ſuperiore brachio armillæ bullis dependentibus plenæ, rotundis alternatim, & humani cordis ſpecie factis, diceres *Apollinis bullati* ſignum eſſe, qui & *βουληφόρως*, vel *βουλαίως* appellatus eſt propter *oracula*, & a *βουλή bullam* dictam Feſtus auctor eſt, quæ a collo in pectore prætextatorum dependebat nobilium, aurea & humani cordis figura, teſte Macrobio, vt ita demum ſe homines cogitarent ſi corde præſtarent, & conſilio vterentur. In fœmore quidem ſigni ſiniſtro antiquiſſimis characteribus in ſculpta eſt inſcriptio Hetruſca, quæ a paucis legi, a nemine ferè intelligi poteſt. Sunt epitaphia plurima, & quædam cum teſtamentis, ac donationibus ſepultorum, ſed alterius (vt diximus) ſunt inſtituti, hæc omnia latius recognoſcere.

Non eſt tamen prætereundum, quod iacet in maiori Templo ad læuam chori tumulo marmoreo Vrbanus Tertius, Pont. Max. & ibi propè legitur de Lilio Gregorio Giraldo viro doctiſs.

Quid hoſpes aſtas tymbion
Vides Giraldi Lilij,

Fer-

In Fratrum Cœnobio, Bibliothecam ingrediens offendes cineres, & Epitaphium Cœlij Calcagnini, qui eum locum, ſuis librorum theſauris locupletauit.

Iacent in Sancti Franciſci Eccleſia Ioannis Baptiſtæ Pignæ oſſa, & in periſtyllo Vici Parmenſis antiquarij nobiliſſimi noſtra ætate.

Apud Benedictinos ſtat clariſſimum templum, quod habet in parte ſiniſtra, & in vna columnarum, de vate maximo Italico compoſuit Laurentius Frizolius.

D. O. M.

Ludouico Areoſto Poetæ Patritio Ferrarienſi, Auguſtinus Muſtus tanto viro, ac de ſe bene meren. Tumulum, & Effigiem marmoream, ære proprio P. C. Anno ſalutis M.D.LXXIII. Alphonſo ſecundo Duce, vixit annos 59. obijt anno ſal. 1533. 8. idus Iunij.

Et paulò inferius in periſtyllio quadri prædicta continentis, infraſcripta verba in lapide inciſa reperiuntur.

Hic Areoſtus eſt ſitus, qui comico
Aures ſparſit Theatri Vrbanas ſale,
Satyraq; more ſtrinxit, acer improbos.
Heroa culto, qui furentem carmine,
Ducumq; curas cecinit, ac prælia
Vates corona dignus vnus tripilici,
Cui trina conſtant, quæ fuere vatibus
Graijs, Latinis, vixq; Hetruſcis ſingula.

Et ſi Monaſterium ingrediens paruum, & vetus ſacellum inuiſes, in quo diu aſſeruata extiterunt huius Areoſti oſſa, & in altero parietũ adhuc reperies:

Quì giace l'Arioſto, Arabi odori
Spiegate, ò aure, à queſta tomba intorno,
Tomba ben degna d'immortali honori:
Ma troppo à sì gran buſto humil ſoggiorno.
Oſſa felici, voi, d'incenſi, e fiori
Habbiate il vaſo ogn'hor cinto, & adorno,
E da li Heſperij liti, e da li Eoi
Vengan mille bell'alme à veder voi.

Quì giace quel che'l ſeme di Ruggiero
Cantò, e'l valor del gran Signor d'Anglante;
Voi, che moſſi d'ardente alto penſiero
Fermate i paſſi al ſuo ſepolcro auante
Dite (nè pur in parte andrete al vero)
Che'n quanto è ſotto al gran peſo d'Atlante
Di lui non fù di Cintio al ſacro Regno
Spirto più bel, nè più ſublime ingegno.

Apud Carmelitas in periſtylio ad leuam videbis Manardi memoriam, de quo leges.

Io. Manardo Ferrarien. viro vni omnium integerr. ac ſanctiſs. Philoſopho, & Medico doctiſs. qui ann. P. M. LX. continenter tum docendo, & ſcribendo, tum innocentiſs. medẽdo omnem medicinam ex arce bonarum litterar. fœdè prolapſam, & in barbar. poteſtatem, ac ditionem redactam proſtratis, ac profligatis hoſtium copijs identidem, vt Hydra renaſcentibus in antiq. priſtinumque ſtatum, ac nitorem reſtituit. Lauream omnium honorũ conſenſu adeptus IV. & LXX. anno agens omnibus omnium ordinum ſui deſideriũ relinquens humili ſe hoc ſarcophago condi iuſſit.

Iulia Manarda vxor mœſtiſs. quod ab eo optabat poſuit.

Hec

Hæc breuis exuuias magni capit vrna Manardi;
Nam virtus latè docta per ora volat
Mens pia cum ſuperis cœli colit aurea templa
Hinc hoſpes vitæ ſint documenta tua.

M. D. XXXVI. MEN. MART.

Canonici Sancti Saluatoris ſub titulo S. Mariæ Vadi, habent ſanguinem miraculo venerandum, & ſuo venuſto templo hoſpitem delectabuntur ſequenti inſcriptione,

Ego illa Philippa Camerina muliebri corpore, viri animum, gerens in lubrico conſtiti, tum deſpiciendo, tum aggrediendo, omnium in me oculos contuli, illos admiratione ſtupentes, hos hæſitantes ſciens reliqui: Duos acerrima pugna Tyrannos diſtraxi: Et quoniam nihil ſine hac mihi ſimilitudine iuncta, vt cum ea, vel ex ea nata videar agendum conſtitui ex principijs futura percipiens hoc præparaui.

Quæ ſunt pro his, quæ non ſunt, quæ ſi eſſent
Pro his, quæ cum ſint non ſunt, quæ videntur
Eſſe pro his, quæ clara ſunt, in cauſſa ſunt, vt
Quod eſtis ſitis,

A O M. D. XVIII. 7 O

ITER FERRARIA, VENETIAS.

Ferrariam relinquens, & ad partem tendens, quæ eſt inter Orientem, ac Septentrionem, confectis quinque milliaribus Francolinum peruenies, vnde

ſcaphis

ſcaphis Padum nauigabis ad leuam Rhodigij loca habens, & ad dexteram agros Ferrar. opimos, & amplos. Cum fueris in vicis dd. *Papozze*, & *Co. b la* ad meridiem tendit alueus vnus fluminis, Arrianum oppidum Turcorum nobilium abluens, & mari ſe commiſcens, vbi eſt portus Gori. Sed alueum magnum nauigans, *Adria* Vrbs antiquiſſima, & in mediterraneis magis *Cauarzerus* in ripis Atheſis ædificatus tibi erit ad ſiniſtram lacunæ valleſq; paluſtres ampliſſimæq; vſque Lizzam Fuſinam protenduntur; Loretum videbis, & mare ingrediens Clodiam perluſtrabis. Eſt ciuitas portu munita, ex aquis vtr. Medoaci, & lacunarum, victoriæ Ianuenſium contra Venetos, & Venetum aduerſus Ianuenſes memorabilis. Alluitur aquis penè tota, & nauigandi peritia, ac exercitio eminent Clodienſes, ſicuti piſcatione, hortorumque cultura. Inuiſitur ea in Vrbe imago celorum Dominæ ſuum filium D. N. in brachijs habentis, ac plangentis. Ibi aggerem triginta mill. paſſuum longitudine orientem verſus a natura factum incipere videmus, quo tanquam repagulis, aut muro, aquæ Adriaticæ impediuntur, ne ad libitum, & vltra dilabi poſſint. Quot cinaræ, braſſicæ, caules ſabellicæ, pepones, cardui, & herbæ, quæ acetaria fiũt a Clodienſibus Venetias deferantur, nequaquam dici poteſt. Hinc ad meridiem verſus Anconã, Piſaurum, Ariminum, Ceſenam, & Rauennam itur nauigando. Terreſtri verò itinere, & ſuper Adriatica littora ex Clodia iens ad portum Gori, inde ad portum Abbatis, deinde ad Volanam, & vlterius ad Magnam vaccam, poſtremò ad primarij portum, & Rauennam laborioſè peruenies.

Viginti milliaribus diſtant Clodiæ Venetijs ac quas properans, habebis propè continens, & Patauinos agros, Bronduli portum aquis Medoaci abundantem, arenoſum quamuis, & alga plenũ. Vlterius occur-

occurrũt Metamaucus inſula primęuis temporibus ſolio Principis Veneti conſpicuum, aquis eius Medoaci itidem in portu olim ob ſuam profunditatem magni diſcriminis circundatum. Pupillium *Poueia* quod fuit multorum habitatio naſcẽtibus Venetijs, nunc dirutum iacet, nec ſpectandum aliquid habet præter D. Noſtri Saluatoris Imaginem in Cruce pendentis, a fidelibus frequentatam. Per lacunas nauigio veheris, & vbique reperies, Xenodochia, viridaria, & Monaſteria opulenta, & magnifica, Venetamque Vrbem, cuius aſpectu lœtitia geſties, totuſque gliſces admiratione propè exagitatns.

ITER FERRARIA RAVENNAM, & Ariminum.

IN ſuburbijs meridiem verſus Padum pôte ligneo, & longo traijcies, offendeſque Templum Sancti Georgij in quo S. Maurelij corpus aſſeruatur Ferr. Epiſcopi, quod diuinis officijs colitur a Patribus Oliuetanis.

Padi alueus hic ſecabatur, quorum vnus ad læuã planitiem, & arua abluebat, ad mare tendens, ſuiſq; aquis irrigans loca multa, præcipuè verò Milliariũ, Milliarinum, Maſſam, & ſuper Adriatici littora Volanam. Alter verò, qui olim ampliſſimus erat, immò totus ipſe Padus, magis ad meridiem flectens poſt mill. 18. Argentam habet oppidum non ignobile, ſic vocatum, cum argentum quotannis ſolueret Rauennati Eccleſiæ. Habet hic alueus Padi ad dexteram valles Bononienſes, Conſilicis, & eas quas Argentani poſſident, quæque piſcibus abundat, maximè verò tinchis, & lucijs. Ab eodem latere Padus traijci-

tur relicto Argenta, poſt tria millia, ſtatimque offen des arcem dirutam vacatam *Baſtia*, vbi Iulij Secundi, & Alphonſi Primi Ducis Ferrar. milites acriter decretarunt, inde decem miliar. confectis Lugi eris, quæ terra illuſtris, & clara exiſtit, cui ad ſiniſtram Tiberiacum *Bagnacauallo* oppidum eſt nobile, & Cotignola Sfortiadum Principum natalitium ſolum, Cunium, ſeu Barbianum penè dirutum Alberici militaris gloriæ inter Italos Anteſignagni patria, & alia multa loca.

Ad dexteram vero Maſſa Lōgobardorum, Forum Cornelij ciuitas, & in ipſa flaminia Caſtrum Bononienſe celebre, magis verſus ad Auſtrum, & Fauentia Vrbs vaſis fictilibus *Maiolica* illuſtris.

Ad ſiniſtram partem eius Padi vſq; Argentam Peninſula *Polleſinè* S. Georgij conſpicitur, in qua villæ, agrique fertiles, & Palatium *Belloguardi* Principum Atteſtinorum omni regio cultu paratiſſimum habetur cumulatiſſimè delicijs refertum, ingenti mole conſpicuum. His in locis antiquitus, vici erant duodecim, quorum homines congregati Ferrariam cōſtruxerunt, & illorum primus Vicus Egonum dicebatur, nunc *Vigonza*. Portus oppidum Conſandulum, & alij multi pagi, arua pulcherrima, & fructifera, ea loca implent.

Vlterius Padum ſequens, 20. paſſuum millibus plures videbis pagos quaſi in amnis littore, & loca amęniſſima, inter quæ Longaſtrinum habetur, & Filum; cui rectus Padi trames per ſex milliaria protenſi inſtar fili, nomen Fili dedit, inferius eſt Sancti Alberti vicus, & Primarium, iuxta quod Eridanus Adriatico mari ſua tributa ſoluit. Alueus iſte Eridani, ſuis aquis furenter olim interminans, nunc arena Rheni Bononien. ſupra Ferrariam eleuatus, exſiccatus exiſtit, & aquæ omnes alucum Venetias tendens, tumefaciunt, implentque.

Hinc ſi ad Orientem flectes iter, Venetias perges Primario relicto Magnauacca, Volano, Portu Abbatis, Goro, & Clodia poſtremum. Conſpicit Sancti Alberti vicus ad læuam, ciuitatem Comaclenſem, ripæ maris tenus, ſtagni circuitum habens duodecim milliaribus protenſum cœphalorum, & anguillarum plenum, quibus multis Italiæ vrbibus ſubuenitur, quarum ad pondus viginti quinque, & triginta librarum aliquæ expicantur. Ex portu Volani illuc maritimæ aquæ fluunt. Olim Comaclum potens fuit ciuitas, nunc aquis euulſa; Pompoſæ Abbatia antiquiſſima, & nemora opaca, valles, & lacunæ multæ hic, & illic videntur.

Prope Sancti Alberti vicum dextero latere paluſtres agri ſunt, in quibus Foſſa Meſſanitia ab antiquis effigiata videtur, anguſto nunc alueo ſcaphis duntaxat nauigabilis, quaque Rauennam itur. Cum Italia vix habitaretur, erat his in locis magnus Padus Paduſa, ob Padum flumen appellata, quæ, dum ſuum Principium Rauennæ agnoſcebat, Mutinam vſque protendebatur, paſſuum videlicet mill. quinquaginta. Nunc valles Bonon. Conſelicis, Argentæ, & Rauennæ illam continent paruam, & limoſam.

RAVENNA.

Est antiquitate magis, quam ædificiorum pulchritudine modò celebris, a Theſſalis, vti Strabo memoriæ prodidit, primùm condita, ſed poſtea ab Vmbris, atque Sabinis poſſeſſa, cum Tuſcorum iniurijs vexati Græci, vltrò his coloniam inhabitandã ceſſiſſent in Græciam redeuntes. Vmbros poſtea Galli Boij, Boios demum Romani expulerunt. In quorum ditione, ac fœdere ad finem vſque, Imperio ſtante,

permanſit, donec ab Odouacre, & Herulis illæ prouinciæ ſubigerentur. Quem debellatum Theodericus Oſtrogothorum Rex cœpit, atque *Rauennam* ſibi ſedem regni conſtituit. Tenueruntque deinceps illam Oſtrogothi vltra annos 70. donec à Narſete Iuſtiniani Imperatoris præfecto Italia pellerentur. Poſt Narſetem tenuerunt vrbem *Exarchi* Imperatorum Bizantinorum, per anno, amplius 170. Quibus aſſidua cum Langebardis à Narſete in Italiam aduerſus Romanorum Imper. accitis bella fuerunt. Quorum potentia tandem intercidit *Exarchatus*, cum *Aiſtulphus* Rex Rauennam bello cepiſſet. Verum is poſtea Francorum viribus, ac *Pipini* Regis ductu victus, Vrbe eadem, atq; toto exarchatu Romano Pontifici, Eccleſiæque Apoſtolicæ cedere coactus fuit. Cuius ſucceſſor *Deſiderius*, poſt diſceſſum Pipini ex Italia, pactorum fide ſpreta, cum Exarchatum rurſus occupaſſet; *Caroli Magni*, atque Francorum armis is etiam victus, & captus, Italiæ regnum ſimul cum Rauenna, & *Exarchatu*, Langebardis vbique pulſis, amiſit. Sic itaque hæc Vrbs fortunæ, temporumque varietates, atque plures bellorum clades ab initio perpeſſa fuit. Nec non patrum memoria à Gallis crudeliſſimè, ſacris ædibus expilatis, direpta non ſolum; verumetiam inteſtinis factionum calamitatibus adflicta iacuit. Eã verò Strabo tradit ætate ſua in medijs paludibus poſitam, ædificijſque ligneis conſtructam totam fuiſſe, aquis vbique ſubtus intercurrentibus, ideoque pontibus, ac lembis peragrari ſolere. Maris etiam auctibus cùm inũdaretur, hinc fluctuũ, inde amninm concurſu, nonnunquam ciues, ac inquilinos in ædium altiora tabulata compelli, inferiora verò cœni, lutiq; ſordibus elui aquarum aſpergine. Atque ideò fieri perhibet, vt huic vrbi, non ſecus, ac Alexandriæ in Ægypto, ſumma in paluſtribus locis cœli fuerit ſalubritas. Nunc paludibus

exic-

exiccatis, circumquaque patentes, atq; fructiferos habet campos, ſegetibus imprimis fœlices, hortis cultos, atque paſcuis abundantes optimis.

Diuum Auguſtnm ampliſſimo portu, & altiſſima pharo *Rauennam* nobilitaſſe, Suetonius, Dio, Appianus Alexandrinus, & alij hiſtorici memoriæ prodiderunt, vbi & claſſem ad tutelam ſuperi, vel *Adriatici* maris conſtituit, adiecitque in ſuperiore portus, ac faucium cornu è regione *Rauennæ* caſtra hiberna claſſiariorum, quæ in oppidi formam ædificata, mœnibuſque munita, *Claſsis Rauennas* poſteriore ſęculo nuncupari cœpit. In medio portus vertice, verſus mediterranea *Cæſaream* aliud oppidulum fuiſſe volunt, a longino Exarcho deinde foſſa, valloque ſeptum, vti Blondus auctor eſt. Itaque continuis ferè trium oppidorum ædificijs ſemicirculari forma portus Rauennas olim locupletiſſimè coronabatur. Nunc vero vix vlla viſuntur portus, aut ædificiorum veterum veſtigia, præter quaſdam ædes ſacras, religioſorumque cœnobia, ſed omnis illa plaga maris, atque ſtagnorum inundationibus cœno, & arenis oppleta eſt.

Rauennam portis, ac muris nouis munijſſe Claudium Imperatorem, teſtatur titulus portæ marmoreę, quam *Speciosam*, vel *Auream* nunc vulgus ob architecturæ, vel artificij pulchritudinem appellat, ab antiquo inſculptus, qui talis eſt:

TI. CLAVDIVS. DRVSI. F. CÆSAR. AVG. GERMANICVS, PONT. MAX. TR. POT. COS. II. DES. III. IMP. III. P. P. DEDIT.

Eandem denique adampliatam, muriſque reſtauratam a *Placidia Galla*, Arcadij, & Honorij Impp. ſorore, eiuſdemque filijs Valentiniano, & Tiberio, Blondus aſſerit. Mox eam ſibi in regiam occupans Theodericus Oſtrogothorum Rex, exornatã varijs

ædificijs, ſpolijſque prouinciarum ditatam, ſucceſſoribus ſuis reliquit. Horum templa, palatia, & ædificia varia adhuc ibidem cernuntur.

Circa forum D. Mariæ in porticu peramplum cœnobium videbis, & Dantis Aldigerij Hetruſci poetæ nobilis ſepulchrum marmoreum excitatum magnificentiſſimè a Bernardo Bembo Veneto Rauennatum quondam Prætore.

Templum hoc epigrammate luculenter exornauit Patritius ille Petri Bembi Cardin. Pater.

Exigua tumuli Danthes, hic ſorte iacebas
Squallenti nulli cognite penè ſitu,
At nunc marmoreo ſubnixus conderis arcu,
Omnibus & cultu ſplendidiore nites,
Nimirum Bembus Muſis incenſus Hetruſcis
Hoc tibi, quem in primis hæ coluere, dedit.

Ipſe vero Danthes dum morbo langueret, adeo mentis compos fuit, vt ſequentes verſus ſepulchro incidendos componeret.

Iura Monarchiæ, ſuperos, Phlegetonta, lacuſq;
Luſtrando cecini, voluerunt Fata quouſque
Sed quia pars ceſſit melioribus hoſpita caſtris,
Actoremque ſuum petijt fœlicior aſtris,
Hic claudor Danthes patrijs extorris ab oris,
Quem genuit parui Florentia mater amoris.

Sed in primis Archiepiſcoporum ſedem adibis, templum vrbis maximum, ac ſumptuoſiſſimum, quattuor columnarum precioſiſſimi marmoris ordinibus ſuffultum, ſupra cuius altare ſummum viſebatur annos circiter octuaginta, quattuor innixũ pulcherrimis columnis marmoreis cœlum argenteum triginta ſex millium aureorum, cum limbis faſtigiorum-

rumque ſigillis, atque parergis inauratis, & elegantiſſimis, quod ſacrilegæ Ludouici Duodecimi Gallorum Regis cohortes ſimul cũ vrbe, ſacris, prophaniſq; rebus omnibus nefandiſſimè, vt dixi, diripuerunt, cuius noxæ non diu poſt pœnas atroces iuſta numinis vindicta dedere, prœlio vel ad internecionem cœſi, vel in Padi, Ticinique gurgites detruſi, ac ſuffocati. Oſtenduntur ſacræ Diuorum reliquiæ, veſtes, & donaria precioſa. Item in ſacelli maioris hemiſpherica teſtudine, opere muſeiario Græcanico effigiati primi illi duodecim ſancti Antiſtites, qui columbæ candidæ ſupra caput apparentis indicio, Rauennates Archiepiſcopi ſunt electi.

Rauennæ Chriſti fidem tradidit Sãctus Apollinaris, qui vnà cum Sancto Petro ab Antiochia Romã ſeceſſit, ac vnus ex 72. Diſcipulis creditur. Qui cum naturæ ſua debita conceſſit, quilibet ex diſcipulis, quos reliquerat, ſe tãto oneri imparem exiſtimabat. Qua de re cuncti in Eccleſiam cõuenerunt, vbi Deo preces fundebant, vt edocerentur, cui dignitas eximia demandanda eſſet. Quamobrem Spiritus Sanctus forma columbæ aſſumpta, deuolabat ſupra eũ, quem Deus probabat. Hoc miro quidem modo vndecim Archiep. delecti fuerunt. Eccleſiam igiturque Spiritus ſancti dictatur ingredere, quod oculis eleuatis ſuper fornicem principis aræ feneſtram ex parte clauſam cernes, per quam ea deſcendebat columba; atque eandem cum introieris eccleſiam ſiniſtrorſum tendes, & tumulum ex lapidibus coctis cernes, penes quem in angulo cõmorabatur Seuerus homo ſimplex, cuius caput ſupra omnibus viſus poſtremo deſcendit Spiritus ſanctus.

Perges hinc ad aureum cœlum Theoderici Regis Oſtrogothorum, ab eo quondam ſplendidiſſimè ædificatum, quod *D. Martino* prius, nunc *D. Apollinari* ſacratum eſt fanum, & grandium columnarum ſoli-

darum rari, & exotici marmoris, quas Bizantio Rex adferri curauerat, binis ordinibus, varijſq; alijs marmoribus nobiliſſimis ditiſſimè exornatur; quæ Roma, & ex alijs Italiæ locis tranſtulerat. Perluſtra, & alias ædes ſacras.

D. Vitalis rotundam, cuius ſumma teſtudo, & tholus aræ maioris columnis item marmoreis nobiliſſimè ſuſtinetur. Quin tota fuit olim cum pauimẽto, ac parietibus tabulis marmoreis, opereque teſſellato, cum emblematis circumquaque veſtita, atq; incruſtata, veluti ex reliquijs operum, quæ adhuc ſuperſunt, colligitur.

Tranſi inde in vicinum Diuorum *Geruaſii, atq; Prothaſii* fanum, opulentiſſimè a *Placidia Galla* conſtructum, & marmoribus nobiliſſimis excultum. In quo etiam Gallæ duorumque eius filiorum ſepulchra marmorea pulcherrimè exſculpta viſuntur. Item *Diui Ioannis Euangeliſtæ* Templum accede, ab eadem Placidia Honorij, Arcadijque Imperatorum ſorore ſtructum: In cuius teſtudine Imperatorum imagines opere muſciario teſſellato effigiatæ ſunt, qui de proſapia conditricis fuere. Legitur elogium vetuſtum, memoriam continens, quo tempore conditum ſit templum, & quomodo ab ipſo Diuo Euangeliſta Ioanne mirabiliter apparente conſecratum fuerit, die 9. Februarij. Hæc, atq; ſimilia plura templa perluſtra, & ingentis Palatij ruinas, quod Theoderici Oſtrogothorum Regis fuiſſe volunt.

Antiquitatum monumenta per vrbem ſcrutari ſi libet, reperies *Herculis Horarij*, vel (ſi mauis) *Aſtrologi* ſtatuam marmoream non prius viſam; in cratere fontis, ſelectamque epigrammatum, epitaphiorum, ac inſcriptionum antiquarum, quæ paſſim inueniuntur, ſyluam colliges, proprijs etiam ſtudijs profuturam, laboremque & tædium multiplici, ac varia phi-

lologiæ

lologiæ veteris doctrina ſubindeleuaturam. Laudabis in primis ſtatuam illam *Herculis*, vt pulcherrimam, qui poſita claua velut Atlas innixus genu ſiniſtro, è terra ſemet erigens, ambobus lacertis, atque ceruice geſtat horologium ſolare ſemirotundum, & conuexum, in cuius concauitate per gnomomis, ſeu vmbilici ſolis umbra horæ diurnæ lineis diſtinctis demonſtrabantur. Nec diſſimilem vidiſſe me memini *Herculis* ſtatuam Romæ in vinea Stephani Bubalij repertam, qui non horographium ſciotericon, ſiue vas horoſcopum ceruice, ſed cœli ſphæram ingentem Zodiaci, atque fixarum ſtellarum imaginibus pulcherrimè ſculptis exornatam geſtabat. Atqui Diodorus Siculus auctor eſt, Hyperiona Solis, & Lunæ, Aſtrorumque motus obſeruaſſe primùm, atque diem in horas ex umbræ ſolis dimenſione diuiſiſſe: ideòque Solis, ac Lunæ parentem ipſum apud Atlantides creditum fuiſſe. Ægyptiorum quidem, Samothracum, aliorumque populorum vetuſta religio fuit, vti crederetur Hercules Solis vis, poteſtas, & varia virtus in inferiora mundi corpora. Hyperion, cœli aut ætheris. Quid enim aliud *Hyperion*, quàm ſuperior mundi plenitudo, perpetuùſque motus? Quid *Hercules*, quàm *aeris, ac terræ gloria*? ſi Græcorum nominum ethymologiam, velut Macrobius, & alij veteres, interpretemur. Magna porrò inferioris mundi gloria, & pulchritudo, Solis illuminatio, qui annuo circuitu per Zodiaci ſigna duodecim totidem, vt de Hercule fingitur, obire certamina videtur, atque caloris ſui radijs vitalibus generationem, ac vitam corporibus infundere, corruptiones, ac peſtes diſpellere putabatur. Hęc quidem meteoris veterum philoſophorum, ac poetarum fabulis inuoluta penitus perſcrutari, alterius eſt loci, & noſtri inſtituti hic non eſt. In præſentiarum declaraſſe ſatis erit, quàm non ineptè (cùm *Hercules* Solis

In

atque rerum antiquarum explicatione poſſunt, e rumque animi ad virtutis amorem, ad ſublimes animos, generoſaque ſtudia inflammari.

Via ad portum Ceſenaticum, & ad Ceruiam uiſitur ædes rotunda D. Virginis Mariæ, quæ ante *Rauennam* eſt antiquiſſima, & pulcherrima. Ædificium eſt forma rotundum, ac eximium, opere reticulato, è ſpiſſo quadrati ſaxi muro, cuius interior circulus amplitudine per diametrum viginti quinq; pedum eſt. Pauimentum ex varij coloris lapillis ingenioſè teſſellatum bellis renitet emblematis. Tectum totum ex uno ſolido ſaxo granoſo, ſed præduro forma hemiſphærica concauo, in cuius vmbilico medio foramen rotundum diem, ac ſolis radios immittit. Miraculum apparet, atque hæſitant cuncti ſpectatores, & diuinare nequeunt, quanam induſtria, quibuſue inſtrumentis tanta ſaxi moles in ædificij illius culmen euehi potuerit. Cuius amplitudo rotunda per diametrum 35. plus minus pedum eſſe conijcitur, conſiderato nimirum exteriore ædis circulo, atque murorum, quos tegit illa moles, & craſſitudine menſa cũ cymatio, coronicibus, zophoris, atque epiſtylijs columnarum, quæ forinſecus ædem exornant. In faſtigio tecti ſupra foramen in columellis ſteterat olim *Theoderici* Oſtrogothorum Regis ſomatotheca nobilis, ex lapide Numidico porphyreo leucoſticto ſolida, longa pedes octonos, alta quaternos, cum operculo ex ęre Corinthio inaurato, ſignis, parergis, & emblematibus elaborato, quàm opulentiſſimè. Quod monumentum, vti plures ſcribunt, Amalaſiunta Oſtrogothorum Regina patri poſuerat, ſed bello Gallico Ludouici Duodecimi, barbari milites prædæ ſpe ſarcophagum illum tormentorum ictibus deiecere, cuius adhuc reliquiæ quædam viſuntur ibidem.

Quia Exharcatus mentio facta eſt, ne incognitum quidquam relinquamus, dicere volumus. Exharcus ſupre-

pia Italiæ toti ſuppetit, Pontificis Romani vtilitate ſumma, Traijcies deinde amnem Iſapem *Sauio*, qui cum portum faceret, Octauianus Auguſ. claſſem magnam in eo poſuit, Portum Ceſenaticum, pagum, vlterius vides, &c magis vltra ſuper littore amniculi Piſſatelli omnino ſiſtes.

Perluſtra Rubiconem, perduellione C. Iulij Cæſaris famoſum, & cogita, vt ille fluuiolus, florente Imperio, præcipuam Vrbis Romæ prouinciam Italiam eo loci inter Apenninum, & Hadriaticum mare diſterminarit à Gallia Ciſalpina prouincia, vtque C. Cæſar, ſpretis maiorum legibus, quibus vetabatur omnis Imperator extra prouinciæ ſuæ limites iniuſſu Senatus, Populique Romani legiones ducere, per nephas bello petiturus patriam, exercitum eò traduxerit, & vanis oſtenti Panici ſuperſtitionibus militem ad ciuile bellum impulerit, moxque Vrbem Romam, atque Italiam infeſtis armis occuparit.

Viator ex Rauenna Arriminum petens, ad læuam fretum conſpiciet, ad alterum vero latus poſt arua, & planitiem opimam, & feracem, viam flaminiam, Apennini colles, cuius radices habent Forum Liuij Vrbem magnificam, in qua potiſſimum herba *Guadò* oritur pro pannis tingendis aptiſſima, &c aniſorum cumini, ſaccaro condiendi. Brittonorium poſt Forum Liuij in eminentiori colle ſe extollit, oleo, vino, aqua, &c cœlo ſaluberrimo diues, in quo tanquam ſuper ſpeculam, Adriaticum mare, Dalmatas, Croatios, Venetos, &c Romandiolam totam perluſtrare poteris. Habet Flaminia ipſa Forum Pompilij Forlimpolo, & Ceſenam arce in monte excauata, vinis penes cunctos illuſtriſſimis, collibus fructiferis, & apud Franciſcanos bibliotheca omni antiquorũ librorum genere plena, & a Malateſtis donata Vrbem verè conſpicuam. Eminet in vno collium Templum auguſtum Dei Matri Sacratum, Mons Mauri,

alias nuncupatum, in quo multa leguntur antiquorum Epitaphia, quorum ſub altare habetur.

Seia T. F. Marcellina ſibi, & Vibennio Marcellino Filio viua poſuit. Quod voluit, & potuit. Quod potuit, & voluit.

ARIMINVM.

ANtiquitatum haud contemnenda eſt ibidem copia, cùm antiquiſſima ſit ciuitas, quam Auguſtus Cæſar, & Imperatores Romani plures publicis ædificijs ſumptuoſis, ac ſplendidis exornarunt, quemadmodum reliquiæ adhuc demonſtrant. Coloniam quidem Romanorum factam tradunt Liuius, Strabo, Velleius, & Eutropius ſimul cum *Beneuento* ante bellum Punicum primũ, P. Sempronio Sopho, & Ap. Claudio cæci F. Coſſ. anno poſt R. C. 485. Habitaque deinceps eſt ea Colonia velut propugnaculum aduerſus Gallos in eo limite, quo etiam plerũque Romani Duces, qui Galliam, aut vlteriorem aliquam prouinciam ſortiti fuerant, diem conueniendi ad ſigna militibus poſt delectum dicere, legioneſque inde in prouinciam ducere ſolent, vt ex Liuiana hiſtoria manifeſtum fit. Nominis ethymon a Leone, vel Hercule, aut Marte, qui deducere volunt, Anniana ſomnia ſequuntur, mihi potior uiſa ſentẽtia, qua plures opinantur a flumine quo alluitur *Arimino* nomen traxiſſe, cuius Strabo, & Plinius mentionem faciunt. Ab initio *Picentium* fuit, poſtea his deuictis, & ab App. Claudio triumphatis cum is ab Aeſi ad Rubiconem protuliſſet Imperij fines, Vrbs *Vmbris* attribui cœpit. Quæ in planitie ſita fœcundiſſima, ab ortu, & occaſu frumentarios habet campos, a meridie hortorum, oliuetorum, vinearumq; plenos

Apennini colles a Septentrione Hadriaticum mare. Quare rerum omnium ad vſum hominum abundans eſt. Ædificijs nouis eſt pulchra, & commoda. Inter quæ palatia ſunt quædam ſumptuoſa maiori ex parte a Malateſtis olim vrbis principibus condita. Item fons in foro marmoreo cratere, ac parergis omnib. ornatiſſimus, atque ſiphunculis pluribus dulces, ac limpidas euomens aquas.

Spectabis caſtrum, curiam, theatri lateritij antiqui reliquias ingentes verſus mare, pontem marmoreum ex quadratis ſaxis grandibus in *Arimino* flumine cõſtructum ab Auguſto, qui Flaminiam viã Æmiliæ, vrbemque ſuburbio iungit. In longum ducentos pedes arcubus quinis innititur, in lacum pedes quindecim habet. Ab vtroque latere ſpondis marmoreis opere Dorico pulcherrimè laboratis munitus eſt, in quarum vna magnis litteris inſculpti legũtur tituli Imper. Cæſ. Auguſti, in altera è regione Tiberij Cæſaris, ex quibus colligimus, anno poſt Vrbem conditam 778. C. Caluiſio Cn. Lentulo Coſſ. opus hoc abſolutum fuiſſe, quod Auguſti auctoritate Flaminiam ſumptuoſiſſimè munientis inchoatũ, ante fuerat. Videbis, & antiqui portus veſtigia, qui modicis quidem nunc nauigijs aptus, & arenis oppletus, ſed quàm ſplendidus, & amplus olim fuerit, cognoſces per ſtructuram magnificentiſſimi templi D. Franciſci, quod ex marmoribus antiqui portus Ariminenſis Sigiſmundus Malateſta eius vrbis princeps quondam exſtruxit.

Proficiſcens *Piſaurum* verſus, in tranſitu conſpicies vetuſtiſſimum, ac in primis elegantem arcum marmoreum Auguſto Cæſari in uia poſitum, in eius ſeptimo conſulatu, cùm iam octauũm deſignatus eſſet, quinque celeberrimis Italiæ vijs, conſilio Senatus, Populique Romani ex voluntate munitis, quemadmodum ex elogij fragmentis in arcu adhuc extã-

ti-

tibus colligere licet. Atqui conſtat ex his poſtremam non fuiſſe *Flaminiam*, quam Auguſtus, teſte Suetonio, ſibi deſumpſit ab vrbe muniendam Arimino tenus, cùm reliquas triumphalibus viris ex manubiali pecunia ſternendas diſtribuiſſet. Ad huius beneficij publici memoriam propagandam, plures etiam nummos antiquos cuſos reperimus, cum *Augusti* effigie, & titulo ab vna parte, & ab altera cum arcu *dithyrao*, vel bifori, ideſt, duarum portarum in uia ſuper pilas fornicata poſito, in cuius ſupremo faſtigio *Victoria* quadrigam triumphalem agitans expreſſa videtur, & cauſſa tanti honoris adſcripta his paucis verbis: QVOD. VIÆ. MVNITÆ. SINT.

Cuius quidem arcus marmoribus prorſus omnibus ſpoliati reliquias magnas in eadem Flaminia via adhuc extantes, Romam vſq; pergens videbis.

Qui Arrimino breuiori itinere Romam proficiſci deſiderat, colles Vrbis ad meridiem tranſiliet, in quibus occurrit Mons florus oppidum, & amne Iſauro tranſuadato, confectiſque 34. millibus paſſuum Vrbinum ciuitatem reperiet viatór. Inde Aqualagnam 8. mill. diſtantem, & ad viam flaminiam deſcendet, loca que perluſtrabit, de quibus erit ſermo, cum de itinere ex Fano Forum Sempronij dicemus, & Vmbriam ingredietur. Eſt ciuitas Vrbini Ducatus Feltrij metropolis, ac ſedes, aere puriſſimo fruitur, ingenij acumine, & rebus viſu dignis, ac memoria. Palatium a Feltrijs Principibus extructum in ea videtur, tanta maieſtate, & ædificandi arte inſigne, vt nulli alteri poſſit inuidere. Bibliotheca itidem ſuppellectili magna librorum ornata. Supra Vrbinum Caſtrum Durantis locatum eſt, à Gulielmo Durante libri, qui ſpeculum inſcribitur auctore conſtructum. Ibi Vrbini Reguli elegantiſſimum palatium, multaque voluptaria loca, & ad venandum, & ad piſcandum aulæ oblectamenta condidere.

Ibi vaſa figlina, quæ facilè cum Fauentinis nobilitate contendunt, finguntur. Ea in regione ſita eſt arx ineſpugnabilis Sancti Lei, quæ inciſo lapide viuo extollitur aduerſus Feltrenſium hoſtes, ſuntque alpes, & Apennini montes.

In ipſa flaminia ſi oculos tollis ad dexteram partem pinnas Sancti Marini vides, poſt quas oppidum ſeruitutis omnis expers apparet, in altiſſimo dorſo montis poſitum, & illuſtris titulo non indignum, Diſtat Arrimino viginti milliaribus, cui oſtendit faciem lapidis magnæ altitudinis, penitus inuij, ac omnis aſcenſus omnino priuati.

Pagum Rimino quindecim milliar. diſtans inſuper eodem itinere flaminiæ obuiam fiet Catholicæ nomine, vbi verè planities initia ſumit, quæ nullo monte diuiſa, ad alpes, vſque Coctias, quæque Italiam ab Gallia ſeiungunt peruenit ampliſſima, ciuitatibus, populis, & rebus quibus maximè Itali præ cunctis alijs extolluntur ditata, & abundans. Hic, & illic ſunt pagi, & vici, Promontorium Focaræ *Monte di Ieſaro*, fructetis, & delitijs onuſtum, vnde parum abeſt Palatium nũcupatum *Poggio Imperiale*, cuius fundamentis lapidem primum Fridericus Tertius Imperator ponere voluit Feltrenſium Regulorum ergo amplum, & omni venuſtate decorum exiſtit, & a multis æmulari, ab vniuerſiſque conſpici debet viatoribus.

PISAVRVM.

Vrbem, eiuſque arcem ad littus a Ioanne Sfortia principe conditam, munitiones, ac propugnacula a Franciſco Maria, & Guidoubaldo conſtructa; nec non villam extra muros ſumptuoſiſſimam,

irem ædes ſacras, ac monaſteria, aliaque viſu digna perluſtrabis. Eſt etenim *Piſaurum* ædificijs, atque plateis perelegans, mercimonijs diues, emporiumque Italiæ celebre, ad cuius nundinas frequens mercatorum fit concurſus ex varijs prouincijs certis anni temporibus. Portus tamen vrbis illius, propter vada, & arenas, onuſta & maiora nauigia non admittit, vt ab agaſonibus, ac mulionibus, qui merces inuehunt, magis quàm a nautis vrbs frequentetur. Colonia Romanorum ſimul cum Pollentia facta eſt, anno poſt Vrbem conditam 569. P. Claudio Pulchro, L. Porcio Licino Coſſ. quadriennio poſt Bononiam deductam, vti Liuius, & Velleius Paterculus auctores ſunt. Eandem paulò ante bellũ Actiacum, cum eò M. Antonius III. vir Colonos rurſus deduxiſſet, terræ hiatu abſortam perijſſe, Plutarchus in Antonij vita memoriæ prodidit.

Viſa ſatis ciuitate, ad palatium Ducis ibis, vbi inter cœtera Armamentarium videas, bellicorum inſtrumentorum, armorumque elegantiſſimorum copia, & varietate inſtructiſſimum.

Hinc rectè per *Fanum Fortunæ*, atque inde per littus Senogalliam proficiſcere.

Ad portam, quæ ducit Ariminum Iſaurus *Foglia* fluuius lapideo ponte traijcitur, ibi Piceni finis, Flaminiæque initium. Siniſtra pulchrum eſt oppidum Nuuolaria, a nobilitate aeris ſic appellatum. Quarto ab eo lapide in ipſa via oppidum Montis Abbatis excelſo in loco poſitum proſpectum iucundiſſimum habet.

Vlterius Mons Baroccius loco longè editiore conditus totum Picennum reſpicit, & oppida circiter quindecim in collibus amœnitate illuſtria, & aſpectu pulcherrimo oculos oblectantia.

FA-

FANVM FORTVNÆ.

A Celebri quondam *Fortunæ templo* nominatum oppidum non ignobile eſt, in via Flaminia poſitũ, in agro bono, fertilique, oleo perſuaui, frumento, vinoque præſtantiſſimo abundanti. Coloniam eò deductam ab Auguſto colligunt plures, cum is, vt Suetonius ſcribit, duodetriginta Colonias deduxerit, & ab ipſius nomine hanc coloniam *Iuliam Faneſtrem* appellatam antiquitus fuiſſe, Pomponius Mela, & plures antiquæ inſcriptiones teſtentur, quæ ibidem repertæ ſunt. Eandem ab Auguſto cinctam muro, & a Conſtantini Magni filijs Conſtantio & Conſtante reſtauratam fuiſſe, demonſtrant muri vetuſti reliquiæ, & arcus marmoreus portæ, qua per Flaminiam Roma venientes intrant, pulcherrimè, & magnificentiſſimè cum ſuis titulis elaboratus, qui integer ferè ad Pij Secundi Pōtificis Maximi tempora permanſerat. Tum bello contra *Fanenſes* tormentis ferè dirutus, cuius tamen effigies in proximo ſacello *Diui Michaelis* ad rei memoriam inſculpta parieti eſt, impenſa publica Fanenſium. Apparent item in oppido marmora cum titulis vetuſtæ ædis *Fortunæ*, aliorumque publicorum ædificiorum veſtigia multa, quamuis Gothicis, varijſque cladibus alijs ſæpius deſtructum fuerit.

Flaminia relicta, cum *Metaurum* tranſieris, oſtenduntur a dextris non multis paraſangis inde ſita in eo tractu loca, cruentis prelijs inſignia, & magnorum Ducum victorijs celebria, vbi M. Liuius Salinator, & C. Claudius Nero Conſules Aſdrubalem Pœnum Annibalis fratrem acie victum occiderunt, ad *Metauri* ripas. Quæ clades Annibalem, viſo fratris capite, de fortuna Carthaginis deſperare coegit,

Item vlterius, quibus in campis Totyla Gothorum Rex cruēto prælio ſit ſuperatus a Narſete eunucho, Iuſtiniani Imperatoris legato, cuius præclara victoria iugum Gothicum ab Italiæ ceruicibus ſublatum fuit; cum Totyla grauiter ſaucius è prælio in Apennini iuga fugiens, non procul a Tiberinis fontibus ad capras, velut a procopio libro 3. hiſtoriæ Gothorum narratur, vita deceſſiſſet.

ITER FANO, VSQVE FVLGINEVM.

Via Flaminia.

A Fano ad occaſum flectens vicos montanos inuenies, inde per Mediterranea dextra Metauri fluminis ripa viam Flaminiam, qua vergit ad meridiem tenens, te conferes ad Forum Sempronij, quæ Vrbs inter collem, & flumen in planitie ferè iacet. Noua ciuitas eſt, cum antiquam Gotthi, aut Longo bardi diruerint. Pro Summi Templi foribus, quod inter cœtera pulcherrima ædificia principem locum tenet, antiquæ leguntur litteræ, vetuſtatis inſignia. Extra Vrbem lapideo ponte Metaurum tranſibis, & via Flaminia progrediens vinetis amœniſſimis vtrinque conſitis animum recreabis. Tertio ſupra Forum Sempronij milliario fluuius illabitur Candianus; vbi trans flumen Feltrenſium Duces caueam omnis generis plenam ferarum ad animi relaxationem inſtituerunt.

Ijs in locis mons eſt Aſdrubalis ab Aſdrubale Carthag. a L. Salinatore, & Claud. Nerone ſuperato nomen habens, Hinc via Flaminia ab Auguſto Romam vſque ſtrata apparere incipit, vbi incredibili impenſa duriſſimo ſaxo ferro perfracto circiter 590. paſſus

curribus etiam viam apertam per inaceſſas montium altiſſimorum rupes obſtupeſces. Inter hæc ſumma apprçhenderis admiratione, cum ſaxum ipſum ferro apertum fornicem habere conſpicies longitudine paſſuum centum, latitudine duodecim, & altitudine totidem ab Italis *Furlo* nominatum, quaſi ſaxum perforatum. Quædam ibi legebantur litterę, nũc vetuſtate penè oblitteratæ, quibus docebamur T. Veſpeſianum arduum hoc opus pergiſſe. Candianus amnis a leua ſui flexibus obſtrepit inter montes paſſuum millibus tribus, quouſque hæc oſtia pretergreſſus campos per decem milliaria patentes inuenies, in quibus Aqualagna vicus reperitur. Hic tibi redeat in memoriam, Totylam Gotthorum Regem fuſum, fugatumq; a Narſete in propinquis locis, quo ſe ex fuga recuperauit, expiraſſe.

Vlterius via Flaminia Callium Vrbs, poſtea ad fluminis dexteram Catianum oppidum ex Luceoli ruinis, (quam Vrbem, vbi nunc pons lapideus conſtat fuiſſe) ædificatum inuenies, a Narſete exciſam vbi Eleuterius Exarchus perfidia nomen captans Imperatorium de medio ſublatus eſt. Procedenti Alpium iugum Picœnum terminans apparebit. Inde pagos Scheggiam, Sigillum, & Gualdum in colle ædificatum a Longobardis, tandemque Nuceriam offendes ad ſiniſtram in ſummo Appennini colle, pulcherrimis olim ligneis vaſis celebratam. Alphateniaque ad aliarum Nuceriarum differentiam vocatam. Diruta antiqua eſt, hæc recens, & parua, Pontificio Imperio ſubiecta, vino muſcatello abundat. Ad radices montis, qui tenet Vrbem vallis eſt Tinia a flumine eiuſdem nominis, quod eam interfluit appellata, de quo flumine Silius. *Tiniaque inglorius humor*, inglorium autem vocat, quod nauigationi peruium non ſit. Iter per vallem periculoſam, ſæpius enim neceſſario flumen vadantes limo eius tena-

R 3 ciſſimo

ciſſimo inhærent, ſubterraneiſque voraginibus immerguntur. Vallis duodecim millibus paſſuum, exporrigitur, in qua Pons centeſimus, quinq; milliar. paſſuum, FVLGINEVM abeſt, nomen inde vico datum, quod Romam centum milliaria intereſſent, ſed noſtro tempore factis longioribus milliarijs minori diſtat interuallo.

ITER FANO FVLGINEM, ET ROMAM FACILIORI, At prolixiori via.

SENOGALLIA.

VLterius Fanum, & ad mare Adriaticum, Senogallia eſt oppidum celebre, & peruetuſtum, *Sena* prius a conditoribus Gallis Senonibus, dein ad differentiam alterius eiuſdem nominis, quæ in Hetruria eſt, *Sena Gallia* nuncupata, cum adhuc Aeſis fluuius Italiam a Gallia Ciſalpina diſcerneret. Hinc P. Dolabella conſule Senonibus ad internecionem extinctis, eorumque agris occupatis, Romanorum eſt Colonia facta ſimul cum Caſtro, & Hadria: quo ferè tempore, incluſis Vmbris, Italiæ limes ab Aeſi ad Rubiconem vſq; productus eſt. Marcum Liuium Salinatorem conſulem cum exercitu aduerſus Aſdrubalem Italiæ ingruentem *Sena* conſediſſe, & quingentos inde fermè paſſus hoſtem abfuiſſe conſtat, cum C. Nero collega maximis itineribus profectus è Lucanis cum expedito ſex mil. peditum, & mille equitum exercitu nocte veniret illi auxilio: Tunc iunctis viribus altero mox die fugam vltra Metaurum molientem Aſdrubalem cum toto exercitu trucidarũt, vt antè diximus, & Titus Liuius pulcherrimè libri 27. fine narrat.

ANCON.

EST *Ancon* vt antiquitate, ſic &, opibus, pulchritudine, atque emporio, propter portus commoditatem, celeberrimo, famoſa, & inſignis, ideoq; Græcorum, Illicorum, ac Pannonum, immò totius Europæ gentium mercatura continuâ frequentatur. De eius origine conſentiunt auctores vetuſti, ac fide digni Strabo, Plin. atque Solinus, *Græcam vrbem* eſſe, eamque Syracuſios ob Dionyſij Siculi tyrannidem profugos condidiſſe. Falluntur, qui *Dores* eius conditores arbitrantur fuiſſe, Iuuenalis Poetæ verſiculo decepti, quod *Doricam* appellet *Ancona*, ludens in rhombum ingentem Domitiani Cæſaris, ſatyra 4.

Incidit Hadriaci ſpatium admirabile rhombi
Ante domum Veneris, quam Dorica ſuſtinet Ancon.

Non animaduertentes venuſtè poetam vna illa voce primam vrbis originem, atque ſimul vetuſtam ciuium linguam denotare, quia Syracuſij conditores, vt & Siculi ferè omnes, antiquitus vſi ſunt: quemadmodum Theocriti, Moſchi Epicharmi, Syracuſanorum poetarum non ſolum ſcripta teſtantur, ſed & antiqui Siculorum nummi plurimi adhuc extantes *Doricam* eam fuiſſe. Colonia Romanorum quando facta fuerit, non planè liquet. Veriſimile eſt, poſt Tarentinum bellum, circa annum Vrbis 485. deuictis a P. Sempronio Cõſule Picentibus, & Italiæ finibus ad Aeſim amnem vſque prolatis, *Anconem* in limitibus colonos fuiſſe deductos. Conſtat quidem ex Plinio Coloniam Siculorum primum fuiſſe, qui lib. 3. cap. 13. in Piceno Numanam a Siculis conditam ſcribit, & ab iiſdem Coloniam *Ancona*, appoſitam promontorio Cumero in ipſo flectentis ſe oræ cubito.

prætoria, celoces, triremes, phaſeli, aliæque naues multæ. In eius medio inter porticus noſcitur arcus ille ſublimis, quadrigis, & trophæis in faſtigio onuſtus, a Senatu Populoque Romano in eius beneficij memoriam Traiano ibidem erectus, & adhuc temporis extans, qui licet quadrigis, trophæis, imaginibus, ſignis, litteriſque æneis inauratis, omnibuſque ſuis ornamentis ſit ſpoliatus (quemadmodum ex veſtigijs, in quibus ænea ſigna, litteræ, parerga, aliaque ſigilla marmoreo operi ſuis locis plumbo ferroque infixa fuere, colligimus) non minus tamen, quaſi nudæ Veneris ſimulachrũ quoddam eximium ſpectantium oculos in admirationem rapit, atque detinet. Dum ſcilicet accuratè conſiderant eius molis artificium, pulchritudinem, ac iuſtam ſymmetriam partium. Quandoquidem numeris omnibus abſolutiſſimum corpus illud marmoreum paucis immanium lapidum corijs, ideſt, ordinibus in altum æqua craſſitudine euehitur, atque tam frontis, quã laterum vndique ſcenographiam perfectiſſimam uenuſta cum quadam eurythmia repræſentat. Idque in primis eximium videtur, architectique ſummam peritiam, atque ſecuritatem oſtentat, quod arcus ipſius partes, & ornamentorum membra quæque, nimirum ſtylobatæ, atque ſpiræ columnarum; item capitulorũ abaci, plinthi, echini, flores, ac teniæ, nec non faſtigij, & apſidum proiecturæ, faſciæ, coronæ, zophori, triglyphi, cymatia, ſimæ, ſic & titulorũ tabulæ, & quidquid eſt appendicum, quibus arcus honorarius ſimilis exornari ſolet, non foris adiuncta, ſed ex vaſtis marmorũ quadris, è quib. totum opus conſtat, ſint ſimul exſculpta, & artifice manu ad amuſſim expolita, coagmentataque tam concinnè, vt inter quadrorum commiſſuras ne cultelli mucronem quis inſerere poſſet, & ex vno Parij montis ſaxo totus arcus exciſus a longè videatur. Elogium, quod

detra-

uorum reliquiæ,ac donaria precioſa, pietatis ergò conſeruantur. Non procul inde in promontorio *Veneris ædem* fuiſſe ex Iuuenalis poetæ citatis, ante versibus palàm fit, cuius nullæ nunc viſuntur reliquiæ. Ex alto ibidem volupe ſit contemplari ſpacioſa maris æquora, vrbis atque portus curuaturam, ac ſitum, per continentem Apennini iuga, cui promontorium hoc ita cohæret, vt nonnulli eum illic finiri memoriæ prodiderint. Ramum quidem Apennini eſſe, credi faciliùs poteſt, qui hinc ad Garganum per oram Hadriatici maris, atque inde in meridiem ad Leucopetram Bruttiorum promõtorium perpetuis iugis in Epiroticum mare procurrit, ac veluti ſpina dorſi totius Italiæ continentem roborat, ac firmat. Monſtrantur hinc vicinæ ciuitates, atque circumiacentia caſtella, & oppida, ſub promontorio ad littus Sirolum, nobili nunc etiam *vino* celebre, quod etiam a Plinio *Anconitanum* vocatur, & inter generoſa numeratur. Inter Apennini montes Vrbini, & Auximi, aliorum oppidorum ſitus declarantur. *Cingulum T. Labieni* ad Muſonis fluenta in colle poſitum, qui C. Cæſaris procos. legatus in Gallijs, longo bello tantum ſibi corroſerat ex prædis diuitiarum, vt oppidum hoc priuata impenſa condiderit; cuius oppidi imaginem nummis argenteis expreſſam cum eius titulo non ſemel vidimus. Inuidioſas eius opes taxant Cicero, & Valerius Maxim. Silius, & Dio Nicæus, alijque.

AEDES LAVRETANA.

HInc per quindecim milliaria Lauretum, vſque proficiſcere, vbi inclytum religione *fanum Diuæ Mariæ Deiparæ Virginis* viſitur, peregrinorum concurſu ab vniuerſis Chriſtiani orbis regionibus confluentium mirificè frequentatum pietatis, & vo

torum

torum cauſſa. Sylua olim laurea in colle ad Muſionis amnem inter Ricinetum, & mare, a qua *Laureti* nomē: in eodemque colle, ſunt qui opinentur, Cupram Tuſcorum oppidum cùm antiquiſſimo *Iunonis Cupranæ* delubro fuiſſe. Nunc vicus, uel potiùs oppidulum, muro, foſſis, & turribus cinctum, atque propulſatorijs armis inſtructum abundè, nè piratis, ac Turcis, impiouè militi, vt antea, ad direptionem pateat; Vtque tutò, commodèque nunc habitetur, & aduenas hoſpites lautè, mundèque in diuerſorijs excipiat, & tractet.

Templum ipſum ex quadrato ſaxo, ſumptu atque magnificentia ſublime, & peramplum eſt: In cuius medio ſacroſanctum illud *Diuæ Virginis* conclaue per ſummam religionem ab aduenis aditur, concluſum ſacello marmoreo quadrato, ſculpturis artificioſiſſimis extrinſecus elaborato, tam laxè tamen, vt nouum hoc opus veteres, & venerandos illos ſacri conclauis muros nuſquam contingat. Atqui opinione prorſus receptum, & re ipſa conſtare tradunt, Diuini numinis hoc fieri nutu, ut parietes illi, intra quos nata, educataque fuit cœlorum Regina ſemper Virgo Maria, & intra quos Archangelo Gabriele nunciante, ipſa Deum, ac hominem concepit operarias hominum manus non admittant, renouari, ac ornamentis vllis veſtiri nolint. Nec ambigunt piorum animi, quin diuinitus idipſum conclaue per angelos eò tranſlatum è Palęſtina fuerit, cùm propter grauiſſima ſcriptorum hac de re teſtimonia, tum miraculorum crebritate perculſi, quibus locus iſte iam a ſæculis inaugiratur, & illuſtratur indies. Obſtinata, & ſaxea corda poſſent mollire primo ingreſſu, & ad venerationem loci impellere, tot inſignia miraculorum documenta, atque donaria votiua per templi parietes, columnas, fornices, atque tholos circumquaque ſuſpenſa, veluti ſtatuæ, ſigna, imagines, ar-

ma,

ma, exuuiæ, veſtes, aliaq; inſtrumenta infinita, ſimul cum tabulis pictis, ſcriptiſque; quibus ſingulis lucè clarius oſtenditur, & memoriæ mandatur; quàm pro ſalute humani generis inexplicabilia ſuæ potentiæ ſigna palàm Deus Optim. Maxim. oſtendat, qui ſuo nutu cuncta regit, & vt in locis ſibi piè dedicatis facilè proſperet, atque perficiat bonæ voluntatis conatus, gloria, & maieſtate domum ſuam adimplens, in qua nomen, & cor eius (vt Solomoni Regi eſt oraculo pollicitus) cunctis diebus permanet: quo in preces implorantium eius auxilium cum auctario præſertim interceſſionis gratæ Diuæ Virginis, matris ſuæ, aliorumque cohæredum cœleſtium (quorũ hic imitatores eſſe debemus) oculis apertis, & arrectis auribus attendat. Iam verò, quàm obnixè ſuccurrat in rebus deſperatis, cùm ibi, tum vbique terrarum multa miraculorum millia documento ſunt, quæ tanquam in ſpeculo nobis etiam repræſentant, quàm non repudiat aduocatos noſtros, & quã temerarium ſit, eius exquirere conſilia in eligendis ſui cultus locis.

Per templum, tragica, multipliciaque humanarũ calamitatum pegmata tanquam in theatro quodam perluſtrabis, in quibus tamen ſemper benignus ille Deus ἀπὸ μηχανῆς ἐπιφανεὶς felicem cuicumque tragœdiæ cataſtrophen impoſuerat. Verùm quis varios rerum caſus memorando deſcribet diluuia, tẽpeſtates, naufragia, fulmina, terræmotus, ruinas, præcipitia, lapſus, oſſifragia, morbos, cœdes, latrocinia, ſicas, carceres, laqueos, furcas, & infinitos ærumnarum crateres, quos nobis in hac lachrymarum valle nouerca fortuna propinat? ſed vt poetæ verbis hoc concludam;

Non mihi ſi linguæ centum ſint, oraque centum,
Ferrea uox, omnes ſcelerum comprendere formas,
Omnia pœnarum percurrere nomina poſſem.

Queis

Voſne per æthereas Iudæa a finibus oras
Aligerum, mandante Deo, vexere manipli?
Hic Virgo genitura Deum, genitricis ab aluo
Prodijt, & blandis mulſit vagitibus auras?
H c quoque Virginei ſeruata laude pudoris
Sancta ſalutifero tumuerunt viſcera fœtu?
Ille opifex cunctorum, illa æterno vnica proles
Aequa patri, ille homini primæua ab origine lapſo
Spem cœlo vitamque ferens, hac luſit in aula
Paruulus, & ſanctæ blanda obtulit oſcula matri?
Quænam igitur regum ſedes, quæ templa per orbem,
Huic ſe auſint conferre loco? ter & amplius omnes
Ante alias fœlix Piceni littoris ora:
Cui Solymos ſpectare domi, cui munera diuum
Fas calcare domi eſt pedibus veſtigia Chriſti.
En ego iam ſupplex procumbam, atque oſcula figam
Parietibus ſanctis, ſpargamque hoc puluere crines.
Aſpice me ſuperis è ſedibus, aſpice, Virgo
Proſtratum, atque imo gemitus ex corde cientem,
Et pectus tundentem, & fletibus ora rigantem:
Neu, quamquam culpis ad opertum turpibus, arce
Aſpectu me Diua tuo, ſi pectore toto
Te veneror, ſi te, dubijs in rebus, ad vnam
Confugio, teque auxilium ſanctiſſima poſco,
Pœnitet ex animo vitæ me Diua prioris,
Pœnitet, & meritas horret mens conſcia pœnas
Quòd niſi tu caſto pendentem ex vbere natum
Concilias, placaſque mihi, quò tendere curſum,
Quòue malis feſſam tentabo aduertere puppim?
At tu, namque ſoles, placida dignare querelas
Aure meas, & ades lapſi mitiſſima rebus.
Certè equidem tota pendentes æde tabellas
Aſpicio, quæ te miſeris præſto eſſe loquuntur.
Hic te animo ſpectans, torrentem viſcera febrem
Depulit ille hyadas triſtes, hædumque cadentem
Spectauit tutus, vertentibus æquora ventis,

Et

Et duce te patrias enauit ſaluus ad oras.
Criminis ille reus falſi, ſub iudice duro,
Dum mortem exſpectat, tenebroſo carcere clauſus,
Munere Diua tuo detecta fraude, reuiſit
Vxorem, & natos, exoptatumque parentem.
O ego nunc morbis multò grauioribus æger,
Naufragiumque timens longè exitioſius illo,
Et iampridem animum peccati compede vinctus,
Si poſſim morbis liber, vincliſque ſolutus,
Fluctibus, & ventis laceram ſubducere puppim:
Quas tibi lætus agam grates, dum vita manebit?
Te, cum luce noua ſparget ſol aureus orbem,
Te recinam, quoties abſcondet opaca polum nox;
Et tua præcipuo venerabor numina cultu.

Exſtat, & votum Virgini Matri Lauretanę, V.C. Læuini Torrentij Epiſc. Antuerp.

CELEBRITAS, ET MAIESTAS ÆDIS LAVRETANÆ.

Ex Horatij Turſellini, Societat. Ieſu Libris quinque.

NVllum omnino tempus anni, nullus mēſis, dies nullus abit, quin Sanctiſſimæ Virginis cella à plurimis aduenis celebretur. Nec Picentium, Italorumque propria hæc laus pietatis, ſed communis Tranſalpinis, Tranſmariniſque, maximè verò Illyricis, Francis, Belgiſque. Nec deſiderantur Hiſpani, Luſitani, Poloni, atque Germani. Duo tamen ſunt anni tempora, populorum gentiumque omnium frequētia, ac celebritate præcipua; Ver, & Autumnus, quorum

quorum alteri dies concepto inibi Deos ſacer, alteri natalis Deiparæ Virginis initium facit celebritatis. Vtraque autem celebritas trimeſtris eſt, quo temporis ſpacio maximis populorum concurſibus Ædes Lauretana celebratur penè quotidie. Namque agri Piceni nulla vrbs, oppidum, pagus, vicus eſt, quin quotannis cateruatim, populatimque Lauretanam Virginem interuiſat. Quorum exemplum finitimos circa populos Samnitium, Vmbriæ, Flaminiæ, Æmiliæ, cœteræq; Italiæ ad ſimilem pietatis laudem inuitat. Veniendi fermè ratio talis. Præeunt ſodalitates ſuis quæque in ſi[illegible]nibus, vexilliſque diſtinctę. Plerique enim præter Chriſti Crucifixi effigiem, Deiparæ, aliorumque Diuorum imagines pulcherrimè pictas præferunt. Agmina claudunt Sodalitatū moderatores, Sacerdoteſque cum ſua cuiuſque agminis ſymphonia. Sequuntur dona, argenteæ coronæ, calices, cerei nummis obſiti, præcioſæ veſtes, vrbium, oppidorùmue argentea ſimulachra, votiuæ tabellæ, diuinorum beneficiorum Beata Maria deprecante partorum indices. Interponuntur ſæpè Angelorum, ſæpè ſacrorum vatum Sibyllarumque de Beata Virgine vaticinantium, aliæque perſonæ habitu veſtis inſignes. Sæpe etiam excipit incondita, & promiſcua cuiuſque populi turba. In itinere carmina Deo, Dei parenti, diuiſque per interualla inuicem canunt. Obuias vrbes cùm tranſeunt, eas ad Lauretanæ Virginis Religionem, cultumque exemplis pietatis accedunt. Simulac verò Ædes Lauretana in conſpectum ſe dedit (ea quia in edito colle ſita eſt, procul conſpicitur) extemplo vniuerſi poſternunt corpora, & obortis præ gaudio lachrymis, Deiparam conſalutant. Inde in ordines abeunt, inſtructiſque agminibus procedentes canunt Litanias, hymnóſque. Nec deſunt, qui exutis pro-

S pere

perè veſtibus, paratos ad id ſaccos induant, comiteſque ſubſequantur nuda ſibi terga cœdentes. Ad Laureti portam peregrinis Sodalitatibus Lauretani Sacerdotes linteati procedunt obuiam, eaſque templū deducunt cum egregia ſymphonia, feſtoque campanarum, ac tubarum ſono. Vbi ad ædis veſtibulum ventum eſt, aduenæ denuò proſtratis corporibus, impensè ſalutant Virginem, tanto vtique animi ardore, ſenſuque; vt cœteri, qui adſunt, illorum vocibus emolliti collachrymare cogantur. Poſteaquàm ad collucentem facibus, lychniſque Deiparæ cellam peruentum eſt, Diuæque effigiem intueri, contemplarique cœperunt, incredibile dictu eſt, quæ uoces, qui gemitus, quæ lachrymæ, quæ ſuſpiria paſſim exaudiantur. Deum præſentem adeſſe facilè ſentias. Plerique porrò Diuino ſimul horrore, gaudioque perfuſi, adeò ſacris illis parietibus adhæreſcunt, vt indè auelli, abſtrahique vix queant. Dumque aram Apoſtolorum, ſacrum armariolum, obſtructam ianuam, ipſumque caminum venerabundi contemplātur: dum meditantium animis Beata Virgo in ijs locis aliquid agens occurrit, nullum intuendi finem, nullum oſculandi modum facerent, niſi plurimorum item petentium, ardor obſtaret. Finitimorum populorum fermè hæc eſt ratio. At exterarum gentium peregrini alij pedibus, equis alij, aut vehiculis gregatim confluunt, plerique peregrinorum habitu, ac notis inſignes. Verùm in diſpari habitu aduenarum eminet Ædis Lauretanæ cultus idem. Omnium ferè hoc commune eſt, vt delictis expiati cœleſti mēſa reficiantur, plerique autem Beatæ Virginis aram iactata pecunia, & preciosis cumulent donis. Quam quam dona inſigniora ſacelli cuſtodibus tradi ſolēt, vt in codicem referantur, quò eorum, & ſimul donantium extet memoria ad poſteros. Aram Apoſto-

lorum, & ſcilicet Deiparæ effigiem, pro varietate temporum, magnifica ſemper adornat veſtis, incredibiliſque cultu gemmarum, aliorumque donorum. Sacellum ipſum candidis ſemper cereis, lychniſque argenteis plurimis collucet, aſſiduis propè ſymphoniacorum, muſicorumque organorum perſonat cantibus, & quod caput eſt, præſenti Dei numine ſemper affluit, quod in intrantes redundat aduenas: ſic prorſus, vt pios inſolitò quodam gaudio, improbos horrore perfundat, ægris remedio, mœſtis ſolatio, torpentibus incitamento, præſidio periclitantibus, perditis ſit ſaluti. Porrò præcipua Lauretani ſacelli frequentia eſt circa ferias Paſchatis, Pentecoſtes, & Natalem Virginis diem. Nam præter alios innumerabiles, qui pedibus, equis, quadrigis ſub Paſcha Lauretum petunt, plurimi ex Longobardiæ, Venetiæ, Dalmatiæque oppidis gregatim nauigijs Anconam delati, ad Lauretanam ædem fermè pedibus pergunt. Hi ferè poſtridie Paſchatis, quo die in Sacro Euangelium de peregrinis Emmauntem petentibus recitatur, peregrinorum habitum ſumunt, & poſt fauſtam Antiſtitum ſuorum precationem, cum Sacerdotibus innocentiæ cuſtodibus pariter ſe dant in viam. Quorum quidem tanta eſt multitudo, vt duodena millia facilè excedant. Inde excipiunt finitimorum pagorum, oppidorum, vrbiumque concurſus incredibiles, ac ſubinde agmina plurima, ac maxima fœniſecarum, meſſorumque. Cœterùm natalis dies Beatæ Mariæ longè maxima aduenarum frequentia eſt inſignis, toto penè Piceno (vt de cœteris regionibus taceam) Lauretum confluente. Satis conſtat illo biduo ſupra ducentum hominum millia Lauretanam ædem nuper acceſſiſſe. Itaque neceſſitas Cuſtodes ſacroſancti ſacelli cogit interiori eius parti cancellos per id tempus extrinſecus cir-

S 3 cumdare,

cilliṫate metientis. Itaque ſatius duco ſuccumbere oneri,quàm enarranda ſuſcipere ea,quæ vtique pertractando detererem. Hoc vnum liquidò affirmare poſſum, Lauretanam celebritatem, maieſtatemque tantam eſſe, quantam qui oculis non ſubiecerint, haudquaquam concipere animis poſſint; vt ſi deinde cum narratis audita conferas, famam reipſa minorem inuenias. Ad eò vna in terris Lauretana res non fidem ſolùm,ſed famam quoque ipſam, quæ cuncta in maius celebrare ſolet,incredibili maieſtate, ac faſtigio vincit.

PRAECIPVVS LOCVS, SITVSQVE ADMIRABILIS Aedis Lauretanæ.

COeterùm è Galilæa migrans in Dalmatiam, indeque in Picenum in ſyluam,hinc in collem duorum inuicem diſſidentium fratrum, in illis locis ſedem ſibi Deipara virgo elegerat, ad diuerſandũ magis,quàm ad habitandum,minimè ſcilicet diuturnã. Quippe cùm eo demum loco,vbi nunc eſt, ab initio ſedem animo deſtinaſſet ſtabilem,&(niſi incolarum, accolarùmue aliquod delictum obſtet) vt ſperamus æternam. Neque enim ambigi fas eſt, quin Dei Mater,& Dalmatarum in Illyrico indiligentiam, & immanitatem latronum in ſylua, & in communi duorum fratrum colle fraterna odia,& prouidere a principio,ſic vitare potuerit. Nimirum illa iſtarum rerum ſatis gnara, ex quo primùm tempore Nazaretho Domus exceſſit,relicto natali ſolo,hunc ſibi lo-

cum elegit, vbi ſtabilem, ac perennem figeret ſedem. Verùm enim verò opus fuit ad fidem, tam inſolito, inauditoque antea miraculo affirmandam, eiuſdem miraculi frequentatio: vt rem per ſe incredibilem faceret. Qui enim ambigerent deinde mortales, an domus illa Galilæa eſſet aduecta, cùm eandem illi ipſi audiſſent ſuo æuo, ex Illyrico in Picenum migraſſe, qui vidiſſent in ipſo Piceno intra ſpacium vix mille paſſuum, anno nondum circumacto, ter mutaſſe ſedem locumque? Incidit quippè tertia hæc, & poſtrema migratio in annum a Chriſto nato Milleſimo ducenteſimo, nonageſimo quinto, qui aduentum Sacræ Domus in Italiam eſt conſequutus. Operæ autem pretium eſt de admirabili eius ſitu cognoſcere.

Situs enim ipſe ſacroſanctam illam ſedem non humana, ſed Diuina prorſus arte, manuque locatam facilè declarat. Sita igitur eſt, ſi qua vſquam, ad quattuor cœli mundique regiones, ex Mathematicorum diſciplina. Neque id ſolum, ſed ex veteri etiam Sanctorum Patrum inſtituto, qui aras ſacrarum ædium ad ſolis ſpectare ortum iubebant. Namque anterior paries, vbi feneſtra viſitur Angeli ingreſſu (vt ferunt) nobilis, ad occidentem ſolem vergit: poſterior, vbi ara eſt ante Beatæ Mariæ ſimulachrum poſita, vernum fermè orientem ſpectat, adeò quidem directò, vt per vtrumque æquinoctium, decem circiter dierum ſpacio, ſol oriens poſteriorem, occidens anteriorem aſpiciat partem. Itaque per eam ſub occaſum ſol, quam dixi, feneſtrã ingreſſus ad Beatam Virginem velut veſpertinus ſalutator accedit, quando matutinus eſſe nequit obiectu parietis excluſus. Id adeò etiam poſt ſacram domum templo incluſam obſeruatum ferunt, priuſquam aduerſa templo facies Pontificiæ domus obijceretur ab occaſu. Cœterùm non dubito, quin eius

ianua

ianua (perfecto deinde opere) patefacta, illud idem ſolis Deiparam a templi aditu, per ſacelli feneſtram quodam modo ſalutantis, ſit præbitura ſpectaculum. Siniſter porrò ſanctiſſimi ſacelli paries ad Septentrionem vergit, dexter ad Meridiem. Ac proinde Pontificalium tectorum porticus ſanè magnifica ad meridiem verſa (Beata enim Virgo ſuæ cellæ ſitu ſitum Pontificiarum ædium velut præſcripſit architecto) quotidie cùm aduerſum recta excipit ſolem, meridiem haud dubium indicat. Hunc autem tam admirabilem ſanctiſſimi ſacelli ſitum non caſu occupatum, ſed Diuino quæſitum conſilio, vel illud argumento eſt, quod in ipſa quoque ſylua, eundem planè ſitum a Beata Virgine optatum (vt egomet intentius obſeruaui) veſtigia, quæ exſtare diximus, ſatis oſtendunt. Idem fortaſſe in colle fratrum accidit: nam ex obſcuris veſtigijs indicari non poteſt. Fortaſſis idem quoque in Dalmatica ſede uſu venit: nihil enim comperti habemus. Sanè res ipſa conſentanea eſt. Sacroſanctam quippè domum duo præcipua myſteria, ortus Beatæ Virginis, & Æterni Verbi conceptus inſignem fecere: quorum ille ferè in autumnale, hic in vernum incidit æquinoctium. Igitur haud immeritò eam ſol per vtrumque æquinoctium luſtrat, ſic prorſus vt vel illorum myſteriorum memor, & ſub ortum, & ante occaſum Deiparam Virg. penè ambitioſè adire, quodammodo ſalutare videatur.

BAPTISTAE MANTVANI TESTIMONIVM.

BAptiſta igitur Mantuanus Theologus idem, ac Poeta egregius initio ſuæ hiſtoriæ, egregium Ædi Lauretanæ tribuit teſtimonium, quod ab re non erit noſtræ hiſtoriæ intexere.

Cùm nuper, inquit, *veniſſem ad Sacratiſſimæ Virginis Mariæ ſanctum domicilium, vidiſſemque qualia, & quanta Deus oſtendit in eo loco miracula, & ſuæ virtutis, atque clementiæ ſigna manifeſtiſſima, me ſubitò horror inuaſit, & viſus ſum audire vocem Domini loquentis ad Moyſen: Non appropinques huc, ſolue calciamentum de pedibus tuis, locus enim in quo ſtas, terra ſancta eſt.*

Inde præfatus legiſſe ſe in Templo Lauretano tabulam parieti affixam, ſitu & carie corroſam, in qua vnde, & quonam pacto locus ille tantam ſibi uendicaſſet auctoritatem, conſcripta erat hiſtoria, hæc inquam, præfatus adiecit; *Hiſtoria igitur in tabella continebatur eiuſmodi, Templum Beatæ Dei Genitricis Lauretanæ quondam ipſius Virginis cubiculum fuit, in quo nata, nutrita, ab Angelo Gabriele ſalutata, & Spiritu Sancto fuit obumbrata.*

Cœtera inde perſequitur, quæ a Præpoſito Teremano memoriæ prodita, & in Lauretana æde propoſita diximus, vt ex Teremani tabula eſſe deprompta ſatis appareat. Ad extremum auguſtiſſimæ huius Domus laudationum ingreſſus, eam non modò terreſtri paradiſo, vbi Eua ex Ade latere effícta eſt; Monti Sinæo, vbi lex data, Templo Salomonis præcipua numinis præſentia inclyto; Bethleemio antro,

ſro, quæ cunabula fuerunt Saluatoris; Tabori monti, vbi Chriſtus clariſſima luce circumfuſus apparuit cum Moſe, & Helia colloquens; Monti Oliuarum, vnde Chriſtus triumphans aſcendit in cœlum; verùm etiam auguſtiſſimo Chriſti ſepulchro, quo nihil in terris ſanctius habetur, longè multumque antepouit; præcipuè, quòd hic Deus humanitate indutus fundamenta iecit ſalutis humanæ. Cuius laudationis illa eſt inſignis ſanè, ac frugifera clauſula.

Sed quid plura de Domus huius ineffabili dignitate commemorare pergo? libet mihi Iacob Patriarchæ ſermone concludere: Terribilis eſt locus iſte, non eſt hic aliud, niſi domus Dei, & porta cœli.

Ergo a Mantuano viro celeberrimo prodita litteris eſt Lauretana hiſtoria, quæ ad eum diem ſermonibus tantùm vſurpabatur. Ex eo tempore vulgari cœpta, magno, vel Lauretanæ religionis incremento, vel mortalium bono. Namque ea, quam dico, hiſtoria breui volumine circumlata, cùm auidè, ac paſſim lectitaretur, plurimorum animos ad Lauretanā ædem viſendam, colendamque pellexit.

Et in Agelariorum carmine Antonium Principē virum præter Piceni oram nauigantem ſic gubernator nauis affatur.

—— Quod cornis Picentia contra
Littora delubrum eſt illud, venerabile magnæ
Matris, ab Aſſirijs, quod Dij ſuper æquora pendant
Huc manibus vexere ſuis.

Et paulò poſt.

Laureta delubra vocant, neu crede ſuperbam
Hanc ædem veniſſe fretis, ſuperaddidit iſta

Templa Sacerdotum Princeps ingentia Paulus.

Innocentio quoque Octauo Pontifice, qui & ipſe donis Virginem coluerat, Carmelitanorum curæ Lauretana domus mandatur, quòd eandem priuſquam Galilæa diſcederet, curæ ſibi olim fuiſſe affirmarent, quo tempore Baptiſta Mantuanus Vicarius Carmelitarum Generalis Lauretanæ domus hiſtoriam a ſe conſcriptam Robureo Cardin. ordinis patrono anno milleſimo quadringeteſimo, octuageſimo octauo inſcripſit.

Societatis verò præsbyteri acciti Lauretum, vt domum pietate, audiendiſq; variarum linguarum, nationumque confeſſionibus augerent, iuſſu Pontificis Iulij Tertij, qui eis domicilium ædificauit in edita parte, cum Canonicis ſuggerente Alberto Carpenſi Cardin. qui Lauretanæ ſedis patronus erat; anno huius ſæculi quinquageſimo quarto. Miſit verò Pater Ignatius Loiola Societatis auctor viros aliquot egregios, officiorumque, quos Caſus Conſcientiæ vulgò nominant, bene peritos, vt refert Pet. Ribadeneira vitæ eius libro quarto, cap. 10. & Horatius Turſellinus lib. tertio, hiſtoriæ Lauretanæ, cap. duodecimo.

LEAN-

LEANDRI ALBERTI, DE EADEM ÆDE

Teſtimonium.

Recanatum inter, & mare Adriaticum, non longè a Muſione fluuio cernitur in colle Templũ Sanctæ Mariȩ Lauretanæ toto terrarum orbe celeberrimum, quod ſimul cum oppido validis eſt munitum mœnibus. Hic multi ſunt incolæ excipientes hoſpitaliter peregrinos, qui ex omnibus Europæ partibus, eò votorum ſoluendorum gratia confluũt, cùm omnibus anni temporibus, tum maximè Vere, & Autumno. Equidem de tanto templo dicturus, vnde ordiar neſcio. Obuerſatur quippe animo, hinc ſumma loci religio, illinc eximia templi opulentia. Enimuero me vires deficiunt conantem dicere de ſanctiſſimo illo, religioſiſſimoque cubiculo, vbi nata, vbi educata eſt Cœli Regina ſemper Virgo, ac Dei parens Maria, eademque miſerorum mortaliũ, apud filium ſuum Patrona. Vbi Archangeli Gabrielis nuncio Dei Mater effecta, appellataque eſt, vbi humanam Deus naturam induit, vt nos ex faucibus inferni draconis eriperet, cœleſtiſque regni aditum per tot ſæcula, Parentum humani generis vitio, clauſum aperiret. Itaque vt dixi, vnde talis loci deſcriptionem ordiar, ignoro. Cœterùm, vt pijs pariter, curioſiſque lectoribus ſatisfaciam, pauca dicam. Principio igitur dubitandum non eſt, quin hoc illud ipſum ſit cubiculum, vbi cœli Regina edita in lucem eſt. Nam præter certiſſima litterarum monu-

menta, quæ Deiparæ Virginis cubiculum ab Angelis huc translatum eſſe fidem faciunt, nemo eſt, tam ferus, ac ferreus, nemo tot, tantiſque flagitijs, ac ſceleribus coopertus, qui non in ipſo ſacræ domus ingreſſu, præſenti numinis cœleſtis religione per fuſus molliri ſuum ſentiat pectus, adeò vt venerabundus Beatæ Mariæ imploret auxilium, ac per eam a Chriſto ſuppliciter oret ſuorum veniam delictorum.

Et ſanè ad ipſum humanos animos Diuina vis videtur impellere.

Adhæc accedunt prodigia, ac miracula ibi Diuinitus edita, beneficiaque tributa ijs, qui ad Dei parentem ſupplices confugerunt.

Id adeò non ſolùm litterarum monumenta teſtantur; ſed etiam aurea, argentea, cerea ſimulachra, votiuæ quoque tabellæ, quæ per multas ætates, ac ſæcula congeſta viſuntur. Longus ſim, ſi uelim numerando percenſere Diuina prodigia, ac dona inibi impartita mortalibus.

Quæ quidem tot, tantaque ſunt, vt incredibilia videri poſſint ijs, qui non facilè inducuntur, vt credant, maternas a Deo preces audiri.

Nec vero hæc magnificentius a Leandro dicta, quàm verius.

RECI-

RECINETVM.

PRoficiſceris hinc *Recinetum* emporium recens ex vetuſtæ vrbis *Heluiæ* reliquijs excitatum, cuius interitu, ac ruinis etiam Maceratam exurrexiſſe volunt. Cuius vrbis ab Heluio Pertinace Auguſt. perampliter olim reſtitutæ lateritium amphitheatrum ingens in ripa fluminis Potentiæ, aliaque ædificiorum magnorum veſtigia in itinere per agros monſtrantur.

Laureto Recanatum te conferes via tribus milliarijs ardua, & inter colles ſtrata. Noua Vrbs eſt. Heluia enim Ricina campeſtria Gotthis deuaſtata, incolæ ædificatam, parum mutato nomine Ricinetum vocauerunt, & Italica Lingua magis mutato Recanatum. Huc Menſi Septembri ad celeberrimas nundinas confluunt vndique varij populi, & mercatores. In primario templo Gregorius Duodecimus, qui in Concilio Conſtantienſi Pontificatu ſe abdicauit, ſepultus eſt. In dorſo montis magno gradu ſe extendentis ſita Vrbs. Circumſtat Auximi colles, & Cinguli, mare, colleſq; alij. Hinc in campeſtria loca deſcendens multis millibus paſſuum, & dextera in extremo planiciei Sanctum Seuerinum, quod Sixtus Quintus, Vrbis dignitate ornauit. Hinc quoq; in collibus Mathelica proſpicitur, interiuſque Fabrianum oppidum in Papiro conficienda nominatum. A Sancto Seuerino via CAMERINVM te ducet, in montis iugo, munitiſſimo loco poſitum, opibus, & ciuibus refertiſſimum, quod ſemper Romanis in bellis auxilio fuit, ſemperque magni, & generoſi ſpiritus viros produxit, inter quos noſtro tempore Marianus Perbenedictus Sũmus Patronus meus, quem præter cæteros vehementer obſeruo,

ſtu-

FVLGINEVM.

CVm Flaminij Forum Longobardi deleuiſſent, ex eius ruinis Fulginates ex agro Tudertino eo ſedem transferentes Fulginem conſtruxerunt: Ciuitas mercatura diues, maxime verò rerũ ſaccaro coopertarum nundinis valde frequentatur, exigua, iucunda, & altera portarum illuſtris architectura, vbi ciues Longobardos inuadentes acriter, & inuictè depulerunt.

Si tibi Peruſium, quæ millia paſſuũ viginti abeſt, videre in votis eſſet, ad occaſum pergas, quò ſi perrexeris Aſſiſium Vrbem in colle a dextris inuiſes, & Sancti Franciſci corpus adorabis, ſumptuoſo eius templo perluſtrato, Angelorumque ſacris ædibus.

E via Flaminia per cultiſſimos Vmbriæ campos & colles ducta contemplari vtrinque iuuat lætiſſimos fructibus omnigenis agros, vinetis, hortis, & oliuetis, amygdaletiſque nitentes, quos Propertius Vmber, Virgilius, vetereſque poetæ plures, in cœlum laudibus vehunt, Videtur a dextris *Meuania*, Propertij patria, tauriferis (vt Lucanus ait) ſe ibidem campis explicans. A ſiniſtris autem è *Trebalanis* collibus, in quibus olim veteres oliuiferæque *Mutiſca*, vt Virgilij locum declarat Seruius *Clitumnus* erumpens limpidiſſimo, copioſiſſimoque fonte, qui Meuaniæ campos irrigaturus, altero mox ſtadio fluminis, ac Dei nomen aſſumpſerat. Cuius etiam nunc opinantur ædem ſacram olim fuiſſe, quæ in propinquo viſitur marmorea, & antiquiſſima, nec non more Corinthio pulcherrimè conſtructa. Quales Vitruuius de ſacrarum ædium œconomia ſcribens, *Fontibus, & Nymphis* æquè, ac *Veneri, Floræ, & Proſerpinæ* conſtituendas eſſe docet, vt aptas habere videatur cum dijs ſuis proprieta-

prietates, iuſtuſque decor accedat, ſi propter teneritatem graciliora, & florida folijſque, & volutis ornata fiant. In eum modum, & iſtius ædis ſcœnographia a fronte, & a poſtica, lateribuſque huic argumento columnarū tympani, lacunaris, ac trabeationis parergis, ac omnibus ornamentis ad vnguem correſpondet; vt *Clitumno* vicino ſacratam fuiſſe, non malè fiat veriſimile: in quibus acanthorum folia, flores, & helices, ſtriarum vndæ, triglyphorum guttulæ, victimarum in metopis crania bubula baccis, & corallis implexa, lances folijs, ac roſis veſtitæ, nec non eucarpi florum, pomorum, ac fructuum omnifario luxu perplexi graphicoteram reddunt in aſpectu delectationem, atque fluuiorum, fontiumq; vim efficaciamque Diuinam inſinuant in terræ germinibus promouendis: In qua re Clitumni natura ſingularis eſt, vt non videatur miraculis carere. Obſeruarunt enim veteres, eundem vicinos campos lætitia pabuli vſqueadeò fœcundare, vti boum prægrandiū armenta proferant, & paſcant, & aqua Clitumni pota boues candidos reddit, Plinio, Lucano, Seruio Maronis commentatore, & alijs multis idipſum teſtantibus. Ex his quidem armentis poſtea Romanus Vmbriæ victor eximios quoſque tauros, candidos reſeruare, & ad triumphalia ſacrificia ſaginare ſolet, velut victimas opimas, & ob fauſtum candoris omen in victoria lætiſſimas. Hos inauratis cornibus diademate, & vittis redimitos ducebant in Capitoliū triumphantes Imperatores, & vndis ex eodem amne ſumptis perfuſos, Ioui, & Dijs immolabant. Has igitur ob cauſſas *Clitumnus* pro Deo cultus ab Vmbris fuit, cui non ſolum ædes, ſed & lucos ſacraſſe vetuſtatem, ipſe Propertius indicat, dum ita canit.

Qua formoſa ſuo Clitumnus flumina luco
Integit, & niueos abluit vnda boues.

Sed quam pulchrè poetarum princeps Virgilius, Georgicorum, lib. 2. in Italiæ laudes effuſus, hos ritus attingat, ne pigeat intelligere;

Hinc albi Clitumne greges, & maxima taurus
Victima, ſæpè tuo profuſi flumine ſacro,
Romanos ad templa Deum duxere triumphos.

Rurſum, vt Silius Italicus in Punicis vnico verſu.

Et lauit ingentem perfuſum flumine ſacro
Clitumnus taurum.

SPOLETVM.

EOdem die, ante noctem, ſi voles, *Spoletum* peruenies, Vrbem ſplendidam, & copia rerum in primis abundantem, quæ Langebardorum principum ſedes diu fuit, *Ducatus Vmbriæ* titulo inſignis. Atqui multis, antè ætatibus fuerat illuſtris, & firma *Colonia Latina* velut Cicero in Balbiana teſtatur: quam Vmbris deuictis populus Roman. deduxit triennio poſt Brunduſium, ſicut ex Paterculo, & Liuio colligimus, C. Claudio Centhone, Marco Sempronio Tuditano Coſſ. Quæ poſt cladem ad Traſimenum acceptam, Annibalem victorem, vt Liuius memorat auſa repellere, eundem docuit ex vnius Coloniæ viribus conijcere, quanta moles Romanæ Vrbis eſſet, quum plurimis ſuorum amiſſis, inde ſigna vertere, moxque in picentinorum fines traducere exercitum cogeretur. Floruiſſe admodum ſtante Romano Imperio

perio, vetera ædificia, & antiquitates adhuc reſiduæ demonſtrant, quas diligenter perluſtra. Ampliſſimum Theoderici Gothorum Regis Prætorium, ab ipſis tamen Gothis poſt cum regia deſtructum, ſed a Narſete Iuſtiniani Imperat. legato reſtauratum. Item theatri fundamenta, *Concordia* fanum, formasq; extra Vrbem ſublimes, ac ſolidas aquæductum, ex Apennini coſtis partim exciſas, partim opere lateritio ex ima valle formicibus in altum ſubductas. Atque in primis ſuſpicias licet maioris baſilicæ pontificalis ardua tecta, marmoreſque parietes, arcem in amphitheatro conſtructam, pontemque lapideum, qui magno ingenio factus, pilis grandibus 24. ſuſtinetur, & Vrbis editiorem partem arci, vel amphitheatro in alio colle poſito coniungit.

INTERAMNA.

SEquenti die per vallem anguſtiarū altiſſimis clauſam montibus per ſaxa, & rupes Apennini proficiſcere *Interamnam*, ſic appellatam a veteribus, quod inter ramos *Nera* fluminis velut *duos inter amnes* poſita ſit. Olim ſtructuris, & amplitudine maiorem Vrbem fuiſſe, quam nunc eſt, veterum ædificiorum ruinæ, quæ in vicinio circumquaque viſuntus, docent, & decreuiſſe non parum inteſtinis odijs, atque ciuium diſcordijs, maiorum memoria recompertum eſt.

Municipium vetus Romani populi fuiſſe, plures antiquæ marmorum inſcriptiones demonſtrant, ſed quando ius municipij, vel ciuitatis Romanæ Interamnatibus indultum fuerit, non prorſus liquet Aniaduertit Pighius ex antiqua tabula marmorea magna, quæ ibidem iuxta ſummum templum parieti inſerta eſt, conditam Interamnam fuiſſe annis 704.

ante

ante Cn. Domitium Ænobarbum, & M. Camillum Scribonianum conſules, qui fuere poſt Romam conditam anno ſexcenteſimo vigeſimo quarto, quo *Interamnæ* Saluti, Libertatique, ac Genio municipij ſacra publicè facta ſunt, Tiberij Cæſaris in adulationem propter ſublatum Seianum, vt ex eiuſdem tabulæ elogio colligere eſt, & in ſuis Senatus Populique Romani: Annalibus idem pighius latius exponit. Roma igitur annis octuaginta dumtaxat iuniorem eſſe, & ſub Numa rege conditam conſtat, ſed deuictis Vmbris, Spoletumque deducta Colonia, ius municipij Interamnam primum adeptam fuiſſe, veriſimile eſt. Falluntur igitur Leander, alijque, vt Rob. Titius, quem refellit Iuo Villomarus Animaduerſorum libro decimotertio, qui Coloniam eſſe Romanorum autumant, ignari, & alteram eiuſdem nominis ad Lirim in Latio fuiſſe, quam *Coloniam Romanorum* ſcribit libro decimo Liuius deductam eſſe, cum Caſſino, M. Valerio, P. Decio Mure coſ. anno Vrbis quadringenteſimo quadrageſimo. Sed apertiùs ipſe poſtea dicit ad differentiam huius municipij Interamnę L. Poſthumio, & M. Atilio Conſulibus Samnites *Interamnam Coloniam Romanam, quæ via Latina eſt*, occupare conatos eſſe; quam veteres inſcriptiones *Coloniam Interamnam Lirinam* videntur appellare, ad differentiam *municipij interamnæ Nahartis*, vt nominãt Vrbem Vmbriæ, de qua iam verba facimus. Verum taxat hæc admoneo, ne lector in eos auctores licet doctos incidens, ſimili errore capiatur. Interamnatum Nahartium ager, vt antiquitus, ita & nunc propter ſitum, & aquarum dulcium abundantiam ſummè fœcundus eſt, nimirùm in deſcenſu Apennini, meridiem & inferum mare verſus eius poſiti colles, & campi (quos *infernates* idcirco Vitruuius appellat) perpetuis fontium, ac fluminum riuis irrigui, ad ſolis radios apricando, procreandorum omnium fru-

ctuum

ctuum opportunam facultatem habent. Nec mentiri Plinium re ipſa compertum eſt, fœniſiciaſque quotannis tria, vel quattuor admittere Interamnatia prata, nec non poſtea in pabulo non minus emolumenti dare, quod quidem incredibile noſtratibus videbitur, ſed productæ in conſpectum vaſtæ magnitudinis rapæ triginta librarum amplius pondo, quarum ſeptenas iuſto pondere aſinum onerare poſſe affirmant, fidem facient, nec non Plinius quadraginta librarum ſe vidiſſe ſcribit, libro decimo octauo. Naturalis hiſtoriæ.

NARNIA.

PEr *Narniam* via Flaminia *Ocriculum* proficiſcere. *Narnia* in aſpero, difficilique monte, & magna ex parte abrupto poſita eſt, cuius imas radices abruptoſque ſcopulos *Nar* fluuius magno cum fragore lauat, a quo *Narniam* appellatam Liuius, & Stephanus Grammaticus in Vrbium lexico teſtantur. Eius ſitum, ita Martialis poeta depingit, libro 7. Epigrammatum.

Narnia ſulphureo, quam gurgite candidus amnis
Circuit ancipiti vix adeunda iugo.

Nequinum prius nominatam fuiſſe, incolaſque *Nequinates* cum a Romanis ſubiungarentur, idem Liuius affirmat. Infami ſcilicet nomine ob inertiam & prauos oppidanorum mores, vt volunt quidam, vel a loci iniquitate, de qua locuti ſumus. Aſpernati tamen poſtea nomen Romanorum Coloni, cum eò deducerentur aduerſus Vmbros, & Narnienſes a Nare flumine, vt diximus, appellari maluerunt. Samnitibus, tum Nequinates confœderatos fuiſſe,

triumphi Capitolini demonſtrant, cum quibus victi, triumphatique fuere per M. Fuluium Pætinum conſulem, anno Vrbis quadragenteſimo quinquageſimo quarto, quo tempore, & colonia eo deducta eſt. Nunc ciuitas oblonga ædificijs ſatis elegans eſt, rerum copia lauta ob agri vicini fertilitatem, licet aliquando bellorum calamitatibus inuoluta clades ingentes patrum memoria acceperit. Prætergreſſis Vrbem apparent a dextris ſupra Narem admirandi, ac longè conſpicui pontis fornices, acminæ ingentes, qui duos præaltos, & abruptos montes ſubterlabente flumine ſolebat coniungere, vt æquali via tranſitus ab Narnia pateret in montem aduerſum. Ex manubijs Sicambricis exſtructum ſub Auguſto quidam autumant, & Procopius Auguſtum eius auctorem memorat, haud vnquam pontis arcus celſiores a ſe viſos ſcribens. Quæ adhuc eius reliquiæ ſuperſunt ex lapide quadrato prægrandi, pilis vaſtiſſimis ſublimes arcus inſpoſiti, me hercle, demonſtrant florentis Imperij maximum, & inſani ſumptus opus hoc fuiſſe. Nec de alio ponte loqui Martialem puto Epigrammate iam ante citato ad Narniam.

Sed iam parce mihi, nec abutere Narnia Quinto,
Perpetuo liceat ſic tibi ponte frui

Huius pontis lapides ferro, & plumbo ſine calce inter ſe conuectuntur, idemque craſſitudin maxima cœli ſunt exculpti, latitudine circiter pedes ducentos patet, altitudine verò centum quinquaginta pedibus eſt maior. Fornix vnus, nec in præſenti perfectus, Palam fertur, hunc ſub pontem magnos theſauros eſſe defoſſos.

In ipſa ciuit. aquæductus 15. mil. paſ. altiſſimos mõtes, qui ſubterfluit, tres in ſpecioſiſſimos æneos fon-

tes in vrbe aquam ducit. Narniæ aqua cernitur, quæ a charitate nomen vſurpauit, quæque nunquam niſi anno, ante annonæ penuriam promanare videtur, quemadmodum, anno 1589. contigiſſe mihi exploratum eſt. Multæ aliæ aquarum ſpecies hic reperiuntur ſalubres, de quibus prolixior fieret ſermo, niſi breuitati conſuleremus.

Narniam vbi primum fueris egreſſus Romam iturus paſſuum mill. 40. ſaxoſum montem inſpicies ferro ſciſſum, quo traijci poſſet inter fluminis præcipites rupes, & arduum montem, qui ſiniſtrorſum tollitur. Saxum eſt in altitudinem pedes 30. in latitudinem quindecim, & vltra porrectum. A dextera parte admodum præceps lacus eſt, vt inſpicientibus, horrorem incutiat, & per immania ſaxa fluminis maximè obſtrepunt aquæ.

Prætereuntes hæc non dimittitur via, quæ vltrò, citroq; amœnos colles arboribus veſtitos exhibet, qua peruenitur Otriculum in colle ædificatum propè Tyberim paſſ. mille.

Per viæ Flaminiæ vetuſta monumenta, & *Ocriculani* municipij ruinas maximas perges ad Tyberim. In tranſitu quidem videbis ædificiorum publicorum reliquias ingentes, templa videlicet, thermas, aquæductus, & aquarum caſtella ſubterranea: item porticus theatrum, & amphitheatrum, quæ mole ſua teſtantur amplitudinem, & magnificentiam ſummam eius municipij, cum florente adhuc Imperio ſtaret, & vigeret Falluntur, qui nobis *Italiam* deſcripſere, & eo loci neſcio, quam *Ocream* Sabinorum volūt fuiſſe, vel *Interocream*, olim inter Cutilias, & Phalacrinem in agro Reatino poſitam via Salaria, vt ex *Itinerario Romano* colligimus. Cœterum Ocriculi municipij ruinas illas eſſe, teſtantur apertè ſtatuarum antiquæ inſcriptiones duæ, patri atq; filiæ, propter thermas priuato ſumptu ibidem extructas, ac Reipublicæ

donatas, publicè locatarum. Quæ inſcriptiones ſtudioſorum in gratiam hic ſubijcere viſum eſt. Altera quidem in marmorea tabula legitur, quæ in oppido propè templum in plateis parieti inſerta eſt, nec procul inde viſuntur ipſa ſtatuarum fragmenta patris, ac filiæ. Altera baſis eſt quadrata, foris ad viam poſita, in qua filiæ ſtatua erecta fuerat. Tituli quidem ſunt iſti:

L. Iulio. L. F. Pal Iuliano. IIII. Vir. Aed IIII. Vir. I. D IIII. Vir. Quinq Quinq II. Desi Patrono Municipi Plebs. Ob. Merita L. D. D. D.	Iuliæ. Luciliæ L. Iuli. Iuliani. Fil patroni. Municipi Cuius. Pater Thermas. Ocriculanis: a Solo. Extructas Sua. Pecunia. Donavit Dec. Aug. plebs L. D. D. D.

Tyberim poſtea traiecies pontonibus ad Auguſti pontem lapideum, cuius prægrandes ruinæ prolapſæ nunc fluminis alueum obſtipant, & onerant, atque inde ad Soractis montis radicem pergens, veſperi in oppidulo Ariniano pernoctabis.

Auguſtum æmulatus Clemens VIII. Pont. Opt. Max. ſumma impenſa, & nominis ſui gloria pontem poni mandauit. Hic finis erat ſuburbijs Romę, etiam Imp. Aureliani dieb. qua propter legimus Vrbis ambitum paſſ. 50. mill. alias produci, quodq; Conſtãtio Imperante Romanam maieſtatem, ædificia, & alia ciuitatis monimenta a Tyberi vſq; Romam, frequẽtia ſic extitiſſe, vt quiſquis præter maxime verſatum, arbitraretur, ſe in Vrbe fore. Tranſmiſſo flumine Burgher-

ghettum vicus occurit, vnde a dextera 8. mil. paſſ. interſunt ad Ciuitatem Caſtellanam, in altis rupibus conditam Feſcenium antiquitus nuncupatam. Interior eſt Caprarola Farneſiorum locus, de quo ſupra diximus. Iter habens per viam regiam, quæ adhuc mill. paſſ. 20. differtur, aſpicies Arinianum pagum intra colles, & vlterius Caſtrum nouum in ſublimi ſitum, quo ad primam portam viculum peruenitur, vbi Flaminiæ antiquis ſilicib. ſtratæ veſtigia teres. Ad læuam Tyberim habebis, breuique interiecta mora Pons Miluius, in quo è cœlis ſignum crucis oſtendit Deus Conſtantino Imperatori, habens, In hoc ſigno vinces, in eoque Maxentium tyrannum profligauit, occurrit, quo Thyber tranſmittitur, peruenitur q; ad ſuburbia Romæ, quam ingredieris per portam Flaminiam, nunc Populi nuncupatam.

FINIS.

A01 1472459